

kafka

«Viziunea scriitorului asupra existenței umane, ca și asupra legii și a modului ei de aplicare este relativistă... Franz Kafka refuză o interpretare univocă a operei sale, **Procesul** reprezentând o suită de versiuni asupra comportamentului uman și a modelului său de justificare în existență.»

ROMUL MUNTEANU

507.00

Lei 5

editura minerva

924

kafka

kafka
procesul

Ilustrația copertei : Marcela Cordescu

8A 31
K

franz kafka

procesul

ROMAN

TRADUCERE DE
GELU NAUM
PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC DE
ROMUL MUNTEANU

37 627

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1977

EDITURA. MINERVA • BUCUREȘTI

FRANZ KAFKA

Der Prozess

Fischer Bücherei, 1963

PREFAȚA

Cînd în 1908, Franz Kafka începuse publicarea unor povestiri în revista *Hyperion*, literatura și arta europeană din diferite țări treceau printr-un complex proces de transformare, ale cărui consecințe aveau să fie apreciate la justa lor valoare multă vreme mai târziu. În Germania, primul nucleu al expresionismului (*Die Brücke*) s-a format în anul 1905, întreaga mișcare căpătînd o audiență mai largă abia din 1910. Futuriștii italieni au dat publicității primul lor manifest în limba franceză în anul 1909, cele trei manifeste fundamentale ale acestui curent de avangardă fiind tipărite în anul 1912. La un an după apariția *Manifestului dada*, Franz Kafka a conceput tragică *Scrisoare către tată*, iar în 1924, cînd a fost dat publicității într-o manieră zgomotoasă specifică *Manifestul suprarerealismului*, autorul *Procesului* avea să înceteze din viață, minat de boală, dar și de cumplite îndoieli asupra valorii multora dintre operele sale.

Poezia concepută ca strigăt interior sau ca dicteu automat, sondajul inconștientului, seducția oniricului, discursul literar privit ca un act ludic etc., reprezintă doar o parte din obiectivele pe care programele literare de avangardă le propagau în diferite țări.

Pe parcursul primelor trei decenii ale veacului nostru au apărut de asemenea unele opere filozofice și literare fundamentale, care indică cîteva aspecte simptomatice pentru căile de dezvoltare a culturii. *Interpretarea viselor* (1900) de Freud și *Intuiția filo-*

zofică (1911) de Bergson constituie doar unele din sursele teoretice ce au alimentat curentele de avangardă, preocupate de explorarea iraționalului în viața cotidiană și în modurile de comportare ale ființei umane. *Tragicul cotidian* (1906) de Papini și *Sentimentul tragic al vieții* (1913) de Unamuno relevă un alt aspect al existenței, care începe să fie perceput de unii scriitori prin latura sa absurdă, lipsită de o motivație de domenii evidente. Pe un alt plan, nu mai puțin caracteristic, odată cu apariția *Declinului occidentalului* (1918), Spengler se aventurează într-un anume gen de filozofie a istoriei cu caracter prospectiv, menită să demonstreze dezvoltarea ciclică reiterativă a anumitor tipuri de civilizație și cultură.

Mutațiile ce vor avea loc în arta romanului nu sînt nici ele străine de unele rezultate obținute în cercetările psihanalitice, filozofice sau sociologice. Virginia Woolf și Marcel Proust impun discontinuismul psihic al personajului în roman, ca și o nouă viziune despre timpul romanesc, André Gide acreditează formula romanului în roman sau a romanului eseu, la care vor adera și alți scriitori, Joyce realizează în *Ulișe* (1922) genul prozei polifonice, în care oniricul este conceput ca o dimensiune a realului, iar Thomas Mann, anunța încă din 1901, odată cu apariția *Casei Buddenbrook*, moartea eroului burghez.

Intr-o scurtă secvență de timp (1908—1924) din aceste trei decenii, marcate de programe destinate să revoluționeze literatura, ca și de unele opere singulare care au schimbat structural arta românească, are loc configurarea carierei literare a lui Franz Kafka. Ea are un caracter atît de puțin obișnuit, iar opetele sale sînt atît de singulare, încît se poate afirma cu certitudine că autorul *Verdictului* și al *Castelului* nu străbate nici un drum anticipat de scriitorii din alte perioade literare mai vechi și nu are decît foarte puține trăsături comune cu operele unora dintre contemporanii săi. Orizontul informațional al cititorilor în general, ca și al celor mai mulți oameni de litere era de așa natură, încît nu putea facilita o receptare adecvată a scrierilor sale. Kafka însuși își privea propria creație ca un produs străin, ca un experiment singular și incert, nefăcîndu-și nici un fel de iluzii asupra succesu-

lui său literar. Cu prilejul apariției *Contemplațiilor* (1913), unul dintre biografiile săi consemnează o anecdotă elocventă în acest sens. Când editorul său îi trimise onorariul pentru cele treisprezece exemplare vindute, Franz Kafka s-a arătat foarte mirat. El cum-părase doar douăsprezece dintre acestea pentru a le dăruii prietenilor, iar celălalt exemplar nu-și putea imagina cine l-a cumpărat¹.

Starea aceasta de indiferență sau perplexitate, provocată de opera kafkiană durează încă multă vreme și unii scriitori cunoscuți din cercul în care va intra mai târziu prozatorul praghez îl priveau ca pe un tip straniu care, din întâmplare, încearcă să comunice o stare coșmarescă singulară — prin mijloace literare. Când în 1920, Max Brod se străduie să-l cîștige pe Franz Werfel de partea scriitorului praghez, acesta se arată foarte reticent față de orice audiență cit de restrînsă, a unor asemenea opere, socotindu-l pe Kafka un ins straniu, venit dintr-o altă lume, ce încearcă să transmită prin scris o experiență incomunicabilă.

Pentru mulți din contemporanii săi, ca și pentru unii comentatori din epoca noastră, atît biografia lui Kafka, precum și opera sa reprezintă un caz singular, care incită la cele mai diverse explicații. Claude Mauriac nu ezită astfel să-l considere „un mare bolnav“, dar ceea ce „a fost dereglat tot timpul la el, este spiritual“².

Este adevărat că Rimbaud lansase de multă vreme ideea că un om de litere trebuie să ajungă la un anume grad de dereglare a spiritului pentru a putea realiza adevărate capodopere. Dar trecînd peste atitudinea de frondă a acestui genial mînuitor al paradoxului, nu credem că starea de mare tensiune interioară trăită de un scriitor invadat de complexe și chinuit de diferite obsesii și traumatisme, poate fi confundată cu aceea a unui client oarecare al spitalelor de boli nervoase. Atît jurnalul și scrisorile lui Franz Kafka cit și opera sa literară, pun în lumină fizionomia

¹ Cf. W. Fehse, *Von Goethe bis Grass*, Biografische Porträts zur Literatur, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Giesecking, 1963, p. 123.

² Cl. Mauriac, *La littérature contemporaine*, Paris, Albin Michel, 1958, p. 14.

spirituală a unui *tip translucid*, capabil să transforme *introiecția psihică* într-o *proiecție* asupra lumii exterioare. Literatura kafkiană este generată de o nemiloasă explicare a *sinelui*, procesul de *transfer* și *sublimare artistică* ducând la convertirea acestor stări abisale în simboluri, parabole și alegorii literare, înscrise într-o anumită orchestrație epică.

Tineretea lui Franz Kafka reprezintă o anumită ipostază a unui Oedip juvenil, însetat de adevărul absolut și obsedat de aspirația spre *maturitate*, echivalentă cu starea de independență individuală și fixarea propriei identități prin convertirea *gestului* în *act*. Scrierile sale autobiografice relevă complexul de inferioritate, determinat de autoritatea unui tată tiran, aspirația spre *existența-pereche*, menită să-i ateste *maturitatea*, realizabilă prin *eros* și tendința de integrare într-o mare comunitate socială, în sfera căreia fapta ar fi putut să-i confere starea de *independență* și *comunicare* normală cu toți semenii săi.

Este cunoscut însă faptul că viața lui Franz Kafka oferă un model tipic de existență eșuată. Sănătatea sa șubredă, spiritul abulic de *reveur* în *stare de veghe* nu l-au putut scoate nici din postura de funcționar dependent, nici de sub apăsătoarea autoritate a tatălui. *Erosul* rămîne însă domeniul în care scriitorul demonstrează cea mai redusă forță interioară de convertire a gestului în *act*. Biografia lui Kafka înregistrează o serie de logodne eșuate. Obsedant, impulsul său de apropiere tandră și profundă de femeie, spre a realiza acea mult dorită *existență-pereche*, înscrisă de autor între legile fundamentale ale vieții, se compune dintr-un amestec ciudat de *atracție-repulsie-frică*. Franz Kafka face parte din acea categorie a damnaților excesiv de pudici. Experiența aceasta tragică o trăise doar și Kirkegaard, referințele la starea și ideile acestuia fiind exemplificatoare și pe acest plan. Ca și filozoful danez, Franz Kafka privește realitatea cu *frică* și *cutremur*. De aceea și scurtele sale stații de tranzit în viața intimă au toate un epilog nefericit, *frica* rămînînd motivul fundamental pentru care scriitorul își refuză cu o evidentă durere, fixarea mai îndelungată sau definitivă în *existența-pereche*.

Neputința integrării într-o familie proprie, soldată printr-o altă modalitate a lipsei de acces la etapa de *maturitate*, îi va mări și mai mult autorului *Castelului* sentimentul de alienare față de mediul ambiant. În epoca și în conjunctura social-istorică în care a trăit, Franz Kafka reprezintă un caz tipic de scriitor fără patrie. Evreu praghez, lipsit de un larg acces în cercurile evreiești, scriitor de limbă germană printre cehi, Franz Kafka nu-și poate găsi o identitate certă și demnă. De aceea, trăiește peste tot starea de umilință a insului care are conștiința acută că este un *străin* și nu se poate integra într-o mare comunitate socială, de care să fie acceptat ca unul dintre ai săi. Desigur că s-ar putea spune că Franz Kafka nu constituia în acea vreme unicul caz de acest gen. În monarhia habsburgică de odinioară pot fi menționate numeroase exemple de scriitori care se găseau în aceeași stare, fără să treacă printr-un asemenea proces profund de alienare. Dar nu se poate neglija faptul că Franz Kafka reprezintă un caz, o puternică abatere de la normalitate, nu un exemplu oarecare dintr-o serie obișnuită.

Nevinovată, biografia reală a lui Franz Kafka devenise astfel o povară insuportabilă a existenței sale. La aceasta se adaugă, desigur, biografia sa imaginară. Scriitorul bintuit de repetate insomnii, visătorul în stare de veghe, are structura psihică labilă a unui om agresat de coșmaruri, speriat de propriile stări de reverie, traumatizat de cele mai banale întâmplări ale vieții cotidiene. Alienarea de existența reală, stările sale de alteritate a eului, spaima de moarte și durerea neputinței de a scrie, fac parte din componentele biografiei sale reale sau imaginare, trecând din viața cotidiană în paginile de jurnal și din acestea în operele sale literare.

Jurnalul lui Franz Kafka este cea mai elocventă demonstrație a modului în care unele întâmplări personale sau fapte obișnuite sînt distorsionate de o imaginație excesivă, tipică unui om ce se complăce în durere, nesatisfacție, tensiune spirituală, autoflagelare, introspecție împinsă pînă la detectarea celor mai adînci zbateri ale eului, asediat de o lume în care se simte un prizonier perpetuu.

Franz Kafka caută solitudinea în mod programatic. El este convins că aceasta favorizează reveria, lasă friu liber unor impulsuri spirituale necunoscute, duce spre descifrarea aceluia etimon misterios al existenței, în a cărei căutare s-a găsit o viață în-treagă. Boala, accidentele sentimentale, contactul cu oamenii, pe care adeseori îl caută și îl dorește, reprezintă tot atâtea căi de deturnare a conștiinței de la perceperea propriului său flux. De aceea, chiar dacă celibatul este o dămnare, greu suportabilă, el trebuie acceptat ca o necesitate firească pentru un om al cărui mandat fundamental era dialogul cu sine. Sisif, modelul scriitorului pe acest plan, era și el un celibatar. Franz Kafka se comporta în permanență ca un om adamic alungat dintr-un paradis imaginar, păcatele fundamentale ale acestui ins ajuns în stare de aporie fiind *lenea* și *lipsa de răbdare*. Aruncat într-o existență în care *legea* și-a pierdut sensul său original, scriitorul trăiește drama acelei ruperi ancestrale de matcă, a debusolării permanente într-un labirint din care au fost șterse toate urmele de reper, căile de întoarcere spre *trecut* sau de acces spre viitor neexistând pentru el niciodată. Franz Kafka se simte un naufragiat într-un imens deșert, obsedat de găsirea contactului cu ființele, a căror vedere îl sperie. *Fără strămoși, fără soție, fără posteritate*, prozatorul este cuprins de dorința violentă a osmozei cu semenii, a integrării în timp, a iubirii refuzate. Refacerea cordonului ombilical nu mai este însă cu putință. Ceasul interior al acestui spirit alienat în existență nu se mai poate acorda niciodată cu ritmul timpului real. Privat de orice compensație fundamentală în viața obișnuită, scriitorul solitar printre oameni, ca și în nopțile sale pline de coșmaruri sau în stările de semiveghe, se retrage în literatură, scrisul fiind singura sa cale de eliberare și mântuire, iar stările sterile, pauzele de creație reprezentând păcatul fundamental (*lenea, nerăbdarea*) cu care el nu s-a putut niciodată concilia.

Literatura reprezintă, așadar, pentru scriitorul praghez calea de defulare, mandatul său ontologic și moral, cursa epuizantă după adevăr, treapta unică a împlinirii sale mature, certificatul de autonomie față de familie și societate.

Franz Kafka este un obsedat de etimonul lucrurilor și de germinația inițială a stărilor existențiale, nu de contextul lor general de dezvoltare. Pentru scriitorul solitar *vorbirea* exprimă puțin, în vreme ce *scriitura* poate transmite totul, chiar și acele stări incommunicabile ale existenței, transformate în simboluri ale operei sale.

Obsedat de gândul sinuciderii, terorizat de boală și sentimentul morții premature, Franz Kafka trăiește pentru a se comunica prin literatură, travaliul artistic, pocnetul consoanelor, muzica vocalelor fiind unicul deliciu real al vieții sale atât de zbuciumate.

De aceea opera kafkiană este plină de chei autobiografice mai mult sau mai puțin mascate, iar scriitura sa în totalitatea ei rămâne purtătoarea unor simboluri, al căror etimon poate fi găsit în viața scriitorului asupra lumii, ca și în viața sa cotidiană. Dealtfel autorul mărturisește în paginile jurnalului său că, pe măsură ce are sentimentul că facultatea sa de creație scade, tentativa transferării fragmentelor autobiografice în opere literare este din ce în ce mai accentuată. În felul acesta, biografia reală și imaginară a scriitorului reprezintă, după părerea sa, două lumi alăturate, dintre care prima nu este total demolată, iar a doua nu este în întregime construită.

Obsesiile psihologice, sociale și intelectuale ale lui Franz Kafka se transformă astfel, rînd pe rînd, în literatură. Forța inflexibilă a autorității paterne, starea de culpabilitate, alienarea, erosul, dorința de integrare în comunitate, legea etc. reprezintă acele idei-teme în jurul cărora se polarizează conflictul din cele mai multe scrieri ale sale. Motivul-tatăhului, capătă expresia cea mai elocventă în *Verdictul*, *Metamorfoza* și *America*. Ideea de culpabilitate se transformă într-un adevărat simbol obsedant în *Colonia penitenciară* și *Procesul*. Adeseori, aceste idei-teme sînt asociate cu altele cum este atotputernicia legii tiranice, evidentă în povestirea parabolică *În fața legii*, ca și în *Procesul* și *Castelul*. Dar în romanul *Castelul* simbolul dominant este reprezentat de dorința individului de integrare în comunitate, asociat și el uneori cu un alt motiv, aparent opus acestuia, cum este alienarea, prezentă în *Un artist al foamei*, *Metamorfoza* și *America*.

Franz Kafka nu creează personaje cu o psihologie complexă. El nici nu crede în eficacitatea unei explorări psihologice multiple a personajelor, pe care o întîlnim la mulți dintre contemporanii săi.

Într-unul din aforismele sale, scriitorul afirmă în mod tranșant că psihologia reprezintă doar o lectură inversă a scriiturii. Investiția psihologică i se pare astfel o metodă laborioasă, dar care în realitate nu modifică nimic.

De fapt, psihologia personajelor kafkiene este sumară. Ea are în primul rînd un caracter comportamentist. Cele mai semnificative personaje din opera scriitorului praghez intră în mod subit într-o stare de criză, care le deturneză de la modul lor anterior de percepere a realității.

Intriga din proza lui Franz Kafka are în centrul său un anumit eveniment decisiv, menit să modifice traiectul de existență al personajelor, să le schimbe felul de viață și uneori modul de abordare al unor fapte, aparent inexplicabile. În cele mai multe cazuri, aceste evenimente ce survin într-un mod neașteptat sînt mai puternice decît voința eroilor, caracterul lor implacabil ducînd la epiloguri tragice. Din această cauză unele enunțuri narative inițiale din opera kafkiană transmit cititorului de la început mutațiile decisive din viața unor personaje, în funcție de care se configurează lent un alt comportament, care impune un alt unghi de percepere și evaluare a realității.

Transformarea lui Grëgor Samsa în gînganie este anunțată de scriitor ca o surpriză a cărei semnificație rămîne încă neutrală : „Într-o bună dimineață, cînd Grëgor Samsa se trezi în patul lui, după o noapte de vise zbuciumate, se pomeni metamorfozat într-o gînganie înspăimîntătoare”¹.

În *Procesul*, enunțul inițial vestește mutația unei situații. „Pe Josef K. îl calomniase pesemne cineva căci, fără să fi făcut nimic rău, se pomeni într-o dimineață arestat. În dimineața aceea, bucurărea doamnei Grubach, gazda lui, care îi aducea micul dejun

¹ Fr. Kafka, *Verdictul*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 24.

în fiecare zi la opt, nu se ivi la ora obișnuită. Asemenea lucru nu se mai întâmplase niciodată pînă atunci.”¹

Cînd anunțarea modificării unui traiect de viață nu are un epilog tragic, comunicarea actului de deturnare de la un alt mod de viață nu are o forță de șoc atît de puternică. În romanul *America*, nucleul epic inițial căpătînd o motivație explicită, își pierde efectul de surpriză. „De pe vasul care intră în portul New York cu motoarele încetinite, tînărul Karl Rossmann, în vîrstă de șaisprezece ani, expediat în America de sărmanii lui părinți pentru că fusese sedus de o servitoare care îi făcuse un copilăș, privea cu încîntare statuia zeiței Libertății.”²

Același tip de enunț inițial, semnalat în romanul *America* este reluat și în *Castelul*. Precizarea acestor două moduri de enunțuri narrative inițiale are o anumită semnificație pentru relația dintre personaje și evenimente. În scrierile în care personajul are conștiința culpabilității sale și evenimentul decisiv este mai puternic decît individul ce îl suportă, enunțul inițial transmite o situație absurdă, a cărei motivație ipotetică își păstrează pînă la capăt caracterul ambiguu.

În celelalte opere, unde situația inițială este motivată aparent, dar într-un mod explicit, individul nutrește mereu speranța unei ieșiri dintr-un context absurd. De aceea lupta împotriva obstacolelor ce se interpun între el și țelul său rămîne deschisă, chiar dacă accesul spre superlativul existențial propus nu este cu putință. Aceste moduri diferite de comportament, rezultate dintr-o anumită percepție a realului și un anume fel de reacție continuă față de evenimentul decisiv, nu schimbă decît într-o măsură oarecare destinul personajelor kafkiene. În general, cînd situația inițială absurdă nu este explicată, ca în *Verdictul*, *Metamorfoza* sau *Procesul*, personajul central eșuează prin *autosuprimare* sau *moarte violentă*, determinată de o forță mai puternică decît el. Cînd vina pare explicită, dar este aparentă sau personajul își asumă o opțiune pentru un anume țel, ca în *fața legii*, *Un artist*

¹ Fr. Kafka, *Procesul*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1963, p. 39.

² Fr. Kafka, *America*, București, Editura Univers, 1970, p. 7.

al foamei, Castelul, America etc., personajul trăiește o existență degradată, străduindu-se să realizeze în acest context un țel. Dar sensul degradat al finalității sale nu este perceput. De aceea personajele trăiesc într-o permanentă *stare de aporie*, soldată uneori prin moartea biologică firească.

Desigur că cele două modele narative stabilite nu au o funcție integratoare pentru toate scrierile lui Franz Kafka. Ele sînt însă cele mai elocvente și au o valoare dominantă, epilogul povestirilor sau al romanelor scriitorului praghez demonstrînd că întreaga sa operă se bazează pe o filozofie implicită sau explicită a eșecului.

Traiectul existențial al personajelor lui Franz Kafka pune în lumină relația dintre *individ-societate (sistem)* și o *forță supremă* (legea, divinitatea etc.), care rămîne în cele mai multe cazuri acoperită de mister. În cadrul acestei triade, forța supremă inflexibilă nu se manifestă decît prin mediatorii, ale căror soluții sînt și ele eronate, pentru că nici ei nu au acces la motivația actului fundamental de decizie, nici agenții — executori ce cunosc unele fragmente ale explicației deciziei pe care o împlinesc. Societatea în care evoluează un asemenea destin este indiferentă față de tragedia individului sau supusă *legii supreme*, care nu-i permite nici un fel de participare la modificarea unei decizii misterioase.

Treptele acestei ierarhii existențiale, prezente în universul literar kafkian amintesc raportul dintre *grația divină-societate-individ*, întîlnită la Sfîntul Augustin, Pascal și în general în filozofia jansenistă din secolul al XVII-lea, care a avut unele ecouri notabile în tragedia raciniană.

Georg Bendemann din *Verdictul*, Josef K. din *Procesul*, soldatul din *Colonia penitenciară*, Gregor Samsa din *Metamorfoza*, Karl Rossmann din *America* reprezintă categoria personajelor declarate culpabile de familie, de o autoritate superioară misterioasă sau de un exponent al unui sistem cunoscut. Unele dintre personajele acestea își asumă vina comunicată, altele nu pot ajunge la percepția culpabilității impuse. În unele cazuri, personajele puse sub stare de acuzare pot să fie absolut inocente. Logica punerii în stare de acuzare rămîne în general cea enun-

țată de ofițerul-călău din *Colonia penitenciară*: „*Principiul după care se iau hotărârile este următorul: vina e întotdeauna mai presus de orice îndoială*“¹.

Relația dintre acuzat și acuzator în ierarhia prezentă în opera kafkiană este formulată sau transmisă prin mediatorii instanței supreme, aproape întotdeauna în acești termeni. Acuzatul poate să aibă îndoieli asupra culpabilității sale și să încerce să se dezvinovățească, judecătorul și călăul nu au nici un fel de rezerve asupra corectitudinii unei decizii luate.

Nu putem trece peste faptul că potrivit unor principii generale, formulate de Franz Kafka în jurnalul său, unele personaje ca Georg Bendemann, Gregor Samsa și Josef K. sînt niște *celibatari* în ipostaze diferite. Georg Bendemann din *Verdictul* nu are acces la existența-pereche, spre care aspiră, fiindcă este condamnat la moarte de tatăl său. Între tatăl bătrîn și fiul prosper, acaparat de mirajul afacerilor, se interpun două persoane absente, prietenul fiului și logodnica. Primul este privit de tatăl neiertător ca o victimă ce ia în sufletul lui locul fiului său, iar logodnica este considerată un personaj degradat, inapt pentru existența-pereche, stimulată doar de impulsul erotic. Invadat de dragoste și ură, Georg Bendemann capătă statutul unui străin în familie, care nu mai are nici o motivație în existență. „*Acum știi deci ce mai există în afară de tine, pînă acum nu știai decît doar de tine. Propriu-zis erai un copil nevinovat, dar și mai propriu-zis erai un om diabolic! De aceea află: te osîndesc acum la moarte pînă înec.*“²

Complexul tatălui generează o stare de vinovăție asumată. Georg se sinucide strigînd „*dragi părinți, v-am iubit totuși mereu*“³. Actul tragic se consumă într-o stare de indiferență totală: „*În clipa asta era pe pod o circulație cu adevărat interminabilă*“⁴.

¹ Fr. Kafka, *Verdictul*, p. 163.

² *Op. cit.*, p. 22.

³ *Op. cit.*, p. 23.

⁴ *Op. cit.*, p. 23.

Scrisă într-o singură noapte (22-23 IX.1912), povestirea *Verdictul* are o puternică tentă autobiografică. Într-o consemnare din jurnal (11 II.1913), autorul precizează că Georg are tot atâtea litere ca și Franz, iar Bendemann fără sufixul *mann* tot atâtea semne și vocale ca și Kafka. Până și numele logodnicei Frieda are același număr de litere ca și Felice. Redarea la persoana a treia nu înlătură transferul unei obsesii într-o povestire aparent detașată de autorul ei.

Fuziunea între narație și descripție are în întreaga operă a scriitorului praghez o densitate excepțională. Acumularea excesivă de detalii, insistența deosebită asupra lor, lasă impresia unui text realist profund veridic. De fapt, acest procedeu ingenios duce la configurarea unei *suprarealități* *coșmarești* în sfera căreia totul devine cu puțință. În *Metamorfoza* intrarea în atmosfera de coșmar și participarea la derularea lui reprezintă o stare continuă. Gregor Samsa este celibatarul sisific, motivația lui în existență fiind una de ordin funcțional. Transformat în miriapod, anulat deci ca individ ce-și poate motiva dreptul la viață, alienat de părinți, privat de amorul sororal, Gregor Samsa acceptă moartea ca o necesitate, într-o lume situată sub zodia utilului.

În *Convorbirile cu Kafka*, Gustav Janouch reține relatarea autorului din care rezultă că această alegorie coșmarescă, citită în atâtea feluri, nu este o *confesiune*, ci într-un anume sens, o *indiscreție* autobiografică. Samsa „sună ca o criptogramă pentru Kafka”¹.

Visul, coșmarul, delirul halucinant reprezintă pentru Franz Kafka zone ale vieții psihice pe care le integrează în modul de reprezentare a realității. De la explorarea comportamentului personajelor ce acceptă starea de culpabilitate, indiferent de motivația ei, autorul trece la abordarea raportului dintre individ și evenimente, atunci când personajul nu poate percepe în mod imediat starea sa de ins vinovat. *Procesul* rămâne cea mai elocventă parabolă de acest gen.

¹ G. Janouch, *Gespräche mit Kafka*, Frankfurt, Fischer Bücherei, 1961, p. 29.

Atît în *Procesul* cit şi în *Castelul* există o anumită ierarhie socială şi existenţială, destinată să scoată în relief raportul dintre un anumit tip de individ (culpabil, străin) şi un sistem închis, misterios. Dealtfel motivul *omului acuzat* şi al *străinului*, traversează cele mai multe scrieri ale lui Kafka. În *Procesul*, de pildă, în virful piramidei sociale se găsesc judecătorii cei mari şi misterioşi, pe care nu i-a văzut nici unul dintre oamenii de rînd şi nici colaboratorii lor apropiaţi (judecătorii cei mici) sau mediatorii (avocaţii, funcţionarii, slujitorii). Inculpaţii nu vin în contact decît cu unii judecători mărunţi, ale căror portrete din casele unor iniţiaţi nu sînt identice cu imaginea lor, ci conforme cu anumite aprobări.

Mediatorii (avocaţii, funcţionarii, prietenii celor din justiţie, slujitorii) nu au acces decît la unele informaţii parţiale, ipotetice, agenţii executori cunosc doar deciziile pe care trebuie să le aplice, sentinţele fără motivaţii, dar nu şi cauzele acestora.

Pe treapta cea mai de jos se găsesc inculpaţii în acele procese lungi şi misterioase, unde nu beneficiază de nici un mod de apărare sau justificare logică a stării în care au fost aduşi.

Avînd o structură parabolică, romanul *Procesul* reprezintă un caz exemplificator al unui individ inculpat, adus astfel într-o situaţie exemplificatoare. În cadrul acestui univers romanesc se confruntă două lumi diferite. Una care decide fără să se explice şi alta care este supusă acestor sentinţe ce depăşesc capacitatea logică de a le percepe, fără să dispună de vreun mijloc de apărare. Între aceste două categorii, evidente în *Procesul*, scriitorul introduce un cerc de indivizi care beneficiază de o iniţiere parţială în tainele justiţiei supreme sau de una pur aparentă şi falsă. Acest gen de iniţiere parţială sau aparentă în mecanismul unei decizii nu este rezervat doar mediatorilor, procesul reprezentînd o cale de iniţiere fragmentară sau iluzorie şi pentru unii inculpaţi, care nu acceptă starea de vinovăţie nedemonstrată la început pentru nimeni.

Dialogul dintre Josef K. (acuzatul) şi inspector (executorul) relevă de la început o stare de ambiguitate. „N-ai putea să spui că eşti acuzat, sau mai bine-zis, nu ştiu dacă eşti. Adevărul e că

ești arestat, mai mult nu știi. Dacă paznicii ți-au spus altceva, să știi că au trâncănit pur și simplu.”¹

Franz Kafka absurdizează astfel în mod programatic situațiile exemplificatoare din *Procesul* printr-un gen de comunicare menită să transmită informații parțiale sau decizii nemotivate. Pus într-o asemenea situație, Josef K. își modifică încetul cu încetul modul de comportament și felul de percepere a evenimentelor din mediul ambiant. O viață ce părea să aibă un curs definitiv fixat, intră sub semnul provizoratului. Mitul unor legi întemeiate pe fapte logice, de domeniul evidenței, se estompează, locul său fiind luat de existența situată sub zodia unui *liber arbitru* misterios, generator de incertitudini și anxietate. La început Josef K. încearcă să se apere singur, acuzându-i pe judecători de eroare și corupție. Dar judecătorii și asistenții cărora se adresa reprezintă o altă lume, opusă lui, cu însemnele sale caracteristice. „Toți purtau asemenea insigne, după cât se putea vedea, toți erau o apă și un pământ, și cei din dreapta și cei din stînga; întorcîndu-se brusc, K. văzu aceleași insigne și pe gulerul judecătorului de instrucție care, cu mâinile încrucișate pe pîntec, privea liniștit sala.”²

De la percepția acestei stări care-l transforma pe acuzat, de la început, într-un *străin*, într-un *îns solitar*, fără speranța unei înțelegeri, Josef K. ajunge prin contactul cu mediatorii să înțeleagă că întreaga viață este un imens proces, că în lumea în care trăiește numărul acuzațiilor este uriaș. Contactul cu semenii săi sau cu mediatorii reprezintă o stranie cale de inițiere în mecanismul unei justiții misterioase și arbitrare. Soția aprodului, aprodul, studentul, avocatul, Leni, pictorul, copiii, industriașul, negustorul Blok (un alt acuzat), constituie treptele introducerii lui Josef K. într-un mecanism absurd, a acomodării cu eșecul final al existenței sale. Un acuzat îi comunică lui K. că pe buzele sale se poate citi propria sa condamnare. Un mediator (pictorul care face portretele judecătorilor) îl previne că nu există o achitare reală, ci una aparentă sau trăgănarea la infinit. Ignorant,

¹ Fr. Kafka, *Procesul*, p. 14—15.

² *Op. cit.*, p. 59.

K. află rînd pe rînd că asemenea tribunale strănii, ca cel pe care îl văzuse, sînt în toate podurile, iar acțiunile comune ca și mediatorii cu oarecare inițiere nu pot schimba nici o decizie, deoarece nimeni nu poate beneficia de *grația totală*, ci doar de o *aminare*.

Acțiunea romanului durează un an. La treizeci de ani, Josef K. află că este arestat, un an mai tîrziu este anunțat de preotul închisorii, într-o catedrală, că procesul său se va termina rău, fiind socotit vinovat. În acest răstimp de *așteptare* și *meditație*, Josef K. nu izbutește să înțeleagă sensul culpabilității sale. Vina sa pare să rezulte din faptul că n-a fost capabil să-și descopere greșeala și s-o accepte. De aceea, el nu mai beneficiază de *aminare*, fiind „*neameliorabil*”, ci de sancționarea prin moartea violentă și degradantă.

Procesul este o parabolă ambiguă despre păcat, sancțiune, grație, autoritate și lege. Viziunea scriitorului asupra existenței umane, ca și asupra *legii* și a modului ei de aplicare este relativizantă. Josef K. percepe vestea arestării sale, ca și itinerariul spre locul de executare a sentinței, ca o *farsă*. Într-un univers absurd, Franz Kafka reprezintă incapacitatea modului de comunicare totală între acuzatori și acuzați. Sensul programatic deschis al parabolei nu ne permite să aflăm de partea cui este adevărul. Kafka scrie o stranie parabolă a unui proces permanent și general, angajat de toate părțile, din cele mai diverse unghiuri de vedere. Starea de aporie a individului, indiferent pe ce treaptă existențială se găsește, nu îngăduie accesul la adevărul absolut.

Franz Kafka refuză o interpretare univocă a operei sale, *Procesul* reprezentînd o suită de versiuni asupra comportamentului uman și a modului său de justificare în existență.

Cu *America* și *Castelul*, motivul culpabilității trece pe un plan secundar, tema *străinului* căpătînd o semnificație majoră. Și într-un roman și în altul, cititorul ia act de mutația rapidă a unui individ dintr-un climat de viață în alt mediu. Karl Rossmann din *America* este un adolescent sancționat de părinți pentru o vină de natură erotică. El pleacă, așadar, din Europa în America pentru a ispăși o pedeapsă, culpabilitatea sa pe plan erotic im-

punînd accesul rapid la maturitate prin schimbarea mediului și nevoia realizării unei existențe autonome. Karl Rossmann este un tînar inocent, obligat să-și trăiască o parte a vieții într-un gen de voiaj experimental, fiecare stare de tranzit, echivalentă cu un eșec, ducînd spre descoperirea unei vocații. K. din *Castelul* răspunde unei chemări. El își părăsește familia, străbate distanțe imense pentru a-și îndeplini rolul de arpentor la un castel al cărui stăpîn îi dăduse un mandat conform cu dorința sa.

Fiecare dintre cei doi străini are de străbătut un itinerariu al vieții, marcat de diverse obstacole, țelul lor comun fiind integrarea într-o comunitate care într-un fel sau altul nu-i acceptă.

Dar în vreme ce *America* este un roman picaresc cu o puternică tentă realistă, *Castelul* este o parabolă ambiguă, proiectată pe un fundal existențial absurd.

Ca și unii dintre eroii lui Hermann Hesse, Karl Rossmann este un gen de picar modern pentru care orice nou obstacol constituie o deturnare, fie chiar și de la dorințele sale provizorii. Spre deosebire de K., Karl Rossmann nu are un țel prestabilit. El este doar un inocent, pîndit la tot pasul de o eroare involuntară, sancționată nemilos. În raporturile sale cu *autoritatea*, Karl Rossmann nu depășește ipostaza de victimă. Alungat de un unchi milionar, destituit din slujba de liftier, lipsit de acte de identitate în fața polițistului, slujitor involuntar al unui cuplu sordid, Karl Rossmann trăiește spectacolul muncii ca o stare de damnațiune, pînă în momentul ieșirii de sub tutela autorității tiranice. Teatrul din Oklahoma spre care evadează reprezintă un gen de falanster utopic spre care se îndreaptă „o *adunătură de oameni sărmani, un fel de golătime la urma urmei, care era totuși atît de bine primită și se bucura de toate îngrijirile*”¹.

Dar și în această insulă a libertății, Karl Rossmann nu poate deveni nici inginer, cum ar fi dorit, nici actor, cum s-ar fi convenit într-un mic univers al artei, ci *tehnician*.

Refuzat de lumea civilizației tehnice, Karl ajunge tehnician în lumea artei. Un traiect de existență mereu deturnat, o nouă

¹ Fr. Kafka, *America*, p. 366.

stație de viață, poate și ea provizorie, încheie un destin al unui individ acceptat de o comunitate, ce reprezintă un spațiu securizant pentru niște ființe eșuate.

Eșecul ca experiment social, moral și existențial a înregistrat în opera lui Franz Kafka stadii diferite de degradare sau anihilare a ființei umane, situată în ipostaza neputinței convertirii gestului în act. Georg Bendemann, Gregor Samsa, Josef K., Karl Rossmann reprezintă doar câteva moduri de eșuare în existență. În viziunea lui Franz Kafka despre lume se poate descifra ideea că nu moartea ar reprezenta eșecul maxim al individului, ci degradarea sa treptată, deturnarea de la o anumită vocație, de la apelul fundamental neîmplinit. Destinul arpentorului din *Castelul* are un coeficient de tragism pe care, celelalte personaje kafkiane nu-l ating nici prin moarte. *Castelul* este un roman de acomodare cu misterul, cu trăirea în stare de ambiguitate și indiferență, cu deciziile autorității impenetrabile și, mai ales, cu interdicțiile, tabuizate de comunitatea socială.

Odiseea lui K. din *Castelul* străbate un drum invers decît aceea a lui Ulise. Pe cînd iscusitul personaj homeric traversează cele mai cumplite dificultăți pentru a ajunge acasă, arpentorul lui Franz Kafka își abandonează căminul, răspunzînd unui apel ambiguu, care-l aduce într-o lume ostilă străinilor. Ca și alte personaje din universul literar kafkian, K. desfășoară o energie imensă pentru justificarea identității sale într-un grup social, unde apare ca un apatrid singuratic, ca un exilat în existență. Itinerariul său sfîrșește într-un sat ale cărui granițe nu le poate depăși. „Era seară tîrzie cînd K. sosi. Satul zăcea înzăpezit. Muntele cu castelul nu se zărea, era învăluit în ceață și beznă; nici cea mai mică licărire de lumină nu arăta unde se află marele castel. K. se opri pe podul de lemn care ducea de pe șosea spre sat, și rămase o bucată de vreme cu ochii ridicați spre spațiul în aparență gol.”¹

¹ Fr. Kafka, *Castelul*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 1.

Într-un eseu al său, Marthe Robert stabilește o serie de analogii între arpentorul din *Castelul* și Don Quijote¹. După opinia noastră mai semnificative sînt diferențele dintre aceste două personaje decît asemănările. Don Quijote străbate un traseu plin de peripeții, din cauza dilatării excesive a imaginației sale. Drepitatea pe care încearcă el s-o stabilească în ipostaza de spirit meliorist are un caracter pur subiectiv. Arpentorul lui Franz Kafka este un ins lucid, transmutat într-un univers cu legi impenetrabile, unde fiecare individ nu cunoaște decît fragmentele unor adevăruri, obiceiuri și decizii, orice om fiind un executant cu competențe limitate, o *făptură dependentă* de *altcineva*. Spre deosebire de Don Quijote, care a pierdut percepția realului, K. prin însăși meseria lui, reprezintă un simbol al efortului de descifrare a sensurilor vieții din mediul ambiant, dorința lui fundamentală fiind *acomodarea prin înțelegere* pentru a putea răspunde unui apel.

Traseul existențial străbătut de K. are o motivație total deosebită de aceea a lui Don Quijote. Obstacolele întimpinate de el sînt de asemenea de altă natură. Raporturile ierarhice din *Castelul* au fost enunțate de Claude-Edmonde Magny într-un mod foarte sugestiv. „*În fiecare clipă, adversarul pe care omul îl găsește în fața lui, superiorul care ordonă, apără sau pedepsește apare ca fiind el însuși sclavul unei puteri superioare.*”²

Ajuns în satul de lîngă castel, unde domnesc legile acestuia, K. este confundat de unul dintre micii funcționari ai contelui cu un vagabond, fapt ce poate duce la *expulzarea* lui imediată. Dar cum aici „*e o obligație, cel puțin în ce privește formele, să se controleze afirmația*”³, Schwarzer îi telefonează lui Fritz, superiorul său din *Castel* să cerceteze spusele individului, ce se dă drept arpentor, invitat de conte. Primul răspuns este negativ. Dar se revine imediat. Un șef de birou, deci un funcționar mai mare, cu alt *grad de competență* într-un anumit domeniu, confirmă cele re-

¹ M. Robert, *L'Ancien et le nouveau, De Don Quijotte à Kafka*, Paris, Payot, 1967, p. 5—25 și 277—311.

² Cl.-Edmonde Magny, *Essai sur les limites de la littérature*, Paris, Payot, 1967, p. 219.

³ Fr. Kafka, *Castelul*, p. 4.

latate de K. Acreditarea arpentorului în funcție pare să fie în-
tărită și printr-o scrisoare oficială, semnată de șeful cancela-
riei 10 din castel, prin care este însă încunoștiințat că șeful său
direct este primarul. Dar contactul cu primarul îi anulează lui
K. rolul abia confirmat de un funcționar superior din castel. „Ați
fost angajat ca arpentor cum spuneți, dar, din păcate, noi n-avem
nevoie de arpentor. În zadar am încerca să vă încredințăm o
treabă cât de mărunță. Hotarele micilor noastre proprietăți sînt
trasate, totul este înregistrat cum trebuie.”¹

Existența lui K. se înscrie astfel de la început sub semnul
incertitudinii, determinată de funcția ciclică a afirmației și a
negației parțiale într-un sistem aparent perfect, dar în cadrul
cărui deciziile nu se pot sincroniza niciodată cu actele. K. nu
este un spirit abulic. Odiseea lui vizează transformarea rolului în
act. În acest univers relativizant există diferite trepte de ini-
țiere și acomodare. Primarul încearcă să-l introducă pe K. în
tainele acestui mecanism, absurd doar pentru un străin. „Dacă
o problemă a fost cumpănită prea multă vreme, se poate întim-
pla, chiar dacă nu s-a încheiat cumpănirea ei, să se ivească de-
odată, ca din senin, dintr-un loc neprevăzut și de nedescoperit
nici ulterior, o hotărîre care tranșează chestiunea, deși de cele
mai multe ori în modul cel mai just, totuși oarecum arbitrar.”²

Hotărîrile de acest gen se pot modifica. Controlul menținerii
sau al anulării lor se face foarte târziu, iar autoritățile inferioare
nu știu niciodată exact care este decizia valabilă și ce au de făcut.
Mecanismul generator de ambiguitate este formulat de Franz
Kafka printr-o cumulare de exemple, cu aerul că își introduce
personajul într-un climat de viață, opac modului său de înțelegere.
În acest mare mecanism, reprezentat de hotărîrile oamenilor din
castel, se integrează și destinul lui K. „Nu știu dacă în cazul dum-
neavoastră a fost luată o asemenea decizie, sînt semne că da, și
altele că nu.”³

¹ Op. cit., p. 80.

² Op. cit., p. 92.

³ Op. cit., p. 92.

Neacceptat, practic, în postul de arpentor, K. este *tolerat* în acela de *servitor* la școală, doar pentru o anumită vreme. Dar în acest circuit neconcertat de informații, o scrisoare a lui Klamm, domnul misterios din castel, confirmă rezultatele bune ale lui K. în activitatea sa de arpentor.

Kafka pune în lumină faptul că în universul românesc din *Castelul* intră în conflict două moduri diferite de a privi lumea. Din unghiul său de vedere, K. este un ins lucid care caută să ajungă pe căi normale la rezolvarea cazului său. Privit din perspectivă oamenilor din sat și a funcționarilor din castel, arpentorul nu are percepția unei realități *prestabilite* pentru totdeauna, ale cărei canoane nu le poate călca nimeni. K. este un străin incapabil să se acomodeze cu anumite *interdicții*, considerate de ceilalți oameni din sat sau din castel, ca niște legi și obiceiuri firești. Călcarea lor nu mai ispitește pe nimeni, iar abaterea nedorită de la aceste legi are consecințe nefaste pentru oricine. Sancționarea nerespectării *interdicțiilor* nu este aplicată de mediatorii din castel, ci de comportamentul oamenilor din sat. Castelul este un gen străniu de olimp, în care un *zeu-ceasornicar* a conceput într-un timp originar o gamă de principii și interdicții, transformate în obiceiuri, generatoare de superstiții, anxietate, mituri apte să mențină reglementarea unor ierarhii și raporturi fixe între oameni.

Într-un climat în care domnește starea de dependență, K. se comportă ca un om liber, caută căi proprii de acces spre castel, crede în clarificarea situației sale. Dar între el și Klamm, funcționarul cel mai înalt din castel, cu care dorește să intre în contact, se interpun nenumărate obstacole. Tolerat la *Hanul Podului*, arpentorul nu are acces la *Curtea domnească*, unde poposesc funcționarii din castel, decât pînă în sala de mese.

Dacă drumurile directe spre castel sînt interzise, dacă telefonul îi dă doar percepția unor zgomote fără sens, K. încearcă să se folosească de mediatorii pentru a-și atinge scopul. Mijlocitorii cei mai eficienți din acest sat ciudat cu oameni îmbrăcați la fel, sînt *femeile*. Ele au acces la mediatorii din castel, îndeplinesc anumite slujbe ce le conferă un loc specific în ierarhia satului, sînt iubitele lor etc. Birtășița de la *Hanul Podului*, Frieda de la *Curtea dom-*

nească, Pepi, Olga etc. sînt inițiatoarele ce catalizează integrarea lui K. într-o comunitate, acomodarea lui cu interdicțiile, supunerea la legi. Arpentorul ajunge la convingerea că ieșirea sa din ipostaza de *străin*, neprimat în casele oamenilor, tolerat în sat, se poate realiza prin căsătorie. Frieda pare idealul menit să-l fixeze în comunitate, dar pretenția sa este privită cu perplexitate. Cerința lui de a discuta cu Klammm este considerată atît de Frieda, cît și de circiumăreasă ca o aberație. „*Ascultați domnule arpentor, domnul Klammm e un domn din castel, asta înseamnă un rang foarte înalt în sine, fără a mai vorbi de situația particulară a domnului Klammm. Ce sînteți în schimb dumneavoastră, a cărui situație, a cărui autorizație de căsătorie, o solicităm noi aici cu atîta supunere? Nu sînteți din castel, nu sînteți din sat, nu sînteți nimic. Din păcate sînteți totuși ceva, și anume un străin, cineva care e supranumerar și-ți stă în cale peste tot, din cauza căruia ai tot soțul de belele...*”¹

Or, atît circiumăreasa cît și Frieda sînt niște inițiate.

Ele au fost slujitoarele lui Klammm și, poate, iubitele lui, cum spune Frieda, plină de mindrie. Faptul acesta le conferă un anume loc și autoritate în ierarhia satului, în vreme ce familia Amaliei, care n-a răspuns la mesajul obscen al lui Sortini, este în dizgrație, Olga și Barnabas, curierul, făcînd mari eforturi de reintegrare în rînduiala satului, instituită de iluziile oamenilor, după normele castelului. K. nu are acces la *existența-pereche* în mod definitiv, nu-l poate vedea pe Klammm decît prin gaura ușii, nu poate comunica nimic la castel, fiindcă mesajele sale transmise de Barnabas (curierul fără statut), nu sînt citite, iar răspunsurile primite sînt ambigue, vechi, neconcordante cu situația reală.

Arpentorul nu are acces nici la viața intimă în singurătate. El este mereu supravegheat de secundanții săi, tulburat de alții, adăpostit în spații provizorii de trecere sau populate și cu alți oameni. K. nu poate comunica funcționarilor de la *curtea domnească* ceea ce dorește, fiindcă este copleșit de oboseala așteptării, nu primește un mesaj *pentru sine cu Frieda*, ci *pentru Frieda fără sine*, eșecul său înregistrînd toate etăpele degradării, din care erosul, autoritatea, legea, nu-i oferă nici o cale de salvare.

¹ Fr. Kafka, *Castelul*, p. 66.

K. rămîne un tolerat în stare de așteptare perpetuă, ca omul din *În fața legii*.

Castelul nu pare a fi un roman cu un simbol incifrat, cum consideră Marthe Robert, care, prin lectura analogică a cărții, ajunge la concluzia că arpentorul reprezintă ipostaza artistului în căutarea drumului spre realitate¹.

K. eșuează în profesie, dar rămîne un tolerat în sat. Cîrciumăreasa îl acceptă pentru cunoștințele vestimentare, Pepi îi oferă un adăpost secret (o nouă deturnare de la scop), provizoriu, într-o comunitate feminină, ce reprezintă autoritatea supremă a satului.

Castelul este un roman deschis. Pe coridorul său singuratic², K. așteaptă, ca un Sisif celibatar, un alt mesaj, o altă chemare. Trăirea străinului într-o *speranță absurdă* pare să confere nota dominantă a acestui roman, a cărui lectură analogică riscă să producă mari deviații de sens.

Procesul și *Castelul* reprezintă cele mai reușite opere din ansamblul creației kafkiene. Structura lor constituie matricea stilistică și filozofică în care se înscriu cele mai multe povestiri ale prozatorului praghez.

Kafka se definește astfel ca un filozof al eșecului pe care nu-l acceptă, ca un explorator al relației absurde dintre individ și realitate, pe care nu o dorește. Kafka nu este un Don Quijote care după odiseea sa melioristă printr-un univers imaginar, să se întoarcă acasă și să moară conciliat cu lumea din jurul său.

Dincolo de liberul arbitru, mut, capricios, misterios și terifiant, el nu întrevide nici o cale de salvare. Lumea este indiferentă, zeul din Olimp nu emite afluvii de grație eficientă, mediatorii stîrnesc o perpetuă stare de confuzie existențială, iar individul nu are resurse pentru a ieși din labirint.

Scriitura sa reprezintă un palimpsest straniu, generator de lecturi ambigue. Ea este mulată pe o realitate, sedimentată în straturi amestecate, al căror etimon original rămîne acoperit de taină. Kafka este profetul unei lumi cu o ordine tulburată. Opera

¹ M. Robert, *L'Ancien et le nouveau*, p. 309—311.

² W. Emrich, *Franz Kafka*, Frankfurt, Athenäum Verlag, 1905, p. 402.

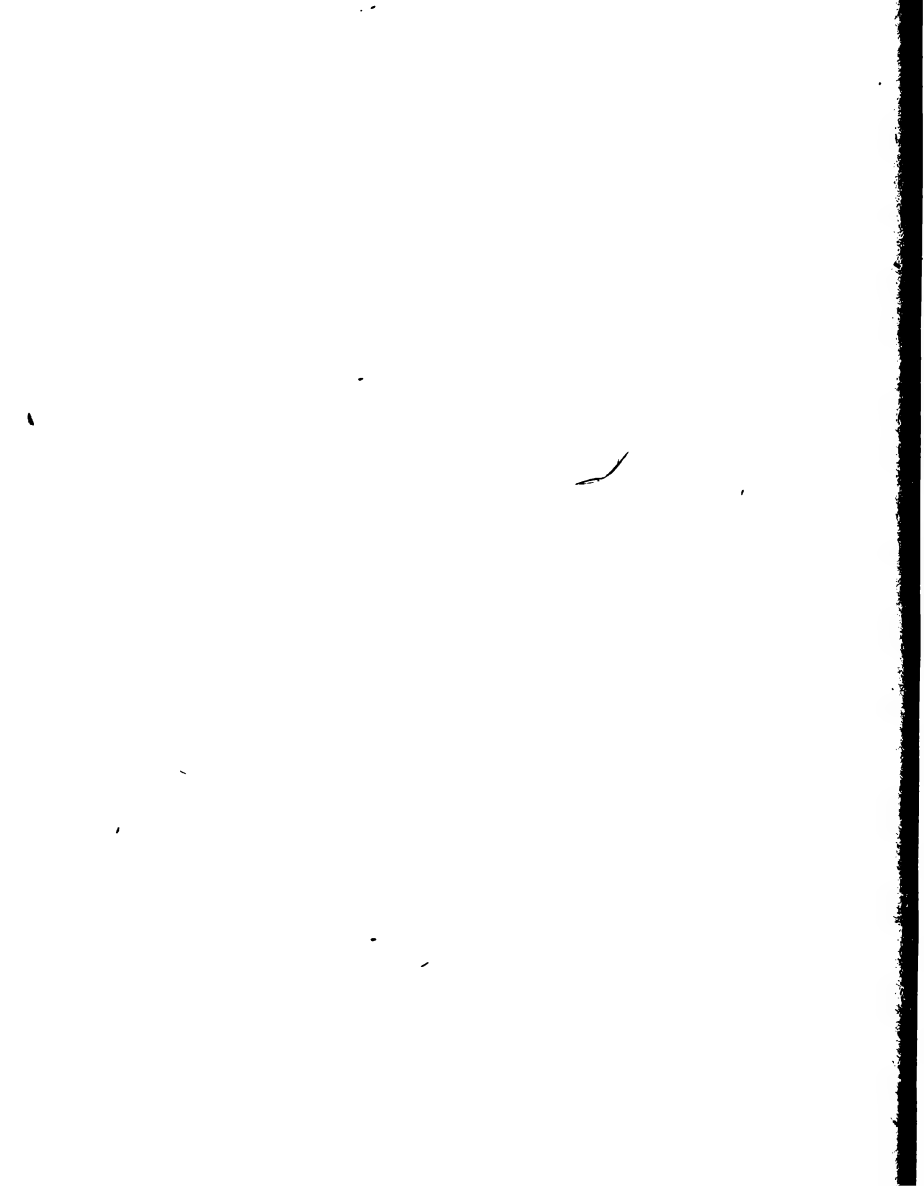
sa reprezintă un cosmos, în care totul pare cu putință, dar nimic nu se poate schimba în mod esențial. Literatura kafkiană rămâne ca o piramidă funerară a unei lumi ce asistă neputincioasă la propria sa agonie.

Roger Garaudy afirma, pe bună dreptate, că opera lui Kafka nu este nici optimistă, nici pesimistă¹. Ea reprezintă mărturia unui spectator îndurerat de neputința ființei umane de a-și găsi propria identitate, expresia tragică a unui scriitor dezolat de incapacitatea individului de a-și legitima maturitatea în societate prin convertirea gestului în act.

De aceea, lectură opereii kafiene este avertizatoare, dar niodată reconfortantă.

ROMUL MUNTEANU

¹ R. Garaudy, *Despre un realism nețărnut*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968, p. 105.

TABEL CRONOLOGIC

1883 Franz Kafka s-a născut în 3 iulie la Praga într-o casă căreia nu i-a păstrat o plăcută amintire. Tatăl său, Hermann, era negustor și fabricant. Autoritatea sa terifiantă îi creează fiului un puternic complex, care răzbate în mod evident în unele opere ca *Verdictul*, *Metamorfoza* și *America*.

Max Brod precizează că numele de Kafka era răspândit printre evreii cehi. El se ortografia corect *Kavka*, ceea ce însemna o stăncuță alpină cu capul mare și coada stufoasă. Această emblemă apărea atît pe firma magazinului, cît și pe plicurile pe care Franz Kafka le utiliza în tinerețe. Mama scriitorului se chema Julie (n. Löwy). Cele trei surori care au trăit dintre cei șase frați erau Elli (1889), Valli (1890) și Ottla (1892).

1889-1893 Școala primară în limba germană la Masnytrh.

1893-1901 Continuarea studiilor la Gimnaziul Staromes-tké, considerat ca unul din cele mai bune instituții

de învățămînt secundar din Praga. O prietenie strînsă îl leagă din această perioadă de Oscar Pollak. Printre colegii săi se află Hugo Bergmann, mai tîrziu reputat filozof și rector la universitatea din Ierusalim, ca și Emil Utitz. Ultimul a fost profesor de filozofie la Halle și Praga.

În acești ani scrie diferite scenete de teatru, jucate de surorile sale cu prilejul unor aniversări în familie. Locuința familiei este semnalată pe Zeltnergasse (K. Wagenbach), în apropierea magazinului tălăui. Încep lecturile din Darwin, Spinoza, Nietzsche. Unele manifestări de simpatie pentru ideile socialiste.

1901-1906 Studiază două semestre germanistica la Universitatea germană din Praga, apoi urmează dreptul, după o scurtă trecere prin München.

1902 Vacanțe petrecute la Liboch și Triesch (unde se găsea unchiu' său Siegfried). Sînt semnalate primele întâlniri cu Max Brod.

1904-1905 Încep întîlnirile sistematice cu Oskar Baum (specialistul de mai tîrziu în arta barocă), filozoful Felix Weltsch și prietenul său cel mai devotat, Max Brod, care va fi și biograful și comentatorul operelor sale. Schițează povestirea *Descrierea unei lupte*, ce va apare mai tîrziu.

Vacanțele de vară din 1905 și 1906 le petrece la Zuckmantel.

- 1906 18 iunie Franz Kafka obține titlul de doctor în drept, din octombrie făcînd practică în drept în biroul avocațial al unui unchi.
- 1907 Scrie *Pregătiri de nuntă la țară*, *Descrierea unei lupte* etc. Menționarea lor de către Max Brod în revista berlineză *Die Gegenwart*. Din octombrie lucrează la „*Assicurazioni Generali*“. Familia se mută pe Niklasstrasse.
- 1908 iulie Intră în serviciu la o companie de asigurare împotriva accidentelor, semietatizată (*Arbeiter-Unfall-Versiecherungs-Anstalt*), unde suportă cu durere și resemnare, rareori cu accese de revoltă, o carieră de funcționar. Trece, datorită conștiinciozității sale, prin diferite trepte ierarhice, pînă la pensionarea sa (iulie, 1922). Sînt publicate opt povestiri în revista *Hyperion*.
- 1909 Vacanță petrecută cu Max și Otto Brod la Riva. Participă la *Clubul Mladych*, desființat în 1920 pentru propagandă antimilitaristă și anticlericală, unde ascultă cuvîntări ale unor lideri social-democrați. Participă la mitingul aviatic de la Brescia. Publică *Aeroplanele din Brescia* în revista *Bohemia*.
- 1910 Începe scrierea *Jurnalului*. Participă la unele spectacole de teatru date de trupe de actori evrei. În octombrie face o primă călătorie cu Max Brod la Paris.

• 1911 Călătorii oficiale în Friedland și Reichenberg, consemnate într-un jurnal. Alte voiaje în Italia de nord, Elveția și Paris. Internare în sanatoriu. Începutul prieteniei cu directorul teatrului evreiesc, Jizchech Löwy. Se continuă vizitele în *Casa Fanta*, începute probabil cu un an mai înainte, unde veneau savanți și filozofi ca Einstein, Kowalevski, Rudolf Steiner. Aici puteau fi ascultate prelegeri despre teoria relativității, psihanaltză, teozofie, spiritism și filozofia germană (Hegel, Fichte, Kant).

1912 An decisiv pentru activitatea creatoare. Primele schițe din romanul *America (Dispărutul)*. În iulie face o vizită împreună cu Max Brod la Weimar, apoi la Jungborn. În august pune la punct prima carte din *Contemplații*, care apare în decembrie. Întilnirea cu Felice Bauer, de care se îndrăgostește subit. În septembrie realizează *Verdictul*. Din septembrie până în ianuarie 1913, scrie primele șapte capitole din *America (Dispărutul)*. În octombrie începe corespondența cu Felice Bauer. În noiembrie și decembrie scrie *Metamorfoze*. În decembrie, prima lectură publică din *Verdictul*. În acest an cunoaște pe cei doi editori, Rowohlt și Wolff, unde apar unele din scrierile menționate.

1913 Vizită la Felice Bauer în Berlin. În mai a doua vizită la Berlin. Apare *Fochistul*. În septembrie, călătorii la Viena, Veneția și Riva. Un răstimp în sanatoriul Hartungen.

- 1914 Vizită la Berlin. În iunie, logodna cu Felice Bauer, în iulie ruptura logodnei. Călătorie la Marea Nordului. În august își ia o locuință în Bilekgasse. Începe să scrie *Procesul*. În octombrie, *Colonia penitenciară*. Elaborează ultimul capitol din versiunea inițială a romanului *America (Dispărutul)*, începutul prieteniei cu Franz Werfel. Nu multă vreme mai înainte acesta afirmase că unele povestiri ale lui Kafka nu vor putea depăși granițele țării.
- 1915 În ianuarie o revăde pe Felice Bauer. În martie altă schimbare de domiciliu în Langen-Gasse. Călătorie în Ungaria cu sora sa Elli. Obține premiul Fontane. În noiembrie apare *Metamorfoza*.
- 1916 Voiaj împreună cu Felice Bauer, la Marienbad, în iulie. În noiembrie lectură publică din *Colonia penitenciară*, la München. O altă schimbare de locuință în Alchimistengasse. Scrie povestirea *Medicul de țară*.
- 1917 A doua logodnă cu Felice Bauer (iulie). În septembrie se constată că are tuberculoză pulmonară, pretext de rupere a logodnei în decembrie. Concediu petrecut la sora sa Ottla, la Zürau. Preocupare pentru studiul ebraicii. Lecturi din Kirkegaard la care va face diferite referințe. În acest an mai apar numeroase povestiri în diferite reviste. Începe să scrie aforisme.
- 1918 Din nou sejur la Zürau, vara la Praga și Rumburg. În septembrie la Turnau. Din noiembrie în Silezia,

unde o cunoaște pe Julie Wohryzek. Din ncu sentimentul unor eșecuri.

- 1919** Din Silezia, Kafka vine la Praga. În mai apare *Colonia penitenciară*. Logodna cu Julie Wohryzek. În toamnă este publicată culegerea de povestiri *Un medic de țară*. În noiembrie în Silezia, *Scrisoarea către tata*.
- 1920** Îl cunoaște pe tânărul Gustav Janouch care a avut ingenioasa idee de a consemna convorbirile cu Kafka. În vara acestui an o cunoaște pe jurnalista cehă Milena Jesenska, în timpul unui concediu medical petrecut la Meran. O nouă iubire, scrisori, ruperea logodnei cu Julie Wohryzek. Scribe numeroase povestiri, încearcă din nou să meargă la birou, dar pentru scurtă vreme. Din decembrie se găsește în sanatoriul Matliary (Tatra), unde se împrietenește cu doctorul Robert Klopstock.
- 1921** În același sanatoriu, apoi toamna la Praga.
- 1922** Pendulare între mai multe localități. Crize de sănătate. Milena lucrează la traducerea operelor sale în cehă. Lucrează la romanul *Castelul* din care în martie îi citește unele fragmente lui Max Brod. Scribe *Un artist al foamei* și *Cercetările unui ciine*. În *Jurnal* constată cu tristețe progresele bolii.
- 1923** Schimbări frecvente de localități și regiuni, unde poposește o anumită vreme. Praga, Marea Baltică,

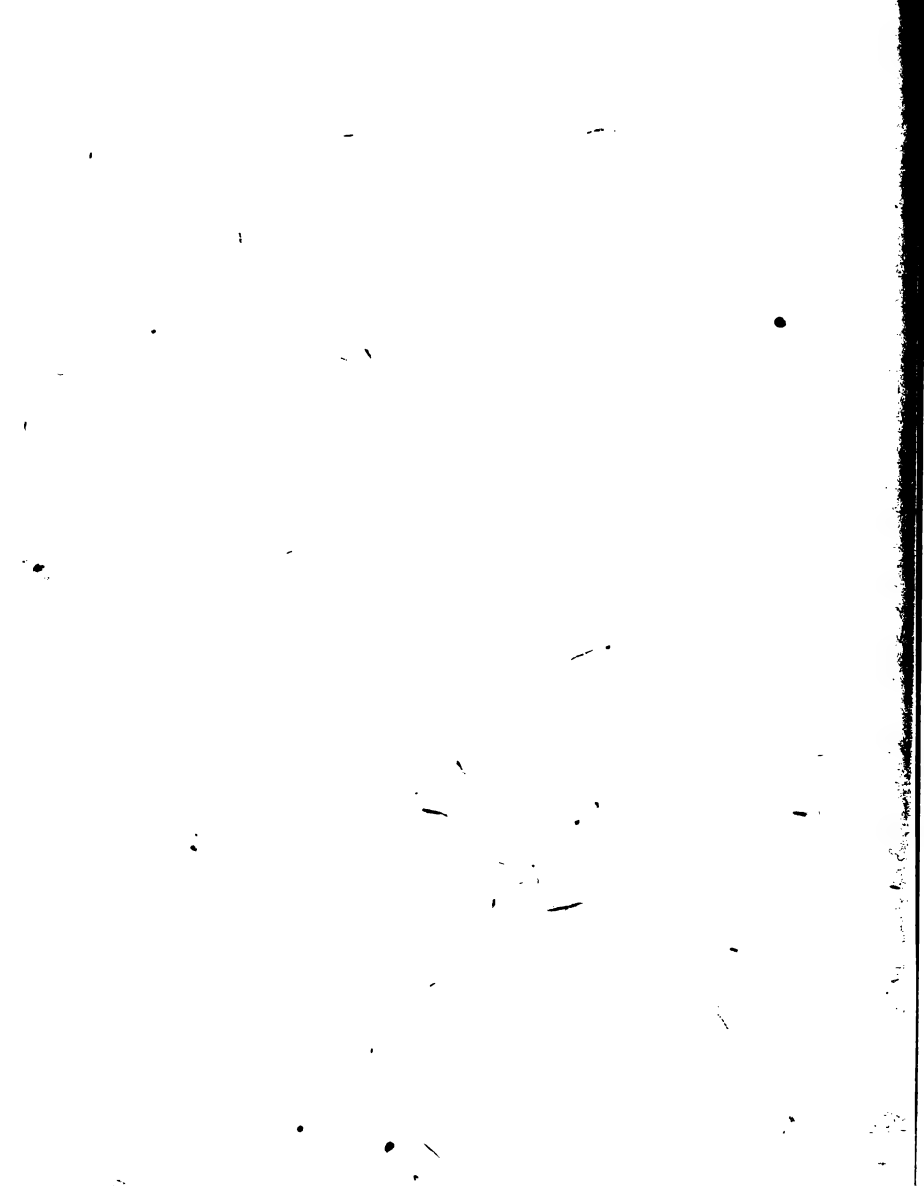
Silezia, Berlin. La Müritz, în stațiunea balneară, o cunoaște pe Dora Dymant. Scriitorul bolnav, trecut prin atâtea logodne, mereu speriat de fixare, poate și din cauza bolii, dorește să se căsătorească. Opoziția tatălui. Plecarea din familie și fixarea pentru scurtă vreme la Berlin.

1924 Accentuarea bolii. Accese frecvente de febră. Locuiește la Berlin în casa văduvei poetului Carl Bense. În 17 martie, Max Brod îl aduce pe Kafka la Praga în casa părintească, într-o stare foarte gravă. Finalul se apropia. În 10 aprilie, Dora Dymant și doctorul Robert Klopstock îl transportă în clinica profesorului Hajek din Viena. Moare în 3 iunie și este înmormântat în 11 iunie la Praga. În vara aceluiași an apare o culegere de patru povestiri sub titlul *Un artist al foamei*.

R.M.

Notă Pentru alcătuirea acestui tabel cronologic au fost utilizate următoarele opere din care nu lipsesc unele informații discordante :

1. Albérès R. M. și Boisdeffre Pierre de, *Kafka*, Paris, Editions Universitaires, 1960.
2. Bauer Fr., *Franz Kafka*, Berlin, Colloquium Verlag, 1960.
3. Brod M., *Franz Kafka*, Paris, Gallimard, Idées, 1963.
4. Fehse W., *Von Goethe bis Grass*, Biografische Porträts zur Literatur, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1963.
5. Wagenbach K., *Kafka*, Hamburg, Rowohlt, 1966.

ARESTAREA. CONVORBIRI CU DOAMNA GRUBACH.
APOI DOMNIȘOARA BÜRSTNER

Pe Josef K. îl calomniase pesemne cineva căci, fără să fi făcut nimic rău, se pomeni într-o dimineată arestat. În dimineata aceea, bucătăreasa doamnei Grubach, gazda lui, care îi aducea micul-dejun în fiecare zi la opt, nu se ivi la ora obișnuită. Asemenea lucru nu se mai întâmplase niciodată pînă atunci. K. mai așteptă o clipă. Culcat pe pernă văzu cum bătrîna care locuia peste drum îl privea cu o curiozitate absolut neobișnuită. Apoi, flămînd și mirat totodată, sună. Imediat se auzi o bătaie în ușă și în cameră intră un bărbat pe care pînă atunci nu-l mai văzuse niciodată prin casă. Bărbatul era zvelt dar solid și purta un costum negru, strîns pe corp, cum sînt cele de voiaj, legat cu un cordon și avînd tot felul de cute, buzunare, catarămi și nasturi, care dădeau costumului o aparență deosebit de practică, fără să se înțeleagă bine la ce ar putea servi.

— Cine ești dumneata? îl întrebă K. ridicîndu-se în coate.

Omul trecu peste întrebare, ca și cum ar fi fost firesc să fie acceptat cînd intra undeva, și se mulțumi doar să întrebe la rîndul lui :

— Ai sunat ?

— Anna trebuie să-mi aducă micul-dejun, spuse K. și încercă mai întâi, atent și tăcut, să descopere prin observație și deducție cine putea fi omul acela. Dar străinul nu se lăsă prea mult cercetat cu privirea, ci se îndreptă spre ușă, o întredeschise și spuse cuiva care, vădit lucru, se afla în imediata apropiere, chiar lângă prag :

— Vrea să-i aducă Anna micul-dejun.

Din camera alăturată se auzi un chicotit ușor ; judecînd după zgomot, s-ar fi putut ca acolo să se afle mai multe persoane. Deși risul acesta nu i-ar fi putut spune străinului nici un lucru pe care să nu-l fi știut pînă atunci, el îi declară lui K. : „E imposibil“, ca și cum i-ar fi dat un raport.

— Asta e ceva nou, spuse K. și sări din pat punîndu-și repede pantalonii. Tare aș vrea să știu cine sînt oamenii din camera de-alături și cum o să se justifice doamna Grubach față de mine că i-a lăsat să mă deranjeze.

Ce-i drept, o secundă îi trecu prin mînte că n-ar trebui să spună asta cu glas tare pentru că, făcînd-o, putea să lase impresia că-i recunoaște oarecum străinului dreptul de a-l supraveghea, dar pentru moment nu dădu importanță faptului acestuia. Celălalt înțelese totuși exact ce n-ar fi trebuit, căci îi spuse :

— Nu ți-ar place mai mult să rămîi aici ?

— Nu vreau nici să rămîn aici și nici să-ți mai aud glasul pînă nu mi te prezinți.

— Aveam intenții bune, spuse străinul și deschise brusc ușa.

Camera de-alături, în care K. pătrunse mai încet decît ar fi dorit, avea, la prima vedere, aproape același aspect ca

în ajun. Acolo își avea doamna Grubach salonul ; poate că astăzi, în încăperea ticsită de mobile, dantelării, porțelanuri și fotografii, era ceva mai mult spațiu gol decât de obicei, dar lucrul acesta cu greu s-ar fi putut observa imediat, cu atât mai mult cu cât schimbarea esențială o constituia prezența unui bărbat care ședea cu o carte în mână lângă fereastră deschisă și care, când intra K., își ridică privirea de pe carte.

— Ar fi trebuit să rămii în camera dumitale ! Nu ți-a spus Franz ?

— Și ce doriți ? întrebă K. uitându-se pe rînd cînd la noua lui cunoștință, cînd la cel numit Franz, care se oprise în pragul ușii. Prin fereastră deschisă se vedea iar bătrîna, stăpînită de o curiozitate într-adevăr senilă, și care se instalase acum exact în față, nu cumva să piardă vreun amănunt din ce avea să se întîmple.

— Ar trebui, totuși, ca doamna Grubach... spuse K. Și făcînd o mișcare de parcă ar fi încercat să se smulgă din miinile celor doi bărbați, deși aceștia stăteau departe, vru să-și continue drumul.

— Nu, spusé omul de la fereastră, aruncînd cartea pe o măsută și ridicîndu-se. N-ai dreptul să ieși, ești arestat.

— Așa mi se pare și mie, spuse K. Și de ce, mă rog ? întrebă el apoi.

— Nu ne aflăm aici ca să-ți spunem asta. Intoarce-te în camera dumitale și așteaptă. Ancheta e începută și ai să afli totul la momentul oportun. Îmi calc datoria vorbindu-ți atât de prietenos. Dar sper că nu ne aude nimeni în afară de Franz care, în ciuda instrucțiunilor, se poartă și el prietenește cu dumneata. Dacă și de-acum înainte o să ai

tot atîta noroc pe cît ai avut cînd ți-au fost numiți paznicii, poți să tragi nădejde.

K. vru să se așeze, dar abia atunci observă că, în afară de scaunul de lîngă fereastră, în toată încăperea nu se mai afla nimic pe care să se poată sta.

— Ai să recunoști mai tîrziu că ți-am spus numai adevărul, începu Franz și se îndreptă spre el împreună cu celălalt bărbat.

Pe K. îl uimi mai ales acesta din urmă, care îl bătuse de mai multe ori, prietenește, pe umăr. Amîndoi paznicii îi examină cămașa de noapte și-i spuseră că de-acum înainte va trebui să poarte una de calitate mult mai proastă, dar că ei îi vor păstra cu mare grijă atît cămașa aceasta, cît și restul lenjeriei, și că i le vor restitui dacă procesul se va încheia favorabil.

— E mai bine să ne dai nouă lucrurile, spuseră ei, căci la magazie se fac mereu fraude și, în afară de asta, acolo, după un anumit timp lucrurile sînt revîndute, fără să se țină seama dacă procesul s-a terminat sau nu. Și nu se știe cît pot dura asemenea procese, mai ales în ultima vreme. Pînă la urmă primești, firește, din partea magaziei, contravaloarea lucrurilor, dar te alegi cu nimica toată, căci la vînzare nu valoarea ofertei hotărăște prețul, ci valoarea mitei, și-apoi știm prea bine, din experiență, că sumele cuvenite se micșorează și ele, an de an, tot trecînd dintr-o mină într-alta.

K. abia dacă îi asculta ; dreptul de-a mai putea dispune de lucrurile proprii i se părea de mică importanță ; pentru el era mult mai urgent acum să-și clarifice situația. De față cu oamenii aceștia, însă, nu putea nici măcar să-și adune

gîndurile ca lumea ; pîntecul celui de-al doilea paznic — fiindcă, evident, numai paznici puteau să fie amîndoi — se lipea mereu de el, extrem de prietenos, dar de cum ridica privirea întîlnea o faţă uscată şi osoasă, deloc potrivită cu grăsimea trupului, şi înarmată cu un nas mare şi strîmb, care părea că se înţelege, ca o persoană aparte, cu celălalt paznic. Ce fel de oameni erau aceştia ? Despre ce vorbeau ei ? Cărei autorităţi aparţineau ? K. trăia doar într-un stat constituţional. Pretutindeni domnea pacea. Toate legile erau respectate. Cine îndrăznea să-l atace în propria lui locuinţă ? Fusese totdeauna înclinat să privească lucrurile foarte uşuratic, să nu creadă în rău decît dacă se lovea de el şi să nu ia măsuri de prevedere pentru viitor chiar cînd era ameninţat din toate părţile. În cazul de faţă, însă, o asemenea atitudine i se părea nelalocul ei. Nici vorbă, totul putea fi o glumă, o glumă grosolană pusă la cale de colegii de la bancă, din cine ştie ce motive — poate fiindcă azi era ziua lui, ziua cînd împlinea treizeci de ani — asta s-ar fi putut, fireşte ; poate că ar fi fost de ajuns doar să le rîdă în nas, într-un anumit fel, paznicilor, ca ei să rîdă împreună cu el ; poate că paznicii erau, de fapt, nişte comisionari culeşi de pe stradă, cum dealtfel şi păreau să fie ; şi totuşi, de data aceasta, chiar din clipa cînd dăduse cu ochii de Franz, K. hotărîse să nu lase din mînă nici cel mai mic atu pe care l-ar fi putut folosi împotriva oamenilor acestora. Puţin îi păsa dacă avea să se spună mai tîrziu că fusese incapabil să înţeleagă o glumă ; deşi nu făcea parte dintre cei ce culeg învăţăminte din experienţele vieţii. K. îşi amintea că de pe urma unor întîmplări aparent neînsemnate şi în care, spre deosebire de

prietenii lui, se purtase imprudent și se arătase voit nepăsător față de consecințe, avusese destule de îndurat. Asemenea lucruri nu trebuiau să se mai întâmple, măcar de data aceasta ; dacă era vorba de o comedie, atunci avea să joace și el.

Pentru moment, era încă liber.

— Îmi dați voie, spuse K. și strecurându-se grăbit printre paznici întră în camera lui.

— Pare înțelegător, îl auzi spunînd pe unul din paznici.

De cum se văzu în cameră, K. trase brutal sertarele biroului ; toate se aflau la locul lor în cea mai mare ordine ; dar emoția îl împiedică să găsească de la bun început tocmai legitimațiile pe care le căuta. Pînă la urmă dădu peste un permis de bicicletă și vru să-l ducă paznicilor dar, gîndindu-se mai bine, hîrtia i se păru prea neînsemnată și continuă să caute pînă își găsi actul de naștere. Cînd se întoarse în camera vecină, ușa din față se deschise și doamna Grubach dădu să intre. Apariția ei nu dură însă decît o clipă căci, zărindu-l pe K., gazda își ceru scuze, vădit jenată, și dispăru închizînd ușa cu cea mai mare grijă.

— Intrați, vă rog !

Atît apucă să spună K. și rămase în mijlocul salonului, cu actele în mînă, privind ușa care nu se mai deschise ; apelul unuia dintre paznici îl făcu să tresară ; paznicii ședeau amîndoi la măsuta din fața ferestrei deschise și, după cum observă K., îi mînceau micul-dejun.

— De ce n-a intrat ? întrebă el.

— N-are voie, îi răspunse paznicul cel gras. Doar știi bine că ești arestat.

— De ce-aș fi arestat ? Și încă în felul acesta !

— Iar începi ! spuse paznicul și muie o felie de pâine cu unt în borcănașul cu miere. La asemenea întrebări nu răspundem.

— O să fiți obligați să-mi răspundeți, spuse K. Iată actele mele ; arătați-mi-le acum pe ale voastre, și, înainte de toate, mandatul de arestare.

— Doamne ! Dar neînțelegător mai ești ! se văită paznicul. Parcă n-ai căuta decît să ne scoți din sărite, inutil, tocmai pe noi care în clipa de față îți sîntem cei mai apropiați dintre oameni și-ți vrem cel mai mult bine.

— Așa e, întări Franz, și în loc să-și ducă la gură ceașca de cafea pe care o ținea în mînă, îi aruncă lui K. o privire poate foarte semnificativă, dar din care acesta nu înțelese nimic.

Apoi urmă, în ciuda lui K., un lung dialog al privirilor. Pînă la urmă K. își arată totuși hîrtille și spuse :

— Iată-mi actele.

— Ce ne interesează pe noi actele dumitale ? strigă paznicul cel gras. Te porți mai rău ca un copil. Ce dorești, la urma urmei ? Îți închipui cumva că vei face să ți se termine mai repede blestematul de proces dacă discuți cu noi, paznicii, despre legitimații și despre mandate de arestare ? Noi sîntem slujbași mărunți ; nu prea ne pricepem la legitimații și nu ne privește decît faptul că trebuie să te păzim zece ore pe zi și că sîntem plătiți pentru munca noastră. Atîta tot ; firește, asta nu ne împiedică să ne dăm seama că înaltele autorități pe care le slujim, înainte de-a emite un mandat se informează precis asupra motivelor arestării și a persoanei arestate. În privința aceasta orice eroare este exclusă. Autoritățile pe care le reprezentăm, după cîte le

știu — și țin seama că eu nu cunosc decît gradele inferioare — nu caută delictele populației ci, după cum prevede legea, sînt atrase de delictе și ne trimit pe noi, paznicii. Asta este legea. Unde vezi că ar putea fi o eroare ?

— Legea asta eu n-o cunosc, spuse K.

— Cu ațit mai rău pentru dumneata, îi răspunse paznicul.

— Sînt sigur că ea nu există decît în capetele voastre, adăugă K.

Ar fi vrut să găsească un mijloc de-a pătrunde în gîndurile paznicilor, de-a le întoarce în favoarea lui, sau măcar de-a le înțelege pe deplin. Dar paznicul cel gras înlătură orice explicație spunînd doar :

— Ai s-o simți pe pielea dumitale.

Franz se amestecă în vorbă :

— Vezi, Willem, el recunoaște că ignoră legea, dar pretinde în același timp că e nevinovat.

— Ai dreptate, spuse celălalt ; nu-i chip să-l faci să înțeleagă ceva.

K. nu le mai răspunse nimic.

„Trebuie oare să mă las și mai mult tulburat de pălăvrăgelile slujbașilor acestora mărunți — fiindcă ei înșiși recunosc că asta sînt ? se gîndi el. În orice caz, amîndoi discută despre lucruri din care nici unul, nici altul nu pricepe o iotă. Iar suficiența cu care discută nu poate fi explicată decît prin prostie. Cîteva cuvinte schimbate cu un funcționar de rangul meu au să clarifice situația incomparabil mai bine decît cele mîi lungi discuții cu oamenii aceștia.“

K. se plimbă de cîteva ori de colo-colo, în spațiul liber al încăperii și văzu că bătrîna din față tîrîse la fereastră un

moşneag şi mai bătrîn decît ea, pe care îl ţinea pe după mijloc.

K. simţi nevoia să pună capăt comediei acesteia.

— Duceţi-mă la superiorul vostru, spuse el.

— Cînd o să te cheme, şi numai atunci, îi răspunse paznicul pe care celălalt îl numise Willem. Şi acum, adăugă el, te sfătuiesc să te duci în camera dumată, să stai liniştit acolo şi să aştepţi ce-o să se hotărască. Nu te lăsa doborît de frămîntări inutile, ci mai degrabă adună-ţi forţele, căci o să ai mare nevoie de ele. E un sfat pe care ţi-l dăm. Nu te-ai purtat cu noi cum am fi meritat, ba chiar ai uitat că, oricine am fi, sintem măcar acum, faţă de dumneata, nişte oameni liberi, ceea ce nu e puţin lucru. Totuşi, dacă ai bani sintem dispuşi să trimitem să ţi se aducă micul-dejun de la cafeneaua de peste drum.

K. rămase o clipă liniştit, fără să le răspundă la propunere. Poate că dacă ar fi încercat să deschidă uşa camerei alăturate sau chiar a vestibulului, cei doi n-ar fi îndrăznit să-l oprească ; poate că soluţia cea mai simplă a întregii probleme ar fi fost să împingă lucrurile cît mai departe.

S-ar fi putut înşă la fel de bine ca paznicii să-l înşface şi, odată trîntit la pămînt, ar fi spus adio superiorităţii pe care, în anumite privinţe, o mai păstra totuşi asupra lor. De aceea preferă să aştepte soluţia mai puţin nesigură, pe care desfăşurarea firească a lucrurilor avea s-o aducă neapărat, şi se întoarse în camera sa fără ca el sau paznicii să mai adauge vreun cuvînt.

Acolo, se trînti pe pat şi luă de pe măsuta de toaletă un măr frumos pe care şi-l pregătise de cu seară pentru micul-dejun. Altceva în afară de măr nu mai avea şi, ori-

cum, după ce mușcă cu poftă își dădu seama că mărul era de preferat gustării pe care, din mila paznicilor, ar fi putut s-o capete de la cafeneaua aceea murdară. Acum se simțea mai bine dispus și mai sigur pe sine ; firește, își ratase o dimineată de lucru dar, dat fiind postul relativ important pe care îl ocupa la bancă, absența avea să-i fie ușor motivată. S-o explice spunând adevărul ? Așa avea de gând să facă. Iar dacă n-aveau să-l creadă — ceea ce ar fi fost normal, date fiind împrejurările — putea s-o ia ca martor pe doamna Grubach, sau chiar pe cei doi bătrâni, care acum probabil că porniseră spre cealaltă fereastră. Privind lucrurile din punctul de vedere al paznicilor, pe K. îl mira cel mai mult faptul că fusese trimis în camera lui și lăsat singur acolo unde avea la îndemână atâtea posibilități de sinucidere. Totodată, judecînd din punctul lui de vedere, se întreba ce motiv l-ar fi putut determina să se sinucidă. Nu cumva faptul că doi oameni, aflați în încăperea de-alături, îi mîncaseră micul-dejun ? Sinuciderea în asemenea condiții i se părea atît de absurdă încît, chiar dacă ar fi vrut să-și pună capăt zilelor, l-ar fi împiedicat stupizenia ei. Dacă cei doi paznici n-ar fi fost, vădit, niște oameni cu mintea atît de mărginită, s-ar fi putut presupune că și lor, din aceleași motive, nu li se părea deloc primejdios să-l lase singur. N-aveau decît să-l privească, dacă aveau chef. L-ar fi văzut îndreptîndu-se spre dulăpiorul din perete în care își păstra sticla cu rachiu vechi și bun, l-ar fi văzut golind un pahar ca să-și înlocuiască micul-dejun, și apoi umplîndu-și încă unul ca să-și facă curaj, dar numai din prudență, pentru cazul puțin probabil în care ar fi avut nevoie de curaj.

În clipa aceea, un glas din camera de alături îl făcu să tresară de spaimă și să-și ciocnească dinții de pahar.

— Te cheamă inspectorul, îi strigă cineva.

Dar numai strigătul îl sperie, strigătul acela scurt, tăios, cazon, pe care nici în ruptul capului n-ar fi bănuț că ar fi în stare să-l scoată paznicul Franz. Ordinul în sine îi făcu plăcere ; K. strigă și el „În sfârșit !“, cu un ton de ușurare, închise dulăpiorul din perete și porni grăbit spre salon. Acolo dădu peste cei doi paznici care îl goniră imediat înapoi, în camera lui, de parcă lucrul acesta ar fi fost cît se poate de firesc.

— Ia te uită ce-i dă prin minte ! strigară ei. Nu cumva ai de gînd să apari în cămașă, în fața inspectorului ? Pe-semne că vrei să ne cotonogescă și pe dumneata, și pe noi.

— Mai lăsați-mă dracului ! strigă K. pomenindu-se îmbrîncit înapoi, pînă la dulapul de haine. Dacă dați buzna peste mine cînd dorm, n-oți fi vrînd să mă găsiți în ținută de gală.

— N-avem încotro, spuseră paznicii care, de cîte ori K. ridica tonul, se linișteau și deveneau aproape triști, iar din această cauză el fie că se simțea dezorientat, fie că se mai dezmeticea puțin.

— Stupid protocol, mai bombăni K. ; dar luînd o haină de pe spătarul unui scaun o ridică o clipă cu amîndouă mîinile și o ținu așa de parcă ar fi vrut să afle părerea paznicilor. Ei clătinară din cap :

— Trebuie haină neagră.

K. aruncă atunci haina pe jos și spuse, fără să știe nici el cum au să-l înțeleagă : „Doar n-are loc dezbaterea principală“.

Paznicii zîmbiră, dar își menținură pretenția.

— Trebuie neapărat haină neagră.

— Dacă asta accelerează lucrurile, n-am nimic împotrivă, declară K. ; apoi, deschizînd singur dulapul, răscoli îndelung printre haine, alese cel mai frumos costum negru, o jachetă a cărei croială pe talie aproape că stîrnise vîlvă printre cunoscuții lui, scoase și o cămașă curată, și începu să se îmbrace cu mare grijă. În sinea lui, se gîndea chiar că accelerase mersul lucrurilor, făcîndu-i pe paznici să uite că ar fi trebuit să-l oblige să facă baie. Și-i privi, căutînd să-și dea seama dacă n-aveau să-i amintească de baie ; dar ei, firește, erau departe de a se gîndi la asta ; în schimb, Willem nu uită să-l trimită pe Franz la inspector pentru a-i raporta că arestatul se îmbracă.

După ce termină cu îmbrăcatul, K. trebui să treacă prin salon, urmat la un pas de Willem, ca să ajungă în camera următoare, a căreia ușă cu două canaturi era larg deschisă. În camera aceea, după cum K. știa prea bine, locuia de curînd o domnișoară, Bürstner, dactilografă, care pornea de cu zori la lucru și nu se întorcea decît foarte tîrziu ; cu domnișoara Bürstner, K. abia dacă schimbase cîteva cuvinte de salut în treacăt. Acum, noptiera aflată de obicei la căpătîiul patului, fusese împinsă în mijlocul camerei, ca să-i servească drept birou inspectorului care se instalase în dosul ei. Inspectorul ședea picior peste picior și-și ținea un braț pe spătarul scaunului.

Într-un colț al camerei, trei tineri priveau fotografiile domnișoarei Bürstner, prinse pe perete peste o mică rogojină. O bluză albă atîrna pe mînerul ferestrei deschise.

La fereastra din față se aflau cei doi bătrâni, veniți să vadă ; zăceau amîndoi rezemați de pervaz, dar grupul li se mărise acum ; în spatele lor, depășindu-i cu mult în înălțime, se afla un bărbat cu cămașa descheiată la piept ; bărbatul își răsucea cu două degete bărbița roșcovană.

— Josef K. ? întrebă inspectorul, poate numai ca să atragă asupra sa privirea distrată a lui K.

El dădu din cap, afirmativ.

— Ești foarte surprins de cele petrecute în dimineța asta, nu-i așa ? spuse inspectorul, mutînd cu amîndouă mîinile puținele lucruri aflate pe noptieră — lumînarea, chibriturile, o carte și pernița cu ace de cusut — ca și cum ar fi fost niște unelte neapărat necesare pentru anchetă.

— Firește, spuse K. mulțumit că se află în fața unui om inteligent și că poate, în sfîrșit, să discute cu el despre cele petrecute. Firește, sînt surprins, dar n-aș putea spune că sînt foarte surprins.

— Nu ești foarte surprins ? întrebă inspectorul punînd lumînarea la vechiul ei loc, în mijlocul măsutei, și regrupînd celelalte obiecte în jurul ei.

— Poate că-mi înțelegeți greșit sensul cuvintelor, se grăbi să explice K. Vreau să spun... (aici K. se întrerupse și-și căută un scaun.) Pot să mă așez ?

— Nu e obiceiul, îi răspunse inspectorul.

— Vreau să spun, repetă K. fără să se mai întrerupă, că sînt, firește, foarte surprins, dar că atunci cînd te afli de treizeci de ani pe lume și cînd ai fost nevoit să răzbați singur, așa cum mi s-a întîmplat mie, te imunizezi și nu iei prea în tragic surprizele. Mai ales pe cea de astăzi.

— De ce mai ales pe cea de astăzi ?

— Nu vreau să spun că socotesc toată întâmplarea drept o farsă, căci mijloacele folosite pentru ea mi se par prea importante. Ca să fie farsă ar însemna să participe la ea toți ai casei, plus dumneavoastră, ceea ce ar depăși limitele unei farse. Nu vreau să spun deci că e o farsă.

— Exact, spuse inspectorul, numărînd chibriturile din cutie.

— Dar pe de altă parte, continuă K. adresîndu-se tuturor — i-ar fi plăcut ca și cei trei amatori de fotografii să se întoarcă spre el și să-l asculte — dar pe de altă parte, mi se pare că e vorba de ceva nu prea grav. Deduc asta din faptul că, deși sînt acuzat, nu izbutesc să-mi găsesc nici cea mai mică vină pentru care să pot fi dat în judecată. Dar nici asta n-are importanță ; întrebarea esențială este de cine sînt acuzat ? Ce autoritate conduce procesul ? Sînteți funcționari ? Nici unul dintre dumneavoastră nu poartă uniformă, dacă nu cumva numiți uniformă costumul acesta — și arată înbrăcămintea lui Franz — care e mai curînd un costum de voiaj. Iată punctele asupra cărora doresc să fiu lămurit și sînt convins că după clarificarea lor ne vom putea lua un rămas bun cît se poate de cordial.

Inspectorul trînti pe masă cutia de chibrituri.

— Te înșeli profund, spuse el. Și domnii aceștia, și eu jucăm un rol cu totul secundar în procesul dumitale. Aproape că nu știm nimic despre el. Și chiar dacă am purta cele mai reglementare uniforme, situația dumitale n-ar fi deloc mai bună. N-aș putea să spun că ești acuzat, sau mai bine-zis, nu știu dacă ești. Adevărul e că ești arestat,

mai mult nu știu. Dacă paznicii ți-au spus altceva, să știi că au trântănit pur și simplu. Dar deși nici eu nu-ți răspund la întrebări, te-aș putea sfătui, totuși, să te gîndești mai puțin la noi și la ceea ce-o să ți se întîmple, și să te supraveghezi mai mult. Și-apoi, nu mai tot da zor cu sentimentul dumitale de nevinovăție, fiindcă strici impresia oarecum bună pe care, altminteri, o faci. De asemenea, fii mai reținut la vorbă ; chiar dacă te-ai fi mulțumit să spui doar cîteva cuvinte, din atitudinea dumitale am fi putut deduce tot ce-ai explicat adineauri și care, dealtfel, nu pleda deloc în favoarea dumitale.

K. îl privi cu ochi mari. Omul acesta, mai tînăr poate decît el, îi dădea lecții ca unui școlar. Era mustrat pentru sinceritatea lui. Și nu izbutea să afle nimic nici despre motivul arestării, nici despre autoritatea care emisese mandatul. Enervat, K. începu să se plimbe de colo-colo și nimeni nu-l împiedică să facă asta ; își împinse manșetele la locul lor, în mînici, își pipăi plastronul, își trecu degetele prin păr, spuse trecînd pe lîngă cei trei domni : „E complet absurd“ — din care pricină cei trei se întoarseră și-l priviră atenți — apoi se opri din nou în fața măsutei inspectorului.

— Avocatul Hasterer îmi e prieten bun, spuse el, pot să-i telefonez ?

— Firește, spuse inspectorul, deși nu prea vîd ce sens ar avea, dacă nu cumva ții să discuți cu el vreo chestiune particulară.

— Ce sens ? strigă K. mai mult uluit decît miniat. Dar cine sînteți dumneavoastră care pretindeți ca o con-

vorbire telefonică să aibă sens și, în schimb, înscenați stupizeniile cele mai lipsite de sens? E nemaipomenit! Mai întâi, dați năvală peste mine, apoi mă țineți încercuit și începeți demonstrațiile de înaltă școală. Ce sens ar avea să-i telefonez unui avocat, când mi se spune că sînt arestat? Bine, n-ăm să telefonez.

— Ba da, spuse inspectorul, arătînd cu mîna spre vestibul, unde se afla telefonul, te rog să telefonezi.

— Nu, nu mai vreau, declară K. îndreptîndu-se spre geam.

Peste drum, cei trei spectatori stăteau neclintîți la fereastra lor și nu păru ră tulburați decît în clipa cînd K. veni să-i privească. Bătrînii vrură să se ridice, dar bărbatul care se afla în spatele lor îi liniști.

— Avem niște spectatori grozavi, spuse K. destul de tare și se întoarse spre inspector, arătînd cu degetul spre fereastră. Ștergeți-o de acolo! strigă el apoi.

Cei trei se retraseră imediat cu cîțiva pași; bătrînii încercară chiar să se ascundă în spatele bărbatului care îi acoperi cu trupul lui lat și, judecînd după mișcarea buzelor, spuse ceva, de neînțeles din pricina distanței. Dar nu dispărură de tot; păreau că așteaptă momentul cînd vor putea să revină la fereastră fără să fie văzuți.

— Oameni agasanți și lipsiți de bun-simț, spuse K. și se întoarse cu spatele la ei. Aruncîndu-i o privire inspectorului, i se păru că acesta îi aprobă părerea. Dar se putea prea bine ca el nici să nu-l fi auzit măcar, căci își pusese o mînă pe masă și părea ocupat să-și compare lungimea degetelor. Cei doi paznici se așezaseră pe un cufăr

acoperit cu un covor și-și frecău genunchii cu palmele. Cei trei tineri își puseră mâinile în șolduri și priveau în gol. În cameră domnea o liniște adâncă și grea ca într-un birou uitat.

— Domnilor, spuse K. — și i se păru o clipă că-i duce pe toți în spinare — judecînd după atitudinea dumneavoastră aș putea conchide că ancheta s-a terminat. Cel mai bun lucru ar fi, cred, să nu ne mai gîndim dacă procedeul dumneavoastră a fost sau nu îndreptățit și să încheiem toată povestea printr-o strîngere de mînă pașnică și reciprocă. Dacă și dumneavoastră sînteți de aceeași părere, poftiți !

Și se apropie, cu mîna întinsă, de masa inspectorului.

Inspectorul ridică din sprîncene, își mușcă buzele și privi mîna întinsă pe care K. tot mai credea că i-o va stringe. Apoi se ridică, își luă pălăria-melon de pe patul domnișoarei Bürstner și și-o puse cu mare grijă pe cap, folosind ambele mîini, așa cum se face cînd probezi o pălărie nouă.

— Cît de simple ți se par lucrurile ! îi spuse el, în același timp, lui K. Ai fi de părere să încheiem frumusețel toată povestea ? Nu, nu. E imposibil. Asta nu înseamnă însă că trebuie să disperî. De ce ai dispera ? Ești numai arestat, nimic mai mult. Eu asta am avut să-ți comunic ; mi-am făcut datoria, am văzut cum ai primit comunicarea. Îmi ajunge pentru astăzi și putem să ne despărțim, provizoriu, bineînțeles. Acum fără îndoială că vrei să mergi la bancă, nu ?

— La bancă ? întrebă K. Credeam că sînt arestat.

37624

K. vorbea cam de sus căci, deși inspectorul îl lăsase cu mîna întinsă, se simțea din ce în ce mai independent față de oamenii aceștia, mai ales de cînd inspectorul se ridicase în picioare. Se juca cu ei. Avea intenția să-i urmeze pînă la poartă, dacă plecau, și să-i îndemne să-l aresteze. De aceea repetă :

— Cum aş putea să mă duc la bancă, din moment ce sînt arestat ?

— Va să zică asta e, spuse inspectorul care tocmai ajunsese lîngă ușa, m-ai înțeles greșit. Ești arestat, firește, dar nimeni nu te împiedică să-ți vezi mai departe de slujbă. De asemenea, nimeni nu te împiedică să-ți duci mai departe traiul duminical obișnuit.

— Atunci nu-i chiar atît de rea situația de arestat, spuse K. apropiindu-se de inspector.

— Sînt de aceeași părere, răspunse inspectorul.

— În asemenea condiții, comunicarea arestării mi se pare că nici n-ar fi fost necesară, adăugă K., apropiindu-se și mai mult.

Ceilalți se apropiară și ei. Formau acum lîngă ușa, un grup foarte strîns.

— Mi-am făcut datoria, spuse inspectorul.

— O datorie stupidă, spuse K. necruțător.

— Tot ce se poate, răspunse inspectorul, dar n-avem timp de pierdut cu asemenea discuții. Îmi închipuiam că ai vrea să te duci la bancă. Fiindcă nu-ți scapă nici cele mai neînsemnate cuvînte, adaug că nu te oblig să te duci ; credeam doar că dorești asta și, ca să-ți ușurez întoarcerea la birou, ca s-o fac să atragă cît mai puțin aten-

ția, ți-i adusesem pe acești trei domni, care îți-sint colegi de birou, rugîndu-i să-ți stea la dispoziție.

— Cum ? strigă K., privind-u-i mirat pe cei trei.

Tinerii aceștia, șterși și anemici, pe care memoria lui nu-i înregistra încă decît grupați în jurul fotografiilor domnișoarei Bürstner, erau funcționari ai băncii la care lucra și el, nu colegi — cuvîntul coleg însemna prea mult și se datora numai unei lacune în atotștiința inspectorului — dar erau într-adevăr funcționari mărunți ai băncii. Ce mult îl impresionaseră inspectorul și paznicii dacă nu-i recunoscuse pe cei trei tineri ! Iată-l pe Rabensteiner cel bătos, care dădea mereu din mîini, și pe blondul Kulich, cu ochii înfundați adînc în orbite, și pe Kaminer care din pricina unui tic nervos avea mereu pe buze un zîmbet insuportabil.

— Bună dimineăta, domnilor, spuse K. după o clipă și le întinse mîna celor trei tineri care se înclinară corect. Nu vă recunoscusem. Mergem la slujbă, nu ?

Domnii aprobară dînd din cap și rîzînd cu mult zel. ca și cum de la început n-ar fi așteptați decît asta ; iar cînd K. observă că își uitase pălăria în camera lui, dădură fuga unul după altul s-o caute, ceea ce arăta o oarecare jenă. K. rămase liniștit locului și se uită după ei prin cele două uși larg deschise ; ultimul porni, firește, nepăsătorul Rabensteiner, adoptînd un fel de trap mărunț și elegant, dar numai de formă. Kaminer îi aduse pălăria și, pe cînd i-o dădea, K. se văzu silit să-și spună cu tot dinadinsul, cum își spunea și în orele de serviciu, ca să se poată stăpîni, că zîmbetul lui Kaminer nu era intenționat, ba chiar că bietului Kaminer i-ar fi fost imposibil să zîmbească

vreodată intenționat. În vestibul doamna Grubach, care părea că nu-și dă seama de vinovăția ei, deschise ușa pentru întregul grup. K. îi privi ca de obicei panglica de la șorț, care îi tăia pîntecul puternic pînă la o adîncime într-adevăr fără rost. Ajuns afară, K. se uită la ceas și hotărî să ia o mașină ca să nu-și mărească inutil întîrzierea. Kaminer dădu fuga spre colțul străzii, după mașină, pe cînd ceilalți doi făceau, vizibil, toate eforturile ca să-l distreze pe K. ; deodată Kulich arătă spre poarta casei de peste drum unde tocmai se ivise bărbatul cel înalt, cu barbișonul blond ; în prima clipă, omul, puțin stîmjenit că se arăta acum în toată lungimea lui, se trase brusc înapoi și se rezemă de perete. Bătrînii probabil că se mai aflau încă pe scară. K. simți că-l cuprinde ciuda împotriva lui Kulich, fiindcă îi atrăsese atenția asupra individului pe care el îl văzuse încă dinainte și la a cărui apariție se așteptase chiar.

— Nu vă uitați într-acolo, izbucni K. fără să țină seama de faptul că asemenea observații nu-și aveau rostul față de niște cetățeni în stare să știe singuri ce au de făcut.

Da, mașina, care sosi tocmai atunci, îl scuti de explicații ; se urcară toți și porniră la drum. Abia atunci K. își aminti că nu-i văzuse plecînd pe inspector și pe cei doi paznici ; înșpectorul îi acoperise pe cei trei funcționari ; acum, ei îl acopereau pe inspector. Cum faptul acesta îi dovedea că n-avusese prezență de spirit, K. se hotărî să se supravegheze mai atent în această privință. Totuși, neputîndu-se stăpîni, se mai întoarse o dată și se aplecă spre spatele mașinii, ca să poată vedea eventual plecarea in-

spectorului și a paznicilor. Dar reveni imediat la loc fără să încerce măcar să-i caute cu privirea, și se rezemă comod de perna mașinii. În ciuda aparențelor, ar fi avut mare nevoie să fie încurajat în clipa aceea, dar domnii care îl însoțeau păreau obosiți; Rabensteiner se uita spre dreapta, Kulich spre stînga și numai Kaminer rămăsese disponibil, cu neclintitul lui rinjet despre care, din păcate, omenia nu îngăduia nici un fel de glumă.

În primăvara aceluia an, după ce rămînea de obicei la birou pînă pe la orele nouă, K. obișnuia să-și petreacă seriile în felul următor : făcea mai întîi o mică plimbare, fie singur, fie cu vreun coleg, apoi intra într-o berărie unde stătea pînă pe la unsprezece, la o masă rezervată, împreună cu cîțiva domni mai în vîrstă. Dar existau și abateri de la programul acesta : directorul băncii, care îi aprecia foarte mult puterea de muncă și seriozitatea, îl lua uneori la o plimbare cu mașina sau îl invita să cîneze în vila sa. În plus, K. se mai ducea o dată pe săptămînă la o fată numită Elsa, care servea toată noaptea într-o circiumă, iar ziua nu primea vizite decît în pat.

În seara aceea însă — ziua trecuse repede datorită muncii asidue și numeroaselor felicitări respectuoase și amicale primite cu ocazia zilei de naștere — K. hotărî să se întoarcă imediat acasă.

La asta se gîndise mereu în scurtele pauze pe care i le îngăduise munca ; i se părea, fără să-și dea exact seama de ce, că evenimentele din cursul dimineții trebuie neapărat să fi provocat o mare dezordine în casa doamnei Gru-

bach, și că prezența lui era necesară ca să restabilească ordinea. Cu aceasta, orice urmă a incidentelor de dimineață aveau să dispară, iar viața avea să-și reia cursul obișnuit. Din partea celor trei funcționari ai băncii n-avea de ce să se teamă : se scufundaseră toți trei în oceanul funcționărimii, și nimic nu părea schimbat în atitudinile lor. K. îi convocase de mai multe ori în biroul lui, fie separat, fie împreună, numai ca să-i observe. Și de fiecare dată le dăduse drumul, satisfăcut.

La nouă și jumătate seara, când sosi acasă K. descoperă în gang un flăcău care stătea acolo cu picioarele răscrăcate și-și fuma liniștit pipa.

— Cine ești dumneata ? îl întreabă K. imediat, apropiindu-și cât putea mai mult fața de el, căci în penumbra gangului nu se vedea prea clar.

— Sint fiul portarului, domnule, îi răspunse flăcăul scoțindu-și pipa din gură și făcându-i loc.

— Fiul portarului ? întreabă K., izbind nerăbdător în pământ cu vârful bastonului.

— Domnul dorește ceva ? Să-l chem pe tata ?

— Nu, nu, spuse K. și vocea îi sună oarecum iertătoare, de parcă flăcăul ar fi săvârșit cine știe ce faptă rea. E bine, adăugă el pornind, dar înainte de-a pune piciorul pe prima treaptă a scării se mai întoarse o dată.

Ar fi putut să se ducă direct în camera lui, dar fiindcă voia să stea de vorbă cu doamna Grubach bătută mai întâi la ușa ei. Doamna Grubach stătea pe-un scaun și cirpea un ciorap, lângă o masă pe care se mai afla un maldăr de ciorapi vechi. K. se scuza în treacăt că o vizita atît de

tîrziu, dar doamna Grubach se arată foarte înțelegătoare și nici nu vru să audă de scuze ; cu el era oricînd dispusă să stea de vorbă ; știa doar foarte bine că era chiriașul ei cel mai bun, la care ținea cel mai mult. K. cercetă cu privirea întreaga cameră, care își recăpătase acum, pînă la cele mai mici amănunte, vechiul ei aspect ; pînă și vesela pentru micul-dejun, aflată azi-dimineață pe măsuta de lingă fereastră, fusese strînsă. „Cîte lucruri nu fac mîinile femeilor fără să le auzi“, se gîndi K. El, unul, de pildă, ar fi fost în stare să spargă vesela acolo unde se afla, dar în nici un caz n-ar fi putut s-o ducă la locul ei. Și o privi pe doamna Grubach cu oarecare recunoștință.

— De ce lucrați atît de tîrziu ? întrebă el.

Ședeau acum amîndoi la masă, și K. își îngropa din cînd în cînd palmele în maldărul de ciorapi.

— Am atîta de lucru, spuse ea. În timpul zilei sînt la dispoziția chiriașilor ; dacă vreau să-mi văd și de treburile mele, nu-mi rămîn decît serile.

— Astăzi v-am dat mai multă bătaie de cap decît de obicei.

— Cum așa ? întrebă ea, însuflețindu-se ; și-și lăsă în poală ciorapul la care lucra.

— Mă refeream la domnii care au fost azi-dimineață aici.

— A, la asta vă refereați ! spuse doamna Grubach recăpătîndu-și liniștea obișnuită. Da' de unde ! N-a fost nici o bătaie de cap.

K. o privi tăcut cum își relua ciorapul. „Pare mirată că vorbesc despre asta, gîndi el ; ba chiar ai zice că mă

dezaprobă ; e un motiv în plus să vorbesc. Numai cu o femeie în vîrstă aş putea discuta asemenea lucruri.“

— Totuşi, spuse el după cîteva clipe, povestea de azi-dimineaţă v-a dat niţică bătaie de cap, dar n-o să se mai repete.

— Sigur, nu poate să se mai repete, aprobă ea, zîmbind cu un aer aproape trist.

— Credeţi asta, serios ? întrebă K.

— Da, spuse ea aproape în şoaptă, dar mai întîi nu trebuie să luaţi lucrurile prea în tragic. Cîte nu se întîmplă pe lume ! Fiindcă-mi arătaţi atîta încredere, domnule K., am să vă mărturisesc că am tras niţel cu urechea la uşă. Şi-apoi, cei doi paznici mi-au făcut şi ei unele confidenţe. E vorba de fericirea dumneavoastră, şi la lucrul acesta eu ţin din toată inima, poate mai mult chiar decît s-ar cuveni, căci nu vă sînt decît gazdă. Aşadar, am auzit cîte ceva, dar nimic despre care să se poată spune că ar fi prea grav. Asta nu ! Ce-i drept, sînteţi arestat, dar nu cum e arestat un hoţ. Cînd eşti arestat ca hoţ, e grav, pe cînd arestarea dumneavoastră... mi se pare un lucru savant — iertaţi-mă dacă spun prostii — mi se pare un lucru savant, pe care nu-l înţeleg, ce-i drept, dar nici nu trebuie înţeles.

— Nu e nici urmă de prostie în ce-aţi spus, doamnă Grubach, răspunse K. Vă împărtăşesc în mare măsură părerea, dar merg ceva mai departe decît dumneavoastră ; nu e nici măcar ceva savant, ci un haos ridicol. Am fost victimă unei agresiuni, atîta tot. Dacă m-aş fi dat jos din pat imediat ce m-am trezit, fără să mă las amăgît de lipsa Annei, dacă aş fi pornit să vă caut, fără să mă sinchisesc

de ce mi-a ieșit în cale, dacă mi-aș fi luat micul-dejun de data aceasta în bucătărie, dacă aș fi lăsat să-mi aduceți dumneavoastră hainele din cameră, într-un cuvânt dacă aș fi acționat rațional, nu s-ar fi întâmplat nimic și totul ar fi fost înăbușit încă din fașă. Dar omul e atît de puțin pregătit ! La bancă, de pildă, sînt totdeauna gata ; acolo ar fi imposibil să mi se întîmple asemenea lucruri ; am la îndemînă un om de serviciu, special pentru mine, și apoi am pe birou, în fața mea, telefonul pentru exterior și telefonul interior. Și vin mereu oameni, clienți sau funcționari, și mai ales sînt mereu prins în iureșul muncii, de aceea am toată prezența de spirit ; ar fi o adevărată plăcere să mă pomenesc acolo în fața unei întîmplări cum a fost cea de azi-dimineață. Ei, dar s-o lăsăm, acum a trecut și, de fapt, nici n-am vrut să discut despre ea ; voiam doar să vă aflu părerea, părerea unei femei cu judecată, și sînt fericit cînd văd că sîntem de acord. Acum dați-mi mîna ; un asemenea acord trebuie întărit printr-o strîngere de mînă.

„O să-mi dea oare mîna ? se gîndi el. Inspectorul nu mi-a dat-o.“ Și o privi pe doamna Grubach altfel decît pînă atunci, atent și cercetător. Cum el se ridică de pe scaun, doamna Grubach se ridică și ea, puțin jenată, căci nu tot ce-i explicase K. fusese pe înțelesul ei. Și jena aceasta o făcu să spună un lucru nedorit și nelalocul lui :

— N-o luați prea în serios, domnule K.

Doamna Grubach avea lacrimi în ochi și, firește, uitase de strîngerea de mînă.

— Pe cît se pare n-o iau prea în serios, spuse K. simțindu-se deodată obosit și înțelegînd inutilitatea încurajărilor acestei femei.

La uşă o mai întrebă :

— Domnişoara Bürstner e acasă ?

— Nu, răspunse doamna Grubach şi zîmbi cu un fel de compătimire întîrziată şi fără rost pe cînd îi dădea informaţia aceasta seacă : E la teatru. Aveţi treabă cu ea ? Să-i transmit eu ceva ?

— Voisem doar să schimb cîteva cuvinte cu domnişoara Bürstner.

— Din păcate, nu ştiu cînd vine ; de obicei, cînd se duce la teatru vine destul de tîrziu...

— N-are nici o importanţă, spuse K., îndreptîndu-se spre uşă cu capul plecat şi dînd apoi să iasă ; voiam pur şi simplu să-i cer scuze că i-am împrumutat azi-dimineaţă camera.

— Nu e nevoie, domnule K., sînteţi prea atent, domnişoara nu ştie nimic; azi a plecat cu noaptea în cap de-acasă şi toate au fost puse din nou la locul lor, după cum puteţi vedea şi dumneavoastră.

Şi se duse să deschidă uşa odăii domnişoarei Bürstner.

— Mulţumesc, vă cred pe cuvînt, spuse K., ducîndu-se totuşi să se uite.

Luna lumina slab camera întunecoasă. Pe cit se putea vedea, toate se aflau într-adevăr la locurile lor ; bluza nu mai atîrna de mînerul ferestrei, pernele din pat păreau uimitor de înalte, luminate în parte de razele lunii.

— Domnişoara se întoarce de multe ori foarte tîrziu, spuse K. şi o privi pe doamna Grubach de parcă ea ar fi fost vinovată de întîrzieri.

— Aşa-i tinereţea, spuse doamna Grubach pe un ton de scuză.

— Firește, firește, spuse K., dar asta poate să ducă departe.

— Sigur, spuse doamna Grubach, cită dreptate aveți, domnule K. ! Poate chiar că a și dus cam prea departe. N-aș vrea deloc s-o birfesc pe domnișoara Bürstner, e o fată bună, drăguță, cuviincioasă, amabilă, ordonată și harnică ; îi prețuiesc toate calitățile acestea ; dar, ce-i drept, ar trebui să fie mai mindră și mai rezervată ; am văzut-o de două ori în luna asta pe niște străduțe dosnice, și de fiecare dată cu alt bărbat. Mi-e penibil și, zău, nu vă povestesc asta decît dumneavoastră, domnule K., dar n-o să am încotro și-am să discut și cu domnișoara. Dealtfel, nu e singurul lucru care mă face s-o suspectez.

— Sinteți pe-un drum cu totul greșit, spuse K. furios și aproape incapabil să-și ascundă minia ; dealtfel e vădit că mi-ați înțeles pe dos remarca în privința domnișoarei. Nu voiam să spun ce-ați înțeles ; vă sfătuiesc chiar, sincer, să nu-i vorbiți deloc domnișoarei. Sinteți complet greșită. Eu o cunosc foarte bine ; nimic din tot ce spuneți nu-i adevărat. Dar poate că merg prea departe, n-aș vrea să vă împiedic, spuneți-i ce poftiți. Noapte bună.

— Domnule K., spuse doamna Grubach cu glas rugător, alergînd lingă ușa pe care el o și deschisese, nu mai am deloc intenția să-i vorbesc domnișoarei ; firește, trebuie în primul rînd s-o supraveghez mai departe ; numai dumneavoastră v-ăm încredințat ce știam. La urma urmei, vreau să-mi păstrez pensiunea fără pată numai în interesul chiriașilor. Și chiar asta mă străduiesc să fac.

— Fără pată ! mai strigă K. înainte de-a închide ușa ; dacă ați vrea să vă păstrați pensiunea fără pată ar trebui mai întâi de toate să mă dați afară pe mine.

Apoi trînti ușa și nu luă în seamă bătaia ușoară care se auzi imediat după aceea.

Totuși, fiindcă n-avea deloc chef să doarmă, se hotări să nu se culce ; în felul acesta putea totodată să constate și la ce oră se întoarce domnișoara Bürstner. Poate că atunci ar mai fi putut să schimbe și citeva cuvinte cu ea, oricît de deplasat ar fi părut. Cum stătea la fereastră, se gîndi o clipă, în oboseala lui, s-o pedepsească pe doamna Grubach convingînd-o și pe domnișoara Bürstner să se mute odată cu el. Imediat însă procedeul acesta i se păru îngrozitor de exagerat și se bănuî pe sine că urmărește să-și schimbe locuința din cauza incidentului întîmplat de dimineață. Nimic n-ar fi fost mai stupid și în primul rînd mai inutil și mai demn de disprețuit.

Cînd se plictisi să tot privească strada pustie, se întinse pe canapea, după ce avu grijă să crape puțin ușa dinspre vestibul, ca să poată vedea din prima clipă pe oricine ar fi intrat în apartament. Și rămase așa, întins pe canapea, fumînd liniștit o țigară de foi, cam pînă pe la unsprezece. Apoi, pierzîndu-și răbdarea, ieși să se plimbe puțin prin vestibul, ca și cum ar fi putut să grăbească astfel întoarcerea domnișoarei Bürstner. Nu-i era dor de ea — de fapt nici nu putea măcar să-și aducă aminte cum arăta la față — dar ținea acum să-i vorbească și-l enerva faptul că întîrzierea ei îi aducea o notă de neliniște și dezordine la sfîrșitul zilei. Și apoi, tot din vina domnișoarei Bürstner nu luase masa în seara aceea, iar în timpul zilei

nu se dusesese în vizită la Elsa. La drept vorbind, ca să-și recupereze și cina și vizita, n-ar fi avut decît să se ducă acum la cîrciuma unde servea Elsa. Și chiar așa avea de gînd să facă, imediat ce-o vorbi cu domnișoara Bürstner.

Era trecut de unsprezece și jumătate cînd se auziră pași pe scări. Absorbit de gînduri, K. se plimba de colo-colo, prin vestibul, făcînd un zgomot de parcă s-ar fi plimbat la el în odaie ; auzind pașii, se pomeni surprins și se refugie după ușa camerei lui. Sosise domnișoara Bürstner. Pe cînd încuia ușa de la intrare, ea, zgribulindu-se de frig, își aruncă un șal de mătase pe umerii înguști. Domnișoara Bürstner amenința să intre din clipă în clipă în camera ei, unde K., firește, nu putea s-o viziteze la miezul nopții ; trebuia deci să-i vorbească imediat ; dar, din nefericire, K. uitase să-și aprindă lumina și dacă ar fi ieșit din odaia întunecată ar fi părut un tîlhar oare se năpustește, iar fata s-ar fi putut speria groaznic. Neștiind ce să facă și cum nu mai avea timp de pierdut, K. șopti prin crăpătura ușii :

— Domnișoară Bürstner !

Șoapta lui semăna mai mult a rugă decît a chemare.

— E cineva aici ? întrebă domnișoara Bürstner, privind mirată în jurul ei.

— Eu sînt, spuse K. înaintînd.

— A, domnul K., zîmbi domnișoara Bürstner, bună seara, domnule. Și-i întinse mîna.

— Aș dori să stăm puțin de vorbă. Îmi permiteți, acum ?

— Acum ? se miră domnișoara Bürstner. E neapărată nevoie să stăm de vorbă chiar acum ? Nu vi se pare cam ciudat ?

— Vă aștept de la nouă.

— Zău, am fost la teatru și n-aveam cum să știu...

— Motivele pentru care vreau să vă vorbesc s-au ivit abia astăzi.

— Ei, în principiu n-aș avea nimic împotrivă să stăm de vorbă, numai că sint frintă de oboseală. Intrați o clipă la mine. Nu putem discuta aici : i-am putea trezi pe toți, și asta ar fi mai neplăcut pentru mine decît pentru ceilalți. Așteptați aici și stingeți lumina în vestibul, imediat ce aprind la mine.

K. făcu așa cum i se ceruse, ba chiar zăbovi o clipă în plus ; pînă la urmă, domnișoara Bürstner îl chemă pe șoptite în camera ei :

— Luați loc, îi spuse ea, arătîndu-i un divan.

Ea însăși rămase în picioare, sprijinită de tăblia patului, în ciuda oboselii despre care vorbise ; și nici nu-și scoase măcar pălăriuța împodobită din belșug cu flori.

— Ce doriți de la mine ? Zău că sint curioasă să aflu. Și își încrucișă nițeluș picioarele.

— O să spuneți poate că motivele nu erau atît de urgente, încît să trebuiască să vă vorbesc acum, începînd K., dar...

— Nu ascult niciodată introducerile, îl întrerupse domnișoara Bürstner.

— Asta îmi ușurează sarcina, spuse K. Azi-dimineață, camera dumneavoastră a fost puțin deranjată, din vina mea oarecum ; niște străini au făcut asta, împotriva voin-

tei mele dar, totuși, din pricina mea, după cum v-am spus iată de ce voiam să vă cer scuze.

— Camera mea ? întrebă domnișoara Bürstner și în loc să se uite prin cameră se uită atentă la fața lui K.

— Trebuie să recunosc, spuse K.

Se priviră amândoi în ochi, pentru prima oară.

— Felul în care s-au petrecut lucrurile nu merită să fie discutat în sine.

— Și totuși e cel mai interesant.

— Da' de unde ! spuse K.

— Dacă e așa, răspunse domnișoara Bürstner, nu vreau să vă împing la confidențe, să admitem că nu e deloc interesant, n-o să`am nimic împotrivă. Cit despre scuzele pe care mi le cereți, le primesc bucuroasă, cu atât mai ușor cu cât nu văd nici urmă de deranj.

Domnișoara Bürstner își lăsă ceva mai jos pe șolduri palmele întinse și făcu astfel ocolul camerei. Dar cînd ajunse în fața micii rogojini de care erau prinse fotografiile, se opri.

— Ia te uită ! exclamă ea, fotografiile mi-au fost într-adevăr deranjate. Asta e urît ! Cineva care n-avea dreptul a pătruns într-adevăr în camera mea ?

K. dădu din cap aprobativ și-l blestemă în gînd pe funcționarul Kaminer, care nu putea să-și stăpînească niciodată neastîmpărul inutil și stupid.

— E ciudat, continuă domnișoara Bürstner, că sînt obligată să vă interzic un lucru pe care singur ar trebui să vi-l interziceți și că mă văd silită să vă spun să nu intrați niciodată aici în lipsa mea.

— Dar v-am explicat, domnișoară, spuse K., apropiindu-se și el ca să privească fotografiile, v-am explicat că nu eu le-am deranjat ; fiindcă văd că nu mă credeți, sint silit să vă mărturisesc că anchetatorii au adus cu ei trei funcționari de la bancă, și unul dintre funcționari și-a permis să se atingă de fotografii ; am să-l dau afară, la prima ocazie. Da, domnișoară, a fost aici o comisie de anchetă, continuă K., văzind că domnișoara Bürstner îl privea întrebătoare.

— Pentru dumneavoastră ?

— Sigur, răspunse K.

— Ei, nu ! făcu domnișoara Bürstner izbucnind în ris.

— Da, da ! spuse K. Dumneavoastră mă socotiți nevinovat ?

— Ei, nevinovat ! făcu domnișoara Bürstner. N-aș vrea să mă pripesc dându-mi o părere care ar putea să aibă consecințe grave, și-apoi nici nu vă cunosc ; dar mi se pare, totuși, că nu i se trimite cuiva pe cap o comisie de anchetă decît dacă a săvîrșit cine știe ce crimă și, cum dumneavoastră sînteți liber — căci, judecînd după calmul pe care-l aveți, nu s-ar zice că ați evadat din închisoare — îmi permit să cred că n-ați săvîrșit o crimă prea mare.

— Comisia de anchetă putea foarte bine să recunoască după ce-a venit că sint nevinovat, sau măcar că sint mai puțin vinovat decît se credea, spuse K.

— Firește că putea, spuse domnișoara Bürstner, devenind deodată foarte atentă.

— Vedeți, spuse K., n-aveți prea multă experiență în chestiunile juridice.

— Într-adevăr, n-am, recunosc domnișoara Bürstner, și-am regretat asta de multe ori, căci aş vrea să ştiu de toate, iar chestiunile juridice mă interesează în mod deosebit. Justiția are o ciudată putere de atracție, nu vi se pare și dumneavoastră? Dealtfel, cu siguranță că îmi voi completa cunoștințele în domeniul acesta, începînd de luna viitoare, cînd voi intra să lucrez la un birou de avocatură.

— Excelent! spuse K. Poate o să mă ajutați și pe mine puțin, în legătură cu procesul.

— De ce nu? spuse domnișoara Bürstner. Îmi place să-mi utilizez cunoștințele.

— Eu vorbesc serios, spuse K., sau măcar pe jumătate serios, cum vorbiți și dumneavoastră. Chestiunea e prea mărunță ca să recurg la un avocat, dar un sfătuitoar mi-ar fi binevenit.

— Ca să pot juca rolul de sfătuitoare, spuse domnișoara Bürstner, ar trebui măcar să ştiu despre ce e vorba.

— Tocmai aici e încurcătura, spuse K. Nici eu însumi nu ştiu.

— Va să zică v-ați bătut joc de mine, spuse domnișoara Bürstner cumplit de dezamăgită. Pentru asta vă puteați alege altă oră, mai puțin tirzie.

Și se depărtă de fotografiile în fața cărora stătuseră atîta vreme unul lîngă altul.

— Dar eu nu glumesc deloc, domnișoară! spuse K. Iar dumneavoastră nu vreți să mă credeți! V-am spus tot ce ştiu, ba chiar mai mult decît ştiu, fiindcă poate nici n-a fost o comisie de anchetă; i-am dat eu denumirea asta, fiindcă nu ştiu alta. N-a avut loc nici un fel

de anchetă ; am fost pur și simplu arestat, dar de-o întreagă comisie.

Domnișoara Bürstner, care se așezase pe canapea, începu iar să ridă :

— Cum s-au petrecut lucrurile ? întrebă ea.

— A fost îngrozitor, spuse K. Dar acum se gîdea la cu totul altceva ; îl tulbura înfățișarea domnișoarei Bürstner care, cu cotul lăsat pe perna canapelei și cu capul sprijinit într-o mină, își mîngîia cu cealaltă mină, agale, șoldul.

— E prea general, spuse domnișoara Bürstner.

— Ce e prea general ? întrebă K.

Apoi își aminti și întrebă :

— Vreți să vă arăt cum s-au petrecut lucrurile ?

Voia să facă puțină mișcare, dar fără să plece.

— Sînt prea obosită, spuse domnișoara Bürstner.

— V-ați întors atît de tirziu, spuse K.

— Acum îmi mai faceți și reproșuri ! spuse domnișoara Bürstner. La urma urmei, aveți dreptate, nu trebuia să vă las să intrați : dealtfel, după cum se pare, nici n-ar fi fost necesar.

— Era necesar, o să vedeți imediat, spuse K. Îmi dați voie să trag puțin noptiera de lîngă pat ?

— Ce v-a apucat ? se miră domnișoara Bürstner. Fi-rește că nu vă dau voie.

— Atunci n-o să vă pot arăta nimic, spuse K. mîhnit, de parcă i s-ar fi făcut o mare nedreptate.

— Dacă e nevoie pentru explicații, atunci mutați-o un pic, se învoi domnișoara Bürstner ; apoi adăugă, ceva

mai încet : astă-seară sînt atît de obosită, încît vă îngădui mai mult decît s-ar cuveni.

K. împinse noptiera pînă în mijlocul camerei și se așază în spatele ei.

— Trebuie să vă imaginați exact poziția actorilor. Asta e foarte important. Eu îl reprezint pe inspector, cei doi paznici stau colo, pe cufăr, iar cei trei tineri sînt acolo, în fața fotografiilor. De minierul ferestrei atîrnă o bluză albă, pe care n-o menționez decît în treacăt. Și acum, începe. Ah, era să uit de mine, personajul cel mai important ! Eu, deci, mă aflu aici, în picioare, în fața noptierei. Inspectorul șade cît poate mai comod, picior peste picior, cu o mîină atîrnată peste spătarul scaunului, după cum am să vă arăt. Un bătăran nemaipomenit. Și acum, începe cu adevărat. Inspectorul zbiară de parcă ar fi nevoie să mă scoale din somn, scoate un adevărat răcnet ; dar din păcate, ca să vi-l imaginați exact, trebuie să încep să răcnesc și eu ; dealtfel, inspectorul nu făcea decît să-mi rostească numele.

Domnișoara Bürstner, care asculta rîzînd explicațiile, duse un deget la buze ca să-l oprească pe K. să strige, dar era prea tîrziu ; K. se și simțea intrat în pielea personajului pe care îl juca. Și strigă rar : „Josef K.“, ceva mai încet decît amenințase, dar suficient totuși ca strigătul, odată lansat, să se împrăstie treptat prin cameră.

Și atunci, cineva bătu de cîteva ori în ușa camerei de alături, puternic, scurt, ritmic. Domnișoara Bürstner păli și-și duse mîna la inimă. K. se sperie cu atît mai mult cu cît mai rămăsese cîteva clipe incapabil să se gîndească la altceva decît la evenimentele din dimineța aceea și la

fata căreia i le prezenta. Dar imediat ce se liniști, alergă la domnișoara Bürstner și-i luă mina :

— Nu vă temeți, șopti el. Aranjez eu totul. Dar cine poate să fie ? Acolo e salonul și nu doarme nimeni.

— Ba da, îi șopti la ureche domnișoara Bürstner, de ieri doarme în salon un nepot de-al doamnei Grubach, un căpitan, fiindcă nu mai e nici o cameră liberă. Și eu uitasem. Cine v-a pus să strigați așa ! Vai, ce nefericită sînt !

— N-aveți nici un motiv să fiți nefericită, spuse K. și o sărută pe frunte, pe cînd ea se lăsa să cadă pe perne. Dar domnișoara Bürstner sări în picioare :

— Plecați de-aici ! Plecați imediat ! Plecați odată ! Ce mai vreți ? El ascultă la ușă și aude tot. Vai, cum mă chinuiți !

— N-am să plec pînă nu vă mai calmați un pic, spuse K. Veniți în celălalt colț, acolo n-o să ne poată auzi.

Domnișoara Bürstner se lăsa dusă în celălalt colț al camerei.

— Poate e neplăcut ce vi s-a întîmplat, dar nu vă paște nici un pericol. Știți bine că doamna Grubach, de care depinde totul în privința aceasta, are un adevărat cult pentru mine și ia drept literă de evanghelie tot ce-i spun. Iar căpitanul e nepotul ei. Dealțul, o am la mînă, căci i-am împrumutat o sumă destul de mare de bani. Vă făgăduiesc să-i justific întîlnirea noastră cum veți dori, numai să fie utilă justificarea și mă oblig s-o fac pe doamna Grubach nu numai să pară convinsă față de ceilalți că mă crede, ci chiar să mă creadă într-adevăr ; pe mine nu trebuie să mă cruțați deloc ; dacă vreți să se spună că am dat buzna peste dumneavoastră, așa am să-i

spun doamnei Grubach, și ea o să creadă, fără să-și piardă încrederea în mine, într-atît îmi e de atașată.

Domnișoara Bürstner se ghemuise pe scaun și privea tăcută podeaua.

— De ce n-ar crede doamna Grubach că am intrat cu forța la dumneavoastră ? adăugă K.

Vedea în fața lui părul roșcat și aspru al fetei, ușor înfioat și pieptănat cu cărare. Se gîndea că domnișoara Bürstner o să-și întoarcă privirea spre el, însă ea îi spuse fără să-și schimbe poziția :

— Scuzați-mă, dar m-a speriat mai mult bătaia neașteptată în ușă, decît toate consecințele pe care le-ar putea avea prezența căpitanului. Se făcuse atîta liniște după ce-ați strigat ! Și în liniștea aceea ș-a auzit deodată ciocănitura. De-asta m-am speriat așa tare, mai ales că mă aflu lingă ușă ; a bătut chiar lingă mine. Vă mulțumesc pentru propunerile dumneavoastră, dar nu le pot accepta ; ce se întîmplă la mine în cameră mă privește și n-am de dat socoteală nimănui ; mă mir că nu observați ce e jignitor în propunerile pe care mi le-ați făcut, cu toate bunele intenții pe care, evident, vi le recunosc. Dar plecați odată și lăsați-mă singură ; acum am nevoie mai mult decît oricînd să fiu singură. Cele cîteva minute pe care mi le-ați cerut au devenit peste o jumătate de oră.

K. îi prinse mai întîi brațul, apoi încheietura mîinii.

— Sînteți supărată pe mine ? întrebă el.

Domnișoara Bürstner îi dădu mîna la o parte și-i răspunse :

— Nu, nu ; nu mă supăr niciodată, pe nimeni.

Îi prinse din nou încheietura mîinii ; de data aceasta ea îl lăasă şi-l conduse aşă pînă la uşă. K. era hotărît să plece. Dar cînd ajunse acolo şovăi de parcă nu s-ar fi aşteptat să întilnească o uşă în cale ; domnişoara Bürstner folosi prilejul ca să-şi libereze mîna, să deschidă uşa şi să se strecoare în vestibul de unde îi şopti :

— Veniţi, odată, vă rog. Vedeţi — şi arată uşa căpitanului pe sub care trecea o diră de lumină — şi-a aprins lumina şi se distrează pe socoteala noastră.

— Vin imediat, spuse K., ieşind grăbit.

Şi prinzînd-o în braţe, o sărută pe gură, apoi pe toată faţa, ca un animal însetat care hăpăie cu limba apa izvorului, găsită, în sfîrşit. La urmă, o mai sărută o dată pe gît, lingă beregată, ţinîndu-şi îndelung buzele lipite pe pielea ei. Un zgomot venit din camera căpitanului îl întrerupse.

— Acum mă duc, spuse el.

Ar fi vrut să-şi ia rămas-bun de la domnişoara Bürstner alintînd-o cu numele ei mic, dar nu i-l ştia. Ea clătină din cap, obosită şi, pe jumătate întoarsă, gata să plece, îi lăasă mîna să i-o sărute ca şi cum nici n-ar fi ştiut ce se întîmplă, apoi intră, cu spinarea încovoiată, în camera ei.

K. se culcă şi el foarte curînd şi adormi repede ; înainte de-a se cufunda în somn, se mai gîndi o clipă la felul cum se purtase. Se simţi mulţumit, dar se miră că nu e încă şi mai mulţumit ; prezenţa căpitanului îl îngrijora serios pentru domnişoara Bürstner.

CAPITOLUL DOI

PRIMUL INTEROGATORIU

K. fu anunțat telefonic că duminica următoare avea să aibă loc o mică anchetă în legătură cu cazul lui. I se atrase atenția că instrucția își urma cursul și că de acum înainte asemenea anchete aveau să aibă loc regulat, dacă nu în fiecare săptămână, totuși destul de des. Trebuia ca procesul să fie terminat în cel mai scurt timp, în interesul tuturor, dar asta nu însemna că interogatoriile n-aveau să fie cît mai minuțioase cu putință, rămînînd însă destul de scurte ca să cruțe excesul de oboseală datorit prea marelui încordări care le însoțește. Iată de ce fusese ales sistemul interogatoriilor scurte și dese. Cît despre fixarea zilelor de interogatoriu, se dăduse preferință duminicilor, pentru ca nu cumva K. să fie stîrjenit în activitatea lui profesională. Se presupusese că el va fi de acord; dacă dorea, totuși, alte termene, se va încerca pe cît posibil, să i se facă această concesie, luîndu-i-se interogatoriile noaptea, de pildă; dar un asemenea sistem nu era prea bun, pentru că noaptea K. n-ar fi fost suficient de odihnit; rămîneau deci duminicile, atîta timp cît el n-avea nimic de obiectat. Firește

că trebuia să se prezinte neapărat ; în privința aceasta orice insistență era inutilă. I se dădu numărul casei unde trebuia să vină, un imobil situat pe-o stradă dintr-un cartier mărginaș, în care K. nu mai fusese niciodată pînă atunci.

Cînd primi comunicarea, K. puse receptorul în furcă fără să răspundă ; era hotărît ca duminică să se ducă la adresa indicată ; i se părea absolut necesar să procedeze așa, acum cînd acțiunea fusese pornită și cînd el trebuia să facă față situației. Trebuia ca acest prim interogatoriu să fie și ultimul. Și rămase gînditor lîngă aparat pînă cînd auzi în spatele lui vocea directorului-adjunct care ar fi vrut să telefoneze dacă nu l-ar fi împiedicat el.

— Vești proaste ? întrebă într-o doară directorul-adjunct, nu ca să afle ceva, ci pur și simplu ca să-l îndepărteze pe K. de lîngă aparat.

— Nu, nu, răspunse K. și se dădu la o parte, dar nu plecă.

Directorul-adjunct luă receptorul și-i spuse peste umăr lui K., pe cînd aștepta legătura :

— O întrebare, domnule K. ; vrei să-mi faci plăcerea să participi duminică dimineața la o plimbare cu iahtul meu ? O să fie multă lume și sînt sigur că ai să-ți găsești multe cunoștințe printre oaspeți. Printre alții, vine și procurorul Hasterer. Vrei să vii ? Hai, spune da.

K. încercă să fie atent la ce-i spunea directorul-adjunct. Invitația era aproape un eveniment, căci însemna o tentativă de împăcare din partea superiorului său, cu care nu se avusese niciodată prea bine, și dovedea importanța locului pe care K. îl ocupa în bancă ;

ea arăta prețul pe care al doilea conducător al băncii îl punea pe prietenia lui K. sau, cel puțin, imparțialitatea acestuia. Deși directorul-adjunct rostise invitația pe cînd aștepta legătura telefonică și fără să lase receptorul din mînă, ea constituia o umilire pentru rangul lui superior; dar K. îl făcu să îndure și a doua umilire, răspunzîndu-i:

— Vă mulțumesc foarte mult, dar din păcate duminică dimineța n-am timp, am de îndeplinit o obligație luată dinainte.

— Păcat, spuse directorul-adjunct întorcîndu-se spre telefon, căci obținuse legătura.

Urmă o convorbire destul de lungă, dar K., distrat, rămase tot timpul lîngă telefon. Abia cînd directorul-adjunct puse receptorul în furcă, tresări și spuse, ca să-și scuze cît de cît prezența inutilă :

— Mi s-a telefonat să mă duc undeva, dar s-a uitat să mi se comunice la ce oră.

— Mai cheamă o dată, spuse directorul-adjunct.

— Nu e chiar atît de important, spuse K., deși afirmația lui diminua valoarea, și așa insuficientă, a scuzei de adineauri. -

Directorul-adjunct mai schimbă cîteva cuvinte, cu el înainte de-a pleca și K. se sili să-i răspundă, deși se gîndea la cu totul altceva. Își spunea că, în celelalte zile, cel mai bine ar fi fost să se prezinte la ora nouă, căci în zilele de lucru asta e ora la care încep să lucreze tribunalele.

Duminică, vremea fu mohorîtă. K. se simțea foarte obosit, fiindcă în ajun stătuse pînă tîrziu la restaurant, unde avusese loc sărbătorirea unuia dintre cunoscuții de

la masa la care obișnuia să se așeze, iar dimineța se trezise târziu. De aceea nu mai avu timp să chibzuiască și să-și combine diversele planuri făcute în timpul săptămînii, ci se îmbracă repede și porni grăbit, fără să-și mai ia micul-dejun, spre cartierul care îi fusese indicat. Deși pe drum nu prea avu timp să se uite în jurul lui; dădu cu ochii — în mod ciudat — de Rabensteiner, de Kulich și de Kaminer, cei trei funcționari ai băncii, amestecați în procesul lui. Pe primii doi îi zări într-un tramvai care-i tăie drumul; dar cel de-al treilea, Kaminer, ședea pe terasa unei cafenele împrejmuită cu o balustradă, și se plecă, plin de curiozitate, cînd K. trecu prin fața lui. Toți trei îl urmăriseră cu privirea, mirați că-și văd superiorul alergînd atît de grăbit; dintr-un fel de spirit de bravadă, K. refuzase să ia tramvaiul; simțea că i-ar fi silă să folosească pentru proces cel mai mic ajutor, din partea oricui ar fi venit; nu voia să recurgă la nimeni, ca să fie sigur că nu inițiază pe nimeni în tainele lui; în fine, n-avea deloc chef să se umilească în fața comisiei de anchetă printr-un exces de punctualitate. Pînă una, alta, făcea tot posibilul să ajungă la ora nouă, deși nu fusese convocat la o oră precisă.

Crezuse că o să recunoască de departe casa, după vreun indiciu despre care nici el nu știa nimic precis, sau după vreo mișcare mai deosebită în fața intrării. Dar strada Julius, pe care trebuia să se afle imobilul și la capătul căreia K. se opri o clipă, avea pe ambele părți cîte un șir lung de clădiri înalte, uniforme și cenușii, un soi de cazărmi închiriate și locuite de oameni săraci. În dimineța asta de duminică, majoritatea ferestrelor erau

ocupate de bărbați care stăteau în cămăși, cu mînele suflecate și fumau, sau își rezemau cu grijă și cu duioșie pruncii de marginea pervazelor. La celelalte ferestre se înălțau maldăre de cearșafuri, plăpumi, pături și perne, peste care se ivea din cînd în cînd capul zburlit al vreunei femei. Locatarii se strigau sau glumeau între ei, de pe o parte pe alta a străzii; o astfel de glumă stîrni hohote de rîs deasupra lui K. De-a lungul imobilelor, la intervale regulate, se aflau mici prăvălioare cu fructe, carne sau legume, așezate ceva mai jos de nivelul străzii; ca să ajungi la ele trebuia să cobori cîteva trepte. În fața lor era un neîntrerupt du-te-vino de femei; cîteva dintre ele se opreau pe trepte, ca să flecărească. Un vînzător ambulant, care-și striga marfa către ferestrele de sus, la fel de neatent ca și K., aproape că-l răsturnă cu căruciorul lui plin de fructe și de legume. La un moment dat, un gramofon, care-și trăise traiul prin alte cartiere mai bogate, începu să cînte, hîrîind îngrozitor.

K. înaintă agale pe stradă, ca și cum n-ar mai fi avut de ce să se grăbească, sau ca și cum judecătorul de instrucție l-ar fi văzut prin vreo fereastră și ar fi știut că e prezent. Era ora nouă și cîteva minute. Casa indicată se afla cam depărtîșor, avea o fațadă neobișnuit de lungă și, mai ales, o poartă de-o lățime și de-o înălțime uriașă. Se vedea cît de colo că poarta fusese construită pe măsura vehiculelor cu mărfuri ale diverselor magazine închise la ora aceasta, dar care împrejmuiau curtea și aveau firme cunoscute lui K. prin legătura lor cu banca. Contrar obiceiului, K. studia minuțios toate amănuntele acestea, ba chiar se opri o clipă înainte de-a intra în

curte. Lângă el, pe-o ladă, un bărbat desculț citea ziarul. Mai încolo, doi băieți se dădeau în leagăn, într-o roabă. În fața cișmelei stătea în picioare o fată firavă, îmbrăcată într-un fel de cămașă de noapte, și se uita la K. în timp ce apa îi umplea găleata. Într-un colț al curții, pe o frînghie prinsă între două geamuri, o familie își întindea rufe; jos, sub frînghie, se afla un bărbat care dirija munca aceasta prin strigăte.

K. se și apropiase de-o scară, convins că pe-acolo trebuia să fie drumul spre camera de anchetă, cînd se opri deodată observînd că, în afară de scara aceea, mai existau în curte încă trei scări, plus un mic gang care probabil răspundea într-o a doua curte. Și se enervă la gîndul că nu-i fusese indicat cu precizie locul unde trebuia să meargă; oricum, fusese tratat cu o neglijență ciudată și cu o indiferență revoltătoare; lucrul acesta avea de gînd să-l spună tare și răspicat. Pînă la urmă porni totuși pe prima scară, repetîndu-și în gînd expresia paznicului Willem care-i spusese că justiția „e atrasă de delict”, din care ar fi reieșit că biroul căutat trebuia neapărat să se afle la capătul scării aleasă din întîmplare de el.

Pe cînd urca scara, K. deranjă cîțiva copii care se jucau pe palier și-l priviră urît cînd trecu printre ei.

„Dacă mai vin pe-aci, își spuse el, trebuie sau să le aduc bomboane ca să-i îndulcesc, sau să-mi aduc bastonul ca să-i bat.”

Cu puțin înainte de-a ajunge la primul etaj, K. trebui chiar să aștepte pînă cînd o bilă își încheie traiectoria; doi băiețași, care aveau de pe acum fețe de vagabonzi

maturi, îl siliră să stea locului, ținându-l de pantaloni ; ca să se descotorosească de ei, K. ar fi trebuit să-i lovească și se temea de țipetele lor.

Adevărata căutare începu însă abia la primul etaj. Cum nu putea să întrebe de biroul comisiei de anchetă, K. inventă un timplar, Lanz — numele acesta îi veni în minte fiindcă nepotul doamnei Grubach, căpitanul, se numea Lanz — și se hotărî să întrebe la toate ușile dacă nu locuia acolo un timplar Lanz, ca să aibă astfel un pretext să se uite înăuntru. Dar își dădu seama că de cele mai multe ori putea să facă asta mult mai ușor decât s-ar fi așteptat, căci aproape toate ușile erau deschise și copiii alergau de colo-colo. Prin ușile deschise se puteau vedea, în general, niște odăițe cu cite o singură fereastră. Odăițele acelea serveau și de bucătărie și de dormitor. Femeile, cu prunci în brațe, mînuiau cratițele de pe plite. Fetele ceva mai mărișoare, îmbrăcate doar cu cite un simplu șort, alergau harnice, părăind că rezolvă toate treburile gospodăriei. În unele camere paturile mai erau încă ocupate de bolnavi, de cei care nu se treziseră încă din somnul de peste noapte, sau de cei care se odihneau gata îmbrăcați. Cînd întîlnea vreo ușă încuiată, K. bătea în ea și întreba dacă nu locuia acolo timplarul Lanz. Cel mai adesea îi deschidea vreo femeie ; după ce-i asculta întrebarea, femeia se adresa cuiva care se ridica în coate, pe pat :

— Domnul întreabă dacă nu locuiește aici un timplar Lanz.

— Un timplar, Lanz ? întreba cel din pat.

— Da, răspundea K., deși comisia nu se afla acolo și deci nu mai avea ce să caute la ușa aceea.

Mulți credeau că el ține cu tot dinadinsul să-l găsească pe tâmplarul Lanz; de aceea se gîdeau îndelung și-i spuneau pînă la urmă unde locuia vreun tâmplar, pe care însă nu-l chema Lanz, sau îi spuneau vreun nume vag asemănător cu al lui Lanz, sau întrebau vecinii, sau îl conduceau pe K. pînă la cine știe ce ușă depărtată unde, după părerea lor, s-ar fi putut să locuiască un asemenea om ca subchiriaș, sau unde locuia cineva care ar fi putut să-i dea indicații mai precise. Pînă la urmă, K. aproape că nu mai avu nevoie să întrebe; binevoitorii îl tîrîră din etaj în etaj. K. începuse chiar să regrete că folosisese metoda aceasta care la început i se păruse atît de bună. De aceea, înainte de-a urca la etajul cinci se hotărî să nu mai caute, își luă rămas bun de la tînărul lucrător care ținea cu multă amabilitate să-l conducă mai sus, și coborî. Dar se întoarse imediat, mîhnit de inutilitatea încercărilor de pînă atunci, și bătut la o ușă de la etajul cinci. Primul lucru pe care-l văzu prin ușa deschisă fu o pendulă care arăta că se și făcuse ora zece.

— Aici locuiește tâmplarul Lanz ? întrebă K.

— Pofțiți înăuntru, îi spuse o femeie tînără, cu ochi negri, care tocmai clătea într-un lighean rufele unui copil ; și-i arată, cu mîna plină de săpun, ușa deschisă a camerei de-alături.

K. crezu că nimerise la o întrunire publică. O mulțime de oameni, cît se poate mai feluriți, umpleau o încăpere nu prea mare, cu două ferestre, înconjurată, la

mică distanță de tavan, de-o galerie înțesată și ea de lume, și unde spectatorii nu puteau să stea decât încovoiați, cu cefele și spinările lipite de plafon. Nimeni nu se sinchisi de intrarea lui.

Găsind că aerul e prea greu, K. ieși din încăperea și-i spuse femeii care, fără îndoială, îl înțelesese greșit :

— V-am întrebat de-un anume Lanz, tâmplar de meserie.

— Sigur, îi răspunse femeia. Vă rog să intrați.

K. fără îndoială că n-ar fi ascultat-o dacă ea n-ar fi apucat tocmai atunci clanța ușii și nu i-ar fi spus :

— După dumneata trebuie să încui; nu mai are nimeni voie să intre.

— Foarte cuminte, spuse K., dar încăperea e și așa plină. Apoi intră, totuși. Printre doi bărbați care discutau în dreptul ușii — unul făcea cu amîndouă mîinile gestul numărării banilor, celălalt îl privea drept în ochi — o mîna îl prinse pe K. Era mîna unui băiețuș cu bujori în obraji.

— Vîno, vîno, îi spuse el.

K. se lăsă condus ; observă că în furnicarul de lume exista un spațiu liber, destul de îngust, care poate că despărțea două tabere ; lucrul acesta părea cu atît mai verosimil cu cît în primele rînduri, atît în dreapta cît și în stînga, nu văzu nici o față întoarsă spre el, ci numai spatele unor oameni ale căror gesturi și cuvinte se adresa doar celor din tabăra lor. Cei mai mulți dintre ei erau îmbrăcați în negru și purtau redingote lungi, de ceremonie, care le atîrnau lălii pe corp. Pe K. numai

îmbrăcămintea aceasta îl deruta ; dacă n-ar fi fost ea s-ar fi crezut la o întrunire politică de cartier.

La celălalt capăt al sălii, unde îl conduse băiețașul, de-a curmezișul unei estrade mici și înțesată de lume, fusese așezată o măsuță ; în dosul măsuței, lângă marginea estradei, stătea un bărbat mărunț, gras și fornăit care tocmai vorbea — în mijlocul unor hohote de ris asurzitoare — cu un alt bărbat care stătea în spatele lui, cu picioarele încrucișate și cu coatele sprijinite de spătarul scaunului interlocutorului său. Din cînd în cînd își mișca brațele în aer de parcă ar fi vrut să deseneze caricatura cuiva. Băiețașul care îl condusesese pe K. izbuti cu greu să-și ducă la capăt misiunea. Încercase de două ori, zadarnic, ridicîndu-se pe vîrfurile picioarelor, să-și anunțe vizitatorul, fără ca omulețul cel gras și fornăit să-l ia în seamă. Abia cînd una dintre persoanele de pe estradă îi atrase atenția, omulețul se întoarse spre băiat și ascultă, aplecîndu-se, comunicarea pe care acesta i-o făcu în șoaptă. Apoi își scoase ceasul și-i aruncă lui K. o privire scurtă.

— Ar fi trebuit să vă prezentați acum 9 oră și cinci minute, spuse el.

K. vru să-i răspundă ceva dar n-avu timp, căci de îndată ce omulețul sfinși de vorbit, un murmur general se ridică din jumătatea dreaptă a sălii.

— Ar fi trebuit să vă prezentați acum o oră și cinci minute, repetă omulețul ridicînd glasul și privind spre public. Murmurul se intensifică imediat, apoi însă, cum omulețul nu mai zise nimic, se stinse, treptat. Acum, în sală era mai multă liniște decît la intrarea lui K. Numai

cei de la galerie continuau mereu să facă observații. Atît cît se putea distinge în penumbra, praful și fumul de sus, cei de la galerie păreau mult mai prost îmbrăcați decît cei de jos. Mulți dintre ei își aduseseră perne, pe care și le puseseră între cap și plafon, ca să nu-și lovească testele.

K., hotărît mai mult să observe decît să vorbească, renunță să se justifice pentru pretinsa lui întîrziere și se mulțumi doar să spună :

— S-ar putea să fi venit tirziu, dar acum sînt aici.

În partea dreaptă a sălii se auziră din nou aplauze.

„Oamenii aceștia sînt ușor de cîștigat“, se gîndi K., îngrijorat acum numai de jumătatea stîngă a sălii, în fața căreia se afla și de la care nu auzi decît aplauze izolate. Și se întrebă ce-ar fi trebuit să spună ca să-i cîștige pe toți odată sau, dacă asta nu era posibil, să atragă măcar, pentru cîtva timp și simpatia celor care nu-l aplaudaseră.

— Da, îi răspunse omulețul, dar acum nu mai sînt obligat să te anchetez.

Murmurul reîncepu, dar de data aceasta ar fi putut să fie greșit interpretat, căci omulețul continuă să vorbească, în timp ce le făcea oamenilor semn cu mina să tacă :

— Totuși, astăzi, în mod excepțional, am să te anchetez. Dar altă dată să nu se mai repete întîrzierca. Și acum, apropie-te.

Cineva sări jos de pe estradă lăsînd astfel un loc liber. Ocupîndu-l, K. se pomeni atît de lipit de marginea mesei și împins cu atîta putere de învălmășeala celor din spate, încît se văzu silit să se încordeze ca să nu răs-

toarne masa judecătorului de instrucție și poate chiar persoana acestuia.

Dar judecătorului de instrucție puțin îi păsa ; el stătea comod pe scaun și, după ce-i șopti ceva omului din spatele său, luă un mic registru, singurul obiect aflat pe măsută. Registrul părea un caietel de școală, vechi și făcut ferfeniță de mult ce fusese răsfoit.

— Așadar, începu judecătorul de instrucție întorcînd paginile registrului și adresîndu-se lui K. pe un ton de constatare, dumneata ești zugrav.

— Nu, spuse K., sînt prim-procurist la o mare bancă.

Răspunsul acesta fu salutat de jumătatea dreaptă a sălii cu un rîs atît de cordial, încît K. nu se putu împiedica să nu ridă și el. Oamenii își puseseră palmele pe genunchi și se scuturau de parcă i-ar fi apucat un acces grav de tuse ; cîțiva de la galerie începură și ei să ridă ; judecătorul de instrucție, furios și neputînd, fără îndoială, să le facă nimic celor de jos, căută să se despăgubească pe spinarea galeriei și o amenință, sărind în picioare și încruntîndu-și sprîncenele care, dacă de obicei nu se prea observau, în clipa aceea, de furie, i se zbîrliseră, negre și cumplite, deasupra ochilor.

Jumătatea stîngă a sălii își păstrase întreg calmul ; cei aflați acolo stăteau perfect aliniați, cu fețele întoarse spre estradă și ascultau la fel de liniștiți și gălăgia de sus, și vacarmul de-alături ; ba chiar, din cînd în cînd, le îngăduiau unora dintre ei să iasă din rînduri și să se amestece cu cei din partida adversă. Oamenii aceștia din jumătatea stîngă, de fapt mai puțin numeroși, poate că în fond nu erau mai tari decît cei din dreapta, dar calmul purtării

lor le dădea mai multă autoritate. Când K. începu să vorbească, era convins că-i are de partea lui.

— M-ați întrebat, domnule judecător, dacă sînt zăgrav ; sau, mai bine zis, nu m-ați întrebat nimic, ci mi-ați trîntit constatarea dumneavoastră ca pe un adevăr indiscutabil ; iată un lucru semnificativ pentru întreaga procedură a procesului intentat împotriva mea. Ați putea obiecta că, de fapt, nu e vorba de nici un proces. În cazul acesta, v-aș da de-o sută de ori dreptate : procedeele dumneavoastră nu constituie o procedură decît dacă eu le recunosc ca atare. Și le recunosc pentru moment, dar oarecum numai din milă ; căci numai mila ar putea îndemna pe cineva să le dea vreo atenție. Nu spun că ele reprezintă o abatere de la justiție, dar îmi place să vă ofer expresia aceasta, ca să vă vină și dumneavoastră în minte dacă vă veți gîndi mai adînc.

K. se întrerupse apoi ca să privească sala. Cuvintele lui fuseseră aspre, mai aspre decît intenționase să le spună, dar rămîneau, totuși, adevărate. Ar fi meritat aprobarea și a unei tabere și a celeilalte, dar toată lumea tăcu ; era vădit că oamenii așteptau cu cea mai mare încordare urmarea ; poate că se pregătea pe ascuns o izbucnire care să pună capăt întregii dezbateri. De aceea K. se simți contrariat văzînd cum se deschide ușa de la capătul sălii și cum spălătoreasa cea tînără — care probabil își terminase treburile — veni să asiste la spectacol ; cu toate precauțiile luate ca să nu tulbure adunarea, ea tot făcu să se întoarcă vreo cîteva capete. Singur judecătorul de instrucție îi pricinui lui K. o adevărată bucurie, căci părea trăs-

nit de cele auzite. Surprins de interpelarea lui K. tocmai în clipa cînd se ridicase să apostrofaze galeria, judecătorul o ascultase stînd în picioare, pînă la capăt. Și profită de întrerupere ca să se așeze cît mai neluat în seamă, ca și cum ar fi trebuit să nu i se observe gestul.

Apoi, probabil ca să-și recapete ținută necesară, luă din nou caietelul.

— Asta nu vă ajută cu nimic, domnule judecător, continuă K. Iar registrul dumneavoastră nu face decît să-mi confirme pusele.

Mulțumit că nu-și aude decît vocea lui calmă în adunarea aceasta străină, K. îndrăzni chiar să ia imediat registrul judecătorului de instrucție, să-l ridice și să-l agite în aer, ținîndu-l cu două degete de-o filă de la mijloc, ca și cum i-ar fi fost scîrbă să-l atingă, și etală astfel, în văzul tuturor, filele gălbejite, care atîrnau de ambele părți, rupte și pline de pete.

— Iată documentele domnului judecător de instrucție, spuse K., lăsînd registrul să cadă pe masă. Continuați să-l pigăliți mai departe, domnule judecător, eu nu mă tem de caietelul acesta, deși îmi e inaccesibil, căci nu pot să-l apuc decît cu vîrfurile degetelor și nu l-aș lua în mînă.

Judecătorul de instrucție luă registrul așa cum picase pe masă, încercă să-l netezească puțin cu palma, și reîncepă să-l citească. Gestul lui era un semn de adîncă umilire, sau cel puțin trebuia interpretat ca atare.

Cei din primele rînduri își întinseră spre K. fețele pline de atîta curiozitate, încît el zăbovi o clipă ca să-i privească. Erau, în genere, oameni vîrstnici, mulți dintre

ei aveau bărbi albe ; poate că totul depindea de bătrînii aceştia, poate că ei ar fi izbutit cel mai bine să influenţeze adunarea pe care umilirea judecătorului de instrucţie nu reuşise s-o scoată din impasibilitatea în care căzuse după cuvîntarea lui K.

— Ceea ce mi s-a întîmplat mie, continuă K. mai încet decît înainte şi neslăbind o clipă din ochi feţele bătrînilor din primele rînduri, din care pricină părea că vorbeşte cam distrat — ceea ce mi s-a întîmplat mie e numai un caz izolat ; n-ar avea deci mare importanţă şi nu l-aş lua în serios dacă n-ar rezuma felul în care se procedează şi împotriva multor alora. Pentru ei vorbesc eu aici, şi nu pentru mine.

Fără să vrea, ridicase glasul. Cineva din sală îl aplaudă cu braţele ridicate, strigînd :

— Bravo ! De ce nu ? Bravo şi iar bravo !

Pe ici, pe colo, cite un bătrîn din primele rînduri îşi mîngîia barba, dar strigătul nu făcu pe nimeni să se întoarcă. Nici K. nu-i dădu importanţă, dar se simţi, totuşi, încurajat ; acum nu mai socotea necesar să fie aplaudat de toţi ; era suficient ca majoritatea să înceapă să cugete şi numai din cînd în cînd să fie convins vreun ins.

— Nu caut succese de orator, continuă K., urmîndu-şi firul gîndurilor ; dealtfel, nici nu le-aş putea dobîndi. Domnul judecător de instrucţie vorbeşte fără îndoială mult mai bine decît mine, aşa cum îi cere meseria. Vreau pur şi simplu să supun dezbaterii publice o anomalie publică. Aşculţaţi-mă : am fost arestat acum zece zile — arestarea în sine mă face să rîd, dar nu despre asta e vorba. Am fost luat prin surprindere, dimineaţa, din pat ; poate

că — judecînd după spusele judecătorului de instrucție nu mi s-ar părea exclus — poate că se dăduse ordin să fie arestat vreun zugrav, la fel de nevinovat ca și mine; dar, în orice caz, am fost ales eu pentru treaba aceasta. Camera vecină cu a mea a fost ocupată de doi paznici grosolani. Nici pentru un tilhar periculos nu s-ar fi putut lua mai multe măsuri de prevedere. În plus, paznicii erau niște canalii, fără pic de moralitate, care mi-au împuiat urechile cu trîncăneala lor, cerîndu-mi să-i mituiesc, încercînd să capete prin escrocherie hainele și rufăria mea; mi-au cerut bani ca să-mi aducă, după cum spuneau, micul-dejun, după ce-au înghițit fără rușine, sub ochii mei, propria mea gustare de dimineață. Și asta nu-i totul. M-au dus în fața inspectorului, într-o a treia încăpere a apartamentului. Camera aceea e a unei doamne pe care o stimez foarte mult; și a trebuit să văd cum, din pricina mea, deși fără vina mea, camera i-a fost pîngărită de prezența paznicilor și a inspectorului. Cu greu mi-am putut păstra sîngele rece. Dar am izbutit și l-am întrebat pe inspector, cît se poate de calm — dacă s-ar afla aici, inspectorul ar fi nevoit să recunoască el însuși asta — de ce fusesem arestat. Ce credeți că mi-a răspuns inspectorul, pe care parcă-l văd și acum în fața mea, stînd pe scaunul doamnei, ca un simbol al celui mai stupid orgoliu? Nu mi-a răspuns, în fond, nimic, domnilor; poate pentru că într-adevăr nici el nu știa nimic; mă arestase și atîta îi era de ajuns. Ba, mai mult chiar, adusese în camera doamnei aceleia trei funcționari inferioři de la banca unde lucrez, toți trei preocupați să privească fotografiile aparținînd doamnei și să le răvășească. Prezența acestor func-

ționari avea, firește, și un alt scop : ca și gazda mea, ca și servitoarea casei, ei trebuiau să răspîndească zvonul arestării, să-mi strice reputația, și, mai ales, să-mi zdruncine poziția la bancă. Dar nimic din toate acestea n-a reușit, cît de cît măcar ; însăși gazda mea, o persoană foarte simplă — țin să-i rostesc numele aici, în semn de omagiu, ea se numește doamna Grubach — însăși doamna Grubach deci a fost destul de rezonabilă ca să spună că o asemenea arestare n-are mai multă importanță decît un atac în plină stradă săvîrșit de niște derbedei. Toate acestea, repet, mie personal nu mi-au adus decît neplăceri și supărări trecătoare, dar consecințele n-ar fi putut oare să fie mult mai grave ?

Intrerupîndu-se ca să-i arunce o privire judecătorului de instrucție, K. observă că acesta tocmai îi făcea cu ochiul cuiva din sală. De aceea zîmbi și spuse :

— Domnul judecător de instrucție, aflat lîngă mine, tocmai îi făcea cuiva dintre dumneavoastră un semn secret. Există deci printre dumneavoastră oameni care sînt dirijați de-aici, de sus. Nu știu dacă semnul trebuie să provoace huiduieli sau aplauze, și, deoarece îl dau în vileag, renunț să-i aflu semnificația. Îmi e perfect indiferent și-i las deplină libertate domnului judecător de instrucție să comande cu glas tare oamenilor pe care îi plătește, și să nu folosească semne secrete. N-are decît să le spună deschis : „Acum fluierați !“ sau „Acum aplaudați !“

Fie din jenă, fie din nerăbdare, judecătorul de instrucție se foia de colo-colo pe scaun. Omul din spatele lui, cu care stătuse de vorbă și mai înainte, se plecă din nou spre el, ca să-l încurajeze, în general, sau ca să-i dea vreun

sfat mai deosebit. Jos, oamenii vorbeau în șoaptă, dar cu însuflețire. Cele două tabere, care pînă mai adineauri păreau animate de păreri atît de diferite, se reuniră; citiva îl arătau cu degetul pe K.; alții arătau spre judecătorul de instrucție. Fumul și praful stirnit formau acum o ceață nespus de supărătoare și-i făceau aproape invizibili pe cei aflați în fundul sălii. Și mai ales, probabil că-i incomodau grozav pe cei de la galerie care erau nevoiți, ca să se țină la curent cu desfășurarea dezbaterii, să-i întrebe pe cei de jos, și nu făceau asta decît pe șoptite, după ce în prealabil priveau neliniștiți spre judecătorul de instrucție. Iar răspunsurile veneau la fel de șoptite, de după palmele cu care cei întrebați își acopereau gura.

— Am să termin imediat, spuse K. și, fiindcă lipsea clopoțelul, izbi cu pumnul în masă.

Tresărind de spaimă la auzul zgomotului, judecătorul de instrucție și omul cu care se sfătuia își despărțiră cit ai clipi capetele.

— Chestiunea aceasta nu mă privește, nici cît negru sub unghie, de aceea judec cu singe rece și, presupunînd că dați vreo importanță acestui pretins tribunal, vă e de mare folos să mă ascultați. Vă rog deci să vă amînați pentru mai tîrziu părerile asupra spuselor mele, căci nu prea mai am timp și-am să plec curînd.

Se făcu imediat liniște, într-atît reușise K. să-și stăpînească ascultătorii. Nu se mai striga ca la început, ba chiar nici nu se mai aplauda și oamenii păreau de pe acum convinși sau pe cale de a fi convinși.

— Nu există îndoială, domnilor, continuă K. foarte încet, căci îl bucura atenția încordată a mulțimii — în

liniștea care domnea se iscase un fel de zumzet, mai excitant decît cele mai entuziaste aplauze — nu există îndoială, domnilor, că în dosul manifestărilor acestui tribunal, în dosul arestării mele deci, ca să vorbesc despre mine, și în dosul interogatoriului la care sînt supus astăzi, se află o mare organizație, o organizație care plătește nu numai paznici venali, inspectori și judecători de instrucție nerozi, dar mai întreține și judecători de rang înalt și foarte înalt, cu numeroasa și inevitabila lor suită de valeți, de scribi, jandarmi și alți auxiliari, poate chiar și călăi, nu mă sfiesc să rostesc-cuvîntul. Iar sensul acestei mari organizații, domnii mei, în ce constă ? În a aresta oameni nevinovați cărora li se intentează procese stupide — ca în cazul meu — adesea fără nici un rezultat. Și cum s-ar putea oare, dat fiind nonsensul total al unui asemenea sistem, să fie evitată cea mai reprobabilă corupție a funcționării care-l slujește ? E cu neputință, domnilor, să fie evitată. Nici cel mai mare judecător n-ar putea s-o facă, atunci cînd el este în cauză. Iată de ce paznicii caută să fure hainele de pe oameni, iată de ce inspectorii se introduc prin efracție în locuințe străine, iată de ce nevinovații sînt siliți să se vadă dezonozați în fața unor adunări întregi, în loc să fie interogați normal. Paznicii nu mi-au vorbit decît despre magazine, în care sînt aduse lucrurile aparținînd arestaților ; tare aș dori să văd și eu aceste magazine unde bunurile arestaților, agonisite cu atîta trudă, putrezesc fără rost, așteptînd să fie furate de niște funcționari necinstiți.

Întrerupt de un urlat venit din celălalt capăt al sălii, K. își puse palma streașină la ochi ca să poată privi în-

tr-acolo, căci lumina tulbure a zilei dădea un ton albicios ceții din sală și te orbea când încercai să vezi. Urletul venea din direcția spălătoresei pe care K. o bănuise, încă de când intrase în sală, că va fi un serios element de dezordine. Totuși, ar fi fost greu de spus dacă acum ea era vinovată sau nu. K. vedea doar că un bărbat o înghesuia în colțul de lângă ușă și o strîngea în brațe. Dar nu spălătoreasa urla, ci bărbatul care își căscase larg gura și privea spre tavan.

În jurul lor se formase un mic cerc, iar spectatorii de la galerie păreau încîntați că diversiunea aceasta punea capăt seriozității pe care K. o adusese în adunare.

Sub imboldul primei impresii, K. vru să se repeadă imediat într-acolo și să restabilească ordinea, gîndindu-se mai întîi că toți vor fi interesați să-l susțină sau măcar să gonească perechea din sală; dar se ciocni de primele rînduri ale mulțimii, care nu se clintiră și nu-l lăsară să treacă. Dimpotrivă, toți căutau să-l împiedice, oameni în vîrstă întindeau brațele, ba chiar o mîină — K. n-avu timp nici măcar să se întoarcă — îl înșfăcă de guler. K. încetă să se mai gîndească la perechea care provocase dezordinea; acum i se păru că se încearcă un atentat la libertatea lui și că arestarea devenea într-adevăr serioasă, de aceea, fără să mai țină seama de nimic, sări jos de pe estradă. Și se pomeni față în față cu mulțimea. Appreciase oare cum trebuie oamenii? Nu contase prea mult pe efectele discursului ținut? Iar ei se prefăcuseră tot timpul cît vorbise și acum, cînd trebuia să se treacă la fapte, își lepădau măștile? Ce mutre vedea în jurul lui! Ochi mici și negri licărind în penumbră, obraji buhăiți, atîrnînd ca

la bețivi, bărbi lungi, țepene și rare pe care dacă le apucaai aveai impresia că zgîri vidul cu degetele și nu că atingi niște bărbi. Sub bărbi însă — și aceasta fu adevărata descoperire făcută de K. — pe gulerile hainelor, luceau insigne de diferite culori și mărimi. Toți purtau asemenea insigne, după cît se putea vedea, toți erau o apă și-un pămînt, și cei din dreapta și cei din stînga ; întorcîndu-se brusc, K. văzu aceleași insigne și pe gulerul judecătorului de instrucție care, cu mîinile încrucișate pe pîntec, privea liniștit sala.

— Așa ! strigă K. ridicînd brațele spre cer, căci descoperirea aceasta neașteptată cerea spații ca să se exprime, sînteți toți, după cîte văd, funcționari ai justiției, faceți toți parte din banda coruptă împotriva căreia vorbeam adineauri, v-ați adunat toți aici ca să mă auziți și să mă spionați, v-ați prefăcut că sînteți împărțiți în două tabere ca să mă înșelați ; m-ați aplaudat numai ca să mă puneți la probă : ați vrut să învățați cum trebuie ademeniți cei nevinovați. Ei bine, v-ați ostenit degeaba : sau v-ați amuzat văzînd cum cineva aștepta de la voi să apărați nevinovăția, sau (dă-mi drumul că te pocnesc ! îi strigă K. unui bătrîn tremurător care se vîrîse prea mult în el).ați învățat realmente ceva. Oricum, vă felicit pentru frumoasa voastră meserie.

Și, luîndu-și repede pălăria aflată pe marginea mesei, K. se grăbi să ajungă la ieșire în liniștea desăvîrșită a sălii, liniște care nu se putea explica decît prin faptul că surpriza fusese totală. Dar judecătorul de instrucție se dovedi a fi și mai rapid, căci îl aștepta la ușă.

— O clipă, îi spuse el.

K. se opri, fără să-l privească ; n-avea ochi decât pentru ușa a cărei clanță o și apucase.

— Vreau numai să-ți atrag atenția, îi spuse judecătorul, că astăzi te-ai păgubit singur, fără să-ți dai seama, de avantajul pe care un interogatoriu îl reprezintă oricând pentru un arestat.

K. rîse, privind spre ușă.

— Bandă de golani ! strigă el, vă dăruiesc toate interogatoriile !

Apoi deschise ușa și porni în goană pe scări. În urma lui, auzi cum crește vuietul adunării ce se reînsuflețea ca să discute evenimentele, ca o clasă care comentează un text.

IN SALA GOALĂ. STUDENTUL. BIROURILE TRIBUNALULUI

În săptămîna care urmă, K. așteptă zi de zi o nouă convocare ; nu-și putea închipui că renunțarea la interogatorii îi fusese socotită **ca definitivă** și, cum nu primi nimic pînă sîmbătă seară, presupuse că ar fi convocat în mod tacit pentru duminică, la **aceeași oră și în același loc**. De aceea, duminică dimineața se duse din nou acolo, folosind de **data aceasta** scările și culoarele cele mai directe; cîțiva locatari care își mai aminteau de el îl salutară **din prag**, dar el nu mai trebui să întrebe pe nimeni **încotro** să se îndrepte și ajunsese curînd la ușa care se deschise **imediat** ce bătui în ea. Fără să mai stea să privească **femeia care îi deschise** — aceeași ca și data trecută — și care rămase lingă ușă, K. vru să treacă **imediat în încăperea vecină**.

— Azi nu e ședință, îi spuse femeia.

— Și de ce n-ar fi ? întrebă el neîncrezător.

Dar femeia îl convinse deschizîndu-i ușa sălii. Sala **era** într-adevăr goală și, în goliciunea ei, părea și mai jalnică decît duminica trecută. Pe masa așezată tot pe estradă, se aflau cîteva cărți.

— Pot să mă uit la cărțile astea ? întrebă K., nu din curiozitate, ci doar ca să-și poată spune că nu venise chiar degeaba acolo.

— Nu, îi răspunse femeia, și închise ușa, nu e voie. Cărțile sînt ale judecătorului de instrucție.

— Așa ! spuse K., și clătină din cap ; pesemne că astea sînt codurile, iar justiția noastră cere cu tot dinădinsul să te condamne nu numai nevinovat, dar și fără să cunoști legea.

— Tot ce se poate, spuse femeia, care nu prea îl înțelesese.

— Bine, atunci mă duc, spuse K.

— Să-i spun ceva domnului judecător de instrucție ? întrebă femeia.

— Îl cunoști ? întrebă K.

— Firește, spuse femeia, soțul meu e apod la tribunal.

K. remarcă abia atunci că vestibulul în care duminica trecută nu se afla decît un hîrdău pentru spălat rufe, era acum complet mobilat, ca o cameră de locuit. Femeia îi observă mirarea și-i spuse :

— Da, avem aici locuință gratuită, numai că trebuie să golim camera în zilele de ședință. Slujba soțului meu are și unele neplăceri.

— Nu mă miră atît camera, spuse K. privind-o răutăcios, cît mai ales faptul că ești măritată.

— Faci aluzie la întîmplarea din ședința trecută, cu care am întrerupt cuvîntarea.

— Evident, spuse K. ; acum s-a terminat și aproape că am uitat-o, dar atunci mă înfuriasem grozav. Și spui că ești măritată !

— Nu ți-am făcut deloc rău că te-am întrerupt. Și așa te-au judecat cu destulă asprime după ce ai plecat.

— Se prea poate, spuse K. făcîndu-se că nu-i aude ultimele cuvinte, dar asta nu te scuză deloc.

— Față de toți cei care mă cunosc sînt scuzată, spuse femeia ; bărbatul care m-a îmbrățișat duminica trecută se ține de capul meu de multă vreme. Poate că n-oi fi părăind prea ispititoare, dar pentru el așa sînt. Și nu se poate face nimic împotriva lui, soțul meu a trebuit să se împace cu ideea asta ; dacă vrea să-și păstreze slujba trebuie să îndure, căci băiatul acela e student și pesemne că o să ajungă la un post înalt. Se ține mereu după mine ; cînd ai intrat dumneata, el tocmai plecase.

— Nu mă miră deloc, spuse K., se potrivește și el, de minune, cu toți ceilalți.

— Vrei cumva să schimbi lucrurile pe-aici ? întrebă agale femeia, privindu-l cercetătoare, ca și cum ar fi spus ceva primejdios atît pentru ea cît și pentru K. Asta am și înțeles din cuvîntarea dumitale care mie, uneia, mi-a plăcut foarte mult, deși n-am ascultat decît o parte, căci începutul l-am pierdut, iar cînd ai ajuns la sfîrșit zăceam cu studentul pe podea. Dezgustător mai e aici ! adăugă ea după o clipă, apucînd mîna lui K. Crezi că o să poți aduce îmbunătățiri ?

K. zîmbi și își suci puțin mîna în palmele moi ale femeii.

— La drept vorbind, spuse el, nu m-a angajat nimeni ca să aduc aici îmbunătățiri, cum le spui dumneata, și dacă o să-i vorbești cuiva despre asta, de pildă judecătorului de instrucție, o să rîdă de dumneata sau o să te

pedepsească ; nu m-aş fi amestecat din proprie iniţiativă în asemenea treburi, iar nevoia de-a aduce îmbunătăţiri justiţiei nu mi-ar fi tulburat niciodată somnul. Dar prin faptul că am fost arestat, căci sînt arestat, m-am văzut silit să mă amestec, ce-i drept, pentru propriul meu interes. Dacă însă cu prilejul acesta aş putea să-ţi fiu în vreun fel de folos, aş face-o, fireşte, cu mare plăcere, nu numai din dragoste faţă de aproape, ci şi pentru că, la rîndul dumitale, mi-ai putea fi de folos.

— Cum aş putea ? întrebă femeia.

— Arătîndu-mi, de pildă, acum, cărţile de pe masă.

— Nici vorbă că ţi le arăt, strigă femeia şi-l trase grăbită după ea.

Cărţile erau de fapt nişte gioarse vechi, uzate ; una dintre ele avea coperţile făcute ferfeniţă, iar peticele cotorului abia i se mai ţineau în cîteva aţe.

— Ce murdar e aici totul, spuse K. şi clătină din cap.

Femeia şterse cărţile cu poala şortului, înainte de a-l lăsa să le atingă. K. luă volumul de deasupra, îl deschise şi dădu cu ochii de-o gravură indecentă : un bărbat şi o femeie şedeau goi pe o canapea ; intenţia gravorului fusese vădit obscenă, dar stîngăcia desenului făcea să se vadă doar un bărbat şi-o femeie exagerat de ţepeni, care păreau că ies din cadru şi nu izbuteau decît cu greu să se privească, din pricina perspectivei greşite.

K. nu răsfoi volumul mai departe, ci deschise un altul, la pagina titlului ; avea acum în faţă un roman intitulat : *Torturile pe care Grete le-a îndurat de la soţul ei Hans.*

— Aşadar, iată cărţile legii studiate aici, spuse K. Iată ce fel de oameni trebuie să mă judece.

— Am să te ajut, vrei ? spuse femeia.

— Poți, într-adevăr, să faci asta fără să te vîri singură în primejdie ? Mai adineauri spuneai că soțul dumitale se teme de superiori.

— Am să te ajut, totuși, spuse femeia ; vino, trebuie să stăm de vorbă. Nu mai pomeni de primejdii ; nu mă tem de ele decît cînd vreau eu.

Îi arătă estrada și-l rugă să se așeze lîngă ea, pe treaptă.

— Ai ochi frumoși, negri, spuse ea, după ce se așezară, privind de jos în sus fața lui K. Mi s-a spus că și eu am ochi frumoși, dar ai dumitale sînt mult mai frumoși. Am observat asta din prima clipă, atunci cînd ai venit înția oară ; ba chiar din pricina ochilor dumitale am intrat apoi în sala de ședințe, lucru pe care nu-l fac niciodată și, într-o oarecare măsură, îmi e interzis.

„Iată deci care era tot misterul, se gîndi K. Femeia asta mi se oferă, e și ea la fel de coruptă ca toți cei de-aici ; fiindcă s-a săturat de oamenii justiției, lucru, altminteri, lesne de înțeles, se leagă de primul venit, lăudîndu-i frumusețea ochilor.“

Și se ridică fără să spună un cuvînt, ca și cum ar fi gîndit cu glas tare și astfel i-ar fi explicat femeii atitudinea lui.

— Nu cred că m-ai putea ajuta, spuse el ; că să mă poți ajuta cu adevărat ar trebui să ai relații cu funcționarii superiori ; iar dumneata probabil că nu cunoști decît slujbașii mărunți care mișună cu dușumul pe-aici. Pe aceștia nu mă îndoiesc că-i cunoști foarte bine și că ai putea

obține cîte ceva de la ei, dar cele mai mari servicii pe care ți le-ar putea ei face n-ar avea nici o importanță pentru deznodămîntul final al procesului ; n-ai reuși decît să-ți pierzi cîteva prieteni, și eu nu doresc asta. Păstrează-ți relațiile pe care le-ai avut pînă acum cu ei ; mi se pare că-ți sînt absolut necesare ; nu ți-o spun fără regret căci, ca să-ți răspund la compliment, ți-aș mărturisi că și dume-neata îmi place, mai ales cînd mă privești ca în clipa asta, cu atîta tristețe, dealtfel nemotivată prin nimic. Apartîi grupului de oameni împotriva cărora trebuie să lupt, dar te simți foarte bine în el și chiar îl iubești pe student sau, dacă nu-l iubești, măcar îl preferi soțului dumitale. Asta se poate vedea ușor din cuvintele pe care le spui.

— Nu, strigă ea rămînînd mai departe pe treaptă și apucînd mîna lui K., pe care acesta nu izbuti să și-o tragă destul de repede. Să nu pleci acum ; n-ai dreptul să pleci cu o părere greșită. Ai fi într-adevăr în stare să pleci chiar în momentul ăsta ? Sînt chiar atît de neînsemnată încît să nu vrei să-mi faci măcar plăcerea de-a mai rămîne o clipă cu mine ?

— M-ai înțeles greșit, spuse K. așezîndu-se din nou pe treaptă. Dacă ții într-adevăr să mai rămîn, o fac cu plăcere ; timp am suficient, doar am venit pentru interogatoriu. Cuvintele mele de adineauri nu aveau decît scopul să te roage să nu întreprinzi nimic în favoarea mea. N-a existat nimic jignitor în ele, mai ales dacă ții seama că deznodămîntul procesului îmi este absolut indiferent și că o condamnare m-ar face să rîd, presupunînd, firește, că s-ar ajunge în mod real la un sfîrșit al procesului, ceea ce mi se pare încă foarte îndoielnic. Mai degrabă cred că

lenea, neglijența sau chiar teama funcționarilor justiției a și dus la întreruperea acțiunii, sau va duce în curînd ; firește, mai există posibilitatea ca ei să continue procesul, sperînd să se aleagă cu o mită serioasă de la mine ; dar au să-și piardă vremea de pomană, pot s-o spun de pe acum, fiindcă n-am să dau mită nimănui. Mi-ai putea face un mare serviciu comunicîndu-i judecătorului de instrucție sau oricărei alte persoane căreia îi place să răspîndească veștile mai importante că niciodată, nici unul din trucurile pe care domnii aceștia le posedă din belșug n-o să mă poată îndupleca să dau mită vreunuia dintre ei. Își pierd vremea de pomană, le poți spune asta deschis. De altfel, poate că și-au și dat singuri seama, iar dacă nu și-au dat, n-au decît să afle acum. Astfel, au să-și mai scutească o parte din muncă. E drept că și eu aș fi scutit de cîteva mici neajunsuri pe care însă le-aș suporta cu plăcere dacă aș ști că fiecare dintre ele înseamnă în același timp și o contralovitură dată împotriva lor. Și aș avea grijă ca așa să fie. Îl cunoști pe judecătorul de instrucție ?

— Firește, spuse femeia, la el mă gîndeam în primul rînd cînd ți-am oferit ajutorul meu. Nu știam că e tot funcționar inferior, dar dacă spui dumneata, așa trebuie să fie. Totuși, cred că raportul pe care îl trimite mai-marilor săi are o oarecare influență. Și scrie atîtea rapoarte ! Spui că funcționarii sînt leneși, dar asta nu-i adevărat pentru toți și mai ales pentru judecătorul nostru de instrucție, care scrie enorm. Duminica trecută, de pildă, ședința a durat pînă seara. Toată lumea plecase, dar el a rămas aici ; i-a trebuit lumină și eu n-aveam decît o lampă mică, de bucătărie, dar el s-a mulțumit și cu ea și a înce-

put imediat să scrie. Soțul meu, care duminică tocmai era liber, a venit și el între timp; ne-am dus amândoi după mobile și am aranjat camera la loc; pe urmă au mai venit niște vecini și-am mai stat împreună de vorbă, la lumina luminării. Ce să-ți mai spun, uitasem de judecător și ne-am dus la culcare. Deodată, în bezna nopții — trebuie că era foarte târziu — mă trezesc și-l văd pe judecător lingă pat, cu palma pusă în fața lămpii ca să nu cadă lumina pe soțul meu; precauția lui n-avea nici un rost, căci soțul meu doarme atât de adânc, încât lumina nu-l trezește niciodată. M-am speriat așa de tare, că era cît pe-aci să țip; dar judecătorul de instrucție a fost foarte amabil, m-a îndemnat să fiu prudentă, mi-a șoptit că scrisese pînă atunci, că-mi aducea lampa înapoi, și că n-o să uite niciodată cum arăt cînd dorm. Îți povestesc toate astea numai ca să-ți spun că judecătorul de instrucție scrie cu adevărat multe rapoarte, mai ales despre dumeata, căci interogatoriul dumatăle a fost, desigur, punctul principal al ședinței de duminică. Iar rapoartele atât de lungi nu pot trece, totuși, fără să fie luate în seamă; apoi, din cele povestite poți vedea că judecătorul îmi face curte și că pot avea o mare influență asupra lui, mai ales acum, la început, căci am impresia că și-a pus ochii pe mine abia de cîteva zile. Mai am și alte dovezi că ține mult la mine. Chiar ieri mi-a trimis prin student, care e omul de încredere și colaboratorul lui principal, o pereche de ciorapi de mătase, fiindcă fac curățenie în sala de ședințe; dar curățenia sălii e un pretext, căci soțul meu e obligat s-o facă și e plătit pentru asta. Sînt niște ciorapi frumoși, ia privește-i — și ridică fusta pînă peste genunchi, întin-

zînd picioarele ca să şi-i admire singură — sînt nişte ciorapi frumoşi, ba prea fini chiar, şi nu mi se potrivesc deloc mie.

Deodată se întrerupse, puse mîna pe mîna lui K. de parcă ar fi vrut să-l liniştească şi-i şopti :

— Atenţie, Berthold ne priveşte.

K. îşi ridică ochii, încet. În uşa sălii de şedinţe stătea un tînăr mărunţ, cu picioarele strimbe şi cu o barbă scurtă, rară şi roşcată, prin care îşi trecea tot timpul degetele, încercînd astfel să capete o oarecare demnitate. K. îl privi curios ; era prima oară cînd îl înţelegea de la om la om, ca să zicem aşa, un student specializat în ştiinţa aceasta juridică pe care o ignora complet, un bărbat care probabil că într-o bună zi avea să ocupe o slujbă înaltă. Studentul, dimpotrivă, părea că nu-i dă nici o atenţie lui K. ; scoţîndu-şi pentru o clipă un deget din barbă, îi făcu semn femeii, apoi se duse la fereastră ; femeia se aplecă spre K. şi-i şopti :

— Nu fi supărat. Te rog foarte mult. Şi nu gîndi rău despre mine ; trebuie să mă duc la el, la individul ăsta oribil ; uită-te numai ce picioare strimbe are ! Dar am să mă întorc imediat şi atunci am să merg unde ai să mă duci ; am să te urmez unde vrei şi-ai să poţi face cu mine tot ce doreşti ; nu cer decît să plec pentru cît mai multă vreme de aici şi aş fi fericită dacă nu m-aş mai întoarce niciodată.

Mai mîngîie o clipă mîna lui K., apoi se ridică grăbită şi alergă spre fereastră.

Cu un gest reflex, făcut în gol, K. încercă zadarnic să-i prindă mîna. Femeia aceasta îl tenta cu adevărat ; şi,

În ciuda tuturor gândurilor ce-l frământau, nu găsea nici un motiv serios care să-l poată face să nu cedeze tentației. O clipă îi trecu prin minte că ea căuta poate să-l prindă în mreje ca să-l dea mai bine pe mîna justiției, dar înlătură ușor obiecția aceasta. Cum l-ar fi putut prinde? Nu rămînea el oare, mereu, îndeajuns de liber ca să poată strivi cu o singură lovitură întreaga justiție, cel puțin în ceea ce îl privea? Și să nu aibă măcar atîta încredere în sine? Și-apoi, femeia părea că-i cere în mod sincer ajutor, și asta putea să-i fie util. Pentru că nu exista mijloc mai bun de-a se răzbuna pe judecător și pe șleahța lui decît răpindu-le femeia și luînd-o pentru sine. Se putea întîmpla atunci ca, istovit după munca îndelungată la rapoartele mincinoase asupra lui K., judecătorul de instrucție să găsească, la mijlocul nopții, patul femeii gol. Și gol pentru că ea îi aparținea lui K., pentru că femeia aceasta care stătea acum la fereastră, corpul acesta lung, suplu și cald, îmbrăcat într-o rochie neagră de stofă grea și groasă, îi aparținea pe de-a-ntregul numai lui K.

După ce-și risipi astfel îndoielile în privința ei, K. găsi că dialogul tăcut de la fereastră dura cam prea mult și începu să bată în estradă, mai întîi cu degetele, apoi cu pumnul. Studentul îl privi o secundă peste umărul femeii, dar nu se deranjă deloc și se lipi și mai strîns de ea. Femeia își plecă mult capul, de parcă l-ar fi ascultat cu mare atenție, și el profită de gestul acesta ca s-o sărute cu zgomot pe gît, fără să se oprească din vorbă. Lui K. i se păru că vede astfel o confirmare a spuselor femeii cu privire la tirania pe care studentul o exercita asupra ei și, ridicîndu-se, începu să umble de colo-colo, prin sală. Pri-

vindu-l pieziș pe student, se gîndi cum ar putea să-l alunge cît mai repede de-acolo ; de-aceea se simți întrucîtva satisfăcut cînd studentul, enervat fără doar și poate de umbletul lui care degenera uneori în tropăit, îi spuse :

— Dacă ești nerăbdător, nu te împiedică nimeni să pleci. Ai fi putut s-o faci mai de mult și nimeni nu ți-ar fi regretat lipsa ; ar fi trebuit s-o ștergi de cum am intrat eu, și încă rapid.

Cu toată furia pe care o manifesta, izbucnirea studentului mai vădea în ea și întreaga aroganță a viitorului funcționar al justiției care îi vorbește unui acuzat rău-văzut. K. se opri chiar lîngă el și-i spuse zîmbitor :

— Sînt nerăbdător, e drept, dar cel mai ușor mijloc de a-mi calma nerăbdarea e s-o ștergi de-aici. Dacă ai venit să studiezi — căci am auzit că ești student — atunci îți cedez cu plăcere locul și plec cu femeia. Pesemne că va trebui să mai studiezi mult pînă să ajungi judecător ; nu prea mă pricep eu la treburile voastre judiciare, dar cred că nu sînt suficiente numai discursurile grosolane pe care știi să le ții cu atîta nerușinare.

— Nu trebuia lăsat liber, spuse studentul ca și cum i-ar fi dat femeii o explicație pentru cuvintele jignitoare ale lui K. A fost o greșeală, i-am spus judecătorului de instrucție. Între interogatorii, trebuia măcar ținut în camera lui. Sînt momente cînd nu-l mai înțeleg deloc pe judecător.

— Mai lasă vorbele, spuse K. întinzînd mîna spre femeie. Dumneata, vino cu mine.

— Așa ! spuse studentul. Nu, nu, pe ea n-o s-o ai.

Și, cu o putere pe care nimeni nu i-ar fi bănuț-o, ridică într-o singură mină femeia, apoi, cu spatele încovoiat, porni spre ușă, privindu-și drăgăstos povara. Deși plecarea aceasta vădea neîndoielnic o oarecare frică față de K., studentul avu totuși îndrăzneala să-l ațite și mai mult, mîngiind și ciupind cu mîna liberă brațul femeii. K. alergă după el cîtiva pași, gata să-l înșface și, la nevoie, să-l sugrume, dar spălătoreasa îi spuse :

— Nu-i nimic de făcut, judecătorul de instrucție a trimis după mine. N-am voie să merg cu dumneata — și-și trecu palma peste fața studentului — pocitania asta n-o să-mi dea drumul.

— Și dumneata nu vrei să fii eliberată ? strigă K. punind pe umărul studentului o mină pe care acesta încercă s-o apuce cu dinții.

— Nu, nu, strigă femeia, împingîndu-l cu amîndouă mîinile pe K., nu, nu, mai ales asta nu ! Ce gîndești ? Aș fi pierdută ! Lasă-l, te rog, lasă-l ! Studentul nu face decît să îndeplinească ordinul judecătorului de instrucție și să mă ducă la el.

— S-o șteargă dracului, atunci ; iar pe dumneata să nu te mai văd niciodată, spuse K. innebunit de dezamăgire și-i trase studentului un pumn în spate, de-l făcu să se clatine.

Dar studentul, fericit că nu căzuse, începu doar să țopăie și mai repede cu povara lui în brațe.

K. porni încet după ei ; își dădea seama că asta fusese prima înfrîngere de netăgăduit pe care o suferise din partea oamenilor justiției. Dar n-avea de ce să se teamă : suferise înfrîngerea numai fiindcă provocase lupta. Dacă

ar rămâne acasă și și-ar duce viața obișnuită, ar fi atunci de-o mie de ori superior fiecăruia dintre ei și-ar putea să-i măture din drum cu o simplă lovitură de picior. Și își imaginea frumoasa scenă plină de grotesc pe care ar crea-o, de pildă, priveliștea studentului acestuia jălnic, a mucosului acestuia umflat de orgoliu, a pocitaniei acesteia purtătoare de barbă, stînd în genunchi la patul Elsei și împreunîndu-și mîinile ca să ceară iertare. Imaginea îi plăcu atît de mult lui K. încît îl hotărî, dacă va avea vreodată prilejul, să-l ducă neapărat pe student la Elsa.

Din curiozitate, K. alergă spre ușă; voia să vadă încotro era dusă femeia, căci studentul n-avea s-o poarte totuși în brațe, pe străzi. Dar nu trebui să-i caute prea mult; chiar în fața ușii se zărea o scară îngustă, de lemn, care probabil că ducea spre pod (dîn pricina unei cotituri, nu i se vedea capătul de sus). Pe scara aceasta pornise studentul cu femeia în brațe, și urca încet, răsufliînd greu, căci alergătura de pînă atunci îl obosise. Femeia îi făcu lui K. un semn cu mîna și căută să-i arate ridicînd de cîteva ori din umeri, că nu e deloc vinovată pentru răpire, dar gesturile ei nu exprimau prea mult regret. K. o privi fără expresie, ca pe o necunoscută; nu voia nici să-și arate decepția, nici să lase să se vadă că ar putea ușor s-o învingă.

Cei doi dispăruseră și K. tot mai stătea singur în ușă. Era nevoit să recunoască acum nu numai că femeia îl înșelase, dar și că-l mințise dublu spunîndu-i că e dusă la judecătorul de instrucție; doar n-avea să stea și s-o aștepte judecătorul de instrucție într-un pod! Scara de lemn nu putea să explice nimic, oricît ar fi fost întrebată.

Apoi K. observă un bilet prins în perete, la capătul scării, și grăbindu-se într-acolo citi următorul avis, scris cu stîngăcie, parcă de-o mîină de copil: „Scara spre birourile judiciare“. Birourile tribunalului se găseau deci aici, în podul unei clădiri cu apartamente și camere de închiriat! Instalarea aceasta nu prea avea darul să însuflă respect, și nimic nu putea fi mai liniștitor pentru un acuzat decît să vadă cît de puține resurse bănești stăteau la dispoziția acestui tribunal care era nevoit să-și adăpostască birourile acolo unde locatarii casei, ei înșiși cît se poate de săraci, își aruncau zdrențele inutile. La drept vorbind, n-ar fi fost exclus ca tribunalul să aibă destui bani, dar funcționarii să se repeadă asupra lor înainte de-a putea fi utilizați în scopuri judiciare. După experiența de pînă acum a lui K., lucrul acesta părea chiar foarte posibil, dar o asemenea decădere a justiției, deși oarecum înjositoare pentru un acuzat, era în fond și mai liniștitoare decît ar fi fost sărăcia justiției. K. înțelese acum că justiția se jenase să cheme acuzatul într-un pod, la primul interogatoriu, și preferase să-l deranjeze în propria lui casă. Cîtă superioritate avea K. față de-un judecător instalat într-un pod, el care la bancă avea o cameră mare, cu vestibul, prevăzută cu o fereastră imensă prin care putea să privească în piața cea mai animată a orașului! În schimb nu se bucura, firește, de venituri suplimentare provenite din mită sau din fraudă și nici nu-i putea cere omului de serviciu să-i aducă în brațe o femeie, la el în birou. Dar la asemenea bucurii K. renunța cu plăcere, cel puțin în viața aceasta.

K. se mai afla încă pironit în fața avizului cînd un bărbat urcă scara, se uită prin ușa deschisă în camera din care se zărea sala de ședințe și-l întrebă, în cele din urmă, dacă nu văzuse cu cîteva clipe mai înainte o femeie.

— Dumneata ești aprodul, nu-i așa? îl întrebă K.

— Sigur, îi răspunse omul, dar dumneata, nu ești acuzatul K. ? Acum te recunosc și eu. Fii binevenit.

Și-i întinse mîna, spre marea mirare a lui K.

— Astăzi nu e ședință, adăugă omul, văzîndu-l că tace.

— Știu, spuse K. privind costumul civil al aprodului — omul nu purta altă insignă profesională în afara celor doi nasturi auriți, care păreau smulși de pe o veche manta ofițerească și cusuți lîngă ceilalți nasturi ai hainei. Am vorbit cu soția dumitale, acum o clipă ; însă nu mai e aici, studentul a dus-o la judecătorul de instrucție.

— Zău așa, spuse aprodul, tot timpul mi-o ia cîte cineva. Și doar azi e duminică. Nu sînt obligat să fac nici un fel de serviciu, dar mă trimit tot timpul cu fel de fel de comunicări inutile, numai ca să mă îndepărteze de aici. Și mai au grijă, pe deasupra, să nu mă trimită prea departe, ca să mai pot spera că am să mă întorc la timp. Iar eu mă grăbesc cît pot, îmi strig comunicarea, prin ușa întredeschisă, celui la care sînt trimis, fac asta gîfîind, așa că bietul om abia dacă pricepe despre ce-i vorba, și mă întorc cît pot mai repede. Dar studentul a ajuns și mai repede decît mine, fiindcă drumul lui e mai scurt ; el n-a avut decît să coboare scara podului. Dacă aș fi fost mai puțin sclav, de multă vreme l-aș fi strivit de perete, aici, lîngă aviz. Visez asta tot timpul. Îl și văd

aici, pe podea, stîlcit, cu brațele întinse, cu degetele răschirate, cu picioarele lui strimbe, în mijlocul petelor de singe care se întind în jur. Dar pînă acum totul n-a rămas decît un vis.

— Și altă soluție nu mai există? întrebă K. zîmbind.

— Nu văd alta, răspunse aprodul. Și acum e și mai rău: pînă azi se mulțumea s-o ducă pe nevastă-mea la el, dar acum, așa cum mă așteptam de mult, i-o duce și judecătorului de instrucție.

— Soția dumitale nu e deloc vinovată pentru tot ce se întîmplă? întrebă K. încercînd cu greu să se stăpînească, într-atît de tare îl rîdea și pe el gelozia.

— Ba este, sigur că este, răspunse aprodul. Ea e cea mai vinovată. Ea i s-a aruncat de gît. El se dă în vînt după toate fustele. Numai în casa asta a fost zvîrlit pe ușa din cinci apartamente în care se strecurase. Ce-i drept, nevastă-mea e cea mai frumoasă femeie din tot imobilul și tocmai eu n-am posibilitatea să mă apăr.

— Dacă e așa, spuse K., firește că nu-i nimic de făcut.

— Și de ce nu? întrebă aprodul. Ar trebui să-i trag într-o bună zi studentului, care e un laș, o asemenea mamă de bătaie, cînd ar încerca să se atingă de nevastă-mea, încît să nu mai îndrăznească altă dată. Dar eu n-am dreptul și nimeni nu vrea să-mi facă plăcerea asta, căci toți se tem de puterea lui. Numai un om ca dumneata ar putea...

— De ce tocmai eu? întrebă K. mirat.

— Păi fiindcă dumneata ești acuzat, răspunse aprodul.

— Firește, spuse K., dar tocmai fiindcă sint acuzat trebuie să mă tem ca nu cumva să se răzbune influențind, dacă nu deznodământul procesului, cel puțin mersul anchetei.

— Sigur, spuse aprodul ca și cum punctul de vedere al lui K. ar fi fost la fel de just ca și al lui. De regulă însă, la noi nu se intentează procese care să nu ducă la nimic.

— Nu sint de părerea dumitale, spuse K., dar asta n-o să mă împiedice să mă ocup de student cînd se va ivi prilejul.

— Ți-aș fi foarte recunoscător, spuse aprodul oarecum ceremonios, deși nu prea părea să creadă că visul lui cel mai scump s-ar putea realiza.

— Poate că mai există și alți funcționari aici care ar merita același lucru, spuse K. Poate că toți l-ar merita.

— Sigur, sigur, răspunse aprodul ca și cum ar fi fost vorba despre ceva de la sine înțeles.

Apoi îl privi cu mai multă încredere pe K., lucru pe care nu-l făcuse pînă atunci, deși se purtase atît de prietenos, și adăugă :

— Toată lumea se răzvrățește acum.

Dar discuția părea că-i devenise neplăcută, căci o întrerupse spunînd :

— Trebuie să mă prezint la birou. Vrei să vii cu mine?

— N-am ce căuta acolo, spuse K.

— Poți să vizitezi birourile ; nimeni n-o să se ocupe de dumneata.

— E ceva care merită să fie văzut ? întrebă K., șovăind încă, deși ar fi vrut grozav să accepte.

— De, spuse aprodul, credeam că o să te intereseze.

— Fie, spuse K. în cele din urmă. Merg cu dumneata. Și începu să urce scara, mult mai grăbit decât aprodul. La intrare, fu cît pe-aci să cadă, căci mai exista o treaptă dincolo de prag.

— Aici nu se ține seama de public, spuse el.

— Nu se ține deloc seama, spuse aprodul, privește numai sala de așteptare.

Sala de așteptare era un gang destul de lung din care dădeau, spre diversele împărțituri ale podului, mai multe uși grosolane. Deși lumina zilei nu pătrundea pe nicăieri direct, întunericul nu era totuși complet, căci, în loc să fie despărțite de gang printr-un perete ermetic, multe birouri aveau în partea aceasta doar un soi de grilaje din scînduri care lăsau să intre un pic de lumină și prin care se putea vedea ici-colo cîte un funcționar scriind la masa lui, sau stînd în picioare lingă bchiurile grilajului și observînd oamenii din gang. Probabil fiindcă era duminică, în sala de așteptare se afla un public destul de restrîns, care părea într-adevăr foarte modest; așezați la distanțe aproape egale, pe băncile de lemn puse de-o parte și de alta a gangului, toți oamenii aceștia erau îmbrăcați neglijent, deși cei mai mulți dintre ei, judecînd după fizionomie, după ținută, după felul cum își tăiau barba și după multe alte semne sigure dar greu de observat, aparțineau păturilor de sus ale societății. Fiindcă nu existau cuiere, fiecare își pusese pălăria pe bancă, urmînd fără doar și poate exemplul celor veniți mai înainte. Cînd îi văzură intrînd pe K. și pe aprod, cei așezați mai aproape de ușă se ridicară să-i salute, iar ceilalți se socotiră și ei datori să facă același lucru, așa că la trecerea celor doi noi-

veniți se ridicară toți. Dealtfel, nimeni nu se ridică complet; stăteau toți cu spinările încovoiate și cu genunchii îndoiți și semănau leit cu cerșetorii de pe străzi. K. așteptă o clipă să-l ajungă din urmă aprodul și-i spuse:

— Cîte umilinte trebuie să fi îndurat!

— Da, spuse aprodul, sînt acuzați; toți oamenii pe care îi vezi aici sînt acuzați.

— Adevărat? spuse K. Atunci sînt colegii mei.

Și adresîndu-se celui mai apropiat de el, un bărbat înalt, slab și aproape cărunț, îl întrebă politicos:

— Ce așteptați aici, domnule?

Dar întrebarea lui pusă pe neașteptate îl tulbură pe cel căruia îi era adresată și avu un efect cu atît mai penibil cu cît se vedea bine că omul avea destulă experiență, că oriunde în altă parte ar fi știut să se stăpînească și n-ar fi renunțat ușor la superioritatea dobîndită asupra altora. Aici însă, nu știu să răspundă unei întrebări atît de simple și începu să-i privească pe ceilalți de parcă ei ar fi fost obligați să-i sară în ajutor, și nimeni n-ar fi putut să-i pretindă un răspuns atîta vreme cît ajutorul cerut nu-i venea. Atunci interveni aprodul și-i spuse, ca să-l liniștească și să-i dea curaj:

— Dumnealui te-a întrebat numai ce aștepți. Răspunde-i.

Vocea aprodului, fără îndoială mai familiară pentru cel întrebat, avu un efect mai bun:

— Aștept, începu omul, și se opri deodată.

Era vădit că-și alesese începutul acesta ca să răspundă cît mai exact la întrebare, dar nu mai știa cum să conti-

nue. Cîțiva acuzați se apropiară și ei, înconjurînd grupul ; aprodul le spuse :

— Ștergeți-o de aici. Lăsați trecerea liberă.

Ei se dădură puțin înapoi, fără să se întoarcă la vechile locuri. Între timp, cel întrebat avusese răgaz să-și revină în fire, și chiar zîmbi cînd răspunse :

— Am înaintat acum o lună niște întîmpinări tribunalului și aștept rezolvarea lor.

— Se pare că-ți dai multă silință, spuse K.

— Îmi dau, răspunse omul ; doar e procesul meu.

— Nu toată lumea gîndește ca dumneată, spuse K. ; iată, și eu, de pildă, sînt acuzat ; dar, pe cît e de adevărat că-mi doresc mîntuirea sufletului, pe-atît e de adevărat că n-am făcut niciodată întîmpinări și nici n-am întreprins nimic asemănător. Crezi că sînt necesare ?

— Nu știi precis, spuse omul, din nou descumpănit.

Credea, vizibil, că întrebarea îi fusese pusă în glumă ; ar fi preferat fără doar și poate să-și repete primul răspuns de teamă să nu mai facă vreo greșală, dar în fața privirii nerăbdătoare a lui K. se mulțumi să spună :

— Eu, unul, am făcut propunerile de probe.

— Nu prea pari să crezi că aș fi acuzat, spuse K.

— Ba vă cred, domnule, cum să nu vă cred ! făcu omul, dîndu-se puțin la o parte, dar în vocea lui răsuna mai mult teama decît convingerea.

— Deci, nu mă crezi ? întrebă K.

Și, provocat fără voia lui de puterea umilă a celuiilalt, îl apucă de braț, vrînd parcă să-l convingă cu forța. Nu voia să-i facă nici un rău și abia dacă îl atinsese, dar omul tipă de parcă l-ar fi apucat nu cu două degete, ci cu

un clește înroșit în foc. Țipătul acesta ridicol îl dezgustă cu totul pe K. ; la urma urmei cu atât mai bine dacă omul nu credea că e acuzat ; poate chiar că îl socotea și pe el judecător ; și, în semn de rămas-bun, îl strînse și mai tare, îl împinse pînă la bancă, apoi porni mai departe.

— Majoritatea acuzaților sînt grozav de sensibili, spuse aprodul.

Aproape toți cei aflați în spatele lîr se strînseseră în jurul omului care încetase să țipe, și păreau că-l interoghează amănunțit asupra incidentului. K. văzu apoi venind spre el un gardian, ușor de recunoscut mai ales după sabia a cărei teacă, judecînd cel puțin după culoare, părea făcută din aluminiu. Pe K. îl miră atît de tare teaca aceasta, încît o pipăi chiar, ca să-și dea mai bine seama din ce era făcută. Gardianul, care fusese atras de țipetele acuzatului, întrebă ce se întîmplase. Aprodul încercă să-l liniștească prin cîteva cuvinte, dar gardianul declară că trebuie să cerceteze personal cele întîmplute, salută și porni cu pași grăbiți și mărunți : fără îndoială că guta îl silea să calce atît de mărunț.

K. uită curînd și de gardian și de ceilalți căci descoperi, pe la jumătatea gangului, un loc de trecere fără ușă, care i-ar fi îngăduit să cotească spre dreapta. Îl întrebă deci pe aprod dacă pe-acolo era drumul cel bun ; aprodul îi răspunse dînd din cap afirmativ, și K. porni imediat spre dreapta. Îl plictisea nespus faptul că era mereu nevoit să meargă cu un pas sau doi înaintea aprodului, căci felul acesta de-a merge putea să facă să se creadă, cel puțin aici, că ar fi un inculpat dus la anchetă. De aceea se oprea deseori ca să-l aștepte pe aprod, dar el rămînea

imediat ceva mai în urmă. Ca să pună capăt plictiselii pricinuite de felul cum mergeau, K. sfârși prin a spune :

— Am văzut destul ; acum aş dori să plec.

— Încă n-ai văzut tot, spuse aprodul cu o candoare dezarmantă.

— Nu țin deloc să văd tot, spuse K. simțindu-se, de altfel, într-adevăr obosit. Vreau să plec. Cum se ajunge la ieșire ?

— Nu cumva te-ai și rătăcit ? îl întrebă aprodul, mîrnat ; n-ai decît să cotești la dreapta și să mergi de-a lungul gangului, pînă la ieșire.

— Vino cu mine, spuse K. ; arată-mi drumul, să nu mă mai rătăcesc. Sînt atîtea drumuri pe-aici !

— Păi ăsta e singurul drum, spuse aprodul în al cărui glas începuse să se simtă o urmă de reproș. Nu pot să mă întorc cu dumneata, trebuie să raportez de îndeplinirea serviciului și am pierdut și așa o mulțime de timp din cauza dumitale.

— Hai cu mine ! strigă K. atît de tăios de parcă, în sfîrșit, l-ar fi prins pe aprod cu minciuna.

— Nu striga așa, îi șopti aprodul. Aici sînt birouri, pretutindeni. Dacă nu vrei să te întorci singur, mai mergi puțin cu mine sau așteaptă-mă aici pînă raportez de îndeplinire și-atunci te însoțesc cu plăcere.

— Nu, nu ! strigă K., eu nu aștept ; trebuie să vii cu mine, imediat.

K. nu avusese încă timp să cerceteze încăperea în care se afla ; abia cînd văzu deschizîndu-se una din numeroasele uși de lemn care îl înconjurau, privi mai atent

în jurul său. În ușa aceea se ivi o fată, atrasă fără îndoială de tonul ridicat cu care vorbise mai adineauri, și-l întreabă :

— Ce dorește, domnul ?

În spatele ei se zărea, departe, în semiîntunericul încăperii, un bărbat care se apropia și el. K. se uită la aprod; individul acesta îi declarase că nimeni n-o să se ocupe de el și iată că se și pomenise cu doi funcționari ; încă puțin și toți funcționarii justiției aveau să dea buzna peste el ca să-l întrebe ce făcea acolo. Singura explicație plauzibilă a prezenței lui ar fi fost faptul că era acuzat și că dorea să afle data viitorului interogatoriu ; dar tocmai explicația aceasta nu voia s-o dea, mai ales că nu corespundea realității, căci venise acolo din curiozitate sau — ceea ce ar fi fost și mai greu de explicat — venise mînat de dorința de-a constata dacă justiția era la fel de respingătoare în-lăuntrul ei pe cît era în formele de manifestare exterioară ; și i se părea că avusese dreptate în presupunerile lui ; mai departe nu voia să meargă ; îi era de ajuns, se simțea destul de opresat de cele văzute pînă atunci ; n-ar mai fi fost în stare să facă față situației dacă ar fi întîlnit vreunul dintre funcționarii superiori care puteau să se ivească oricînd, la prima ușă ieșită în cale ; acum voia să plece, să plece cu aprodul sau, la nevoie, singur.

Dar tăcerea lui pesemne că părea neobișnuită, căci fata și aprodul începuseră să-l privească de parcă s-ar fi așteptat să-l vadă dintr-o clipă în alta suferind o transformare profundă, al cărei spectacol nu voiau să-l piardă ; omul pe care K. îl văzuse de departe, ajunsese și el lîngă ușa și, cu palmele sprijinite în birna de sus a pervazului, se balansa pe vîrfurile picioarelor ca un spectator care și-a pier-

dut răbdarea. Fata, dîndu-și cea dintîi seama că atitudine
lui K. se datora unei ușoare indispoziții, îi aduse un scaun
și-l întrebă :

— Nu vrei să stai jos ?

K. se așează imediat și, ca să se țină mai bine, își sprijini coatele în cele două rezemătoare ale scaunului.

— Ești un pic amețit, nu-i așa ? îl întrebă fata.

K. îi vedea acum fața, aproape lipită de-a lui și avînd întipărită pe ea expresia aceea severă pe care o au multe femei în floarea tinereții.

— Nu te nelinești, îi spuse fata, amețeala dumitale nu-i deloc neobișnuită ; aproape orice om face o asemenea criză cînd calcă pentru prima dată pe-aici. E prima oară cînd vii, nu-i așa ? Atunci, sigur, totul e foarte firesc. Soarele arde grozav de tare și birnele acoperișului sînt încinse ; din cauza asta aerul devine greu și apăsător. Nu prea e un loc potrivit pentru birouri, cu toate avantajele pe care, altminteri, le-ar putea avea. Uneori, în zilele cînd au loc, ședințele mai mari — și asta se întîmplă destul de des — aerul devine aproape irespirabil. Și dacă te mai gîndești că aproape toți locatarii vin să-și întindă rufele aici — doar nu poți să le interzici asta cu desăvîrșire — atunci n-o să te mai miri că ți s-a făcut rău. Dar pînă la urmă te obișnuiești perfect cu atmosfera locului. Cînd o să revii a doua sau a treia oară, aproape că n-ai să mai simți cît de apăsător e aerul ; nu te simți de pe acum mai bine ?

K. nu-i răspunse ; faptul că se află la cheremul oamenilor acestora, datorită slăbiciunii lui subite, îi dădea o senzație penibilă ; dealtfel, de cînd aflase cauza ameteții nu se simțea mai bine, ba, dimpotrivă, îi era chiar

ceva mai rău. Fata observă imediat cum stau lucrurile și, ca să-l mai învieze puțin, ia un fel de harpon pus acolo, lângă perete, și deschise cu el lucarna aflată exact deasupra lui K. și care dădea afară, la aer liber. Dar prin lucrarnă căzu atîta funingine, încît fata o închise imediat și trebui să șteargă cu batista ei miinile lui K., prea slăbit ca să facă el însuși acest efort ; K. ar fi rămas cu plăcere acolo, pe scaun, așteptînd liniștit să-i revină puterile ca să poată pleca, și asta s-ar fi întîmplat cu atît mai repede cu cît nimeni nu s-ar fi ocupat de el. Dar, dinadins parcă, fata îi spuse tocmai atunci :

— Aici nu poți rămîne ; împiedici circulația.

K. ridică din sprîncene, ca și cum ar fi vrut să întrebe ce fel de circulație ar fi putut împiedica.

— Am să te duc la infirmerie, dacă vrei ; ajută-mă, te rog, îi spuse ea omului din ușă, care se apropie imediat.

Dar K. nu voia să fie dus la infirmerie ; tocmai asta ținea să evite : să nu fie dus mai departe, căci fiecare pas făcut în interiorul clădirii nu putea decît să-l facă să se simtă și mai rău.

— Acum pot să merg, spuse el și se ridică cu greu, anchilozat cum era de îndelungata ședere pe scaun.

Dar nu izbuti să se țină pe picioare.

— Nu merge, recunosc el, clătînd din cap.

Și se așează din nou, oftînd. Iși aminti apoi de aprodul care l-ar fi putut conduce cu atîta ușurință, dar aprodul plecase probabil de mult, căci oricît îl căută K. din ochi lângă fata și bărbatul din fața lui, nu izbuti să-l zărească.

— Cred, spuse bărbatul — care altminteri era elegant îmbrăcat și se remarcă mai ales prin vesta lui cenu-

șie, ale cărei colțuri ascuțite se terminau în coadă de rîndunică — cred că starea dumnealui se datorește atmosferei de-aici ; cel mai bun lucru deci, pentru domnia-sa ca și pentru noi, ar fi nu atît să-l ducem la infirmerie cît, mai ales, să-l scoatem din birouri.

— Așa e ! strigă K. și, de bucurie, aproape că nu-l mai lăsă pe celălalt să vorbească ; am să mă simt imediat mai bine ; dealtfel, nici nu mă simt atît de slăbit ; am nevoie doar să mă țină cineva de subsuoară, n-o să vă dau prea multă bătaie de cap, și-apoi drumul nu e prea lung ; dacă mă duceți pînă la ușă și mă așez puțin pe trepte, îmi revin imediat. Mă miră foarte mult slăbiciunea asta a mea, căci pînă acum n-am mai avut niciodată asemenea stări. Ca funcționar, sînt și eu obișnuit cu aerul greu din birouri, dar aici, după cum singuri spuneți, e într-adevăr exagerat. Vreți să fiți buni și să mă conduceți un pic ? Mă apucă ameteala și mi se face rău cînd mă ridic singur.

Și-și ridică umerii ca să poată fi mai ușor apucat de subsuori.

Dar bărbatul, neținînd seama de rugămintea lui, rămase locului, cu amîndouă mîinile vîrite în buzunare, și începu să rîdă zgomotos :

— Vezi că ghicisem ? îi spuse el fetei. Dumnealui numai aici nu se simte bine ; în altă parte e perfect sănătos.

Fata zîmbi și ea, dar îl lovi ușurel pe bărbat peste braț, cu vîrfurile degetelor, ca și cum și-ar fi permis să meargă prea departe cu gluma față de K.

— Dar ce-ți închipui ? ! spuse bărbatul continuînd să rîdă ; nu vreau altceva decît să-l conduc pe dumnealui.

— Atunci e bine, spuse fata aplecîndu-și o clipă capul drăgălaș. Nu da importanță risului, adăugă ea adresîndu-i-se lui K., pe cînd acesta, din nou întristat, privea fix înaintea și nu părea să aibă nevoie de explicații. Domnul — dă-mi voie să ți-l prezint (domnul făcu semn cu mîna că e de acord), domnul e funcționarul nostru cu informațiile. El dă inculpaților toate informațiile de care au nevoie, și, cum metodele noastre de procedură nu sînt prea cunoscute populației, i se cer foarte multe informații. El are răspunsuri la toate întrebările. N-ai decît să-l pui la încercare, dacă dorești. În aceasta constă, în primul rînd, superioritatea lui. Dar mai e și foarte elegant. Noi (și cînd spîm „noi“ înțeleg ceilalți funcționari) ne-am gîndit că funcționarul cu informațiile trebuie îmbrăcat foarte elegant ca să facă impresie bună, căci totdeauna inculpații au mai întîi a face cu el. Noi, ceilalți, sîntem, vai ! mult mai prost îmbrăcați ; uită-te la mine și ai să-ți dai imediat seama, moda nu ne interesează deloc ; dealtfel, n-ar avea nici un rost să ne cheltuim banii pe îmbrăcăminte cînd stăm aproape tot timpul în birouri, ba chiar și dormim acolo. Dar, cum îți spuneam, pentru funcționarul nostru cu informațiile am socotit că un costum frumos e absolut necesar. Din păcate însă, administrația, cam ciudată în privința aceasta, n-a vrut să procure ea costumele ; atunci am făcut noi o colecție — inculpații au contribuit și ei — și așa am putut să-i cumpărăm colegului nostru frumosul costum pe care îl vedeți și încă vreo citeva în plus. Ar avea deci cu ce să facă o impresie bună, dacă n-ar strica totul cu risul acesta care sperie oamenii.

— Aşa e felul meu, spuse ironic funcţionarul cu informaţiile ; dar nu prea văd, domnişoară, ce nevoie ai să-i povesteşti dumnealui, sau mai bine zis să-i viţi pe gît toate intimităţile noastre, căci nu ţine deloc să le afle ; priveşte-l : e cu totul absorbit de propriile lui treburi.

K. nu mai avea chef nici măcar să-l contrazică ; poate că intenţia fetei fusese foarte bună ; poate că ea urmărise doar să-l distreze ca să-i dea timp să-şi revină, dar, oricum, îşi ratase scopul.

— Trebuia să-i explic risul dumatăle, spuse fata. Era jignitor.

— Cred că domnul mi-ar ierta jigniri mult mai grave, dacă l-aş conduce la ieşire.

K. nu mai spuse nimic, nici nu-şi ridică măcar privirea ; admitea să se vorbească despre el ca despre un obiect ; ba chiar prefera să fie aşa, dar, deodată, simţi mîna funcţionarului pe un braţ şi mîna fetei pe celălalt.

— Hai, ridică-te, om slab, spuse funcţionarul cu informaţiile.

— Vă mulţumesc foarte mult, la amîndoi, spuse K. plăcut surprins, apoi se ridică încet şi puse el însuşi mîinile celor doi la locul unde avea mai multă nevoie de sprijin.

— Ai putea crede, îi şopti fata la ureche pe cînd se apropiau de gang, ai putea crede că ţin cu tot dinadinsul să ţi-l înfăţişez într-o lumină bună pe funcţionarul nostru cu informaţiile ; n-ai decît să crezi ce vrei, eu nu caut decît să spun adevărul ; să ştii că n-are deloc inimă rea ; nu-l obligă nimeni să conducă pînă la ieşire inculpaţii care nu se simt bine şi totuşi, după cum vezi, face bucuros asta ;

poate că nici unul dintre noi n-are inimă rea ; poate că am fi dispuși să ajutăm pe toată lumea, dar, ca funcționari judiciari, dăm adeseori impresia că sîntem oameni răi și că nu vrem să ajutăm pe nimeni. Lucrul acesta mă face să sufăr în adevăratul sens al cuvîntului.

— Nu vrei să te așezi puțin aici ? întrebă funcționarul cu informațiile.

Ajunseseră în gang, chiar în fața inculpatului cu care K. vorbise la venire. K. aproape roși la gîndul că e nevoit să se arate într-un asemenea hal omului în fața căruia stătuse mai adineauri atît de drept ; acum, îl sprijineau două persoane ; funcționarul cu informațiile îi ducea și pălăria, învîrtind-o neconținut pe vîrfurile degetelor ; părul i se zburlise și-i atîrna peste fruntea plină de sudoare. Dar inculpatul părea că nu observă nimic din toate acestea ; stătea umil, în picioare, în fața funcționarului cu informațiile — care parcă nici nu-l vedea — și căuta să-și scuze prezența.

— Știu, spuse el, că astăzi nu se poate ocupa nimeni de rezolvarea cererii mele. Dar am venit, totuși, gîndindu-mă că aș putea să aștept aici ; azi e duminică, am destul timp, și nu deranjez pe nimeni.

— Nu-i nevoie să te scuzi atîta, spuse funcționarul cu informațiile, grija dumatăle e cît se poate de lăudabilă ; firește, ocupi inutil un loc în sala de așteptare, dar atîta timp cît asta nu mă deranjează, nu vreau să te împiedic să-ți urmărești pas cu pas mersul procesului ; cînd ai văzut, ca mine, atîția inculpați care își neglijează în mod rușinos îndatoririle, înveți să fii răbdător cu oameni ca dumneata. Ia loc.

— Aşa-i că ştie să le vorbească inculpaţilor ? îi şopti lui K. fata.

K. dădu din cap aprobator, dar tresări cînd îl auzi deodată pe funcţionarul cu informaţiile întrebîndu-l din nou :

— Nu vrei să te așezi puțin ?

— Nu, răspunse K., nu vreau să mă odihnesc aici.

Și spuse asta cu toată hotărîrea, deși în realitate ar fi vrut grozav să se așeze. Se simțea cuprins parcă de rău de mare. Avea impresia că se află pe-un vapor, în mijlocul unei mări agitate, că apa năvălește cu furie izbind pereții de lemn, că din adîncul gangului aude crescînd un vuiet ca al unui val care, curînd, o să-i treacă peste cap ; i se părea că gangul se clatină și că inculpații care așteptau de-o parte și de alta se ridicau și se coborau ritmic. Din pricina aceasta, calmul fetei și al bărbatului care îl conducea părea și mai de neînțeles. Soarta lui K. se afla în mîinile lor ; dacă îi dădeau drumul avea să cadă ca o scîndură. Le simțea privirile tăioase aruncate ici-colo ; le auzea pașii cadențați, fără să-i poată urma, căci era aproape tîrît de cei doi. Pînă la urmă observă chiar că îi vorbeau, dar nu izbuti să înțeleagă nimic ; auzea doar vuietul asurzitor care părea că umple tot spațiul și, prin el, un fel de suierat ascuțit, ca de sirenă.

— Mai tare, șopti el cu capul plecat, rușinîndu-se de ceea ce spunea, căci știa foarte bine că, în fond, cei doi vorbeau destul de tare.

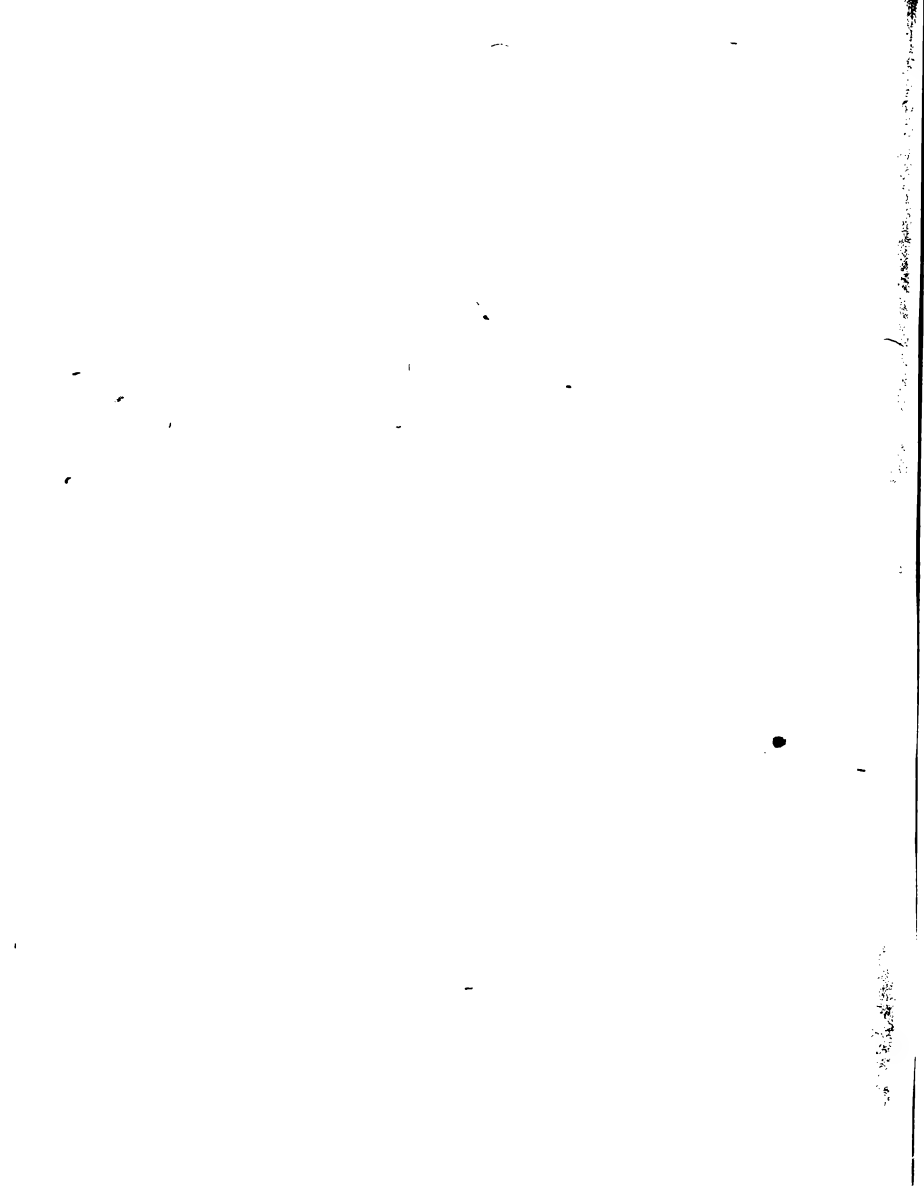
În sfîrșit, ca și cum zidul s-ar fi spart deodată, un val de aer proaspăt îi năvăli în față și auzi spunîndu-se lingă el :

— Mai întâi Ține să plece cu orice preț și apoi, cînd îi spui că ieșirea e aici, poți să repeți de sute de ori că tot nu se cîntește.

K. văzu atunci că se afla la ultima ușa, pe care fata i-o deschisese. Simți cum îi revin, dintr-o dată, toate forțele și, ca să guste cu o clipă mai devreme senzația libertății, trecu imediat pe prima treaptă și-și luă de-acolo rămas-bun de la însoțitorii săi, care se aplecaseră spre el.

— Vă mulțumesc foarte mult, repetă el.

Le strînse mîna de cîteva ori la rînd și se opri doar cînd își dădu seama că însoțitorii lui, obișnuiți cu atmosfera birourilor, suportau cu greu aerul ceva mai proaspăt care venea de pe scară. Cei doi abia mai puteau să răspundă și dacă nu s-ar fi grăbit K. să închidă ușa, fata s-ar fi prăbușit chiar. K. mai zăbovi o clipă acolo, își scoase oglinjoara din buzunar și-și aranjă părul, își luă pălăria care zăcea cu o treaptă mai jos — pesemne că acolo o aruncase funcționarul cu informațiile — și coborî scara vioi, cu sărituri atît de mari, încît se sperie singur de transformarea aceasta atît de bruscă. Sănătatea lui solidă nu-i jucase niciodată asemenea farse. Nu cumva, tocmai cînd începuse să suporte destul de ușor plictiselile procesului, propriul lui trup voia să se răzvrătească și să-i producă alte soiuri de plictiseli ? Poate că ar trebui să se arate, cu prima ocazie, unui medic. În orice caz, își promitea ca pe viitor să-și folosească mai bine duminicile.

PRIETENA DOMNIȘOAREI BÜRSTNER

În zilele următoare, lui K. îi fu imposibil să schimbe măcar un cuvânt cu domnișoara Bürstner; încercă s-o vadă, folosind toate metodele cu putință, dar ea știu să facă în așa fel încît să evite mereu întîlnirea. K. încercă să vină direct acasă imediat ce ieșea de la birou și să supravegheze vestibulul, stînd în întuneric pe canapeaua din camera lui. Dacă servitoarea, crezînd că nu-i acasă, închidea din treacăt ușa, el se ridica după cîteva clipe și-o deschidea iar. Dimineața se scula cu o oră mai devreme decît de obicei, cu gîndul s-o întîlnească pe domnișoara Bürstner singură, cînd pleca la lucru. Dar nici una dintre încercările acestea nu-i reuși. Atunci K. îi scrisese domnișoarei două scrisori, una pe adresa de la birou și alta pe adresa de acasă; în amîndouă scrisorile încerca o dată în plus să-și justifice purtarea, se oferea să-i dea orice satisfacție ar fi dorit, făgăduia să nu treacă niciodată peste limitele pe care domnișoara Bürstner i le-ar fi impus și nu-i cerea decît să-i ofere posibilitatea unei întrevederi, adăugînd că nu putea să stea de vorbă cu doamna Grubach

pînă cînd nu se sfătuia mai întîi cu ea ; și, ca încheiere, o anunța că duminica viitoare va aștepta toată ziua în cameră un semn din partea ei care să-i permită să spere că rugămintea i-a fost ascultată sau că i se vor explica măcar motivele refuzului, motive inimaginabile, pentru că îi făgăduia să facă tot ce ar fi vrut ea. Scrisorile nu-i veniră înapoi, dar nici nu primi răspuns la ele. În schimb, duminica următoare se întîmplă ceva care arăta destul de clar cum stăteau lucrurile : de dimineată, privind prin gaura cheii. K. își dădu seama că în vestibul se petrece ceva neobișnuit ; curînd însă i se lămurî totuși. O tinăra care dădea lecții de franceză — de fapt era nemțoaică și se numea Montag — fiindcă debilă, palidă și puținel șchioapă. care pînă atunci avusese propria ei cameră, se muta în odaia domnișoarei Bürstner ; ore întregi tinăra aceasta își tîrșii picioarele prin vestibul, aducînd mereu fie o rufă, fie un șervetel, fie o carte uitată și care trebuiau neapărat mutate în noua locuință.

Cînd doamna Grubach îi aduse micul-dejun — de cînd îl înfuriase pe K. îl servea ea însăși în locul servitoarei, cu tot ce avea nevoie — K. nu se putu stăpîni să nu-i vorbească, pentru prima dată după ziua aceea de pomină.

— De ce e astăzi atîta zgomot în vestibul ? întrebă el în timp ce-și turna cafeaua ; nu s-ar putea face liniște ? Tocmai duminică ați ales-o pentru curățenie ?

Deși K. nu se uita la doamna Grubach, își dădu seama, totuși, că ea respiră ușurată. Gazda socotea pînă și întrebările lui aspre drept un fel de iertare, sau cel puțin drept un fel de început de iertare.

— Nu se face curăţenie, domnule K., spuse ea ; domnişoara Montag se mută la domnişoara Bürstner şi-şi cară lucrurile acolo.

Doamna Grubach nu mai adăugă nimic, aşteptind să vadă cum va reacţiona K. şi dacă-i va permite să vorbească mai departe. Dar K. o lăasă mai întâi să se frămînte, învîrtind gînditor linguriţa în cafea şi tăcînd. Apoi se uită la ea şi spuse :

— Aţi renunţat la vechile bănuiele în privinţa domnişoarei Bürstner ?

— Vai, domnule K., strigă doamna Grubach, care tocmai întrebarea aceasta o aştepta de la bun început, şi-şi întinse spre el miinile împreunate a rugă — vai, domnule K., aţi luat deunăzi în serios o vorbă spusă într-o doară ! Departe de mine gîndul de-a vă supăra pe dumneavoastră sau pe oricare altă persoană ; doar mă cunoaşteţi de-atîta amar de vreme, domnule K., şi puteţi fi convins de asta. Nu ştiţi cît am suferit în ultimele zile. Tocmai eu să-mi birfesc chiriaşii ? Şi dumneavoastră, domnule K., m-aţi crezut în stare şi mi-aţi spus să vă anunţ cînd trebuie să vă mutaţi ! Dumneavoastră, să vă mutaţi !

Lacrămile îi înăbuşiră ultimul strigăt. Doamna Grubach îşi duse şorţul la ochi şi oftă din adîncul inimii.

— Nu plîngeţi, doamnă Grubach, spuse K., şi se uită pe fereastră, căci nu se gîndea decît la domnişoara Bürstner şi la faptul că-şi luase o fată străină în cameră. Nu plîngeţi, repetă el întorcîndu-se spre proprietăreasă.

Şi văzînd că doamna Grubach continua să plîngă adăugă :

— Nici eu n-am vorbit atunci atît de serios pe cît vă închipuiți ; ne-am înțeles greșit unul pe altul, asta se poate întîmpla și între vechi prieteni.

Doamna Grubach își coborî puțin șortul de la ochi, ca să vadă dacă chiriașul se împăcase cu adevărat.

— Da da, așa e, spuse K.

Și cum după purtarea doamnei Grubach putea conchide că nepotul ei, căpitanul, nu divulgase nimic, îndrăzni să adauge :

— Credeți chiar că m-aș putea certa cu dumneavoastră pentru o străină ?

— Tocmai asta e, domnule K., spuse doamna Grubach care, de cum se simțea îndemnată la vorbă făcea greșeala să spună ce n-ar fi trebuit spus. M-am tot întrebat : de ce i-o fi purtînd domnul K. atîta grijă domnișoarei Bürstner ! De ce s-o fi certat, din cauza ei, cu mine, cînd știe bine că-mi pierd somnul la cel mai mic cuvîntel pe care mi-l spune ? Doar n-am spus despre domnișoara Bürstner decît lucruri văzute cu ochii mei.

K. nu-i răspunse nimic, căci la primul cuvînt rostit nu s-ar mai fi putut stăpîni și-ar fi dat-o pe ușa afară, ceea ce nu voia deloc să se întîmple. Se mulțumi deci să-și bea cafeaua și s-o facă pe doamna Grubach să simtă că prezența ei este de prisos.

Afară începură să se audă din nou pașii tirșiiți ai domnișoarei Montag care traversa vestibulul.

— Auziți ? întrebă K. arătînd cu degetul spre ușa.

— Sigur, oftă doamna Grubach. Am vrut s-o ajut, ba chiar să-i împrumut servitoarea ; dar e foarte încăpățînată, a ținut morțiș să-și care singură toate lucrurile.

Mă mir ce-o fi găsit-o pe domnișoara Bürstner : eu, de multe ori, sînt sătulă pînă peste cap s-o mai țin în casă pe domnișoara Montag, și iată că domnișoara Bürstner și-o ia acum chiar la ea în cameră.

— Ce vă pasă ? spuse K. strivind resturile de zahăr din ceașcă. Vă păgubește cu ceva ?

— Nu, spuse doamna Grubach, mutarea în sine e bine-venită, căci îmi eliberează o cameră pe care pot s-o dau nepotului meu, căpitanul. M-am tot temut să nu vă deranjeze zilele astea cît a locuit în salon, unde am fost nevoită să-l găzduiesc. Nepotul meu nu prea ține seama de nimeni.

— Ce idee ! spuse K., ridicîndu-se ; nu despre asta e vorba ; pesemne că mă credeți grozav de nervos, fiindcă nu pot suporta colindul domnișoarei Montag ! Ia te uită ! Acum iar se întoarce !

Doamna Grubach se simți tare neputincioasă.

— Să-i spun, domnule K., să-și amîne pentru mai tîrziu restul mutatului ? Dacă vreți, pot să fac asta imediat.

— Trebuie să se mute la domnișoara Bürstner, nu-i așa ?

— Da, spuse doamna Grubach, neînțelegînd prea bine intenția lui K.

— Atunci trebuie să-și care și lucrurile !

Doamna Grubach se mulțumi să clatine din cap. Nepu-tința ei mută, care părea bravadă, îl enervă și mai mult pe K., de aceea începu să umble de colo-colo, de la ușă la fereastră și iar la ușă, împiedicînd-o astfel să plece pe doamna Grubach care probabil ar fi ieșit dacă n-ar fi oprit-o naveta aceasta continuă.

K. tocmai ajunsese din nou la uşă cînd cineva ciocăni. Era servitoarea venită să-l anunţe că domnişoara Montag ar dori să schimbe cîteva cuvinte cu domnul K. şi îl roagă să vină în sufragerie, unde îl aşteaptă. K. ascultă gînditor mesajul servitoarei, apoi se întoarce şi aruncă o privire aproape ironică doamnei Grubach, care se sperie. Ironia lui părea într-adevăr să spună că prevăzuse de mult invitaţia domnişoarei Montag şi că faptul în sine era firesc după toate plictiselile pe care trebuise să le îndure în dimineaţa aceea de duminică din partea chiriaşilor doamnei Grubach. K. o trimise deci pe servitoare cu răspunsul că va veni imediat şi se îndreptă spre dulap ca să-şi schimbe haina; proprietăresei, care se văieta încetîşor că domnişoara Montag îl necăjeşte din nou, îi dădu un singur răspuns, rugînd-o să strîngă farfuriile în care adusese micul-dejun.

— Dar aproape că nu v-aţi atins de nimic, îi spuse ea.

— Luaţi-le, totuşi, strigă K.

Îl se părea că domnişoara Montag era amestecată pînă şi în vesela aceasta şi că prin prezenţa ei îi otrăvea mîncarea.

Pe cînd traversa vestibulul, K. aruncă o privire spre uşa închisă a camerei domnişoarei Bürstner; dar nu acolo fusese invitat, ci în sufragerie, unde intră brusc, fără să bată măcar la uşă.

Sufrageria, o încăpere lungă, îngustă şi cu o singură fereastră, avea exact atîta spaţiu cît să permită aşezarea unui bufet, pus oblic, de-o parte şi de alta a uşii, restul încăperii fiind ocupat de-o masă lungă care începea lîngă uşă şi ajungea pînă la fereastra devenită, din pricina

aceasta, aproape inaccesibilă. Masa era gata pusă pentru mai multe persoane, căci duminica aproape toți locatarii mincau la prînz aici.

Cînd K. intră, domnișoara Montag plecă de lingă fereastră și veni de-a lungul mesei să-l întîmpine ; apoi, ținînd capul drept, ca întotdeauna, spuse :

— Nu știi dacă mă cunoașteți.

K. o privi încruntat :

— Cum să nu vă cunosc ; doar locuiți de multă vreme la doamna Grubach.

— E adevărat, răspunse domnișoara Montag, dar pensiunea nu cred că vă interesează prea mult.

— Nu, spuse K.

— Nu vreți să luați loc ? întrebă domnișoara Montag.

Își traseră tăcuți cîte un scaun la capătul mesei și se așezară unul în fața celuilalt. Dar domnișoara Montag se ridică imediat și se duse să-și ia poșeta, uitată pe pervazul ferestrei ; apoi se întoarse pe lingă masă, legănînd ușor poșeta cu virfurile degetelor, și spuse :

— Voiam doar să vă comunic cîteva cuvinte din partea prietenei mele. Domnișoara Bürstner ar fi dorit să vină personal, dar fiindcă astăzi se simte puțin cam obosită vă roagă s-o scuzați și să mă ascultați pe mine în locul ei. Dealtfel, nici ea nu v-ar fi putut spune altceva decît vă voi spune eu. Ba cred chiar că eu am să vă pot spune mai mult decît ea, pentru că sînt oarecum obiectivă. Nu sînteți de aceeași părere ?

— Ce s-ar mai putea spune ? răspunse K. plictisit să tot vadă privirea domnișoarei Montag fixată pe buzele lui.

Așadar, domnișoara Montag părea că-și arogă dreptul de suveranitate pînă și asupra cuvintelor pe care urma să le rostască el.

— E clar că domnișoara Bürstner nu vrea să-mi acorde convorbirea personală pe care i-am cerut-o.

— Așa e, spuse domnișoara Montag, sau mai degrabă nu e chiar așa ; dumneavoastră vă exprimați prea brutal. În genere, o convorbire nici nu se acordă, nici nu se refuză. Dar se poate întîmpla să fie considerată inutilă, ca în cazul de față. Acum, fiindcă ați spus ce-ați spus, pot să vă vorbesc deschis ; i-ați cerut prietenei mele, verbal sau prin scris, o discuție explicativă ; dar ea cunoaște — așa presupun, cel puțin — tema acestei discuții, și e convinsă, din motive pe care eu le ignor, că o asemenea discuție n-ar folosi la nimic. Dealtfel, ea mi-a povestit ieri, foarte în treacăt, despre ce e vorba ; mi-a mai spus că nici dumneavoastră pesemne că nu dați prea mare importanță unei convorbiri — ideea aceasta v-a venit întîmplător — și că veți recunoaște curînd, dacă n-ați și recunoscut cumva, fără nici o explicație specială, inutilitatea întîlnirii cerute. Eu i-am răspuns că s-ar putea să aibă perfectă dreptate, dar că, pentru deplina limpezire a situației, ar fi preferabil să vă răspundă clar. M-am oferit să fac eu aceasta, în numele ei. După oarecari ezitări, prietena mea a acceptat. Sper că am procedat în sensul vederilor dumneavoastră, căci cea mai mică incertitudine e totdeauna penibilă, chiar în lucrurile cele mai mărunte, și, cînd poți să le înlături cu ușurință, ca în cazul de față, atunci e mai bine să faci asta imediat.

— Vă mulțumesc, îi răspunse K.

Și, ridicându-se încet, o privi mai întâi pe domnișoara Montag, apoi privi masa, fereastra — casa de peste drum era scăldată în soare — și porni spre ușă. Domnișoara Montag îl urmă câțiva pași, ca și cum n-ar fi avut încredere deplină în el, dar când ajunseră în fața ușii, trebuiră să se dea înapoi amândoi, căci ușa se deschise și căpitanul Lanz intră în sufragerie. Până acum, K. nu-l văzuse de aproape pe căpitan. Acesta, un bărbat cam de patruzeci de ani, înalt, cu o față cărnoasă și arsă de soare, făcu o plecăciune către amândoi, apoi se îndreptă spre domnișoara Montag și-i sărută respectuos mîna. Căpitanul Lanz avea multă dezinvoltură în mișcări ; politețea lui față de domnișoara Montag contrasta izbitor cu felul în care se purtase K. ; totuși, domnișoara Montag nu părea deloc supărată pe K., ba dimpotrivă, ar fi vrut, după cum i se păru lui K., să-l prezinte căpitanului. Dar K. nu ținea cîtuși de puțin să fie prezentat ; oricum, n-ar fi reușit să fie amabil nici față de ea, nici față de căpitan ; sărutatul mîinii o asociase în ochii lui pe domnișoara Montag grupului celor care, vrînd să pară cît mai inofensivi și mai dezinteresați, lucrau în taină ca să-l țină departe de domnișoara Bürstner. Și nu numai asta văzu K. : mai observă de asemenea că domnișoara Montag își alăsese o metodă bună, deși cu două tăisuri ; ea exagera importanța relațiilor dintre K. și domnișoara Bürstner, și mai ales importanța convorbirii cerute, și întorcea lucrurile în așa fel, încît K. să pară că ar fi cel ce exagerează totul ; trebuia să i se arate că se înșela ; K. nu voia să exagereze nimic : el știa că domnișoara Bürstner era o mică dactilografă care nu putea să-i reziste

multă vreme. Totodată, nu voia dinadins să țină seama de cele aflate despre ea de la doamna Grubach. La toate acestea se gîndea K. pe cînd ieșea din sufragerie, după ce abia dacă îi salută pe cei doi ; voia să se ducă imediat în camera lui, dar auzind-o pe domnișoara Montag chicotind își spuse că poate ar fi posibil să le facă o surpriză, atît ei cît și căpitănului Lanz. De aceea privi și ascultă, cu ochii și cu urechile la pîndă, ca nu cumva să-l tulbure vreun zgomot din camerele vecine. Dar pretutindeni domnea liniște. Nu se auzeau decît discuția celor doi din sufragerie și vocea doamnei Grubach venind de pe culoarul care ducea la bucătărie. Ocazia părea favorabilă. K. se duse deci la ușa domnișoarei Bürstner și ciocăni încetișor ; cum nu se mișcă nimic, mai ciocăni o dată, dar nici de data aceasta nu primi vreun răspuns. Oare domnișoara Bürstner dormea, sau era într-adevăr obosită ? Sau se prefăcea doar că nu e acasă, bănuind că numai K. putea fi cel care bătea atît de încet ? Cu gîndul la această din urmă alternativă, K. bătut mai tare și, văzînd că nu-i răspunde nimeni, deschise în cele din urmă ușa cu multă prudență și nu fără senzația că face o greșeală, ba, mai mult, ceva inutil. În cameră nu era nimeni ; dealtfel, nimic nu mai semăna acolo cu cele știute de K. Acum, lîngă perete se aflau două paturi, puse unul alături de altul ; la cîțiva pași de ușa se vedeau trei scaune ticsite cu îmbrăcăminte și rufărie ; un dulap era larg deschis. Pesemne că domnișoara Bürstner plecase cînd domnișoara Montag îl ținuse de vorbă pe K. în sufragerie. K. nu se simți prea dezamăgit, căci nu se aștepta deloc s-o mai întîlnească atît de lesne pe domnișoara Bürstner. Făcuse tentativa aceasta numai ca s-o înfrunte pe

domnișoara Montag ; de aceea situația i se păru cu atît mai penibilă cu cît, pe cînd ieșea din odaia domnișoarei Bürstner, îi văzu, prin ușa deschisă a sufrageriei, pe domnișoara Montag și pe căpitan stînd liniștiți de vorbă ; poate că ei se aflau acolo și în clipa cînd K. deschisese ușa camerei domnișoarei Bürstner ; evitau amîndoi să pară că-l observă, vorbeau încet și-i urmăreau gesturile privind distrați în jurul lor, de parcă ar fi fost cu totul absorbiți de discuție. Dar pe K. privirile acestea îl apăsau cumplit ; de aceea, mergînd pe lîngă perete, de-a lungul culoarului, se grăbi să ajungă în camera lui.

BATAUȘUN

Într-una din serile următoare, pe cînd K. traversa coridorul aflat între biroul lui și scara principală — în seara aceea era ultimul care pleca acasă și în toată banca nu mai rămăseseră decît doi oameni de serviciu ocupați cu expedierea corespondenței la lumina rotundă a unui bec — auzi niște gemete în dosul unei uși unde fusese convins dintotdeauna că se află o simplă cămaruță pentru depozitarea vechiturilor. Mirat, K. se opri locului și mai ascultă o dată, ca să fie sigur că nu se înșelase ; o clipă, nu se mai auzi nimic, apoi gemetele reîncepură. Primul gînd al lui K. fu să cheme vreunul dintre oamenii de serviciu, pentru cazul cînd ar avea nevoie de martor ; dar se simți cîmpins de o curiozitate atît de puternică, încît împinse ușa care zbură, pur și simplu, în fața lui. Așa cum bănuise, acolo se afla o cămară pentru vechituri ; pragul era ticsit de imprimate inutilizabile și de călimări vechi, de lut, răsturnate pe podea ; dar în mijlocul încăperii, la lumina unei lăminări prinsă de-un raft, stăteau trei bărbați cu spinările încovoiate din pricina tavanului scund.

— Ce faceți aici ? întrebă K. pe care emoția îl făcu să vorbească grăbit dar aproape în șoaptă.

Unul dintre ei, care părea că-i domină pe ceilalți doi și-i atrăsese de la bun început privirea, purta un soi de vestă din piele de culoare închisă, foarte decoltată și care-i lăsa brațele descoperite. El nu-i răspunse nimic. Dar ceilalți doi strigară :

— O să fim bătuți, domnule, fiindcă te-ai plins de noi judecătorului de instrucție.

Abia atunci K. îi recunoscă pe cei doi paznici, Franz și Willem, și văzu că omul cu vesta de piele ținea într-adevăr o nua în mână, gata să-i bată.

— Cum asta ? spuse K. făcând ochii mari, eu nu m-am plins, am arătat doar ce s-a petrecut la mine, unde voi nu v-ați purtat deloc ireproșabil.

— Domnule, spuse Willem, pe cînd Franz căuta să se ascundă după el ca să se apere de cel de-al treilea bărbat — dacă ați ști ce prost sîntem plătiți, nu ne-ați mai judeca așa. Eu am o întreagă familie de hrănit, iar Franz voia să se însoare. Omul încearcă să agonisească așa cum poate și numai prin muncă nu izbutește. Chiar dacă ar trage ca un bou. Lenjeria dumatăle fină m-a ispitit ; firește, paznicii n-au voie să procedeze așa ; am greșit. Dar e o tradiție ca lenjeria să ne rămînă nouă ; așa a fost totdeauna, credeți-mă ; dealtfel, așa e și normal, căci la ce i-ar mai putea folosi asemenea lucruri celui care are nenorocul de-a fi arestat ? Sigur, dacă află toată lumea cum stau lucrurile, atunci urmează pedeapsa.

— Habar n-aveam de toate astea și n-am avut deloc intenția să cer să fiți pedepsiți ; pentru mine, era doar o chestiune de principiu.

— Nu ți-am spus eu, Franz, că domnul n-a cerut să fim pedepsiți ? îi spuse Willem colegului său. Acum e limpede : habar n-avea că o să fim pedepsiți.

— Nu te lăsa înduioșat de vorbele lor, spuse cel de-al treilea bărbat, adresându-i-se lui K. ; pedeapsa e pe cît de justă, pe atît de inevitabilă.

— Nu-l asculta, spuse Willem intrerupîndu-se numai ca să-și ducă la gură mina peste care primise o lovitură de nuiă, sîntem pedepsiți numai pentru că ne-ai denunțat, altfel n-am fi pățit nimic, chiar dacă se afla ce-am făcut. Asta e dreptate ? Am dovedit totdeauna, mai ales eu, că sîntem paznici buni. Trebuie să recunoști că și față de dumneata ne-am făcut bine datoria, din punct de vedere al autorităților. Te-am păzit cum trebuie. Aveam perspectiva să avansăm și am fi devenit și noi, în mod sigur, purtători de nuiă ca dumnealui, care a avut norocul să nu fie niciodată denunțat — căci asta se întîmplă, într-adevăr, foarte rar — și acum, domnule, totul e pierdut, cariera ni s-a încheiat, o să fim folosiți doar la munci și mai inferioare decît paza inculpaților și, în plus, mai avem de căpătat și bătaia asta cumplit de dureroasă.

— Oare poate nuiăua să producă asemenea dureri ? întrebă K. examinînd unealta de pedepsire pe care bătaușul o clătina în fața lui.

— Păi trebuie să ne dezbrăcăm la piele, spuse Willem.

— În cazul acesta... admise K. și-l privi pe bătaușul care era bronzat ca un marinăr și n-avea un cap feroce

și hotărît... nu există vreo posibilitate să-i scutești de lovituri ? îl întrebă el.

— Nu, răspunse bătașul și clătină din cap, zîmbitor. Dezbrăcați-vă, le porunci apoi paznicilor. Și, adresîndu-se lui K., adăugă : nu trebuie să crezi tot ce-ți spun ei ; teama de bătaie i-a îndobitocit puțin ; tot ce povestește ăsta, de pildă, despre cariera lui — și-l arată cu degetul pe Willem — e absolut ridicol. Uită-te numai ce gras e ; primele lovituri de nuia au să i se piardă în osînză. Știi cum s-a îngrășat așa ? Înfulcînd mîncarea tuturor celor pe care i-a arestat. Nu ți-a mîncat-o și pe-a duminică ? Ce-ți spuneam eu ! Un om cu un pîntec ca al lui n-o să ajungă în vecii vecilor bătaș. E absolut imposibil.

— Ba există și bătași care seamănă cu mine, spuse Willem desfăcîndu-și cureaua de la pantaloni.

— Nu, spuse bătașul trecîndu-i nuiaua peste gît în așa fel încît celălalt se cutremură, treaba ta nu e să asculți, ci să te dezbraci.

— Te-aș răsplăti bine dacă le-ai da drumul, spuse K. scoțîndu-și portofelul, fără să-l privească pe bătaș, căci e mai bine să tratezi asemenea afaceri cu ochii plecați.

— Ai vrea să mă denunți și pe mine, spuse bătașul, și să mă vezi bătut, ca pe ei. Nu, nu...

— Fii rezonabil, spuse K. ; dacă aș fi vrut să fie pedepsiți, crezi că aș căuta acum să-i scap de pedeapsă ? N-aș avea decît să trîntesc ușa, pur și simplu, ca să nu văd și să n-aud, și să plec acasă ; vezi bine că nu fac asta, ba, dimpotrivă, țin să-i scap ; dacă aș fi bănuît cît de cît că au să fie pedepsiți sau măcar că ar fi posibilă pedepsirea, nu le-aș fi rostit niciodată numele, căci nu-i socotesc

deloc vinovați. Vinovată e instituția, vinovați sînt funcționarii superiori.

— Așa e! strigară paznicii și primiră imediat cite o lovitură de nua peste spinările acum goale.

— Dacă ai avea aici, sub nua, vreun înalt magistrat, spuse K. aplecînd, în timp ce vorbea, nuaia pe care bătaușul o ridicase din nou, pe legea mea că nu te-aș împiedica să lovești, ba, dimpotrivă, te-aș plăti ca să capeți forțe pentru o treabă atît de bună.

— Ceea ce spui pare demn de crezut, spuse bătaușul, dar eu nu mă las mituit. Sînt plătit ca să bat, așa că bat.

Paznicul Franz care, așteptîndu-se poate ca intervenția lui K. să aibă succes, stătuse pînă atunci ceva mai la o parte, veni acum spre ușă, îmbrăcat numai cu pantalonii, și, ingenunchind în fața lui K., se agăță de brațul lui și-i șopti :

— Dacă nu poți să ne scapi pe amîndoi, încearcă să fiu eu cruțat. Willem e mai bătrîn decît mine, e mai puțin sensibil în toate privințele și a mai încasat o dată, acum cîțiva ani, o pedeapsă ușoară, pe cînd eu n-am fost încă dezonorat și n-am greșit decît îndemnat de Willem, fiindcă el mă învață și la bine și la rău. Biata mea logodnică așteaptă deznodămîntul, jos, în fața băncii, și-mi vine să intru în pămînt de rușine.

Cu poala hainei lui K., Franz își șterse fața plină de lacrimi.

— Gata, nu mai aștept, spuse bătaușul apucînd cu amîndouă miinile nuaia și lovindu-l pe Franz, pe cînd Willem, ghemuit într-un colț, privea pe furiș fără a îndrăzni să-și miște capul ; și atunci țîșni țipătul lui Franz,

neîntrerupt, pe un singur ton, scos parcă nu de-un om ci de-o mașină de suferință ; țipătul acesta care umplu coridorul, probabil că făcea să răsună întreaga clădire.

— Nu mai țipa așa, strigă K., scos din fire.

Și privind încordat în direcția de unde trebuiau să vină oamenii de serviciu, îl imbrinci pe Franz, nu prea tare, dar suficient ca acesta să se prăbușească ; Franz căzu grămadă și, o clipă, își agită miinile, ca în spasm, căutînd podeaua ; dar nu scăpă de bătauş ; nuiăua îl găsi și pe jos ; virful ei se ridica și se cobora ritmic, pe cînd el se tăvălea de durere.

Țipătul făcu să se ivească unul dintre cei doi oameni de serviciu, urmat la cîțiva pași de celălalt. K. abia apucă să închidă ușa, apoi alergă către o fereastră care dădea spre curte, și o deschise. Acum, țipătul încetase de tot. Ca să-i împiedice pe cei doi oameni de serviciu să se apropie, K. le strigă :

— Eu sînt !

— Bună seara, domnule procurist, răspunseră ei. S-a întîmplat ceva ?

— Nu, nu, răspunse K. A urlat un cîine, în curte.

Dar, cum cei doi nu se clinteau din loc, adăugă :

— Vedeți-vă mai departe de treburile voastre.

Și ca să nu fie nevoit să înceapă o discuție cu ei, se aplecă spre curte.

Peste o clipă, cînd se uită din nou pe coridor, nu-i mai văzu pe cei doi. K. mai zăbovi un timp la fereastră ; nu îndrăznea să se întoarcă în camera cu vechituri și nici acasă nu voia să se ducă. Curtea pe care o privea era mică, pătrată și înconjurată de birouri ; toate ferestrele

erau întunecate : cele de la etajele superioare reflectau, totuși, lumina slabă a lumii. K. încercă să deslușească într-un ungher întunecat roabele care trebuiau să se afle acolo, virite unele într-altele. Îl chinuia gândul că nu izbutise să-i scape de bătaie pe cei doi paznici ; dar nu era el de vină ; dacă Franz n-ar fi țipat — firește, loviturile dureau cumplit, dar în momentele hotărâtoare trebuie să știi să te stăpânești — dacă Franz n-ar fi țipat, K. poate că ar fi găsit alt mijloc să-l convingă pe bătaș. Dacă toți funcționarii inferiori ai justiției erau niște canalii, de ce ar fi făcut excepție tocmai bătașul, care avea funcția cea mai neomenoasă ? K. văzuse bine cum îi licăriseră ochii de poftă când îi arătase banenotele. Bătașul, vădit lucru, lovise numai ca să ridice suma destinată mitei și K. nu s-ar fi zgîrcit, căci ținea din toată inima să-i scape de bătaie pe paznici. Din moment ce începuse lupta împotriva corupției justiției, i se părea firesc să intervină și în cazul de față.

Dar din clipa când Franz începuse să țipe, lui K. îi fusese cu neputință să mai încerce ceva, căci nu putea să riște ca oamenii de serviciu, și poate încă mulți alții, să-l surprindă negociind mituirea, în cămara cu vechituri. Un asemenea sacrificiu nimeni n-ar fi avut dreptul să i-l ceară. Dacă ar fi să se sacrifice pe sine, ar fi putut s-o facă mult mai simplu ; n-ar fi avut decît să se dezbrace el însuși și să-și ofere spinarea, încasînd bătaia în locul paznicilor. Dar bătașul nici vorbă că n-ar fi acceptat o substituire care, pe lângă că nu i-ar fi adus nici un profit, ar fi fost o gravă abatere de la îndatoririle slujbei, ba încă o abatere dublă căci, pe toată durata procedurii judici-

are, K. devenise persoană inviolabilă pentru toți salariații justiției. Firește, s-ar fi putut să existe și în privința aceasta unele dispoziții cu caracter de excepție. Oricum însă, K. nu putuse decât să închidă ușa, dar și așa nu înlăturase întregul pericol. Faptul că la sfârșit îl îmbrincise pe Franz era regretabil și nu putea fi explicat decât prin emoția care îl cuprinsese.

Departe, se auziră pașii oamenilor de serviciu ; ca să nu fie observat, K. închise atunci fereastra și se îndreptă spre scara principală. Când ajunse lângă cămara cu vechituri, se opri o clipă și ascultă ; dinspre cămară nu venea nici un zgomot ; bătaușul putuse foarte bine să-i ucidă în bătaie pe cei doi paznici ; nu erau ei oare cu totul la cheremul lui ? K. se și pomeni întinzînd mîna spre clanță, dar și-o trase imediat înapoi. Nu mai putea să ajute pe nimeni, oamenii de serviciu aveau să sosească dintr-o clipă într-alta. În schimb, își făgădui să vorbească despre cele întimplate și să facă, pe cît îi va sta în putere, să fie pedepsiți adevărații vinovați, adică funcționarii superiori, dintre care nici unul nu îndrăznise încă să i se arate. Ajuns în stradă privi atent, de pe scara cea mare, toți trecătorii ; dar oricît de departe se uită, nu văzu nici o fată care să aștepte pe cineva. Afirmația lui Franz că l-ar fi așteptat logodnica se dovedea deci a fi o minciună, scuizabilă, e drept, căci nu urmărea decât să-i sporească mila.

A doua zi, amintirea paznicilor îl obsedă tot timpul. Din pricina ei, nu izbuti să se concentreze și, ca să-și termine lucrările, se văzu nevoit să rămînă la birou ceva mai mult decât în ajun. La plecare, pe cînd trecea prin

fața cămării cu vechituri, obsesia îl împinse să deschidă ușa, iar ceea ce văzu în locul întunericului la care se aștepta îl făcu să-și iasă din minți. Totul era exact cum fusese în seara trecută, când deschisese ușa : imprimatele vechi, călimările, bățaușul cu nuiua în mână, cei doi paznici complet îmbrăcați încă și lumînarea de pe raft. Iar paznicii începură să se vaiete și să strige ca în ajun :

— Domnule, domnule !...

K. închise imediat ușa, bătându-și chiar cu pumnii în ea, ca și cum ar fi vrut s-o ținutuiască definitiv. Apoi, aproape plingînd, intră în odaia în care cei doi oameni de serviciu lucrau calmi la mașina de multiplicat ; ei se opriră mirați din lucru.

— Curățați odată și camera cu vechituri ! le strigă K. Te îneci în murdărie !

Cei doi oameni de serviciu îi spusese ră că au s-o curețe a doua zi ; K. aprobă dînd din cap, căci, într-adevăr, era prea tîrziu ca să-i oblige să curețe camera, cum avusese de gînd. Se așeză o clipă lîngă ei ca să-i aibă sub ochi, răsfoi un teanc de copii crezînd că astfel va părea că se interesează de ele, apoi plecă, năuc și obosit, dîndu-și seama că bieții oameni nu vor îndrăzni să plece acasă odată cu el.

UNCHIUL. LENI

Intr-o după-amiază — tocmai pe la ora de primire a corespondenței, cînd era foarte ocupat — K. îl văzu intrînd pe unchiul său, un mic proprietar agricol atunci sosit de la țară, și care pătrunse în birou strecurîndu-se printre cei doi oameni de serviciu, în momentul cînd aceștia aduceau hîrțile. Cînd îl văzu, K. se simți mai puțin speriat decît fusese acum cîtăva vreme cînd se gîndise că unchiu-său va trebui să sosească. Atunci îl văzuse parcă aieva, puțin adus de spate, cu panamaua în mîna stîngă și întinzîndu-i de departe mîna dreaptă, căci unchiul obișnuia să-i întindă mîna repezînd-o brutal pe deasupra biroului și răsturnînd tot ce-i stătea în cale. Unchiul se grăbea totdeauna, urmărit de ideea nefericită că trebuie să-și rezolve, în scurta lui trecere de-o zi prin Capitală, tot ce-și propusese și, în plus, să nu scape nici o întîlnire de afaceri sau de plăcere care i s-ar fi ivit. Pentru că unchiul îi fusese tutore, K., simțîndu-se foarte îndatorat, trebuia să-l ajute în toate acestea și, pe deasupra, să-l și găzduiască la el peste noapte. De aceea își poreclise unchiul „Fantoma de la țară“.

După primele cuvinte de salut, unchiul, care nici nu apucase să se așeze pe fotoliul oferit de nepotu-său, îl rugă pe K. să-i acorde o scurtă convorbire între patru ochi.

— E necesar, spuse el înghițind din greu, e necesar pentru liniștea mea.

K. îi condecie imediat pe cei doi oameni de serviciu, spunându-le să nu lase pe nimeni să intre la el.

— Ce-am auzit, Josef? strigă unchiul de cum rămăseră singuri, și se așază pe masă, virîndu-și sub el, ca să stea mai bine, tot felul de acte la care nici nu se uită măcar.

K. tăcea; știa ce-o să urmeze dar, ieșit brusc dintr-o muncă istovitoare, se lăsă fără voie prins de-o toropeală plăcută și privi pe fereastră spre partea cealaltă a străzii unde nu putea să vadă, de pe scaunul lui, decît o porțiune triunghiulară a unui perete gol, între două vitrine.

— Te uiți pe fereastră! strigă unchiul ridicînd brațele; pentru Dumnezeu, răspunde-mi, Josef! Spune-mi, te rog, e adevărat? Poate să fie adevărat?

— Dragă unchiule, spuse K. smulgîndu-se din toropeala care îl cuprinsese, nici nu știu măcar ce dorești de la mine.

— Josef, spuse unchiul cu un ton de avertizare, după cîte știu mi-ai spus totdeauna adevărul. Să iau ultimele tale cuvinte drept un semn de schimbare?

— Bănuiesc puțin la ce te gîndești, spuse K. supus: fără îndoială că ai auzit de procesul meu.

— Așa e, răspunse unchiul clătînd încet din cap, am auzit de proces.

— De la cine ai auzit ? întrebă K.

— Mi-a scris Erna, răspunse unchiul ; tu n-o vezi mai deloc, puțin îți pasă de ea ! Dar ea a aflat, totuși ; astăzi am primit scrisoarea și am venit, firește, imediat, încoace ; n-aveam alt motiv să vin, dar văd că și acesta e de ajuns. Pot să-ți citesc partea din scrisoare care te privește — unchiul scoase scrisoarea din buzunar — iată, aici. Erna îmi scrie : „Pe Josef nu l-am mai văzut de mult ; săptămîna trecută m-am dus să-l văd la bancă, dar era atît de ocupat încît nu m-a primit ; am așteptat mai mult de-o oră, pe urmă am fost nevoită să mă duc acasă, fiindcă aveam lecția de pian. Mi-ar fi plăcut să schimb o vorbă cu el, dar poate o să am prilejul curînd. De ziua mea, Josef mi-a trimis o cutie mare cu ciocolată ; drăguț din partea lui, nu-i așa ? Uitasem să-ți scriu atunci și nu mi-am adus aminte decît acum, cînd m-ai întreat. Asta numai fiindcă la pension ciocolata dispare ca prin farmec ; cum se află de existența ei, a și zburat. Dar în privința lui Josef aș vrea să-ți mai spun încă ceva ; după cum ți-am scris mai sus, n-am putut să-l văd la bancă fiindcă tocmăi ducea niște tratative cu un domn. După ce am așteptat liniștită un timp, am întreat omul de serviciu dacă tratativele vor mai dura mult. El mi-a spus că s-ar putea să dureze, căci era vorba, fără îndoială, despre procesul intentat domnului procurist. L-am întreat despre ce proces poate fi vorba și dacă nu cumva se înșală ; omul mi-a răspuns că nu se înșală deloc, că există un proces, ba încă unul grav, dar că mai mult nu știe nici el. Spunea că ar fi vrut cu dragă inimă să-l ajute pe domnul procurist care e bun și drept, dar că nu știe

ce-ar putea să facă și ar fi de dorit ca niște oameni mai cu influență să se ocupe de lucru acesta. Dealtfel, era convins, că așa o să se și întâmple și toate se vor termina cu bine dar, pînă una-alta, judecînd după starea sufletească a domnului procurist, lucrurile nu păreau să stea prea bine. Firește, n-am dat prea mare importanță vorbelor lui și am încercat să-l liniștesc pe bietul naiv ; i-am interzis să mai repete asemenea lucruri pe care eu le socotesc simple palavre. Totuși, dragă tată, poate că ar fi bine, la viitoarea vizită, să vezi și tu despre ce e vorba ; n-o să-ți fie greu să afli amănunte și să intervii, dacă va fi cazul, doar ai atîția prieteni cu influență. Dacă n-o să fie nevoie, ceea ce mi se pare mai probabil, vizita aceasta o să-i dea măcar fiicei tale un prilej să te îmbrățișeze, care o va bucura mult.“

— Copil bun ! spuse unchiul cînd termină de citit, și își șterse cîteva lacrimi.

K. clătină din cap, gînditor ; supărările din ultima vreme îl făcuseră s-o uite de tot pe Erna ; ba chiar neglijase s-o felicite de ziua ei. Povestea cu ciocolata era, evident, inventată ca să-l apere de muștrările unchiului și ale mătușii. Înduioșător gest, pe care el n-o să-l poată răsplăti pe cît ar fi meritat ; firește, o să-i trimită de-acum încolo Ernei, în mod regulat, bilete de teatru ; dar să facă, în situația în care se găsea, vizite la pensîon și conversații cu o liceană de optsprezece ani, nu se simțea în stare.

— Ei, tu ce spui ? nîtrebă unchiul care, din cauza scrisorii, își uitase graba și emoția și părea dispus să mai citească o dată.

— Ce să spun ? răspunse K. Totul e adevărat.

— Adevărat ? strigă unchiul. Ce e adevărat ? Cum poate să fie adevărat ? Ce fel de proces ? Doar nu un proces penal !

— Ba un proces penal, spuse K.

— Și stai aici liniștit, cînd ai pe cap un proces penal ? strigă unchiul din ce în ce mai nervos.

— Cu cît sînt mai liniștit, cu atît e mai bine, spuse K. obosit. Nu-ți fie teamă.

— Asta nu mă poate liniști ! strigă unchiul. Gîndește-te la tine, Josef, la rudele tale, la bunul nostru nume ! Tu ne-ai fost pînă acum mîndria și onoarea ; n-ai dreptul să devii rușinea noastră. Atitudinea ta nu-mi place — și unchiul, plecîndu-și capul spre umăr, își privi nepotul ; nu așa se poartă un acuzat fără vină, care mai e încă în plină putere. Spune-mi repede despre ce e vorba, ca să te pot ajuta. Desigur, e în legătură cu banca.

— Nu, spuse K., ridicîndu-se ; dar tu vorbești prea tare, unchiule dragă ; sînt sigur că omul de serviciu stă după ușă și trage cu urechea ; asta mi-e foarte neplăcut ; mai bine să plecăm și am să-ți răspund atunci la toate întrebările ; știu foarte bine că sînt dator să dau soco-teală familiei.

— Perfect, spuse unchiul, perfect. Grăbește-te, Josef, grăbește-te.

— O secundă, să dau cîteva dispoziții, spuse K. și-și chemă la telefon locțiitorul care veni imediat.

În agitația lui, unchiul îi arată cu mîna locțiitorului că nu el ci K. îl chemase, lucru pe care nimeni nu-l punea la îndoială.

În picioare în fața biroului, vorbind încet și arătând diferite hirtii, K. îi explică locțiitorului ce trebuia să facă în lipsa lui ; tinărul îl asculta atent, dar rezervat. Unchiul începu să devină stingheritor : la început stătu ca împietrit holbîndu-și ochii și mișcîndu-și nervos buzele, fără să asculte, dar pîrînd c-o face ; pe urmă începu să umble de colo-colo prin cameră, oprindu-se din cînd în cînd în fața ferestrei sau vreunui tablou și exclamînd : „Eu, unul, nu înțeleg absolut nimic !“ sau : „Tare aș vrea să știu ce-o să iasă din toate astea !“ Tinărul se prefăcu că nu observă nimic, ascultă liniștit, pînă la capăt, dispozițiile date de K., luă cîteva note și plecă după ce făcu o scurtă plecăciune spre K., apoi spre unchiul care, din păcate, tocmai atunci se întorsese cu spatele ca să se uite pe geam și să mototolească cu amîndouă mîinile colțurile perdelei.

— În sfîrșit a plecat marioneta ! Acum putem să facem și noi ca el.

Pe cînd străbăteau holul unde mișunau funcționarii și oamenii de serviciu și pe unde directorul adjunct trecea tocmai în momentul acela, nici o metodă nu se dovedea aptă, din păcate, să-l facă pe unchi să-și întrerupă întrebările cu privire la proces.

— Hai, Josef, începu unchiul, răspunzînd cu un ușor salut la plecăciunile celor care treceau pe lîngă ei, acum spune-mi deschis despre ce fel de proces e vorba.

K. îi răspunse prin cîteva banalități și abia cînd ajunseră pe scară îi explică unchiului că nu voise să vorbească de față cu ceilalți.

— Foarte bine, spuse unchiul, dar acum, vorbește.

Și se pregăti să asculte, cu capul plecat, pufăind grăbit din țigară.

— Mai întâi de toate, unchiule, trebuie să-ți spun că nu e vorba de un proces în fața unui tribunal obișnuit.

— Asta e rău, făcu unchiul.

— Cum ? întreabă K. privindu-l.

— Am spus că e rău, repetă unchiul.

În clipa aceea se aflau amândoi pe scara peronului, în fața intrării și, pentru că portarul părea că trage cu urechea, K. își duse repede unchiul pînă jos, pe trotuar. Acolo, animația străzii îi învălui îndată. Unchiul, care se agățase de brațul lui K., își mai slăbi întrebările ; un timp, meraseră chiar fără să schimbe o vorbă.

— Dar cum de s-a întîmplat ? întreabă în cele din urmă unchiul, oprindu-se atît de brusc, încît trecătorii din spate îi ocoliră speriați. Doar asemenea lucruri nu vin pe neașteptate ; ele sînt pregătite vreme îndelungată. Tu n-ai observat nici un fel de indicii ? Și de ce nu mi-ai scris ? Știi bine că fac totul pentru tine ; mai îți sînt încă oarecum tutore, și pînă azi m-am mîndrit cu asta. Firește, și acum sînt gata să te ajut, numai că e foarte greu după ce pîrcosul a fost pornit. Cel mai bine ar fi să-ți iei un mic concediu și să vii la noi, la țară. Observ că ai cam slăbit. La țară te-ai întări și ți-ar prinde bine, căci te mai așteaptă încă multe osteneli. În plus, concediul te-ar smulge puțin și din mîinile justiției. Aici, au la îndemînă toate mijloacele de constrîngere posibile, și au să le folosească neapărat împotriva ta ; asta se întîmplă în mod automat. La țară ar fi nevoiți mai întâi să trimită oameni după tine sau să te cheme prin scris, telegrafic sau telefo-

nic. O să-ți fie în orice caz mai ușor și dacă în telul acesta nu te eliberezi, în schimb mai poți să răsufli un pic.

— Dar s-ar putea să-mi interzică să plec, spuse K. atras oarecum de raționamentul unchiului său.

— Nu cred s-o faci, îi răspunse unchiul, gânditor ; le mai rămîne destulă putere de constrângere, chiar dacă îți îngăduie să pleci.

— Credeam că tu ai să dai și mai puțină importanță întregii povești, spuse K. luîndu-și unchiul de braț ca să-l împiedice să se oprească ; dar văd că tu iei lucrurile și mai în serios.

— Josef ! strigă unchiul căutînd să scape de strîsoarea lui ca să se poată opri, te-i schimbat, Josef ; ai avut totdeauna o judecată sigură, și tocmai acum începi să n-o mai ai ? Vrei să pierzi procesul ? Știi ce-ar însemna asta ? Ai fi pur și simplu șters din societate, împreună cu toate rudele tale ; în orice caz, ar fi cea mai cumplită umilire. Josef, adună-ți mințile, te rog ; nepăsarea ta mă înnebunește. Cine te vede, aproape că ar putea să dea crezare zicalei : „Cînd ai un asemenea proces înseamnă de fapt că l-ai și pierdut“.

— Unchiule dragă, spuse K., te enervezi și enervarea nu e deloc folositoare, nici ție, nici mie. Procesele nu se cîștigă enervîndu-te ; dă-mi voie să mă bizui puțin pe experiența mea, doar știi bine că și eu ascult și respect experiența ta, chiar cînd mă surprinde uneori. Fiindcă spui că și rudele vor avea de suferit de pe urma procesului, lucru pe care eu, personal, nu-l prea înțeleg — dar asta n-are prea multă importanță — aș vrea să fac tot ce m-ai sfătuit, dar șederea la țară n-o socotesc avantajoasă

în sensul în care te gîndeşti tu, căci fuga ar însemna şi recunoaşterea vinovăţiei. Dealtfel, dacă rămînînd aici sînt mai expus urmărilor, în schimb pot să mă apăr mult mai bine.

— Perfect, spuse unchiul pe-un ton care parcă arăta mai multă căldură, ţi-am făcut propunerea asta numai fiindcă te vedeam compromiţîndu-ţi cauza aici, prin diferenţa ta, şi fiindcă socoteam că ar fi mai bine să mă ocup eu de ea, în locul tău ; dar dacă vrei să-ţi dai tu însuţi toată osteneala, fireşte că e mult mai bine.

— Iată-ne deci de acord în privinţa aceasta, spuse K. Şi acum, ai putea să-mi spui ce s-ar cuveni să fac, în primul rînd ?

— Ar trebui să-mi dai un răgaz să mă gîndesc, spuse unchiul ; nu uita că sînt douăzeci de ani de cînd trăiesc aproape numai la ţară ; în asemenea condiţii îţi cam pierzi flerul şi nu prea ştii la ce uşă să baţi. Relaţiile noastre cu personalităţile care probabil ar fi dat de rostul întregii chestiuni s-au cam slăbit de la sine. Trăiesc retras la ţară, după cum ştii, şi în asemenea ocazii asta se resimte. Pe de altă parte, procesul tău a picat cu totul pe neaşteptate pentru mine, deşi scrisoarea Ernei mă făcuse să bănuiesc ceva, iar întîlnirea cu tine mi-a confirmat bănuielile. Dar asta n-are nici o importanţă : principalul acum e să nu pierdem nici un minut.

În timp ce vorbea, unchiul se ridică pe vîrfurile picioarelor şi făcu semn unui taxi ; apoi, pe cînd îi striga o adresă şoferului, îl trase pe K, după el, în maşină.

— Merg chiar acum la avocatul Huld, spuse el ; e unul din foştii mei colegi de şcoală ; sînt sigur că ai auzit

de el. Nu? Curios lucru! Are totuși o mare faimă ca apărător și ca avocat al săracilor. Dar mie îmi inspiră încredere mai ales ca om.

— Sînt de acord cu tine pentru tot ce faci, spuse K., deși graba și brutalitatea cu care acționa unchiul îl cam indispucea.

Pentru un acuzat, nu prea era plăcut să meargă la avocatul săracilor.

— Nu știam că se poate lua un avocat pentru asemenea chestiuni.

— Vai de mine! spuse unchiul, asta se înțelege de la sine. De ce n-ai lua? Și acum povestește-mi ce s-a întîmplat pînă azi, ca să fiu la curent cu întreaga afacere.

K. începu imediat să-i povestească, fără să treacă nimic sub tăcere, sinceritatea lui totală fiind singurul protest pe care și-l putea permite față de părerea unchiului că procesul e o mare ocară. Nu rosti decît o dată, și în treacăt, numele domnișoarei Bürstner; dar discreția aceasta nu-i știrbea cu nimic sinceritatea, căci domnișoara Bürstner n-avea nici o legătură cu procesul. Uitîndu-se pe fereastră în timp ce povestea, observă că se apropiau de mahalaua în care se aflau birourile tribunalului și-i atrase atenția unchiului său, dar acestuia coincidența nu i se păru deloc curioasă. Mașina se opri în fața unei clădiri întunecoase. Unchiul sună la prima ușă de la parter și, pe cînd așteptau să li se răspundă, zîmbi arătîndu-și dinții lui mari și-i șopti nepotului:

— E opt, o oră cam nepotrivită pentru primirea clienților; dar Huld n-o să mi-o ia în nume de rău.

Doi ochi mari, negri, se iviră în vizorul ușii, priviră o clipă spre noii veniți și dispărură ; dar ușa nu se deschise. Unchiul și K. își confirmară reciproc faptul că văzuseră cei doi ochi.

— E o servitoare nouă, care se teme de străini, spuse unchiul și mai bătu o dată.

Cei doi ochi se iviră iar ; păreau puțin triști chiar, dar poate că impresia aceasta era doar o iluzie optică pricinuită de flacăra gazului care ardea șuierînd deasupra capetele celor doi, luminînd totuși destul de slab.

— Deschide, strigă unchiul lovind cu pumnii în ușă ; sîntem prieteni ai domnului avocat.

— Domnul avocat e bolnav, șopti cineva în spatele lor.

În pragul unei uși, la celălalt capăt al culoarului, stătea în picioare un domn mărunțel, îmbrăcat într-un halat de casă ; el vorbise cu o voce extrem de înecată. Infuriat de așteptarea care începuse să i se pară exagerată, unchiul se întoarse brusc și strigă :

— Bolnav ? Spui că e bolnav ? și se îndreptă spre el cu un aer atît de amenințător de parcă domnul acela ar fi reprezentat boala însăși.

— Vi s-a deschis, spuse domnul arătînd ușa avocatului ; apoi își strînse halatul pe corp și dispăru.

Ușa fusese într-adevăr deschisă. O fată — K. recunoscu ochii de adineauri, negri și puțin bulbucăți — o fată îi aștepta în vestibul, înfășurată într-un șorț alb și lung, și cu o luminare în mînă.

— Altă dată să deschizi ceva mai repede, spune unchiul în loc de salut, pe cînd fata făcea o ușoară plecăciune. Hai, Josef, îi spuse el apoi lui K.

— Domnul avocat e bolnav, spuse fata văzînd că unchiul se și îndrepta spre una din uși, fără să mai stea s-o întrebe.

K. o privea lung, uimit, deși ea se întorsese cu spatele, ca să închidă ușa. Fata avea un cap ca de păpușă, complet rotund ; nu numai obrații palizi și bărbia, ci și templele îi erau rotunde, și marginile frunții.

— Josef ! strigă unchiul din nou ; apoi o întrebă pe fată : boala de inimă, nu-i așa ?

— Cred că da, spuse fata care trecu înaintea lor cu lumînarea și le deschise ușa.

Într-un colț al camerei, unde razele lumînării nu ajungeau încă, o față împodobită cu o barbă lungă se sălta puțin pe pat :

— Cine e, Leni ? întrebă avocatul care, orbit de lumină, nu-și recunoscuse musafirii.

— E Albert, vechiul tău prieten, spuse unchiul.

— Vai, Albert ! oftă avocatul, lăsîndu-se să cadă iar pe perne, ca și cum n-ar fi avut de ce să se prefacă față de acest vizitator.

— Ești chiar atît de bolnav ? întrebă unchiul, așezîndu-se pe marginea patului. Eu nu prea cred ; ai-o criză de inimă, cum ai mai avut de-atîtea ori, și o să-ți treacă, așa cum ți-au trecut și celelalte.

— S-ar putea, spuse încet avocatul, dar de data aceasta e mai rău decît a fost pînă acum ; abia pot să respir, nu mai dorm și-mi pierd zi de zi puterile.

— Așa ! făcu unchiul apăsîndu-și cu mîna lui mare panamaua pe genunchi ; iată niște vești rele ! Ești, măcar, îngrijit ca lumea ? E atît de trist și de întunecat aici !

E mult de cînd n-am mai fost pe la tine, dar mi se pare că odinioară locuința ta arăta ceva mai vesel. Și domnișoara asta e destul de tristă, dacă nu cumva se prefacă.

Fata stătea nemișcată, lingă ușă, cu lumînarea în mînă și, judecînd după vagul privirii, părea că-l privește mai degrabă pe K. decît pe unchi, chiar acum cînd acesta din urmă vorbea despre ea.

K. se rezemase de-un scaun pe care îl împinsese aproape de fată.

— Cînd ești bolnav ca mine, spuse avocatul, ai nevoie de odihnă; pentru mine liniștea aceasta nu e tristă. Și adăugă, după o clipă: Și-apoi, Leni mă îngrijește bine; se poartă foarte drăguț cu mine.

Dar unchiul nu păru deloc convins; vădit lucru, era pornit împotriva tinerei infirmiere; cu toate că nu-i răs-punse nimic bolnavului, n-o slăbi o clipă din ochi și o privi cu asprime cînd ea se apropie de pat, puse lumînarea pe noptieră și se plecă spre bolnav ca să-i șoptească ceva la ureche în timp ce-i aranja pernele.

Uitînd aproape cu totul că ar fi trebuit să-l menajeze pe bolnav, unchiul se ridică și începu să umble de colo-colo în spatele infirmierei; părea atît de furios, încît K. nu s-ar fi mirat deloc dacă l-ar fi văzut apucînd-o pe fată de fustă și împingînd-o departe de pat; cît despre K., el privea totul cu liniște; boala avocatului nu i se părea chiar o nenorocire căci, neputîndu-se opune zelului pe care unchiul ținea să-l desfășoare pentru proces, accepta bucuros ca zelul acesta să fie atenuat fără intervenția lui.

Poate numai ca s-o jignească pe infirmieră, unchiul spuse :

— Domnișoară, lasă-ne singuri o clipă, te rog ; am de discutat o chestiune personală cu prietenul meu.

Infirmiera, care tocmai netezea marginea dinspre pereți a cearșafului și era, deci, mult aplecată peste bolnav, întoarse doar capul și răspunse cu un ton liniștit, care contrasta ciudat cu vorbele când bolborosite furios, când rostite curgător, ale unchiului :

— Vedeți bine că domnul e atât de bolnav încît nu poate discuta nici un fel de chestiuni în momentul de față.

Fără îndoială că repetase expresia unchiului numai din comoditate, dar răspunsul ei putea să pară ironic chiar și unei persoane indiferente ; de aceea unchiul sări ca ars :

— Ce diavoliță ! biigui el cu vocea înecată de primele sufocări ale furiei.

K. se sperie, deși se așteptase la o asemenea izbucnire, și se repezi spre unchiu-său cu intenția precisă de a-i astupa gura cu amîndouă mîinile ; dar, din fericire, silueta bolnavului se înălță în clipa aceea de după față ; unchiul se strimbă groaznic, de parcă ar fi înghițit ceva dezgustător, apoi spuse puțin mai liniștit :

— Nu mi-am pierdut încă mințile, domnișoară. Dacă lucrul pe care ți l-am cerut n-ar fi posibil, nu ți l-aș fi cerut. Acum lasă-ne, te rog.

Infirmiera stătea în picioare, la căpătiul patului, cu capul spre unchi ; lui K. i se păru că o vede mîngîind mîna avocatului :

— Poți să spui tot față de Leni, șopti bolnavul cu glas rugător.

— Ceea ce vreau să spun nu mă privește pe mine și nu e vorba de-un secret al meu, vorbi unchiul și se răsuci de parcă ar fi vrut să arate că nu mai voia să discute, dar că-i mai acorda celuiilalt un minut de gândire.

— De cine e vorba atunci ? întrebă avocatul, cu voce stinsă, culcându-se la loc.

— De nepotul meu, spuse unchiul. L-am adus și pe el. Și-l prezintă : domnul procurist Josef K.

— Of ! făcu bolnavul ceva mai înviorat, și-i întinse mîna lui K. ; scuzați-mă, nu vă observasem. Du-te, Leni, îi spuse el apoi infirmierei care nu se împotriva deloc, și-i întinse mîna ca și cum s-ar fi despărțit de ea pentru multă vreme.

— N-ai venit deci, îi spuse unchiului care se apropiase, mai împăcat, n-ai venit deci să vizitezi un bolnav, ci pentru afaceri.

Ideea că veniseră să-l vadă ca pe-un bolnav părea că-l paralizase pînă atunci, într-atît păru de viguros începînd din clipa aceea. Rămase tot timpul sprijinit într-un cot, ceea ce nu se putea să nu fie obositor, și-și frămîntă tot timpul o șuviță din barbă.

— Ai și început să arăți mai bine de cînd a ieșit vrăjitoarea, începu unchiul. Dar se întrerupse și șopti : fac prinsoare că ascultă, și se repezi la ușă.

Dar după ușă nu se afla nimeni și unchiul se întoarse — nu dezamăgit, căci absența infirmierei i se părea un lucru și mai rău — ci enervat.

— Te înșeli în privința ei, spuse avocatul fără s-o apere mai mult — poate vrînd să arate astfel că infirmiera n-avea nevoie de apărare. Apoi continuă pe-un ton ceva mai prietenos : cit despre afacerea nepotului dumitale, firește că m-aș socoti fericit să mă pot ocupa de ea, dacă puterile îmi vor îngădui o sarcină atît de dificilă ; tare mă tem însă că nu sînt la înălțimea cerințelor, dăr n-am să mă dau în lături de la nimic ; dacă n-am să pot face față situației, o să putem angaja oricînd încă un coleg. Sincer vorbind, afacerea în cauză mă interesează prea mult ca să renunț dinainte să mă ocup personal de ea. Dacă inima n-o să-mi reziste pînă la capăt, măcar o să aibă un prilej demn să-și înceteze bătaile.

K. se gîndea că nu înțelege un cuvînt din tot ce-și spusese ei ; își privea într-una unchiul sperînd să găsească la el vreun sens, dar acesta ședea cu lumînarea în mînă pe noptiera de pe care o sticlură cu medicamente se și rostogolise pe covor ; unchiul aproba clătînînd din cap tot ce spunea avocatul, se arăta de acord asupra tuturor punctelor și-și privea din cînd în cînd nepotul, cerîndu-i parcă aceeași aprobare. Îi vorbise cumva unchiul, mai înainte, avocatului, despre proces ? Nu ; ar fi fost imposibil căci tot ce se petrecuse adîneaori anula o asemenea presupunere. De aceea spuse :

— Nu înțeleg nimic.

— Să mă fi înșelat oare ? întrebă avocatul, la fel de mirat și de stînjenit ca și K ; să mă fi dus graba pe o cale greșită ? Despre ce doriți să-mi vorbiți ? Credeam că e vorba despre procesul dumneavoastră.

— Despre proces, firește, spuse unchiul și-l întrebă pe K. : atunci ce dorești ?

— Dar de unde știți oare cît de cît despre mine și despre procesul meu ? întrebă K.

— A ! Asta era ! zîmbi avocatul. Doar știți bine că sînt avocat : frecventez cercuri juridice în care se vorbește totdeauna despre procese și le rețin pe cele mai neobișnuite, mai ales cînd e vorba de nepotul unui prieten. Cred că nu-i nimic de mirare în asta.

— Ce dorești ? îl întrebă unchiul pe K. Pari neliniștit.

— Frecvența cercuri juridice ? întrebă K.

— Sigur că da, spuse avocatul.

Iar unchiul adăugă :

— Întrebi ca un copil.

— Cu cine să mă văd, spuse avocatul, dacă nu cu colegii mei de breaslă ?

Tonul lui era atît de convingător, încît K. nu-i răspunse nimic.

„Lucrați totuși, ar fi vrut el să spună — dar nu izbuti să-și învingă reținerea de-a rosti cuvintele, lucrați totuși pentru justiția obișnuită și nu pentru cea din pod.“

— Gîndiți-vă, continuă avocatul cu tonul cuiva care explică printr-o paranteză un lucru de la sine înțeles, gîndiți-vă că asemenea relații aduc mari avantaje clienței mele, în multe privințe. Asta nici n-ar mai fi nevoie să v-o spun. Firește, pentru moment boala mă stingherește destul, dar am încă printre oamenii justiției cîțiva prieteni care vin să mă vadă și de la care mai aflu ce e nou. Ba poate că aflu mai repede chiar decît unii perfect sănătoși, care stau toată ziua la tribunal. Așa se face că

am, chiar în clipa de față, un oaspete care mi-e foarte drag.

Și arată spre un colț întunecos al încăperii.

— Unde ? întrebă K. aproape cu grosolănie, din pricina uimirii.

Și se uită nedumerit în jurul lui ; fișia de raze a luminării era departe de-a răzbate pînă la peretele din față. Dar, într-adevăr, ceva începuse să se miște în colțul acela. Iar cînd unchiul ridică lumina, descoperiră acolo un domn în vîrstă, așezat lingă o măsuță. Peșemne că domnul acela își ținuse pînă și răsufarea ca să poată rămîne atîta vreme neobservat ; acum, el se ridică ceremonios și vădit supărat că se atrăsese atenția asupra lui. Și își agită mîinile ca pe niște aripioare, ca să arate că refuză orice prezentare și orice plecăciune, că nu ține cu nici un chip să-i deranjeze pe ceilalți și că-i roagă să-l lase în întuneric și să-i uite prezența. Dar lucrul acesta nu mai era cu putință.

— Ne-ați luat prin surprindere, spuse avocatul, ca să se explice.

Și, cu un gest, îl încurajă pe domnul cel vîrstnic să se apropie, iar domnul se apropie încet, privind în jurul lui, extrem de șovăitor, dar cu oarecare demnitate.

— Domnul șef de birou... Ah, dar iertați-mă ! nu v-am prezentat încă. Iată-l pe prietenul meu Albert K. și pe nepotul său, domnul procurist Josef K. ; iar dumnealui e domnul șef de birou. Domnul șef de birou a avut amabilitatea să vină să mă vadă. Un profan nu și-ar putea da seama de valoarea unei asemenea vizite ; ca s-o poți aprecia trebuie să fii inițiat, trebuie să cunoști mulțimea

de treburi care îl copleșesc pe domnul șef de birou. Dar el a venit, totuși, și eram pe cale de-ă sta de vorbă liniștit, atît cît îmi îngăduie slăbiciunea pricinuită de boală. De fapt nu-i interziseseam lui Leni să deschidă ușa eventualilor vizitatori, pentru că nu așteptam pe nimeni, credeam că o să rămînem singuri. Și tocmai atunci, dragul meu Albert, a început tu să bați cu pumnii în ușă, iar domnul șef de birou s-a retras într-un colț cu scaunul și cu măsuta; dar observ că, dacă am vrea, am avea un subiect de discuție comun; să ne adunăm deci la un loc... Domnule șef de birou..., adăugă el înclinîndu-și capul cu un zîmbet slugarnic și arătînd un fotoliu de lingă pat.

— Din păcate, vai! nu pot să rămîn decît cîteva clipe, spuse șeful de birou, amabil, adîncindu-se în fotoliu și uitîndu-se la ceas. Treburile nu-mi dau răgaz. Dar nu vreau să scap prilejul de-a face cunoștință cu prietenul unui prieten de-al meu; și dădu ușurel din cap către unchiul care păru foarte satisfăcut de noua lui cunoștință; la drept vorbind, temperamentul îl împiedica pe unchi să-și exprime sentimentele; de aceea însoți cu un rîs pe cît de zgomotos pe atît de jenat cuvintele șefului de birou. Oribil tablou! K. putu să-l privească în voie, căci de el nu se ocupa nimeni! Șeful de birou, din moment ce fusese chemat să ia parte la discuție, preluă, după cum îi era obiceiul, frînele convorbirii. Avocatul, a cărui slăbiciune de mai adineauri poate că avusese doar rostul de-ai alunga pe noii oaspeți, începu să asculte atent, cu mîna pîlnie la ureche, iar unchiul, care nu lăsase lumînarea — o balansa pe pulpă și avocatul privea adesea, îngrijorat, jocul acesta — unchiul uită curînd orice urmă de jenă și

se lăsa cu totul cucerit de încântarea pe care i-o produceau elocința șefului de birou și gesturile unduioase cu care acesta își însoțea cuvintele. Rezemat de tăblia patului, K. se pomeni cu totul neglijat, poate chiar dinadins, de șeful de birou, și nu le mai servi decât ca auditor bătrînilor domni. Dealtfel, abia dacă știa despre ce vorbeau ei și-și lăsa gîndurile să-i rătăcească în voie, cînd la infirmieră, cînd la pîrtarea grosolană a unchiului față de ea, cînd la întrebarea dacă-l mai văzuse vreodată pe șeful de birou. Nu cumva se aflase și el în publicat-venit la primul lui interogatoriu? S-ar putea să se înșele; oricum, șeful de birou s-ar fi putut perfect situa printre bătrînii cu bărbi rare aflați în primul rînd al publicului.

La acestea se gîndea K. în clipă cînd un zgomot ca de porțelan spart îi făcu pe toți să ciulească urechile, atenți.

— Mă duc să văd ce s-a întîmplat, spuse K. și porni încet, vrînd parcă să le dea celorlalți posibilitatea de a-l reține.

Abia ieșise în vestibul și tocmai încerca să se orienteze în beznă, cînd o mină mică se așeză pe mina lui, care încă nu dăduse drumul clantei, și închise încetîșor ușa.

— Nu s-a întîmplat nimic, îi șopti ea. Am aruncat doar o farfurie în perete, ca să te scot de-acolo.

Stingherit, K. îi spuse :

— Și eu mă gîndeam la dumneata.

— Cu atît mai bine, spuse infirmiera. Vino !

După cîțiva pași, ajunseră în fața unei uși de sticlă mată, pe care tînăra o deschise.

— Intră, spuse ea.

Se aflau, fără îndoială, în biroul avocatului. Atît cît se putea desluși în bătaia lunii care lumina un mic pătrat de podea în fața celor două ferestre mari, încăperea era mobilată cu lucruri masive și grele.

— Aici, spuse infirmiera arătînd un fel de ladă întunecată, cu un spătar de lemn sculptat.

De îndată ce se așeză, K. își continuă cercetarea; se afla într-o sală înaltă, în mijlocul căreia clientela avocatului săracilor pesemne că se simțea absolut pierdută. I se păru chiar că și vede cîțiva clienți apropiindu-se cu pași mărunți de biroul imens. Dar uită imediat senzația aceasta și nu mai avu ochi decît pentru tînăra care se ghemuise lingă el și aproape că-l strivea de spătar.

— Credeam, spuse ea, că ai să vii singur, fără să te chem. E ciudat, totuși; mai întîi, cînd ai intrat, nu ți-ai mai luat ochii de la mine, și acum mă faci să te aștept. Spune-mi Leni, adăugă ea repede, ca și cum n-ar fi trebuit să piardă nici o secundă a întîlnirii.

— Cu plăcere, îi răspunse K., dar ciudățenia despre care vorbeai, Leni, e foarte ușor de explicat. Mai întîi trebuia să ascult pălăvrăgeala bătrînilor și nu puteam pleca fără motiv; apoi, nu sînt obraznic de felul meu, am o fire mai mult timidă, și nici dumneata, Leni, nu pari să te lași cucerită de la prima vedere.

— Asta nu, spuse Leni punînd mîna pe spătar și privindu-l pe K. drept în ochi, asta nu, dar nu ți-am plăcut și probabil că nu-ți plac nici acum.

— Să-mi placi, spuse K. ocolind un răspuns direct, să-mi placi ar fi cam puțin.

— Oh ! zîmbi ea.

Spusele lui K., urmate de exclamația aceasta, îi dădeau lui Leni o oarecare superioritate. De aceea K. tăcu un timp. Și, pentru că se obișnuise cu întunericul din încăpere, putu să distingă unele amănunte ale mobilierului. Remarcă, mai ales, un tablou imens atârnat în dreapta ușii și se aplecă înainte să-l vadă mai bine. Tabloul înfățișa un bărbat în robă de judecător, stînd pe un jilț înalt, a cărui poleială aurie părea că împroașcă întreaga pinză. Partea ciudată a portretului o constituia însă atitudinea judecătorului : în loc să stea în jilț cu demnitate calmă, judecătorul își apăsa cu putere brațul stîng pe spătarul și pe brațul jilțului, pe cînd brațul drept îl ținea complet degajat, sprijinit doar cu palma de una din rezemătoarele laterale, de parcă s-ar fi pregătit să țîșnească în sus, împins de o violență indignare, ca să spună un lucru decisiv, poate chiar să rostească sentința definitivă. Acuzatul trebuia presupus la picioarele scării ale cărei trepte de sus, acoperite cu un covor galben, se deslușeau destul de bine.

— Poate că e judecătorul meu, spuse K. arătînd cu degetul tabloul.

— Eu îl cunosc, spuse Leni, privînd și ea tabloul. Vine destul de des pe aici. Portretul e din tinerețe, dar nu se poate să-i fi semănat vreodată ; în realitate, judecătorul este extrem de mărunț. Asta nu-l împiedică să ceară portrete în care să arate ca un personaj imens, căci e cumplit de vanitos, cum dealtfel sîntem toți aici. Și eu sînt vanitoasă, și sînt foarte supărată că nu-ți plac.

La cuvintele ei, K. îi răspunse cuprinzînd-o în brațe și trăgînd-o cît mai aproape. Leni își rezemă, tăcută, capul de umărul lui. Iar K., mereu cu gîndul la judecător, o întrebă :

— Ce grad are ?

— E judecător de instrucție, îi răspunse ca apucîndu-i mîna cu care K. îi cuprinsese tîlia și jucîndu-se cu degetele lui.

— Și el e tot un simplu judecător de instrucție, spuse K., dezamăgit. Funcționarii superiori se ascund, iar el s-a instalat într-un jilț !

— Nu-i nimic adevărat, spuse Leni cu fața culcată pe palma lui K. În realitate, judecătorul stă pe-un scaun de bucătărie, peste care se așază o pătură veche, de grajd, împăturită în patru. Dar nu te mai poți gîndi și la altceva, în afară de procesul dumitale ? adăugă ea, încet.

← Îmi e cu neputință, spuse K. Ba chiar cred că mă gîndesc prea puțin la el.

— Nu prin asta greșești, spuse Leni. Am auzit însă că ești grozav de îndărătnic.

— De la cine ai auzit ? întrebă K.

Îi simțea pe piept apăsarea trupului și privea bogatul și densul șuvoi al părului ei brun.

— Nu pot să-ți spun mai mult, îi răspunse Leni. Nu-mi cere nume, ci înlătură-ți defectul, nu fi atît de încăpățînat ; tribunalului acestuia nu i te poți opune și ești silit să mărturisești. Mărturisește, deci, la prima ocazie. Abia după aceea ai să poți încerca să găsești vreo posibilitate de scăpare. Abia după aceea. Și nici atunci

n-o să izbutești, decît dacă o să-ți vină cineva în ajutor. Dar nu-ți face griji : am să mă ocup eu de asta.

— S-ar părea că știi multe despre tribunal și despre toate tertipurile necesare aici, spuse K. și și-o așează pe Leni pe genunchi, căci se lipise prea tare de el.

— Așa e bine, spuse Leni instalîndu-se comod pe genunchii lui, după ce-și netezise pliurile fustei și-și aranjase bluza.

Apoi i se agăță cu amîndouă mîinile de gît, își lăsă capul pe spate și-l privi îndelung.

— Dacă nu mărturisesc, nu mă poți ajuta ? o întrebă el, ca s-o încerce. Și se gîndi, aproape mirat : Ia te uită ! Imi recrutez ajutoare ; mai întîi domnișoara Bürstner, apoi nevasta aprodului și acum această mică infirmieră care s-ar părea că are o ciudată nevoie de mine. Și imi stă pe genunchi de parcă aici ar fi adevăratul ei loc !

— Nu, îi răspunse Leni clătînînd încet din cap, dacă nu mărturisești n-am să te pot ajuta. Dar dumneata nu-mi dorești deloc ajutorul, puțin îți pasă de el, ești îndărătnic și nu te lași convins... Ai o iubită ? îl întrebă ea peste o clipă.

— Nu, răspunse K.

— Ba ai ! făcu Leni.

— Da, e-adevărat, spuse K., tăgăduiam și, totuși, îi port fotografia în buzunar.

Și, la rugămintea lui Leni, îi arată o fotografie a Elsei ; ghemuită pe genunchii lui K., Leni privi poza : un instantaneu. Elsa fusese fotografiată după unul din dansurile vijelioase pe care îi plăcea să le danseze în localul unde servea ; fusta îi unduia în aer, din pricina piruiete-

lor ; mîinile și le ținea pe șolduri, și rîdea, cu gîtul întins; în poză nu se putea vedea spre cine rîde.

— Poartă corset și se strînge prea tare, spuse Leni arătînd locul unde, după părerea ei, lucrul acesta se vedea clar ; nu-mi place ; e vulgară și neîndeminatică. Dar poate că față de dumneata e blindă și drăguță, așa s-ar părea din fotografie. Adeseori, fetele acestea solide știu să fie blinde și drăguțe ; dar să se sacrifice pentru dumneata, ar fi în stare ?

— Nu, spuse K., nu e nici blindă, nici drăguță, și nici n-ar fi capabilă să se sacrifice pentru mine. Dealtfel, nu i-am cerut niciodată asemenea lucruri și nici măcar fotografia n-am privit-o pînă acum atît de atent, ca dumneata.

— Asta fiindcă nu ții prea mult la ea , spuse Leni. Deci, nu-ți este iubită.

— Ba da, spuse K. Nu-mi retrag cuvintele.

— S-ar putea să-ți fie iubită, dar n-ai regreta-o prea mult dacă ai pierde-o sau dacă ai înlocui-o cu alta, de pildă cu mine.

— Firește, poți gîndi așa, spuse K. zîbind, dar Elsa are un mare avantaj față de dumneata ; ea nu știe nimic despre procesul meu, și chiar dacă ar ști ceva nu s-ar gîndi niciodată la el. Și n-ar căuta niciodată să mă convingă să cedez.

— Asta nu-i deloc un avantaj, spuse Leni ; dacă nu mai are și altele, pot să sper. Are vreun defect fizic ?

— Un defect fizic ? întrebă K.

— Da, spuse Leni, eu am un mic defect fizic. Iată-l.

Și-și depărtă degetul mijlociu de inelarul mîinii drepte : între aceste două degete pielea crescuse pînă la jumătatea celei de-a doua falange. \

Din pricina întunericului, K. nu observă imediat ce voia să-i arate, dar Leni îi conduse mîna, orbește, și-l făcu să-i pipăie pielea.

— Ce ciudățenie ! se miră K.

Și, după ce-i privi toată mîna, adăugă :

— Drăguță gheară !

Leni acceptă cu un fel de mîndrie mirarea lui K. ; acesta îi lipi și-i dezlipi de nenumărate ori cele două degete ; în cele din urmă, i le sărută înainte de-a le da drumul.

— Oh ! strigă ea atunci, m-ai sărutat.

Grăbită, cu gura deschisă, se cocotă cu genunchii pe genunchii lui. K. o privea uluit. Acum, cînd erau atît de aproape, observă că Leni răspîndea un parfum amar și iute, o aromă ca de piper ; ea îi luă capul și i-l culcă pe sîni, se aplecă deasupra lui, apoi îi mușcă și-i sărută gîtul, ba își trecu dinții și prin părul lui.

— M-ai luat pe mine în schimb ! gemea Leni din cînd în cînd ; bagă de seamă, m-ai luat pe mine în schimb !

Dar genunchiul îi alunecă și, cu un ușor țipăt, Leni aproape se prăbuși pe covor. Ca s-o țină, K. o prinse de talie, dar se pomeni și el tras în cădere.

— Acum ești al meu, spuse Leni. Iată cheia casei. Vino cînd vrei, îi mai șopti ea, ca încheiere.

Și-i mai aruncă, din fugă, o sărutare, pe cînd el pleca.

Afară, începuse să cadă o burniță mărunță. K. se gîndea să se ducă în mijlocul străzii ca s-o mai vadă pe

— Leni, încă o dată, la fereastră, când unchiu-său țîșni dintr-un automobil care aștepta în fața casei și pe care el, distrat, nu-l observase; unchiul își apucă nepotul de braț și-l împinse spre poartă, ca și cum ar fi vrut să-l țin-tuiască acolo.

— Cum ai putut să faci una ca asta! îi strigă el. Ai dăunat enorm procesului tău, care se urnise pe calea cea bună! Te duci și te ascunzi cu scîrnăvia aia mică și stricată care, culmea, mai e, firește, și amanta avocatului; lipsești ore întregi, și nu cauți măcar un pretext, nu ascunzi nimic, faci totul pe față, dai fuga la ea și rămii cu ea! Și ne uiți acolo pe toți trei: pe unchiul care se spetește alergînd pentru tine, pe avocatul care-ți trebuie ca să cîștigi, și mai ales pe șeful de birou, personajul acesta atît de puternic, de care depinde întregul tău proces în faza actuală! Noi căutăm un mijloc ca să te ajutăm; eu mă vād silit să discut cît se poate de prudent cu avocatul; avocatul, la rîndul său, nu știe cum să se mai poarte cu șeful de birou; în fața atîtor greutăți, datoria ta ar fi măcar să mă susții pe cît posibil! Iar tu rămii cu ea! Și vine, vrînd-nevrînd, momentul cînd lucrul acesta nu mai poate fi tăinuit! Firește, oamenii sînt politicoși și nu pomenesc nimic despre lipsa ta, încearcă să mă crute; dar pînă la urmă nu se mai pot stăpîni, și fiindcă nu putem vorbi despre ce ne interesează, nu mai scot un cuvînt! Am stat un sfert de ceas fără să ne spunem nîmic, ascultînd dacă nu cumva te întorci. Degeaba! Pînă la urmă, șeful de birou, care zăbovisе mai mult decît ar fi dorit, s-a ridicat să-și ia rămas bun; se vedea cît de colo că-i părea rău pentru mine, dar n-avea cum să

mă ajute ; și a mai întârziat cîteva clipe la ușă, cu o amabilitate de necrezut, apoi s-a dus. Îți închipui ce mult m-a ușurat plecarea lui : simțeam că mă sufoc. Iar avocatul, care e bolnav, a suferit și mai mult din pricina ta : omului acestuia cumsecade aproape că-i pierise graiul cînd mi-am luat rămas-bun de la el. Probabil că ai contribuit la prăbușirea lui totală, ai grăbit moartea unui om de care aveai nevoie. Tar pe mine, unchiul tău, mă lași să te aștept aici, în ploaie, ore și ore. Pune mîna să vezi ce ud sînt.

AVOCATUL, INDUSTRIAȘUL ȘI PICTORUL

Intr-o dimineață de iarnă — afară ninge, în lumina tulbure a zilei — K. ședea la birou; deși era încă devreme, se simțea extrem de obosit. Ca să scape de funcționarii mai mărunți, îi spusese omului de serviciu că are de terminat o lucrare mai importantă și-i poruncise să nu lase pe nimeni să intre. Dar, în loc să lucreze, se frământa pe scaun și muta de colo-colo obiectele de pe masă; în cele din urmă își întinse, fără să-și dea seama, mâinile pe masă și rămase așa, fără mișcare, cu capul plecat.

Ideea procesului nu-l slăbea o clipă; se întrebase adeseori dacă n-ar fi fost mai bine să se apere întocmind un raport scris pe care să-l trimită tribunalului: și-ar fi expus în el biografia, pe scurt, și ar fi explicat, în legătură cu toate evenimentele cât de cât importante din viața lui, motivele care îl determinaseră să procedeze așa cum procedase, judecînd apoi motivele acestea după opiniile lui actuale; în încheiere, ar fi arătat motivele acestei ultime hotărîri. Un asemenea raport i se părea cu mult superior față de obișnuita metodă de apărare a avocați-

lor pe care, dealtfel, îi socotea cam dubioși. Într-adevăr, K. nici nu știa ce întreprinde avocatul; fără îndoială că nu făcea mare lucru, din moment ce trecuse mai mult de-o lună de când maestrul Huld încetase să-l mai cheme și, dealtfel, nici la consultațiile precedente nu avusese deloc impresia că omul acesta ar fi putut să-l ajute prea mult. Maestrul Huld aproape că nu-l întrebasese nimic, deși ar fi avut atâtea întrebări de pus. Întrebările acestea erau esențiale. K. simțea el însuși ce-ar fi fost necesar să fie întrebat. Dar avocatul, în loc să-l întrebe, se lansa în discursuri interminabile, sau stătea ca mut în fața lui, plecându-se ușor peste masă, probabil d'n cauză că îi slăbise auzul, și își frământa o șuviță din barbă, privind desenele de pe covor, în locul unde K. se culcase cu Leni. Din când în când îi dădea niște sfaturi seci, cum se dau copiilor. Discuții pe cât de lungi pe atât de plictisitoare, pentru care K. se gîndea să nu dea nici un ban cînd va veni vremea plății. Cînd avocatul socotea că-l umilise îndeajuns, încerca, de obicei, să-l mai îmbărbăteze un pic. Și-i povestea atunci că mai cîștigase, total sau în parte, multe proccse asemănătoare și că, procesele acelea, deși în realitate mai puțin dificile, păreau totuși mai desperate decît procesul lui. Are lista lor aici, în ser-tar — și lovea în masă — dar secretul profesional îl împiedică, din nefericire, să arate dosarele. Marea experiență dobîndită în cursul dezbaterilor o să-i folosească neapărat lui K.; firește că a și început, imediat, să lucreze: prima întîmpinare e gata făcută. Întîmpinarea aceasta e foarte importantă, căci întreg procesul depinde, adeseori, de prima impresie pe care o face apărarea. Din

păcate — și asupra acestui lucru trebuie în orice caz să-i atragă de pe acum atenția lui K. — se întâmplă destul de des ca primele întâmpinări să nu fie citite de tribunal. Sînt pur și simplu clasate, sub cuvînt că interrogatoriul acuzatului e, pînă una alta, mai important decît toate întâmpinările scrise. Tribunalul mai spune chiar, uneori, atunci cînd inculpatul stăruie prea mult, că întâmpinarea îi va fi citită odată cu toate celelalte acte, înaintea hotărîrii definitive, cînd dosarul va fi complet. Dar, din păcate, lucrul acesta nu e totdeauna adevărat, adăugă avocatul; în genere prima întâmpinare zace în vreun sertar, sau pînă la urmă se pierde și, chiar dacă e păstrată, de obicei nu e citită, după cum a aflat el, deși, cîstit vorbind, din surse nu prea autorizate. Situația aceasta e regretabilă, dar își are temeiurile ei. K. nu trebuie să piardă din vedere că dezbaterile nu sînt publice, că pot deveni publice dacă tribunalul socotește necesar, dar că legea nu prevede acest caracter public. De aceea dosarele tribunalului, și mai ales actul de acuzare, rămîn secrete și pentru acuzat, și pentru apărătorul său, prin urmare, în genere, e greu de știut împotriva cui trebuie îndreptată prima întâmpinare, și nu i se permite, în fond, întâmpinării acesteia să furnizeze elemente utile, decît prin vreo împlinire fericită. Întâmpinări cu adevărat utile nu se pot face decît ceva mai tîrziu, în cursul interogatoriilor, dar întrebările puse inculpatului lasă să se întrevadă sau să se ghicească diferitele capete de acuzare și motivele pe care sînt întemeiate. În asemenea condiții apărarea se găsește, nici vorbă, într-o situație foarte defavorabilă, ba chiar penibilă, dar asta și inten-

ționează tribunalul. Legea nu admite în mod expres apărarea, ci doar o îngăduie, și se poate pune chiar întrebarea dacă paragraful din lege care pare că o îngăduie, o îngăduie în realitate. De aceea nu există propriu-zis avocați recunoscuți de tribunalul în cauză; toți cei care se prezintă la bară nu sînt decît avocați de contrabandă. Evident, faptul acesta dezonorează întreaga breaslă; K. n-are decît să privească sala rezervată avocaților, data viitoare cînd s-o duce în birourile tribunalului, și probabil că o să se îngrozească văzîndu-i pe cei adunați acolo; numai aspectul odăiței rezervate avocaților ar fi suficient să arate disprețul tribunalului pentru oamenii aceștia. Odăița e luminată printr-un ochi de geam mic și atît de înalt încît ca să privești prin el — respirînd fumul hornului așezat alături și mînjindu-ți fața cu funingine — trebuie mai întîi să găsești un confrate pe ai cărui umeri să te poți cocoța; în plus — și asta numai ca un exemplu pentru starea în care se află încăperea — podeaua are de mai bine de-un an o gaură prin care poate că un om n-ar izbuti să treacă, dar e suficient de mare, totuși, ca să ți se scufunde piciorul în ea; și cum sala avocaților se află la etajul al doilea al podului, dacă se nimerește ca vreunul dintre avocați să calce în gaură, piciorul îi atîrnă prin tavanul primului etaj al podului, exact deasupra culoarului în care așteaptă inculpații.

Avocații nu exagerează deci cînd declară că situația aceasta este de-a dreptul rușinoasă. Reclamațiile lor n-au însă nici un fel de audiență în fața administrației. Și le e strict interzis să facă vreo modificare pe cheltuiala lor; altminteri, există motive temeinice ca avocații să fie tra-

tați așa ; tribunalul caută 'să elimine pe cît posibil apărarea și ține ca acuzatul să răspundă el însuși de toate. În fond, punctul acesta de vedere nu e rău : dar să se tragă de aici concluzia inutilității avocaților pentru inculpat, în fața acestui tribunal, ar fi cît se poate de greșit. Dimpotrivă, nicăieri avocații nu le pot fi mai de folos, căci, în genere, dezbaterile nu sînt secrete numai pentru public, ci și pentru acuzat ; firește, în măsura în care secretul e posibil, dar într-o largă măsură, totuși. Într-adeavăr, acuzatul n-are dreptul să vadă dosarele tribunalului, iar după interogări ar fi foarte dificil de ghicit ce conțin dosarele, mai ales pentru acuzatul intimidat și copleșit de grijile care-i sustrag atenția. Aici intervine apărarea. De obicei, avocații n-au dreptul să asiste la întrevederile cu judecătorul de instrucție, de aceea sînt nevoiți să-l desçoasă pe acuzat imediat după interogatoriu și pe cît se poate chiar în ușa încăperii unde se iau interogatoriile, ca să poată descifra, din explicațiile lui adesea confuze, ce-ar putea deveni util pentru apărare. Dar nici cele aflate nu sînt prea importante, căci, în condițiile date, nu se poate afla mare lucru, deși, la drept vorbind, un om competent s-ar descurca mai bine decît un novice. Atual principal îl constituie relațiile personale ale avocatului ; pe ele se bazează adevărata valoare a apărării. Din propriile lui experiențe, K. și-a dat seama că organizarea tribunalului lasă de dorit în ceea ce privește gradele superioare, că printre salariații mărunți se află destui venali și coruptibili ; în privința aceasta, zidul justiției are numeroase spărturi. La spărturile acestea se înghesuie ma-

joritatea avocaților, aici mituiesc, aici trag cu urechea și spionează; aici au avut loc, cel puțin în trecut, furturi de acte. Și e de netăgăduit că unii apărători obțin în felul acesta rezultate de moment, uimitor de favorabile acuzațului; ele constituie mîndria avocaților și momeala cu care își atrag clienți noi; dar asemenea rezultate nu înseamnă nimic sau aproape nimic pentru evoluția ulterioară a proceselor. Numai relațiile personale cinstite, și anume cu funcționarii mai importanți — firește, funcționari superiori ai instanțelor inferioare — pot avea o reală valoare; numai ele pot influența evoluția procesului, la început pe nesimțite, iar mai apoi din ce în ce mai vădit. Sigur, puțini avocați izbutesc pe calea aceasta; iată de ce alegerea lui K. fusese cît se poate de fericită. Nu există, spunea doctorul Huld, apărătorul său, decît unul sau doi avocați care să se poată lăuda cu relații ca ale lui. Aceștoră puțin le pasă, firește, de cunoștințele pe care le-ar putea face în camera avocaților; cu oamii de acolo ei nu vor să aibă a face; dar cu funcționarii tribunalului au relații cît se poate de strînse. Maestrul Huld nu mai avea nevoie să pîndească apariția veșnic problematică a judecătorilor de instrucție în anticamerele domniilor lor, ca să încerce să obțină de la ei, după cum aveau chef, răspunsuri aproape totdeauna mincinoase și fanteziste. Nu K. însuși putuse să constate că funcționarii — și cîteodată chiar unii de rang înalt — vin din proprie inițiativă să-l informeze, pe față, sau măcar într-un fel ușor interpretabil, și discută cu el despre viitoarea evoluție a dezbaterilor; în unele cazuri izolate, ei se lasă chiar convinși și adoptă uneori părerile avocatului. În privința aceasta însă,

e bine să n-ai prea multă încredere în ei ; oricît de categoric și-ar exprima noua poziție favorabilă apărării, imediat după aceea se întorc, poate, la birou ca să dea, pentru debaterile din ziua următoare directive cu totul diferite și cîteodată mult mai severe pentru acuzat decît fuseseră cele de pînă atunci, datorate tocmai punctului de vedere pe care pretindeau că l-au lepădat definitiv. Împotriva unor asemenea lucruri nu se poate întreprinde nimic, căci promisiunile făcute între patru ochi rămîn mai departe promisiuni făcute între patru ochi și nu pot impune nici un fel de obligație, chiar dacă apărarea n-ar fi obligată să păstreze relații cît mai bune cu domnii funcționari. Ar mai trebui spus de asemenea că atunci cînd domnii funcționari intră în legătură cu apărătorii — și cînd au a face cu oameni competenți — nu fac asta numai din prietenie sau din filantropie, ci pentru că, într-o anumită privință, depind și ei de avocați.

Tocmai aici iese la iveală defectul unui organism al justiției care decretează de la bun început judecarea secretă. Funcționarii sînt lipsiți de contactul cu societatea ; pentru procesele obișnuite, ei sînt bine înarmați ; asemenea procese pot să se desfășoare aproape de la sine, pe făgașul cunoscut, și abia dacă e nevoie să se intervină pe ici, pe colo, ușurel, pentru ca lucrurile să meargă normal ; dar în fața cazurilor fie extrem de simple, fie deosebit de dificile, funcționarii se pomenesc adeseori dezorientați ; trăind zi și noapte închistați în literalele legii, ei sfîrșesc prin a pierde sensul exact al relațiilor umane, și pierderea aceasta îi face să dea greș în cazurile mai sus pomenite. Și atunci vin să ceară sfat avocaților. urmați de

vreun servitor care poartă actele de obicei atît de secrete. La fereastra aceasta ai putea vedea mulți domni, și ultimii pe care te-ai aștepta să-i vezi, privind pe stradă cu un aer deznădăjduit, în timp ce avocatul cercetează dosarele de pe masa lui ca să le poată da un sfat. În asemenea ocazii se vede bine, dealtfel, cît de serios își privesc domniile lor meseria și la ce disperare îi împing piedicile pe care prin însăși natura lor nu le pot învinge.

În orice caz, adăuga avocatul, situația lor nu e prea ușoară și nu trebuie să le faci nedreptatea de-a o socoti astfel. Ierarhia justiției este infinită și printre treptele ei chiar inițiații abia dacă se descurcă. Și cum, în genere, dezbaterile tribunalelor rămîn secrete atît pentru funcționarii mai mărunți cît și pentru public, ele nu pot fi niciodată urmărite pînă la capăt ; procesele intră deci adeseori în resortul vreunei instanțe, fără să se știe de unde vin, și dispar fără să se știe încotro. De aceea funcționarii sînt lipsiți de învățămintele pe care le-ar putea trage din studiul diverselor faze ale unui proces, din verdict și din motivările lui. Ei n-au dreptul să se preocupe decît de partea procedurii pe care le-o rezervă legea și, adeseori, știu despre ce urmează, adică despre rezultatele proprii lor munci, mai puțin chiar decît știe apărarea care, în genere, rămîne în contact cu acuzatul pînă la sfîrșitul dezbaterilor. Deci și în privința aceasta funcționarii justiției au multe de învățat de la avocați. În fața unei asemenea situații, cum mai poate să se mire K. văzînd iritabilitatea funcționarilor, care se manifestă adeseori jignitor la adresa acuzaților — căci fiecare face experiența aceasta ? Toți funcționarii sînt veșnic iritați, chiar

dacă par calmi. Firește, de pe urma acestui fapt au mult de suferit avocații mărunți. În legătură cu asta se povestește chiar o anecdotă care pare cît se poate de adevărată : un vechi funcționar, altminteri om liniștit și de treabă, studiasse o zi și o noapte, fără întrerupere — căci funcționarii aceștia sînt extrem de sîrguincioși — o afacere judiciară dintre cele mai dificile și încîlcită mai ales de întîmpinările avocaților. Dimineața, după douăzeci și patru de ore de muncă ingrată, funcționarul nostru se așează la pîndă în dosul ușii și-i aruncă în josul scării pe toți avocații care voiau să intre. Avocații se adunară pe unul din paliere ca să se sfătuiască ce-i de făcut ; pe de-o parte, n-aveau dreptul real de-a intra în tribunal, și asta îi împiedica să întreprindă vreo acțiune legală împotriva funcționarului — pe care, dealtfel, aveau tot interesul să-l menajeze, după cum s-a mai arătat ; dar, pe de altă parte, cum fiecare zi petrecută în afara tribunalului era complet pierdută pentru ei, țineau grozav să intre. Pînă la urmă căzură de acord că trebuiau să-l istovească pe bătrînul funcționar. Urcară deci, pe rînd, treptele ; ajuns sus, fiecare dintre ei se lăsa aruncat jos, după o lungă rezistență pasivă ; la capătul scării, avocatul era cules de colegii săi. Jocul acesta dură cam o oră, după care bătrînul domn, obosit și de munca de peste noapte, se simți într-adevăr istovit și se întoarse în biroul unde lucra. Cei de jos ținură mai întîi să se convingă că bătrînul plecase. De aceea îl trimiseră pe unul dintre ei cu misiunea de-a cerceta dacă locul era într-adevăr gol. Și nu intrară în sală decît după reîntoarcerea celui trimis, fără să îndrăznească a spune un cuvînt, căci avocații nu țin deloc să aducă vreo îm-

bunătațire sistemului judiciar, pe cînd oricare dintre acuzați, chiar și cel mai slab la minte — și lucrul acesta e foarte semnificativ — de la primul contact cu justiția începe totdeauna să se gîndească la proiecte de reforme, risipindu-și astfel timpul și energia pe care le-ar putea folosi pentru sine într-un mod cu mult mai folositor. Singura metodă cuminte, spunea maestrul Huld, e să iei lucrurile așa cum sînt. Chiar dacă ar fi posibilă îmbunătățirea unor aspecte mărunte — ceea ce, de fapt, ar însemna o neghiobie — în cel mai fericit caz nu s-ar putea obține rezultate decît pentru procesele viitoare, iar faptul că atragi asupra ta atenția unor funcționari ranchiunoși îți este extrem de dăunător. Trebuie să eviți pe cît posibil să fii remarcat, să stai liniștit chiar dacă lucrul acesta e împotriva rațiunii, să încerci să înțelegi că imensul organism judiciar va rămîne totdeauna oarecum în aer și dacă încerci din proprie inițiativă să-l schimbi cît de cît, îți tai singur craca de sub picioare și te poți prăbuși, pe cînd imensul organism poate cu ușurință — totul ținîndu-se legat în sistemul lui — să-și găsească o rotiță de schimb și rămîne cum a fost, dacă nu cumva — și lucrul acesta e cel mai probabil — devine mai viguros, mai atent, mai sever și mai rău. Cel mai bun lucru e deci să-l lași pe avocat să-și vadă de treaba lui și nu să-l deranjezi. Reproșurile, sigur, sînt aproape cu totul inutile, mai ales cînd nu-i poți face pe oameni să înțeleagă întreaga lor importanță. dar lui K. se vedea silit totuși să-i spună cît își păgubise propria cauză purtîndu-se așa cum se purtase față de șeful de birou. De acum înainte numele omului acelaia

influent aproape că trebuia șters de pe lista celor care ar fi putut să facă ceva pentru K. ; orice aluzie la proces, cât de ușoară, șeful de birou se prefăcea dinadins că n-o aude, asta era clar. În multe privințe, funcționarii justiției se poartă ca niște copii. Cel mai nevinovat lucru — și, din păcate, atitudinea lui K. nu putea fi socotită ca atare — putea uneori să-i rănească atât de mult încît să-i facă să nu mai vorbească nici cu cei mai buni prieteni, să le întoarcă spatele cînd îi întîlnesc și să lucreze cît pot împotriva lor. Dar se mai întîmplă cîteodată ca o glumă de doi bani, riscată cînd crezi că totul e pierdut, să-i facă să rîdă fără nici un motiv și să-i împace brusc, în modul cel mai neașteptat. Relațiile cu ei sînt, totodată, și foarte complicate și foarte simple ; nici un principiu nu le-ar putea reglementa.

În asemenea condiții, ar fi de mirare să-ți ajungă o viață de om ca să admiți că ai putea izbuti din cînd în cînd. Și, nici vorbă, ai ore de melancolie, ca toți oamenii, ore cînd crezi că nu ți-a izbutit nimic, cînd ți se pare că n-ai cîștigat decît procesele destinate de cînd lumea să fie cîștigate și care ar fi ajuns și fără tine la bun sfîrșit, pe cîtă vreme celelalte procese le-ai pierdut pe toate, în ciuda zbuciumului, a grijilor și a succeselor aparente care te-au bucurat atît. Și în asemenea momente ți se pare că nu trebuie să te încrezi în nimic și că, de-ar trebui să răspunzi la unele întrebări precise, n-ai îndrăzni măcar să negi faptul că atîtea procese care ar fi ajuns de la sine la un deznodămînt favorabil, au fost, cu cele mai bune intenții din lume, îndrumate de tine pe căi greșite. Firește, pînă și în sentimentul acesta mai există un soi de certi-

tudine, dar ea e singura care-ți mai rămîne. Crizele acestea de scepticism — căci, evident, nu sînt decît niște crize — îi amenință pe avocați mai ales cînd li se ia din mînă un proces pe care îl duseseră destul de departe și în mod satisfăcător. Iată, fără îndoială, cel mai rău lucru care i se poate întîmpla unui avocat. O asemenea nenorocire nu e pricinuită niciodată din vina acuzatului ; un inculpat care și-a ales apărătorul e silit să-l păstreze orice s-ar întîmpla. Căci, altfel, cum s-ar putea descurca singur după ce a recurs la apărător ? Asta nu se întîmplă niciodată, dar se întîmplă uneori ca procedura să ia o direcție pe care avocatul nu mai are dreptul s-o urmeze ! Și i se retrag, în același timp și procesul, și acuzatul, și totul ; cele mai utile relații nu-i mai folosesc atunci la nimic, căci funcționarii înșiși ignoră cele petrecute. Procesul intră într-o fază în care nu mai există dreptul la apărător, și se află în miinile unor instanțe inaccesibile, iar avocatul nu-l mai poate vedea pe inculpat. Iar într-o bună zi, cînd te întorci acasă, găsești pe masă toate întîmpinările pe care le-ai redactat cu atîta rîvnă și cu cele mai justificate speranțe ; ele ți-au fost înapoiate fiindcă nu mai au dreptul să figureze în noua fază a procesului. Acum, au devenit simple petice de hîrtie, fără nici o valoare. Asta nu înseamnă însă că și procesul e pierdut, sau cel puțin nu există nici un motiv categoric ca să admiți o asemenea presupunere : atîta doar că nu se mai știe nimic despre proces și nu se va mai ști niciodată nimic. Din fericire, cazurile de acest fel nu sînt decît excepții și chiar dacă procesul lui K. o să intre vreodată pe o asemenea cale, pentru moment e încă departe de ea și îi lasă avocatului

destul teren de activitate. K. putea fi sigur că ocazia n-o să fie pierdută. După cum i s-a spus, întâmpinarea n-a fost încă trimisă, dar nu-i nici o grabă căci, în momentul de față, e mult mai important să se stabilească primele contacte cu funcționari competenți, ceea ce s-a și făcut — cinstit vorbind, nu totdeauna cu prea mult succes — și e mult mai bine, deocamdată, să nu fie divulgate amănunte care nu l-ar putea influența pe K. decît într-un sens nefavorabil, dîndu-i prea multe speranțe sau sperîndu-l prea tare ; se știe doar că unii funcționari se arătaseră foarte binevoitori și alții se arătaseră mai puțin favorabili, dar nu refuzaseră să-i ajute. În total, rezultatul era deci cît se poate de satisfăcător, dar nu trebuiau încă trase concluzii pe baza aceasta, căci toate negocierile preliminare începeau la fel și numai desfășurarea ulterioară a dezbaterilor putea să arate în ce măsură fuseseră de folos. În orice caz, nimic nu e încă pierdut și dacă, în ciuda celor întîmplate, vom reuși să-l cîștigăm pe șeful de birou — cîteva încercări fuseseră făcute în acest sens — rana va fi curată, cum spun chirurgii, și vom putea aștepta liniștiți viitoarea desfășurare a lucrurilor.

Cînd se lansa în asemenea discursuri, avocatul nu mai isprăvea. Și, la fiecare vizită, le lua de la capăt. Existau mereu progrese, dar în ce constau ele n-avea voie să spună. Lucra de zor la prima întâmpinare, dar încă n-o terminase, fapt care se dovedea a fi cît se poate de favorabil la consultația următoare, căci momentul — imposibil de prevăzut — ar fi fost rău ales pentru trimiterea întâmpinării. Iar cînd, obosit de-atîtea vorbe, K. observa că lucrurile merg extrem de încet, chiar ținînd seama de

toate dificultățile existente, avocatul îi răspundea că ele merg binișor pe micul lor făgaș, dar că, firește, ar fi ajuns mult mai departe dacă el, K., i s-ar fi adresat mai devreme. Din păcate, întârziase, și neglijența aceasta avea să-i mai aducă pe viitor și alte necazuri, mult mai mari decât simpla pierdere de timp.

Singura întrerupere binefăcătoare a consultațiilor era venirea lui Leni, care știa totdeauna să potrivească în așa fel lucrurile încât să-i aducă maestrului Huld ceaiul de câte ori K. se afla la el. Leni rămânea apoi în spatele lui K., avînd aerul că-l privește pe avocat — care se apleca foarte mult deasupra ceștii ca să-și toarne ceaiul și să-l soarbă cu lăcomie. Și, pe furiș, ea își lăsa mîna în mîna lui K. Atunci se făcea liniște deplină ; avocatul bea, K. îi strîngea mîna lui Leni, iar Leni îndrăzneă uneori să mîngîie încetișor părul lui K.

— Mai ești aici, Leni ? întreba avocatul cînd termina.

— Voiam să duc ceașca, spunea Leni.

Urma apoi o ultimă strîngere de mînă ; avocatul se ștergea la gură și începea, cu puteri noi, să-i vorbească lui K.

Ce voia oare ? Să-l încurajeze ? Sau să-l aducă la disperare ? K. nu-și dădea seama ; dar, curînd, un lucru îi apărură vădit : apărarea lui nu se afla în mîini bune.

S-ar fi putut foarte bine ca avocatul să spună adevărul, deși se vedea cît de colo că vrea să-și dea aere și că nu mai avusese niciodată ocazia să se ocupe de-un proces atît de important pe cît părea să fie cel al lui K. Dar relațiile pe care le scotea mereu în evidență păreau, într-adevăr, suspecte ; oare le folosea numai pentru K. ? Avo-

catul nu uita niciodată să spună că era vorba numai de funcționari inferiori, deci de slujbași extrem de mărunți și cărora desfășurarea procesului putea, într-o anumită măsură, să le favorizeze avansarea. La urma urmei, n-ar fi fost posibil ca tocmai ei să-l folosească pe avocat ca să îndrume procesul după dorința lor, pe căi cu totul nefavorabile inculpatului ? Poate că nu acționau așa în toate procesele, firește, un asemenea lucru n-ar fi fost posibil ; cu siguranță că existau și cazuri în care funcționarii dădeau o mână de ajutor avocatului, ca să-l răsplătească pentru serviciile aduse, căci aveau tot interesul să-i păstreze reputația ; dar dacă lucrurile stăteau într-adevăr așa, în ce sens interveneau ei în procesul lui K., proces extrem de spinos, după cum spunea maestrul Huld, menit să constituie un eveniment senzațional și care atrăsese de la bun început întreaga atenție a tribunalului ? Din păcate, în privința aceasta nu prea încăpeau multe îndoieli. Se vedea clar că prima întâmpinare nu fusese încă înaintată, deși procesul dura de luni de zile. După spusele avocatului, totul se afla încă la început ; firește, metoda era excelentă, dacă urmăreau să-l adoarmă pe inculpat și să-l mențină inactiv, ca să-l atace prin surprindere cu verdictul, sau măcar cu rezultatele anchetei, când i se va aduce la cunoștință că au fost defavorabile și că procesul va fi trimis în fața unei instanțe superioare.

Era absolut necesar să intervină inculpatul însuși. Convingerea că trebuie să acționeze el însuși devenea imperioasă pentru K., mai ales când se simțea foarte obosit, ca în dimineața aceasta de iarnă, când totul i se părea

atît de nesigur. Uitase dispreţul pe care-l avusese la început faţă de proces ; dacă ar fi fost singur pe lume, şi-ar fi putut foarte uşor neglija procesul, admitînd că i-ar fi fost intentat, ceea ce cu siguranţă că nu se putea întîmpla într-un asemenea caz. Acum însă unchiul îl şi dusesese la avocat, obligaţiunile familiare intrau în joc ; situaţia lui încetase de-a mai fi cu totul independentă de evoluţia procesului, avusese el însuşi imprudenţa să le vorbească unor cunoscuţi, cu o inexplicabilă satisfacţie, despre cele întîmplate ; alţii aflaseră, nu se ştie cum ; relaţiile cu domnişoara Bûrstner păreau rămase în suspensie, ca şi procesul ; pe scurt, nu mai avea de ales dacă să accepte sau să refuze procesul ; se afla intrat în el din plin şi trebuia să se apere ; dacă obosea, putea să ajungă rău.

Pentru moment, n-avea de ce să fie prea îngrijorat. Izbutsese într-un timp relativ scurt şi fără să-şi cînte eforturile să ocupe un post însemnat la bancă ; ştîruse să se menţină în postul acesta înconjurat de stima tuturor, şi acum nu trebuia, deci, decît să-i consacre procesului o parte din calităţile care îi înlesniseră ascensiunea ; şi, atunci, fără doar şi poate că totul avea să se termine cu bine ; dacă voia să ajungă la ţintă era mai ales necesar să elimine *a priori* orice idee de culpabilitate. Nu exista delict, procesul nu era altceva decît o mare afacere ai-doma afacerilor pe care le tratase adeseori în mod avantajos pentru bancă, o afacere în cadrul căreia, ca de obicei, te pindeau diferite primejdii ce trebuiau parate. Prin urmare, nu-i era îngăduit să-şi fixeze mintea la ideea că s-ar putea să aibă vreo vină, ci trebuia să se gîndească numai la propriul său interes. În privinţa aceasta era

necesar să-i retragă avocatului dreptul de a-l reprezenta și, cu cît ar fi făcut-o mai curînd, poate chiar în seara aceea, cu atît ar fi fost mai bine ; faptul în sine ar fi constituit poate, după cum spunea avocatul, un lucru ne-maiiauzit și-un gest extrem de jignitor, dar K. nu putea admite ca eforturile pentru proces să i se ciocnească de obstacole provenite de la propriul său apărător. Odată descotorosit de avocat, trebuia să depună urgent întîmpinarea și să insiste hotărît, chiar zilnic dacă putea, să fie luată în considerare. Pentru asta, firește, n-o să fie deloc suficient să se așeze lîngă ceilalți inculpați, pe gang, și să-și pună pălăria pe bancă ; va trebui să-i sîciie zilnic pe funcționari, să-i asedieze cu ajutorul femeilor sau al altor persoane, să-i constrîngă să se așeze la birou și să-i studieze întîmpinarea, în loc să se uite în gang printre gratiile de lemn. N-avea dreptul să-și cruce nici o clipă eforturile, totul trebuia organizat și supravegheat perfect. Trebuia ca justiția să întîlnească odată un inculpat care știa să se folosească de drepturile lui.

Dar deși K. avea destulă încredere în sine pentru îndeplinirea acestui program, dificultățile întocmirii primei întîmpinări îl copleșeau. Cu o săptămîină înainte mai roșea încă la gîndul că ar putea fi obligat într-o bună zi să scrie cu mîna lui documentul, dar că o să-i mai fie și greu să-l redacteze, nu se gîndise niciodată. Își amintea că într-o dimineată, cînd avea enorm de lucru, lăsase totul baltă și, pe neașteptate, își luase blocnotesul ca să încerce schițarea planului unei întîmpinări destinate greșului său avocat, și că exact în clipa aceea ușa se deschisese și directorul-adjunct intrase în biroul lui, rîzînd cu hohote.

Rîsul acesta fusese cît se poate de penibil pentru K. ; deși, firește, n-avea nici o legătură cu întîmpinarea despre care directorul-adjunct habar n-avea, ci se datora unei anecdote despre bursă, auzită tocmai atunci. Ca să facă înțeleasă gluma fusese nevoie de-un desen și directorul-adjunct, aplecîndu-se peste masa de lucru a lui K. și luîndu-i creionul din mînă, executase deseul pe hîrtia pregătită pentru întîmpinare.

Astăzi, K. nu mai simțea nici pic de rușine ; întîmpinarea trebuia făcută. Dacă n-o izbuti să găsească timp la birou pentru ea, ceea ce părea foarte probabil, o s-o redacteze acasă, noaptea. Iar dacă nici nopțile n-au să-i fie de ajuns, o să ceară un concediu. Esențial era să evite jumătățile de măsură, căci metoda aceasta e cea mai rea, nu numai în afaceri, ci totdeauna și pretutindeni. Întîmpinarea constituia, nici vorbă, o muncă aproape interminabilă. Chiar dacă ai fi fost cît se poate de optimist, tot ți-ai fi dat lesne seama că o să-ți fie cu neputință s-o duci vreodată la capăt. Nu din lene sau din neîncredere (asemenea motive puteau să-l împiedice doar pe maestrul Huld), ci pentru că, ignorînd cu totul natura delictului și a tuturor complicațiilor posibile, trebuia să-ți recapitulezi întreaga viață, pînă la cele mai mici amănunte, și s-o expui cu toate colțișoarele ei, s-o discuți sub toate aspectele. Iar pe deasupra, cît de jalnică era o asemenea muncă ! Poate ar fi fost bună pentru mintea senilă a unui pensionar, căruia să-i ajute să-și treacă zilele prea lungi. Dar acum cînd K. avea nevoie să-și adune toate forțele cerebrale pentru muncă, acum cînd fiecare oră trecea prea repede — căci era în plină ascensiune și începuse să

reprezintă un pericol pentru directorul-adjunct — acum cînd voia să se bucure, ca orice tînăr, de serile și de nopțile prea scurte, tocmai acum trebuia să înceapă redactarea întîmpinării ! K. începu să se tînguie, în gînd. Și ca să pună capăt frămîntărilor, apăsă fără să-și dea seama pe butonul soneriei electrice instalată în anticameră. Cînd făcu gestul acesta, dădu cu ochii de pendulă. Era ora unsprezece ; pierduse deci două ore, un timp enorm și prețios, gîndindu-se și visînd, iar acum firește că se simțea mai obosit decît înainte. Dar, la urma urmei, nu-și pierduse timpul de pomană ; în orele acestea luase hotărîri care puteau să-i fie foarte utile. Oamenii de serviciu îi aduseră odată cu corespondența, și două cărți de vizită ale unor domni care îl așteptau de multă vreme pe K. Iar cei doi domni făceau parte dintre clienții cei mai importanți ai băncii, pe care K. n-ar fi trebuit în nici un caz să-i lase să aștepte. De ce picaseră într-un moment atît de nepotrivit ? Și de ce — asta păreau că întrebă și ei, de dincolo de ușa închisă — de ce sînguinciosul K. risipea cele mai bune ore de muncă, ocupîndu-se de treburile lui personale ? Istovit de grijile de pînă atunci și plictisit dinainte de cele care aveau să urmeze, K. se ridică să-l întîmpine pe primul vizitator.

Noul venit era un omuleț vioi, un industriaș pe care îl cunoștea bine. Se scuză că-l deranjează pe K. de la o muncă atît de importantă, iar K. se scuză, la rîndul său, că-l lăsase să aștepte. Dar o făcu atît de distrat și cu un ton atît de nepotrivit, încît industriașul ar fi observat, fără doar și poate, dacă n-ar fi fost prea absorbit de propriile lui probleme. Industriașul începu să scoată de prin toate

buzunarele hîrtii cu calcule şi cu tabele şi le etală în faţa lui K. explicîndu-i cîteva cifre ; îndreptă apoi o mică greşală de calcul care-i sărise în ochi în ciuda examinării rapide şi, amintindu-i lui K. o afacere similară încheiată cu el anul trecut, menţionează, în treacăt, că de data aceasta o altă bancă ţinea cu tot dinadinsul să se ocupe de ea, după care tăcu, vrînd să afle părerea lui K. Acesta urmărise la început cu mult interes cuvintele industriaşului ; înţelesese importanţa afacerii şi ideea îi absorbisese atenţia, dar din păcate pentru prea puţină vreme ; curînd, încetase să mai asculte şi începuse să dea pur şi simplu din cap la fiecare exclamaţie a celuilalt, apoi nu mai făcu nici gestul acesta, ci se mărgini să privească ţeasta cheală, aplecată peste hîrtii, şi să se întrebe cînd o să-şi dea seama omul din faţa lui că vorbeşte în gol. De aceea, cînd industriaşul tăcu, K. rămase un timp convins că tăcerea aceasta n-avea alt rost decît să-i permită lui să-şi recunoască incapacitatea de-a asculta. Dar după privirea atentă a industriaşului — vizibil gata la orice răspuns — observă, cu regret, că trebuia să continue discuţia. K. îşi înclină deci fruntea, ca şi cum ar fi primit un ordin, şi începu să-şi plimbe agale creionul peste hîrtii, oprindu-se din cînd în cînd ca să puncteze vreo cifră oarecare. Industriaşul încercă să-i ghicească obiecţiile ; poate că cifrele nu erau exacte, poate că nu erau convingătoare, în orice caz acoperi hîrtiile cu palma şi, apropiindu-se foarte mult de K., reîncepu expunerea generală a afacerii.

— E dificil, spuse K. strîmbînd din buze.

Nemaiavînd de ce să se agaţe, din moment ce hîrtiile erau acum acoperite, se lăsă, istovit, să cadă în braţele

fotoliului. Și abia dacă ridică privirea cînd ușa direcției se deschise și directorul-adjunct se ivi, nedeslușit, ca prin ceață. O clipă, K. își uită preocupările, cu gîndul numai la rezultatul imediat al intervenției acestuia care îl ușura enorm, căci industriașul, ridicîndu-se dintr-un salt, pîrnise grăbit în întîmpinarea directorului-adjunct. Temîndu-se ca directorul-adjunct să nu dispară așa cum se ivise, K. ar fi dorit ca industriașul să se grăbească de zece ori mai mult. Dar teama lui se dovedi a fi neîntemeiată, căci cei doi domni se întîlniră, își strinseră mîinile, și se apropiară împreună de biroul lui. Industriașul se plînsese de lipsa de interes a procuristului față de afacerea propusă și arătă spre K. ; acesta se adînci din nou în studierea hîrtilor, sub privirea directorului-adjunct. Cînd cei doi domni se plecară peste masa lui de lucru și cînd industriașul se porni să-i explice directorului-adjunct cît de interesante îi erau propunerile, lui K. i se păru că amîndoi — și-i vedea acum exagerat de mari — duc pe deasupra lui tratative privind propria-i persoană ; de aceea, ridicînd ochii prudent și încercînd cu încetul să vadă ce se petrece sus, luă la întîmplare una dintre hîrțile de pe birou, o puse pe latul palmei și le-o întinse, ridicîndu-se domol și fără grabă. Gestul nu corespundea nici unei necesități ; K. se supunea pur și simplu sentimentului că așa va trebui să facă atunci cînd, în sfîrșit, va termina marea întîmpinare care avea să-l dezvinovățească total. Directorul-adjunct, atent la discuție, abia dacă aruncă o privire distrată spre hîrtie — ceea ce era important pentru K. n-avea mare importanță pentru el — luă pur și simplu hîrtia din mîna

lui K., spuse : „Mulțumesc, știu despre ce-i vorba“, și o puse liniștit la locul ei, pe masă ; amărît, K. îl privi pieziș, dar directorul-adjunct nu observă nimic, sau, dacă observă, se simți încurajat, căci rîse de cîteva ori cu hohote, îl puse în încurcătură pe industriaș printr-un răspuns subtil, apoi îl scoase imediat din încurcătură făcîndu-și singur o nouă obiecție, după care își invită clientul la el în birou ca să discute încheierea afacerii.

— E un lucru deosebit de important, îi spuse el industriașului, îmi dau perfect seama. Domnul procurist — și chiar în momentul acela directorul-adjunct i se adresa tot numai industriașului — domnul procurist va fi, desigur, încîntat să-l scăpăm de grija aceasta, căci afacerea cere să fie gîndită cu mintea limpede, iar el pare astăzi mai mult decît obosit ; de altfel, îl și așteaptă în anticameră cîteva persoane, cam de multă vreme.

K. mai avu suficientă prezență de spirit să-și întoarcă fața de la directorul-adjunct și să nu-i adreseze decît industriașului un zîmbet destul de amabil, deși înghețat ; altceva nu mai făcu, ci rămase aplecat înainte, cu amîndouă miinile sprijinite de birou, ca un funcționar la masa de lucru, și-i privi pe cei doi domni care luau hîrțile sub ochii lui, continuînd să vorbească, și dispărură în biroul direcției. La ușă, industriașul se mai întoarce o dată și-i spuse că nu-și ia încă rămas bun fiindcă avea de gînd să revină ca să-l informeze pe domnul procurist despre rezultatele negocierii. De altfel, adăugă el, avea să-i facă o mică comunicare.

. K. rămase, în sfîrșit, singur ; nu-i trecu nici o clipă prin minte să primească alți clienți și nu se gîndi decît

vag la șansa de care profita : cei de afară credeau că el mai discută încă cu industriașul, și nimeni, nici chiar omul de serviciu, n-avea să-și permită să intre. K. se îndreptă spre fereastră, se așeză pe pervaz, ținându-se cu mâna de-un ivăr, și privi piața. Zăpada continua să cadă. Cerul nu se înseninase deloc.

Șezu așa multă vreme, fără să știe exact ce-l neliniștea ; nu se întorcea decît din cînd în cînd, cu o ușoară teamă, spre ușa vestibulului, atunci cînd i se părea că aude vreun zgomot. Dar cum nu intra nimeni, se calmă, se duse la lavabou, se spălă cu apă rece și reveni din nou la fereastră, cu capul ceva mai limpede. Hotărîrea pe care o luase, de-a se apăra singur, i se părea mult mai grea decît își închipuise la început. Atîta vreme cît lepădase grija apărării pe spinarea avocatului, nu se simțise, de fapt, decît foarte puțin atins de proces ; îl privise de la distanță, fără contact direct ; avusese timp suficient să-i examineze în voie desfășurarea sau să se dezintereseze de el. Dar acum, cînd își asumase el însuși sarcina de-a se apăra, trebuia să se expună singur la toate loviturile tribunalului, cel puțin provizoriu. Rezultatul urma să fie, mai apoi, liberarea totală și definitivă ; pînă atunci însă, trebuia să facă față unei primejdii cu mult mai mari decît cele de pînă acum. Dacă nu crezuse că va fi așa, întîlnirea de astăzi cu industriașul și cu directorul-adjunct putea să-i dovedească din plin contrariul. Și el, cum se purtase, buimăcit numai la gîndul că luase hotărîrea de-a se apăra singur ! Ce-o să mai fie ? Ce viitor își pregătea ? O să găsească oare calea cea bună, calea care să-l scoată la liman, în ciuda tuturor obstacolelor ? O apărare atentă și minu-

țioasă — altfel, nici n-ar fi avut sens — n-o să-i ceară neapărat să renunțe la orice fel de activitate ? O să poată face față ? Iar banca în ce fel o să reacționeze ? Nu era vorba numai de întâmpinarea pentru care un concediu poate că i-ar fi ajuns, deși o cerere de concediu i se părea riscantă în momentul de față ; era vorba de-un întreg proces, cu o durată imposibil de prevăzut. Ce piedică, ivită pe neașteptate, în cariera lui K. !

Și trebuia să lucreze pentru bancă ! Își privi biroul. Să primească acum clienții și să discute cu ei ? În timp ce procesul lui continua, în timp ce, sus, în pod, funcționarii tribunalului rămăneau aplecați peste dosarul procesului, el trebuia să aibă grijă de afacerile băncii ! Nu era asta oare un fel de tortură aprobată de tribunal, ca un adaos la proces ? Și-o să țină cineva seama, la bancă, de situația lui specială, atunci când îi va aprecia munca ? Nimeni ! Niciodată ! Procesul lui era mai mult sau mai puțin cunoscut aici. Dar de cine ? Și în ce măsură ? Existau speranțe ca directorul-adjunct să nu fi aflat încă nimic ; altminteri, să fi văzut numai cum l-ar fi folosit împotriva lui K. ! Fără pic de omenie sau de colegialitate. Dar directorul ? Sigur, avea intenții bune față de K. ; dacă zvonul despre proces ar fi ajuns pînă la el, probabil că ar fi încercat să-i ușureze munca, atît cît i-ar fi fost posibil, dar nici vorbă că pînă la urmă n-ar fi răzbit ; căci acum cînd contragreutatea reprezentată de K. începea să slăbească, directorul se afla din ce în ce mai mult sub influența directorului-adjunct, care exploata spre profitul lui starea precară a sănătății conducătorului băncii. Ce putea deci să spere K. ? Rumegîndu-și astfel gîndurile,

poate că nu făcea decît să-și slăbească puterea de rezistență ; dar era cît se poate de necesar să nu se amăgească singur și să vadă lucrurile cît mai clar cu putință.

Fără nici un motiv special, ci pur și simplu ca să mai zăbovească puțin înainte de-a începe lucrul, K. încercă să deschidă fereastra. Ivărul se lăsă greu și trebui să-l apuce cu amîndouă mîinile. De afară năvăli valul de ceață amestecată cu fum și răspîndi în cameră un ușor miros de ars. Cîțiva fulgi de zăpadă intrară și ei, împinși de vînt.

— Urită toamnă ! spuse, în spatele lui K., industriașul care intrase neobservat, întorcîndu-se de la directorul-adjunct.

K. aprobă clătînînd din cap și privi neliniștit servieta din care industriașul se pregătea să-și scoată hîrtille ca să-i comunice rezultatul negocierilor cu directorul-adjunct. Dar industriașul, care-i urmărise privirea, izbi cu palma în servietă și spuse, fără s-o deschidă :

— Vreți să știți rezultatele ? Am contractul gata, sau aproape gata. Directorul dumneavoastră adjunct e un om încîntător. Numai că nu-i bine să te încrezi prea mult în el.

Și începu să rîdă, stringîndu-i mîna lui K., vrînd să-l facă și pe el să rîdă. Dar K. găsi acum suspect faptul că nu voia să-i arate hîrtille ; iar în observația industriașului nu i se păru nimic de rîs.

— Domnule procurist, îi spuse acesta, cu siguranță că suferiți din pricina vremii. Astăzi păreți cam prost dispus.

— Da, spuse K. ducîndu-și palmele la temple, am dureri de cap, necazuri familiale.

— Exact, spuse industriaşul care era un om nerăbdător şi nu izbutea să asculte niciodată o frază pînă la capăt. Fiecare om îşi are de purtat crucea...

Fără să-şi dea seama, K. făcu un pas spre uşă ca şi cum ar fi vrut să-şi conducă vizitatorul, dar acesta continuă să-i vorbească :

— Aş mai avea ceva să vă spun, domnule procurist. Tare mă tem să nu vă necăjesc vorbindu-vă despre asta tocmai astăzi, dar am mai trecut de două ori pe aici în ultima vreme şi am uitat de fiecare dată. Iar dacă mai amîn, cine ştie dacă o să mai aibă rost să vă spun vreodată. Şi poate ar fi păcat căci, la urma urmei, comunicarea mea s-ar putea să aibă oarecare valoare.

Pînă să apuce K. să-i răspundă, industriaşul se apropie de el cît putu mai mult, îl lovi cu latul degetului peste piept şi-l întrebă încet :

— Aveţi un proces, nu-i aşa ?

K. se dădu înapoi strigînd :

— Asta v-a spus-o directorul-adjunct !

— Da de unde ! răspunse industriaşul. Cum ar putea directorul-adjunct să afle ?

— Dar dumneavoastră ? întrebă K., mai stăpîn pe sine.

— Mie mi se mai întîmplă să aflu, ici-colo, cîte ceva de la tribunal, spuse industriaşul. Tocmai în legătură cu asta aş vrea să vă spun cîteva cuvinte.

— Mulţi oameni mai au legătură cu tribunalul ! spuse K. plecîndu-şi fruntea.

Și îl conduse pe industriaș spre birou. După ce se așezară ca mai înainte, industriașul începu :

— Din păcate, ceea ce am să vă comunic poate că nu e prea important. Dar în asemenea chestiuni, nimic nu trebuie neglijat. Și apoi, țineam și eu să vă fac un serviciu, oricît de neînsemnat ar fi el. Nu ne-am înțeles oare noi doi totdeauna în afaceri ? Ei bine...

K. vru atunci să-și ceară scuze pentru felul în care se purtase, dar industriașul, neadmițînd nici o întrerupere, își săltă servieta sub braț ca să arate că era grăbit și continuă :

— Am auzit vorbindu-se despre procesul dumneavoastră de la un oarecare Titorelli. Un pictor. Titorelli e pseudonimul lui, habar n-am cum îl cheamă în realitate. De ani de zile vine din cînd în cînd să mă vadă la birou și-mi aduce niște mici tablouri — e aproape cerșetor — și-i dau totdeauna un fel de pomană. Altminteri, tablourile sînt drăguțe, cîmpii, peisaje, în sfîrșit, vă închipuiți cum. Tîrgul ăsta, cu care ne obișnuiserăm amîndoi, mergea totdeauna cît se poate de bine ; pînă la urmă însă, pictorul a început să mă viziteze cam prea des și i-am spus-o. Așa am început să discutăm ; eram curios să știu cum poate trăi numai din pictură, și-atunci am aflat, spre marea mea mirare, că se întreține mai ales din portrete. Mi-a spus că lucrează pentru tribunal. L-am întrebat pentru care. Și atunci a început să vorbească despre lucrurile acestea. Dumneavoastră sînteți mai în măsură decît oricine să vă dați seama cît m-au uimit povestirile lui. De-atunci aflu mereu, la fiecare vizită de-a lui, noutăți de la tribunal și încet, încet, am căpătat o oarecare expe-

riență în privința aceasta. La drept vorbind, Titorelli e cam palavragiu și de multe ori trebuie să-i închid gura nu numai fiindcă e mincinos, ci mai ales pentru că un om de afaceri ca mine, care abia poate să-și ducă povara propriilor lui griji, n-are timp să se ocupe și de poveștile altora. Dar să lăsăm asta. Mi-am spus că Titorelli v-ar putea fi de folos ; cumoaște mulți judecători și cu toate că el, personal, nu poate avea mare influență, v-ar putea sfătui asupra modului cel mai sigur de-a ajunge la unii magistrați cu influență. Și chiar dacă sfaturile lui n-ar fi hotăritoare, părerea mea este că dumneavoastră tot ați putea trage mari foloase din ele. Căci sunteți aproape avocat. Eu totdeauna am spus : domnul procurist K. e aproape avocat. Zău, nu-mi fac deloc griji în privința procesului dumneavoastră. Vreți să vă duceți la Titorelli ? Recomandarea mea o să-l decidă să facă tot ce-i va sta în putință. Cred că ar trebui, într-adevăr, să vă duceți. Nu neapărat astăzi ; cînd doriți, ocazional. De altfel, faptul că vă sfătuiesc eu nu vă obligă deloc să vă duceți la pictor. Dacă socotiți că e mai cuminte să vă lipsiți de el, firește că e mai bine să-l lăsați încolo. Poate că v-ați și trasat un plan precis, pe care Titorelli ar putea să-l strice. În cazul acesta, nu vă duceți la el, vă rog. De altfel, trebuie să-ți învingi sila ca să-i ceri sfaturi unei asemenea pramatii. În fine, faceți cum doriți. Iată o scrisoare de recomandare și adresa pictorului.

Dezamăgit, K. luă scrisoarea și o viri în buzunar. Avantajul pe care i l-ar fi putut aduce recomandarea însemna, în cel mai fericit caz, o nimica toată pe lingă plictiseala pricinuită de faptul că industriașul aflase

despre proces și că pictorul putea oricînd să răspîndească zvonul. De aceea, abia dacă izbuti să-și învingă sila și să-i mulțumească, prin cîteva cuvinte, industriașului care se și îndrepta spre ușa.

— Am să mă duc, spuse el pe cînd își lua, la ușa, rămas bun de la industriaș, sau am să-i scriu să treacă pe la birou să mă vadă, căci sînt prea ocupat în momentul de față.

— Știam că veți găsi soluția cea mai bună, spuse industriașul. La drept vorbind, credeam că ați prefera să evitați venirea la bancă a unor oameni de teapa lui Titorelli și discuțiile cu ei, aici, despre proces. Și să știți că nu e niciodată bine să lași scrisori în mîinile unor asemenea personaje. Dar cu siguranță că ați cîntărit totul și știți mai bine ce trebuie să faceți.

K. dădu din cap și-l conduse pe industriaș pînă în anticameră. Dar, deși părea liniștit, începuse să se teamă. De fapt, nu spusese că o să-i scrie lui Titorelli decît ca să-i arate industriașului că-i aprecia recomandarea și că ținea să se gîndească pe loc la posibilitatea de a-l înîlîni pe pictor ; dar, dacă i s-ar fi părut util ajutorul pictorului, n-ar fi șovăit să-i scrie imediat. Că să-și dea seama însă de primejdiile la care l-ar fi putut duce această scrisoare, fusese nevoie de remarca industriașului. Trebuia deci să aibă atît de puțină încredere în propria lui putere de judecată ? Dacă era posibil să invite cu bună știință la bancă un individ dubios și să-i vorbească despre proces, la doi pași de ușa directorului-adjunct, nu era posibil, ba chiar foarte probabil, să treacă și pe lîngă alte primejdii fără să bage de seamă și să dea buzna în cap-

cane invizibile ? Doar nu se afla totdeauna lângă el cîte cineva care să-l prevină. Și tocmai acum, cînd voia să-și adune toate puterile ca să între în luptă, tocmai acum începuse, ca niciodată, să aibă îndoieli asupra propriei sale vigilente. Era necesar ca dificultățile întîlnite în munca profesională să-i constituie piedici și pentru proces ? Nu mai înțelegea deloc cum de-i trecuse prin minte să-i scrie lui Titorelli și să-l invite la bancă.

K. mai clătina încă din cap cînd omul de serviciu se apropie de el ca să-i atragă atenția asupra a trei domni care stăteau pe-o banchetă, în anticameră. Domnii așteptau de mult să fie primiți. Văzînd că omul de serviciu vorbește cu K., se ridicară toți trei, căutînd fiecare prilejul să se strecoare primul. Fiîndcă banca îi trata cu atîta nepăsare, făcîndu-i să-și piardă vremea prin anticamere, nu mai voiau nici ei să țină seama de nimic.

— Domnule procurist ! începu să strige unul dintre ei.

Dar K. ceru servitorului să-i aducă paltonul și le răspunse la toți trei, pe cînd se îmbrăca :

— Vă rog să mă iertați, domnilor, îmi pare foarte rău că nu vă pot primi în clipa de față. Vă cer miî de scuze, dar am de rezolvat niște treburi foarte urgente și sînt nevoit să plec chiar acum în oraș. Ați văzut singuri cît am fost reținut. Vreți să fiți amabili și să reveniți mîine sau în altă zi ? Dacă nu cumva preferați să aranjăm telefonic treburile. Dacă doriți, puteți să-mi spuneți și acum, în două cuvinte, despre ce e vorba și-am să vă trimit prin poștă răspunsuri amănunțite. Firește, eel mîi bine ar fi să treceți iar pe aici.

Propunerile lui K. provocară atita uimire în rîndurile domnilor care aflau că aşteptaseră degeaba, încît aceştia se uitară unul la altul fără să poată scoate o vorbă.

— Atunci sîntem de acord, nu-i așa ? întrebă K. întorcîndu-se spre omul de serviciu care îi aducea pălăria.

Prin uşa deschisă a biroului se vedea zăpada care cădea tot mai din belşug. De aceea K. îşi ridică gulerul paltonului şi-şi încheie nasturele de sub bărbie.

Tocmai atunci, directorul-adjunct ieşi din camera vecină, privi zîmbînd cum K., îmbrăcat în palton, discuta cu domnii din anticameră, şi-l întrebă :

● — Plecaţi acum, domnule procurist ?

— Da, spuse K. îndreptîndu-şi spinarea, afacerile mă cheamă în oraş.

Dar directorul-adjunct se şi întoarse spre cei trei domni.

— Şi dumnealor ? întrebă el. Cred că vă aşteaptă de mult.

— Ne-am şi înţeles, spuse K.

Dar domnii păreau cu totul nesatisfăcuţi ; îl încercuiră toţi trei pe K. şi-i spuseră că n-ar fi aşteptat atîtea ore dacă treburile lor n-ar fi fost urgente şi n-ar fi cerut să fie discutate imediat, pe îndelete şi între patru ochi. Directorul-adjunct îi ascultă o clipă, apoi îl privi pe K. Acesta rămăsese locului, ţinîndu-şi pălăria în mînă şi ştergînd-o din cînd în cînd, pe ici pe colo, de praf.

— Există o soluţie foarte simplă, domnii mei, spuse în cele din urmă directorul-adjunct. Dacă vă mulţumiţi cu mine, îmi iau bucuros sarcina de-a vă primi în locul domnului procurist. Toate acestea trebuiesc rezolvate

imediat, firește. Sîntem oameni de afaceri, ca și dumneavoastră, și știm să prețuim timpul. Vreți să poștiți aici ?

Și le deschise ușa care dădea în anticamera biroului său.

Cum mai știa directorul-adjunct să ia în primire tot ce se vedea silit să sacrifice K. ! Dar nu sacrifică oare K. mai mult decît ar fi fost absolut necesar ? În timp ce el se pregătea să alerge la un pictor necunoscut ca să satisfacă cerințele unei speranțe nesigure și minime, după cum singur trebuia să recunoască, prestigiul lui suferea aici pagube ireparabile. Fără îndoială că ar fi făcut mai bine să-și scoată paltonul și să-i reciștige de partea lui măcar pe cei doi domni care pesemne mai așteptau încă în odaia de alături. Și K. poate ar fi încercat s-o facă dacă nu l-ar fi zărit, chiar în clipa aceea, pe directorul-adjunct care căuta ceva în clasor, ca și cum ar fi umblat în hîrțile lui. Cînd K. se apropie iritat de ușa, directorul-adjunct îi strigă :

— Ah ! n-ați plecat încă !

Și întoarse spre K. o față ale cărei riduri păreau să arate nu vîrsta, ci forța. După care, continuă imediat să scootocească printre hîrții.

— Caut, explică el, copia unui contract care trebuie să se afle la dumneavoastră, după cum spune reprezentantul firmei. Vreți să-mi dați o mină de ajutor ?

K. făcu un pas, dar directorul-adjunct îi spuse :

— Mulțumesc, am și găsit-o.

Și se întoarse în biroul său, ducînd un teanc de hîrții care conținea nu numai copia contractului, dar și multe alte acte.

„Acum tiu mă pot măsura cu el, își spuse K., dar imediat ce voi termina cu necazurile personale o să fie primul care o să simtă de ce sînt în stare, și încă amarnic de tot.“

Oarecum calmat de gîndul acesta, K. îi ceru omului de serviciu, care ținea cam de multîșor ușa deschisă pentru el, să-i comunice directorului, dacă va avea ocazia, că el ieșise în oraș pentru niște afaceri, și părăsi banca aproape fericit că se va putea ocupa un timp numai de treburile lui personale.

Afară, luă o mașină și porni imediat spre pictorul care locuia într-un cartier diametral opus celui în care se aflau birourile tribunalului. Cartierul acesta era și mai sărăcăcios decît cel al tribunalului, cu case și mai întunecoase, cu străzi pline de gunoaie care înnegreau zăpada topită. Poarta mare a casei în care locuia pictorul era deschisă numai pe jumătate; în zid se afla o spărtură; cînd se apropie K., din spărtură țîșni pe neașteptate un lichid oribil, galben și fumegînd; lichidul puse pe fugă cîțiva șobolani care se îndreptară spre canalul din apropiere. Lîngă treapta de jos a scării plîngea un ține, culcat cu burta la pămînt; dar plînsul lui abia dacă se auzea din pricina zgomotului asurzitor ieșit din atelierul de tinichigerie aflat de cealaltă parte a gangului. Ușa atelierului era deschisă; înăuntru se puteau vedea trei lucrători grupați în semicerc în jurul nu se știe cărui obiect pe care îl loveau cu ciocanele. O placă mare de tinichea, atîrnată de perete, arunca o lumină palidă printre doi din cei trei tinichigii, luminîndu-le fețele și șorturile de lucru. K. privi doar în treacăt tabloul acesta; voia să termine cît

mai repede cu putință, să schimbe câteva cuvinte cu pictorul, încercînd să afle în ce măsură i-ar putea fi de folos, și să se întoarcă imediat la bancă. Cel mai mic succes obținut aici i-ar fi influențat în bine întreaga muncă de la bancă, din ziua aceea.

La etajul trei se văzu nevoit să-și încetinească pasul. Începuse să gîfîie. Scara, ca și etajele, era neobișnuit de înaltă, iar pictorul locuia sus de tot, într-o mansardă. Aerul era înăbușitor; nu exista curte interioară, scara, strînsă de ambele părți între ziduri, avea doar câteva lăcărne minuscule, împrăștiate ici-colo, pe partea cea mai de sus a pereților. În clipa cînd K. se opri, câteva fetițe ieșiră în goană prin ușa unui apartament și începură să urce treptele, rîzînd. K. se luă încet după ele, ajunsese din urmă o fetiță care se împiedicase și o întrebă, pe cînd celelalte continuau să urce în grup :

— Stă în casa asta un pictor Titorelli ?

Fetița, o puștancă de vreo treisprezece ani, nițeluș cocoșată, îl lovi ușurel cu cotul și-l privi galeș, dintr-o parte. Nici vîrsta fragedă și nici infirmitatea nu putuseră s-o ferească de cea mai completă depravare. Acum nici nu zîmbea măcar ci, gravă, îl examina pe K. privindu-l fix și provocator. Făcîndu-se că nu-i observă purtarea, K. o întrebă din nou :

— Îl cunoști pe pictorul Titorelli ?

Fetița dădu din cap, afirmativ, și întrebă la rîndul ei :

— Ce treabă ai cu el ?

K. se gîndi că n-ar fi rău să se informeze rapid despre Titorelli.

— Vreau să-mi facă portretul.

— Portretul ? întreabă fetița deschizînd gura cît putea mai mare și lovindu-l pe K., ușor, peste mină, de parcă ar fi spus un lucru deosebit de surprinzător sau de stîngaci ; apoi își săltă cu amîndouă mîinile fusta, și așa destul de scurtă, și porni în goană după celelalte fetițe, ale căror strigăte începuseră să se piardă în susul scării. Dar la primul cot al scării K. le regăsi pe toate. Fuseseră, fără îndoială, informate de cocoșată asupra intenției lui, și-l așteptau acolo, de-o parte și de alta a scării, lipindu-se de pereți, ca să-i facă loc să treacă printre ele, și netezindu-și cu palma cutele șorturilor. Fețele și atitudinea lor exprimau un amestec de puerilitate și depravare. Rîzînd, fetițele se regrupară în jurul lui K. și porniră după el. În fruntea lor mergea cocoșata, care luase comanda. Datorită ei, K. găsi îndată drumul cel bun ; fără ea, ar fi urcat drept înainte ; dar cocoșata îi atrase atenția că trebuie să apuce pe-o scară laterală ca să ajungă la Titorelli. Scara aceasta, și mai îngustă, foarte îngă și aproape dreaptă, vizibilă în toată lungimea ei, se oprea direct la ușa pictorului. Ușa, relativ luminată, în contrast cu restul scării, primea lumina printr-o lăcarnă strîmbă și era făcută din scînduri nevopsite pe care se etala numele lui Titorelli, pictat în roșu cu latul pensulei. Nici n-apucase K. împreună cu alaiul lui să ajungă la mijlocul scării, cînd ușa se deschise și un bărbat, îmbrăcat numai într-o cămașă de noapte și atras fără îndoială de tropăitul atîtor pași, se ivi sus, la capătul scării.

— Oh ! strigă el dînd cu ochii de întreaga mulțime, și dispăru imediat.

Cocoșata cea mică bătu din palme de plăcere, iar celelalte fetițe se înbulziră în spatele lui K. silindu-l să înainteze mai repede. Fetițele nu apucaseră încă să ajungă sus cînd pictorul deschise larg ușa și-l invită pe K. să intre, cu o adîncă reverență. Apoi le făcu semn fetițelor să plece și nu lăsă pe nici una înăuntru, cu toate rugămintele și cu toate încercările lor de a pătrunde în cameră fără voie. Numai cocoșata cea mică reuși să se strecoare înăuntru trecînd pe sub brațul pe care Titorelli îl întinsese de-a curmezișul ușii, dar pictorul se repezi după ea, o prinse de fustă, o răsuci în jurul lui și-o duse afară, lîngă celelalte fetițe, care nu îndrăzniseră, totuși, să treacă peste prag în timpul scurtei lor absențe.

K. nu mai știa ce să creadă despre scena aceasta : într-adevăr, părea că totul se petrece în modul cel mai amical din lume. Din prag, fetițele ridicau bărbiile una în spatele alteia și-i adresau pictorului tot felul de glume din care K. nu înțelegea nimic ; Titorelli rîdea și el balansînd-o în brațe pe mica cocoșată. Apoi închise ușa, se mai înclină o dată în fața lui K., îi întinse mîna și-i spuse :

— Pictorul Titorelli.

K. îi răspunse arătîndu-i ușa în dosul căreia fetițele sușoteau :

— Pari foarte agreat în casă.

— Ah, ștîngărițele ! spuse pictorul și încercă zadarnic să-și încheie la gît cămașa de noapte.

Altminteri, era și desculț și nu apucase să-și pună pe el decît o pereche de pantaloni largi din pînză gălbuie, prinși la brîu cu un șiret, și care i se bălăbăneau pe lîngă călcîie, fiindu-i prea lungi.

— Monștrii ăștia mici mă istovesc, continuă el renunțînd să-și încheie cămașa de noapte al cărei ultim nasture se rupse tocmai atunci.

Apoi caută un scaun și-l invită pe K. să se așeze.

— Am făcut odată portretul uneia dintre ele — azi nici măcar nu e aici — și de-atunci se țin toate scai de mine. Cînd sînt acasă, nu intră decît dacă le dau voie ; dar cînd nu sînt, atunci găsești măcar una înăuntru. Și-au făcut o cheie de la ușa mea și și-o împrumută una alteia ; nu vă puteți închipui ce pacoste e asta. Vin acasă, de exemplu, cu o doamnă căreia trebuie să-i fac portretul, descui ușa, și-o găsesc acolo, lingă măsuță, pe cocoșata care își vopește buzele cu pensula, în timp ce frații și surorile ei mai mici, pe care îi are în grijă, se zbenguiesc prin cameră și fac murdărie prin toate colțurile. Sau se mai întimplă, ca ieri seara, să mă întorc tîrziu acasă — iată motivul pentru care, ținînd seama și de starea sănătății mele e atîta dezordine aici, și vă rog să mă scuzați — ieri seara, deci, mă întorc tîrziu acasă și mă vîr în așternut, cînd simt că mă ciupește cineva de picior ; mă uit sub pat și scot de-acolo pe una dintre fetițele astea. De ce m-or fi hărțuind atîta, habar n-am ; ați putut observa că eu nu caut să le atrag. Firește că mă deranjează și în muncă. Dacă nu mi-ar fi fost pus la dispoziție gratuit atelierul acesta, m-aș fi mutat de mult.

Exact în clipa aceea, de după ușa se auzi un glăscior suav care întrebă cu teamă :

— Titorelli, putem intra ?

— Nu, răspunse pictorul.

— Și nici eu singură n-am voie ? întrebă din nou glăsciorul.

— Nici tu, spuse pictorul.

Și se duse să încuie ușa cu cheia.

Între timp, K. examină încăperea ; nu i-ar fi venit niciodată ideea că odăița aceasta sărăcăcioasă ar putea fi numită atelier ; n-ai fi putut face acolo nici măcar doi pași, în lung sau în lat. Totul era din lemn, pereții, podelele, tavanul. Fire subțiri de lumină străbăteau prin crăpăturile dintre scinduri. În fața lui K., la perete, se afla patul, încărcat cu cearșafuri, perne și cuverturi de culori diferite. În mijlocul odăiței, pe un șevalet, se afla un tablou acoperit cu o cămașă ale cărei mîneci atîrnau pînă la podea. În spatele lui K. era o fereastră, dar din pricina ceții nu se putea vedea decît pînă la acoperișul casei vecine, plin de zăpadă.

Scîrșnetul cheii în broască îi aminti lui K. intenția de a nu rămîne mult la pictor ; de aceea, scoțînd din buzunar biletul industriașului, i-l întinse lui Titorelli și-i spuse :

— V-am aflat adresa de la domnul acesta pe care îl cunoașteți și după al cărui sfat am venit să vă văd.

Pictorul citi scrisoarea în grabă și o aruncă pe pat. Dacă industriașul n-ar fi afirmat cu atîta siguranță că-l cunoștea pe Titorelli și n-ar fi vorbit despre el ca despre un nenorocit, silit să trăiască din pomeni, ai fi putut crede într-adevăr că Titorelli nu-l cunoștea deloc sau cel puțin că nu-și aducea aminte de el. Și, ca o culme, pictorul întrebă :

— Doriți să cumpărați tablouri sau să vă faceți portretul ?

K. îl privi mirat. Oare ce scria în bilet ? Firește, își închipuise că industriașul îi explica lui Titorelli că el venea pentru proces. Așadar, prea se grăbise să vină aici și nu chibzuise înainte de-a porni. Dar trebuia să-i răspundă pictorului și, aruncînd o privire spre șevalet, îl întrebă :

— Ați început un nou tablou ?

— Da, spuse pictorul, aruncînd peste scrisoare, pe pat, și cămașa care acoperea șevaletul. E un portret. E o lucrare bună, dar n-am terminat-o încă.

Soarta părea că-l favorizează pe K. ; n-ar fi putut găsi ocazia mai favorabilă să vorbească despre tribunal, căci portretul era al unui judecător. De altfel, tábolul semăna grozav cu cel pe care K. îl văzuse în cabinetul maestrului Huld. Fără îndoială, aici era vorba de-un cu totul alt judecător (un bărbat gras, cu o barbă neagră, stufoasă, care-i înghitea obraji), de asemenea, în timp ce tabloul avocatului era o pictură în ulei, cel de aici nu era decît o schiță făcută din cîteva trăsături de pastel. Dar restul era asemănător : și aici judecătorul părea gata să se ridice amenințător de pe jilțul căruia îi și apucase brațele. K. era cît pe-aci să spună : „E un judecător !“ dar se stăpîni o clipă și se apropie de tablou ca și cum ar fi voit să-l studieze amănunțit. Spătarul jilțului era împodobit cu silueta unui mare personaj alegoric al cărui sens nu și-l putea explica. De aceea îl întrebă pe Titorelli. Pictorul îi răspunse că personajul mai trebuia finisat, se duse să ia o cretă colorată de pe măsută și sublinie cu ea, destul de ușor, marginile siluetei, fără ca prin aceasta s-o facă mai explicită pentru K.

— E justiția, spuse el apoi.

— Într-adevăr, acum încep s-o recunosc, răspunse K. Iată legătura de la ochi și iată și cumpăna. Dar parcă ar avea aripi la călcâie și-ar alerga.

— Exact, spuse pictorul. E o comandă pe care a trebuit s-o execut așa : mi s-a cerut să înfățișeze în același timp și Justiția și Victoria.

— E o alianță dificilă, spuse K. zîmbind. Justiția trebuie să stea nemișcată, altfel cumpăna oscilează și nu mai poate cîntări drept.

— Am făcut-o cum a cerut clientul, spuse pictorul.

— Firește, spuse K. ținînd să nu jîgnească pe nimeni. Ați pictat alegoria așa cum e reprezentată ea de obicei, stînd pe jîlțul ei adevărat.

— Nu, spuse pictorul, n-am văzut niciodată nici alegoria și nici jîlțul, am pictat din imaginație, dar după unele indicații.

— Cum ? întrebă K. prefăcîndu-se dinadins că nu înțelegea. Nu e, totuși, un judecător cel care stă pe jîlțul acesta ?

— Ba da, spuse pictorul, dar nu e unul dintre cei mari și n-a stat niciodată pe-un asemenea jîlț.

— Și vrea să fie pictat într-o atitudine atît de solemnă ? Are ținuta unui președinte de tribunal.

— Da, domnii aceștia sînt destul de vanitoși, spuse pictorul. Dar au aprobare de sus ca să fie pictați așa. Fiecărui i se prescrie exact cum are dreptul să fie pictat. Din păcate, tabloul de față nu permite observarea detaliilor costumului și nici a podoabelor jîlțului. Pastelul nu prea se potrivește genului acestuia.

— Adevărat, spuse K., mi se pare curios că ați folosit pastelul.

— Așa mi-a cerut judecătorul, spuse pictorul. E destinat unei doamne.

Examinarea tabloului părea că-i deschisese pofta de lucru ; Titorelli își suflecă deci mâinile și luă câteva creioane, iar K. văzu formîndu-se în jurul capului judecătorului, sub vîrfurile tremurătoare ale creioanelor, o umbră roșcată, a cărei aureolă se pierdea spre marginile tabloului. Încetul cu încetul, jocul acesta de umbre înconjură capul cu un fel de cunună sau de podoabă de mare distincție. În schimb, cu o slabă diferență de ton, totul rămase luminos în jurul imaginii alegorice ; din pricina aceasta ea căpătă un relief deosebit, dar nu prea mai semăna nici cu zeița Justiției, nici cu zeița Victoriei ; acum semăna perfect cu zeița Vinătoarei. Munca pictorului îl atrăgea pe K. mai mult decît ar fi dorit ; pînă la urmă își reproșă faptul că zăbovise atîta fără să întreprindă nimic în legătură cu propria lui afacere.

— Cum se numește judecătorul ? întrebă el pe neașteptate.

— N-am voie să spun, răspunse pictorul.

Aplecat cu totul peste tablou, Titorelli își neglija în mod vizibil oaspetele pe care la început îl primise atît de respectuos. K. îi luă purtarea drept o toană și se necăji din cauza timpului pierdut.

— Sînteți, desigur, un om de încredere al tribunalului, nu-i așa ?

Titorelli lăsa imediat pastelurile la o parte, se ridică, își frecă mîinile și-l privi zîmbind pe K.

— E bine totdeauna să începi cu adevărul, spuse el. Ați venit ca să vă vorbesc despre tribunal, după cum scria și în recomandare, și-ați început prin a mă linguși, vorbindu-mi despre tablourile mele. Dar nu v-o iau în nume de rău ; n-aveți de unde să știți că la mine asemenea lucruri nu se prind. Nu, vă rog !. adăugă el ca să taie categoric obiecția pe care K. se pregătea s-o facă.

Și continuă :

— De altfel, aveți perfectă dreptate. Sint un om de încredere al tribunalului.

Făcu o pauză ca pentru a-i lăsa lui K. timp să se acomodeze cu acest fapt. În dosul ușii fetițele se făcură din nou auzite. Pesemne că se înghesuiau să se uite prin gaura cheii ; în cameră poate că se mai vedea și prin crăpăturile ușii. K. nu se scuză deloc, ca să nu-l abată pe pictor de la adevăratul subiect al conversației ; dar cum nu voia nici ca Titorelli să exagereze și să devină astfel inaccesibil, îl întrebă simplu :

— Postul dumneavoastră este recunoscut oficial ?

— Nu, răspunse scurt pictorul, ca și cum întrebarea lui K. l-ar fi împiedicat să continue. Dar K. nu voia să-l lase să tacă ; de aceea adăugă :

— Adeseori posturile acestea nerecunoscute oficial sint mult mai influente decât cele oficiale.

— Așa e și cu postul meu, spuse pictorul clătinînd din cap și încruntîndu-și sprîncenele. Ieri, pe cînd discutam cu industriașul respectiv despre cazul dumneavoastră, el m-a întrebat dacă n-aș putea să vă ajut ; i-am răspuns : „N-are decît să treacă pe la mine“, și sint fericit să constat

oă v-ați grăbit să veniți. Chestiunea pare să vă apese pe inimă și asta firește că nu mă miră. Dar n-ați vrea mai întâi să vă scoateți paltonul ?

Deși avusese intenția să rămână cât mai puțin aici, K. socoti binevenită invitația pictorului. Aerul devenise din ce în ce mai înăbușitor. Până acum, K. privise de câteva ori, mirat, sobița de tuci aflată într-un colț al odăii ; sobița aceasta n-avea foc în ea ; zăpușeala din cameră era inexplicabilă. Pe cînd își scotea paltonul — își descheiea pină și haina — pictorul îi spuse ca să se scuze :

— Am nevoie de căldură. E foarte plăcut aici, nu-i așa ? În privința asta, camera e foarte bine așezată.

K. nu-i răspunse nimic ; de fapt, nu căldura îl jena, ci mai degrabă aerul greu care aproape îl împiedica să respire ; odaia probabil că nu mai fusese aerisită de multă vreme. Și neplăcerea lui K. deveni și mai mare cînd pictorul îl rugă să ia loc pe pat în timp ce el însuși se așează în fața șevaletului, pe singurul scaun din încăpere. Titorelli păru chiar că nu înțelege de ce K. rămînea pe marginea patului ; îi spuse să nu se jeneze, să se așeze confortabil și, văzîndu-l că ezită, îl împinse el însuși între perne și pilote. Apoi se întoarse la scaunul lui și puse în sfîrșit, pentru prima dată, o întrebare obiectivă care îl făcu pe K. să uite de tot restul :

— Sînteți nevinovat ? întrebă el.

— Da, spuse K.

Se simțea fericit să răspundă la întrebarea aceasta, cu atît mai mult cu cît nu se adresa unei persoane oficiale și deci nu se angaja cu nimic. Pînă acum nimeni nu-l în-

trebase atît de deschis. Ca să-și savureze și mai mult plăcerea, K. repetă :

— Sînt complet nevinovat.

— Așa ! făcu pictorul plecînd gînditor capul.

Apoi îl ridică deodată și spuse :

— Dacă sînteți nevinovat, chestiunea e foarte simplă.

Privirea lui K. se întuneacă. Acest presupus om de încredere al tribunalului vorbea ca un copil neștiutor.

— Nevinovăția mea nu simplifică nimic, spuse K. Apoi, rîndindu-și stăpîni un zîmbet, dădu încet din cap și adăugă : există atîtea subtilități în care se pierde justiția ! Și, pînă la urmă, descoperă o crimă acolo unde inițial n-a fost nimic.

— Firește, firește, spuse pictorul, ca și cum K. i-ar fi deranjat inutil șirul gîndurilor. Dar sînteți, totuși, nevinovat ?

— Da, spuse K.

— Aceasta e esențialul, spuse pictorul.

Obiectele nu-l influențau deloc, dar, deși avea un ton atît de hotărît, nu-ți puteai da seama dacă vorbea așa din convingere sau numai din indiferență.

Dorind mai întîi să elucideze punctul acesta, K. îi spuse :

— Dumneavoastră, desigur, cunoașteți tribunalul mult mai bine decît mine ; eu nu știu niciodată decît ceea ce aud despre el de la persoane cu totul diferite. Dar toată lumea e de acord că nici o acuzație nu e adusă fără să fie bine cîntărită și că, atunci cînd acuză, justiția e ferm convinsă de vinovăția acuzatului ; iar convingerea aceasta, pe cît se pare, e foarte greu să i-o zdruncini.

— Greu ? întrebă pictorul repezindu-și o mină în sus. Ai putea spune mai degrabă că tribunalul nu renunță nici în ruptul capului la ea. Dacă i-aș picta aici pe toți judecătorii, unul lângă altul, și te-ai apăra în fața pinzei acesteia, cu siguranță că ai avea mai mult succes decît în fața adevăratului tribunal.

— Da, spuse K. pentru sine, uitînd că singurul lui scop fusese să afle cîte ceva de la pictor.

În dosul ușii, o fetiță începu iar să întrebe :

— Titorelli ! N-are de gînd să plece o dată ?

— Tăceți din gură, strigă pictorul spre ușa. Nu vedeți că discut cu dumnealui ?

Dar fetița nu se mulțumi cu atît și întrebă iar :

— Vrei să-i faci portretul ?

Și cum pictorul nu-i răspunse, adăugă :

— Te rog nu i-l face ! E prea urît !

Pe scară se stîrni o adevărată hărmălaie de strigăte aprobatoare. Pictorul se năpusti la ușa, o deschise puțin — prin crăpătură se vedeau mîinile fetițelor întinse rugător — și spuse :

— Dacă nu stați liniștite, vă arunc pe toate jos. Așezați-vă aici, pe trepte, și stați cuminiți.

Fetițele se vede că nu-l ascultară imediat, căci trebui să le mai ordone o dată :

— Hai, mai repede, așezați-vă.

Abia atunci se făcu tăcere.

— Vă cer mii de scuze, spuse pictorul revenind lângă K.

Dar acesta abia dacă se întorsese spre ușa ; îi lăsase pictorului deplină libertate de a-i lua sau nu apărarea și

de-a alege ce mijloace voia. Și rămase la fel de indiferent când Titorelli se aplecă spre el și-i șopti la ureche, ca să nu fie auzit de-afară :

— Fetițele aparțin și ele justiției.

— Cum ? întrebă K. întorcînd capul și privindu-l mirat.

Dar Titorelli se așeză din nou pe scaun și spuse în glumă, ca pentru a se explica :

— Doar totul purcede de la justiție !

— Asta n-o observasem încă, răspunse K., scurt.

Caracterul general al observației pictorului înlătura tot ce putea fi neliniștitor în remarcă lui cu privire la fete. Cu toate acestea, K. privi lung spre ușa în dosul căreia fetele ședeau acum liniștite. Numai una dintre ele vîrîse printr-o crăpătură un pai pe care îl tot plimba încet cînd în sus, cînd în jos.

— S-ar părea că nu prea cunoașteți bine justiția, spuse pictorul (își depărtase mult picioarele și bătea cu virful degetelor în podea). De altfel, nici n-aveți nevoie să o cunoașteți, din moment ce sînteți nevinovat ; numai eu am să vă scot din încurcătură.

— Cum veți proceda ? întrebă K. Nu spuneți mai adineuri că justiția nu admite nici un fel de probe ?

— Justiția nu admite probe în fața tribunalului, spuse pictorul ridicîndu-și degetul arătător ca pentru a-l face pe K. să remarce o subtilă deosebire ; dar lucrurile stau cu totul altfel cînd probele se produc neoficial, în sala de deliberare, pe culoare sau, de pildă, aici, în atelier.

Ceea ce explica pictorul acum nu i se părea neverosimil lui K., dimpotrivă, se potrivea perfect cu cele auzite de la alții. Și era totodată foarte încurajator. Dacă judecă-

torii puteau fi influențați prin relații personale atât de ușor pe cât spusese maestrul Huld, atunci relațiile pictorului cu magistrații vanitoși puteau fi extrem de importante ; nu trebuia deci să le treacă cu vederea. Titorelli își putea găsi locul-firesc printre ajutoarele pe care K. le strîngea încet, încet, în jurul lui.

Oare nu erau lăudate, la bancă, talentele de organizare ale domnului procurist ? Iată că i se ivise ocazia să le pună la încercare, acum, cînd nu se bizuia decît pe sine. Pictorul încercă un timp să-și dea seama de efectul pe care explicațiile lui îl avuseseră asupra lui K. ; apoi spuse, ușor neliniștit :

— Vă surprinde că vorbesc aproape ca un jurist ? E rezultatul contactului meu permanent cu domnii de la tribunal. De pe urma lui trag mari foloase, dar îmi și pierd într-o mare măsură elanul artistic.

— Cum ați intrat în relații cu judecătorii ? întrebă K. vrînd să cîștige încrederea lui Titorelli înainte de a-l lua direct în slujba lui.

— Cit se poate de simplu, răspunse pictorul. Am moștenit relațiile. Tata era și el pictor al tribunalului. Situația aceasta se moștenește totdeauna. Noii veniți n-au ce căuta în ea. Ținînd seama de gradele ierarhice, te afli, într-adevăr, cînd e vorba să pictezi magistrați, în fața unor reguli atât de diferite, de multiple și mai ales atât de secrete, încît nimeni nu le cunoaște, în afara unor anumite familii. În sertarul pe care-l vedeți colo, jos, de exemplu, am regulamentul moștenit de la tata și pe care nu-l arăt nimănui. Și trebuie să-l cunoști cit se poate de bine ca să fii autorizat să faci portretele judecătorilor. Chiar dacă l-aș

pierde, știu pe de rost atâtea lucruri, încît nimeni n-ar fi în stare să-mi ia locul. Orice judecător, vă dați seama, vrea să fie pictat ca marii judecători de odinioară, și numai eu știu să fac asta.

— Iată ceva de invidiat, spuse K. gîndindu-se la postul lui de la bancă. Aveți deci o situație de neclintit.

— Da, de neclintit, spuse pictorul îndreptîndu-și mîndru spinarea. De aceea îmi pot permite din cînd în cînd să ajut vreun biet inculpat.

— Și cum faceți asta? întrebă K. de parcă n-ar fi observat că el era cel pe care pictorul îl numise biet inculpat.

Dar Titorelli nu lăsă discuția să se abată, ci spuse :

— În cazul dumneavoastră, fiindcă sînteți complet nevinovat, iată ce-aș face.

Pe K. începuse să-l supere faptul că se pomenea într-una despre nevinovăția lui. I se părea uneori că pictorul făcea din achitare condiția unei colaborări care devenea astfel inutilă prin însăși premisa ei. Dar se stăpîni și nu-l întrerupse. Nu voia să renunțe la ajutorul pictorului, era ferm hotărît în privința aceasta ; de altfel, ajutorul lui Titorelli nu i se părea deloc mai problematic decît al avocatului. Ba chiar îl prefera celui alt, fiindcă i se oferea mai inocent și mai pe față.

Pictorul își trase scaunul lîngă pat și continuă înșoaptă :

— Am uitat să vă întreb mai întîi ce fel de achitare doriți. Există trei posibilități : achitarea reală, achitarea aparentă și trăgănarea la infinit. Achitarea reală este, firește, cea mai bună, dar n-am pic de influență pentru so-

luția aceasta. După părerea mea nu există nimeni care să poată determina o achitare reală. Probabil că numai nevinovăția acuzatului o poate provoca. Și cum dumneavoastră sînteți nevinovat, ar fi într-adevăr posibil să vă bizuiți numai pe factorul nevinovăției. Dar în acest caz n-aveți nevoie nici de ajutorul meu, nici de al altcuiva.

La început, K. se simți complet uluit de expunerea aceasta metodică, dar, revenindu-și, spuse la fel de încet ca și pictorul :

— Cred că vă contraziceți.

— Cum așa ? întrebă pictorul, răbdător.

Și-și lăsă capul pe spate, zîmbind. Zîmbetul lui trezi în K. sentimentul că ar trebui să descopere contrazicerile nu în cuvintele pictorului, ci în înseși procedeele justiției. Totuși, nu dădu înapoi și spuse :

— Mi-ați atras atenția mai adineauri că justiția nu admite probe, mai apoi ați restrîns valabilitatea afirmației acesteia spunînd că nu e vorba decît de tribunalul oficial, iar acum ați ajuns să spuneți că un nevinovat se poate lipsi de ajutor. Iată o primă contrazicere. În plus, ați mai afirmat că judecătorii pot fi influențați pe calea relațiilor personale, iar acum negați faptul că achitarea reală, după cum o numiți, ar putea fi obținută pe calea relațiilor: iată a doua contrazicere.

— Amîndouă contrazicerile sînt ușor de explicat, spuse pictorul. E vorba de două lucruri diferite, de ceea ce spune legea, pe de-o parte, și de ceea ce am aflat eu, personal, pe de altă parte : feriți-vă să le confundați. Legea, deși n-am citit-o, prevede, firește, achitarea nevinovatului, dar

nu arată că judecătorii pot fi influențați. Iar eu, unul, am aflat tocmai contrariul : nu cunosc nici o achitare reală, dar cunosc, în schimb, numeroase cazuri de influențare. Evident, s-ar putea ca în toate cazurile pe care le cunosc să nu fi existat nici un nevinovat, dar o asemenea presupunere nu vi se pare neverosimilă ? Nici un nevinovat, în atâtea cazuri ? Încă de pe cînd eram copil îl auzeam pe tata povestind acasă despre procese ; judecătorii care veneau la atelier colportau întîmplări și fapte de la tribunal ; de altfel, în mediul nostru nu se vorbește decît despre asta. De cum am avut eu însumi posibilitatea să merg la tribunal, am folosit-o într-una ; am asistat la toate dezbaterele mai importante, am urmărit, atît cît s-a putut, numeroase procese și, trebuie să vă mărturisesc, n-am văzut niciodată o achitare reală.

— Așadar, nici o achitare reală ! spuse K. de parcă ar fi vorbit propriilor lui speranțe. Asta confirmă părerea pe care o și aveam despre justiție. Și în direcția aceasta nu există nici o șansă. Un singur călău ar putea înlocui tot tribunalul.

— Nu trebuie să generalizați, spuse pictorul nemulțumit ; eu n-am vorbit decît despre experiența mea personală.

— Și ea nu e de ajuns ? spuse K. Ați auzit vorbindu-se cumva despre achitări pronunțate în vremurile de demult ?

— Se spune că ar fi existat asemenea achitări, răspunse pictorul. Dar e foarte greu de știut precis : sentințele tribunalului nu sînt publicate niciodată ; judecătorii înșiși

n-au voie să le vadă, de aceea nu s-au păstrat, decît legende asupra justiției din trecut. Ele vorbesc despre achitări reale, în majoritatea cazurilor, și nimic nu ne împiedică să le credem, dar pe de altă parte, nimic nu le poate dovedi veracitatea. Cu toate astea, nu se poate să le neglijăm complet ; un pic de adevăr trebuie să fie în ele ; altminteri, sînt foarte frumoase, eu însumi am pictat cîteva tablouri care aveau ca temă asemenea legende.

— Niște simple legende, spuse K., n-au să-mi schimbe părerea. Nu e voie să apelezi la ele în fața tribunalului, nu-i așa ?

Pictorul rîse :

— Nu, nu e voie.

— Atunci e inutil să mai vorbim de ele.

Deocamdată, K. ținea să accepte toate părerile pictorului, chiar dacă i se păreau neverosimile sau dacă vedea cum contrazic alte păreri ; acum n-avea timp nici să verifice ce i se spunea ; socotea că ar obține un mare succes dacă l-ar putea hotări pe pictor să-l ajute în vreun fel oarecare, măcar printr-o intervenție cu rezultat îndoielnic. De aceea spuse :

— Să lăsăm deci la o parte achitarea reală ; ați mai pomenit și alte două soluții.

— Da : achitarea aparentă și trăgănarea la infinit. Numai despre ele poate fi vorba. Dar n-ați vrea să vă scoateți haina, înainte de-a le discuta ? Probabil că vă este foarte cald.

— Adevărat, spuse K. Pînă în clipa aceea, atent numai la explicațiile pictorului, uitase de căldură, acum însă,

cînd i se amintea de ea, simți cît de tare îi transpiră fruntea. Adevărat, e o căldură aproape insuportabilă, adăugă el.

Pictorul dădu din cap, ca și cum i-ar fi înțeles foarte bine indispoziția.

— N-am putea deschide fereastra ? întrebă K.

— Nu, spuse pictorul ; acolo nu-i o fereastră, ci un simplu geam prins în ramă. Nu se poate deschide.

K. își dădu abia atunci seama că sperase tot timpul, de la început, să-l vadă pe pictor ridicîndu-se și deschizînd larg fereastra ; se gîndise chiar că ar putea el să facă asta. Ar fi fost gata să respire cu toată gura pînă și ceața cea mai densă. Senzația că-i complet lipsit de aer în încăperea aceea îi producea amețea. Lovi deci ușor cu palma pilota de lingă el și spuse cu glas slab :

— E foarte neplăcut și foarte nesănătos.

— Da de unde, spuse pictorul luînd apărarea ferestrei ; deși nu-i decît un simplu geam, fiindcă nu poate fi deschis niciodată, căldura e păstrată mult mai bine decît cu o fereastră dublă. Iar dacă vreau să aerisesc, ceea ce nu prea e necesar, căci aerul pătrunde prin toate crăpăturile, n-am decît să deschid una din uși, sau chiar pe amîndouă.

K., puțin consolată de explicația aceasta, se uită în jur ca să găsească o a doua ușă. Pictorul îl observă și-i spuse :

— E în spatele dumneavoastră ; am fost nevoit s-o blochez cu patul.

Abia atunci văzu K. ușa cea mică din perete.

— Da, totul e prea mic aici pentru un atelier, spuse pictorul ca și cum ar fi vrut să preîntîmpine o muștrare din partea lui K. A trebuit să mă instalez cum s-a putut. Evident, patul e foarte prost plasat în fața ușii. De fiecare

dată cînd vine judecătorul pe care-l pictez acum, se izbește de pat. I-am dat o cheie a ușii acesteia ca să mă poată aștepta aici cînd nu sînt acasă ; dar de obicei vine cu noaptea în cap, cînd eu încă mai dorm și firește că mă smulge din somnul cel mai adînc deschizîndu-mi ușa la căpătîiul patului. Ați pierde orice respect față de judecători dacă ați auzi înjurăturile cu care îl primesc cînd trece peste patul meu, dimineața. Mi-ar fi ușor să-i iau cheia, dar cu asta aș înrăutăți și mai mult situația. Aici, cu o lovitură de cot scoți toate ușile din țîtîni.

Încă de cînd pictorul începuse să-și țină discursul, K. se întreba dacă să-și scoată sau nu haina ; în cele din urmă își dădu seama că n-o să mai poată rezista dacă n-o scoate imediat ; o dezbracă deci, dar o păstră pe genunchi ca s-o poată pune imediat ce s-o termina convorbirea. Abia ră-măsese în cămașă, cînd una dintre fetele strigă :

— Și-a și scos haina.

Și se auzi zgomotul tuturor fetițelor care se înghesuiau la crăpăturile ușii ca să vadă cu ochii lor spectacolul.

— Fetele cred că vă fac portretul și că pentru asta v-am pus să vă dezbrăcați, spuse pictorul.

— Așa ! făcu K., fără chef, căci nu se simțea deloc mai bine decît înainte, deși era mai ușor îmbrăcat.

Și întrebă, morocănos :

— Cum numeați celelalte două feluri de achitare ?

Uitase termenii pictorului.

— Achitare aparentă și tărăgănare la nesfîrșit, răspunse Titorelli. Rămîne ca dumneavoastră să alegeți. Eu vă pot ajuta pentru amîndouă dar, firește, nu fără strădanie : singura diferență din punctul acesta de vedere este

că achitarea aparentă cere un efort puternic și concentrat, iar trăgănarea la nesfârșit cere un efort slab dar continuu. Să vorbim mai întâi, dacă doriți, despre achitarea aparentă. Dacă pe ea o preferați, am să vă scriu pe-o coală de hîrtie o dovadă de nevinovăție. Formula dovezii mi-a fost transmisă de tata și e total inatacabilă. Odată scrisă dovada, dau o raită pe la toți judecătorii pe care îi cunosc. Încep, de pildă, prin a-i arăta astă-seară dovada scrisă judecătorului căruia îi fac portretul, cînd va veni să-mi pozeze. Îi întind hîrtia, îi explic că sînteți nevinovat și garantez eu însumi pentru nevinovăția dumneavoastră. Garantarea aceasta nu e un simplu angajament formal, ci o adevărată cauțiune, un lucru care obligă.

Privirea pictorului exprima un fel de reproș față de omul care îl silea să-și ia povara unei asemenea garanții.

— Ar fi foarte amabil din partea dumneavoastră, spuse K., dar în felul acesta judecătorul v-ar crede și totuși nu m-ar achita în mod real ?

— După cum vă spuneam. De altfel nu e deloc sigur că au să mă creadă toți. Cîțiva dintre ei s-ar putea să-mi ceară să vă prezint lor mai întâi. Și atunci va trebui să mergeți cu mine. La drept vorbind, cînd se întîmplă așa cauza e pe jumătate cîștigată, mai ales dacă vă învăț dinainte cum trebuie să vă purtați față de ei. O să ne vină mai puțin ușor cu cei care mă vor refuza din principiu, și fără îndoială că vom întîlni și dintre aceștia. Deși sînt hotărît să facem toate încercările posibile, va trebui să renunțăm la ei. De altfel, n-o să fie nimic grav, căci cîțiva judecători izolați nu pot să decidă într-o asemenea chestiune. Cînd voi strînge semnături suficiente pe dovada de

nevinovăție, mă voi duce să-l văd pe judecătorul care se ocupă personal de procesul dumneavoastră. S-ar putea ca pînă atunci să am și semnătura lui pe dovadă ; în acest caz lucrurile se vor desfășura și mai rapid. Dar, în general, cînd operațiile ajung acolo, nu mai întîlnești nici un fel de obstacole ; e perioada în care acuzatul capătă cea mai mare încredere. Căci — e ciudat să constați, dar nu se poate să nu admiți — oamenii au în momentul acela mai multă încredere decît după achitare. Odată ajuns acolo, nu mai e mare lucru de făcut. Judecătorul are pe dovadă garanția cîtorva alți judecători, și poate să vă achite fără teamă, ceea ce va și face, sigur, după împlinirea unor formalități, de dragul meu și ca să-i oblige pe ceilalți cunoscuți. Cît despre dumneavoastră, veți spune adio tribunalului și veți fi liber.

— Și voi fi liber ? întrebă K. șovăitor.

— Da, spuse pictorul, dar numai în aparență sau, mai bine-zis, în mod provizoriu. De fapt, judecătorii inferiori, cum sînt cei pe care îi cunosc eu, n-au dreptul să pronunțe o achitare definitivă ; dreptul acesta nu aparține decît tribunalului suprem, care vă e inaccesibil și dumneavoastră, și mie, și oricărei alte persoane. Ce se petrece acolo nu știm și, între noi fie vorba, nici nu vrem să știm. Judecătorii pe care vom încerca să-i prindem în joc n-au marele drept de a șterge acuzarea inoulpatului, ci numai pe acela de a-l elibera. Cu alte cuvinte, modul acesta de achitare înlătură provizoriu acuzarea, dar n-o împiedică să rămînă mai departe atîrnată deasupra capului dumneavoastră, cu toate consecințele care pot surveni dacă

intervine un ordin de sus. Relațiile mele cu justiția îmi permit să vă explic cum se manifestă practic deosebirea dintre cele două moduri de achitare. Pentru o achitare reală, toate actele procesului trebuiesc distruse și dispar total din arhivele tribunalului ; e distrus totul, nu numai actul de acuzare, ci și celelalte piese ale procesului, pînă și actul de achitare. Nimic nu rămîne. În cazul achitării aparente, lucrurile stau cu totul altfel. Hotărîrea nu introduce în proces nici o altă modificare în afara îmbogățirii dosarului cu dovada de nevinovăție, cu textul achitării și cu temeiurile lui. În rest, procedura se continuă. E înaintată mai departe, spre instanțele superioare, e readusă la cele inferioare, după cum cere continuitatea circulării actelor în birouri, și nu încetează să treacă prin tot soiul de urcușuri și coborișuri, cu oscilații mai mult sau mai puțin ample și cu stagnări mai mult sau mai puțin mari. Nu poți să știi niciodată drumul pe care îl va urma. Privind din afară, poți să-ți închipui uneori că totul a fost uitat, că actele s-au pierdut și că achitarea e definitivă ; dar cei inițiați știu bine că nu-i așa. Nu există hîrtie care să se piardă, iar justiția nu uită niciodată. Și într-o bună zi — cînd nimeni nu se mai așteaptă — un judecător oarecare privește cu mai multă atenție actul de acuzare, vede că nu și-a pierdut valabilitatea, și ordonă imediat arestarea. Fiereste, am presupus că între achitare și noua arestare s-a scurs timp destul de îndelungat, ceea ce e posibil, și aș putea cita cîteva asemenea cazuri, dar e la fel de posibil ca, în ziua cînd se întoarce de la tribunal, achitatul să și găsească oamenii care îl așteaptă pe trotuar să-l aresteze încă o dată. Atunci, evident, adio libertate.

— Și procesul reîncepe ? întrebă K. aproape neîncrezător.

— Firește, răspunse pictorul, procesul reîncepe, dar rămîne mai departe posibilitatea dobîndirii unei noi achitări aparente ; atunci trebuie să reîncepi să-ți aduni toate forțele ; nu trebuie niciodată să capitulezi.

Poate că pictorul rostise ultimele cuvinte sub impresia descurajării care începuse să-l copleșească pe K.

— Dar a doua achitare nu-i mai greu de obținut decît prima ? întrebă K. vrînd parcă, să preîntîmpine anumite destăinuiri eventuale ale pictorului.

— În privința asta nu se poate spune nimic precis, răspunse pictorul. Vă imaginați cumva că judecătorii ar fi influențați în favoarea acuzatului prin cea de-a doua arestare ? Asemenea lucruri nu se întîmplă. În momentul achitării, judecătorii au și prevăzut cea de-a doua arestare. Ea nu-i influențează, deci. Dar li se poate schimba dispoziția sufletească, o mulțime de alte motive pot modifica opinia asupra acuzației, de aceea trebuie să te adaptezi noilor circumstanțe ca să obții a doua achitare ; de aceea ți se cer eforturi la fel de mari ca și pentru prima.

— Și nici ea nu e, totuși, definitivă ? spuse K., negînd el însuși printr-o clătinare a capului.

— Se înțelege că nu, spuse pictorul. După a doua achitare vine a treia arestare, după a treia achitare a patra arestare, și așa mai departe. Aceasta decurge din natura achitării aparente.

K. tăcu.

— Achitarea aparentă, spuse pictorul, s-ar părea că nu vă convine prea mult. Poate că preferați târăgănarea la infinit. Să vă explic esența târăgănării ?

K. făcu din cap : da.

Pictorul se instalase comod pe scaun, cu cămașa de noapte desfăcută la piept și, cu o mină trecută pe sub cămașă, își mângâia coastele.

— Târăgănarea la infinit... spuse el oprindu-se o clipă să privească drept înainte ca și cum ar fi căutat o explicație perfect inteligibilă, târăgănarea la infinit menține permanent procesul în prima lui fază. Ca s-o obții, e necesar ca acuzatul și apărătorul lui, dar mai ales apărătorul, să rămână în contact permanent cu justiția. Pentru aceasta, repet, nu e nevoie să cheltuiești atâtea forțe ca pentru achitarea aparentă, dar e nevoie de și mai multă atenție. N-ai voie să scapi din vedere procesul, trebuie să te prezinți la intervale regulate în fața judecătorului, să-l mai vizitezi și în ocazii speciale și să cauți tot timpul să-i păstrezi bunăvoința ; dacă nu-l cunoști personal, trebuie să faci presiuni asupra lui prin judecătorii pe care-i cunoști, fără a renunța la convorbirile directe. Dacă nu neglijezi nimic, se poate spune cu destulă certitudine că procesul nu va ieși din prima fază. Nu se stinge, nici vorbă, dar acuzatul poate fi aproape la fel de sigur că n-o să fie condamnat pe cât e atunci când se află în libertate. Față de achitarea aparentă, târăgănarea la infinit are avantajul că-i asigură inculpatului un viitor mai puțin nesigur ; ea îl apără de spaima unei arestări neașteptate ; cu ea, acuzatul e ferit de teama de-a se pomeni brusc silit să facă demersuri penibile și să îndure eforturile și enervările pe care le cere totdeauna

achitarea aparentă, tocmai în momentele cele mai puțin favorabile lui. Evident, trăgănarea la infinit are pentru inculpat și unele dezavantaje, care nu trebuiesc subapreciate. Nu mă gîndesc la faptul că el nu e niciodată liber, căci liber în adevăratul sens al cuvîntului n-ar fi nici în cazul achitării aparente. E vorba de altceva. În fapt, procesul nu poate fi suspendat decît atunci cînd există un motiv aparent pentru asta. De aceea trebuie să continue, teoretic. E necesar deci, din cînd în cînd, să fie date unele dispoziții, să fie organizate interogatoriile, ordonate percheziții etc., etc. Într-un cuvînt, trebuie ca procesul să se învîrtească mereu în cerculețul restrîns la care i-a fost limitată în mod artificial acțiunea. Pentru acuzat, firește, aceasta aduce după sine unele neplăceri a căror gravitate n-ar trebui nici dumneavoastră s-o exagerați. Totul rămîne doar simplă aparență ; interogatoriile, de exemplu, sînt foarte scurte ; dacă n-ai timp sau chef să te duci la ele, te poți scuza uneori ; ou unii judecători poți chiar să aranjezi dinainte zilele și orele pe-o întreagă perioadă ; în fond, e vorba doar să treci din cînd în cînd pe la judecător, ca să-ți faci datoria de inculpat.

Pictorul nu terminase de vorbit cînd K. își puse haina pe braț și se ridică să plece.

— S-a ridicat de pe scaun ! strigară fetițele din dosul ușii.

— Vă și gîndiți să plecați ? întrebă pictorul ridicîndu-se și el. Fără îndoială că aerul vă alungă de-aici, și asta mă necăjește. Aș mai avea încă o mulțime de lucruri să vă spun. A trebuit să mă rezum prea mult, dar sper că am fost destul de clar.

— O, da ! spuse K.

Începuse să-l doară capul din pricina atenției cu care se silise să asculte. În ciuda afirmației acesteia, pictorul mai repetă o dată, rezumînd ca și cum ar fi vrut să-i lase lui K. o consolare :

— Cele două metode au comun faptul că împiedică condamnarea inculpatului.

— Dar ele împiedică și achitarea lui reală, spuse K. în-cet, de parcă i-ar fi fost rușine că a înțeles.

— Ați prins miezul chestiunii, spuse repede pictorul.

K. puse mîna pe palton, dar nu se putu hotărî să-și îm-brace haina. Dacă și-ar fi urmat dorința, ar fi luat de-a valma în brațe și haina și paltonul și ar fi ieșit în stradă numai în cămașă ; nici fetițele nu izbutiră să-l hotărască să se îmbrace ca lumea, deși începuseră să-și strige, prematur, una alteia, că musafirul își pune hainele. Pictorul, ținînd cu tot dinadinsul să dea o interpretare atitudinii lui K., spuse :

— Încă nu v-ați decis în privința celor două propuneri pe care vi le-am făcut. Sînt de acord cu dumneavoastră. Eu însumi v-aș fi sfătuit să nu vă pripiti cu alegerea. Avantajele și dezavantajele sînt greu de cumpănit. Totul trebuie gîndit cu de-amănuntul. Dar, pe de altă parte, nici nu trebuie pierdut prea mult timp.

— Am să revin curînd, spuse K. Apoi, hotărîndu-se brusc își îmbracă haina, își puse paltonul pe umeri și porni grăbit spre ușa în dosul căreia fetițele începură imediat să urle.

Lui K. i se păru că le și vede prin scîndurile crăpate ale ușii.

— Țineți-vă de cuvînt, spuse pictorul fără să-l urmeze; altminteri am să vin la bancă să vă întreb cu însumi.

— Deschideți ușa! strigă K. trăgînd de clanța pe care probabil că fetițele o țineau strîns, căci nu se mișca.

— Vreți să vă plictisească fetițele în tot lungul scării? întrebă Titorelli. Treceți mai bine pe-aici. Și-i arată ușa care se afla în dosul patului.

K. acceptă invitația și se îndreaptă spre pat. Dar pictorul, în loc să-i deschidă, se strecură sub pat și-l întrebă din străfundurile unde se afla.

— Numai o clipă! N-ați vrea să vedeți un tablou pe care vi l-aș putea vinde?

K. nu voia să fie nepoliticos, căci pictorul se ocupase într-adevăr de el și chiar îi promisese să-l ajute în continuare, deși K., distrat, uitase să-i spună că-i va răsplăti ostenele. De aceea nu putu să-i refuze invitația și se opri să vadă tabloul, cu toate că ardea de nerăbdare să iasă din atelier. Pictorul scoase de sub pat un vraf de pînze neînramate, acoperite de-atîta praf, încît cînd suflă peste tabloul aflat deasupra, K. rămase cîtva timp învăluit parcă într-un nor și cu respirația tăiată.

— E un peisaj de cîmpie, spuse pictorul întinzîndu-i tabloul.

Tabloul reprezenta doi arbori sfrijiți, pe-o iarbă întunecoasă, foarte îndepărtați unul de altul. În fund, soarele amurgea într-o mare de culori.

— Bine, spuse K., îl cumpăr.

Vorbise prea sec, de aceea se bucură cînd văzu că pictorul, în loc să se formalizeze, îi întinse un al doilea tablou.

— Iată perechea celuiilalt, spuse Titorelli.

Poate că peisajul fusese bine conceput ca pereche a celuiilalt tablou, dar între ele nu se putea observa nici o deosebire; se aflau și aici copacii, iarba și apusul de soare. Lui K. însă puțin îi păsa de similitudinea peisajelor.

— Sînt frumoase, spuse el. Le cumpăr pe amîndouă și-am să le pun în biroul meu.

— Tema pare să vă placă, spuse pictorul luînd un al treilea tablou. S-a nimerit bine, căci mai am aici o pinză în același gen.

Pinza nu era în același gen, ci identică cu celelalte două. Pictorul folosea perfect ocazia ca să-și vîndă tablourile vechi.

— Îl iau și pe acesta, spuse K. Vreți să-mi spuneți ce preț au toate trei?

— Vorbim noi altădată, doar rămînem în legătură unul cu altul, spuse pictorul. Acum sînteți prea grăbit. Mă bucură că tablourile vă plac, am să vi le dau pe toate de aici. Sînt numai peisaje de cîmpie. Am pictat multe de acest fel, pînă acum. Unora nu le plac asemenea peisaje fiindcă li se par cam sumbre; dar există oameni, ca dumneavoastră, de pildă, care apreciază tocmai melancolia aceasta.

K. nu era deloc dispus să se ocupe de experiențele profesionale ale pictorului-cerșetor.

— Împachetați-le pe toate, spuse el întrerupându-l în plin avînt oratoric. Omul meu de serviciu o să vină mîine să le ia.

— Nu e nevoie, spuse pictorul. Sper să găsesc un hamal care să vă poată însoți chiar acum.

Și deschise, în sfîrșit, ușa aplecîndu-se pe deasupra patului.

— Călcați fără grijă pe așternut, continuă el. Toți cîți intră aici așa fac.

K. n-ar fi avut nevoie de încurajare ca să calce fără milă pe așternut ; pusese chiar piciorul în mijlocul pilotei de puf cînd, privind prin ușa deschisă, se dădu înapoi, mirat.

— Ce e asta ? îl întrebă el pe pictor.

— De ce vă mirați ? întrebă pictorul, la fel de mirat. Sînt birourile tribunalului. Nu știați că tribunalul are birouri aici ? Aproape în fiecare pod există birouri ale tribunalului ; de ce n-ar exista și aici ? Atelierul meu este de fapt unul dintre birouri, dar tribunalul mi l-a pus la dispoziție.

Pe K. nu-l speriase atît faptul că dăduse și în locul acesta peste birourile tribunalului, cît îl înspăimîntase constatarea totalei lui ignoranțe în legătură cu justiția. I se părea că, pentru un inculpat, legea de bază a comportării constă în a fi totdeauna pregătit la orice, în a nu se lăsa niciodată surprins, în a nu privi la dreapta cînd judecătorul se afla la stînga ; și tocmai împotriva legii acesteia de bază păcătuia el mereu.

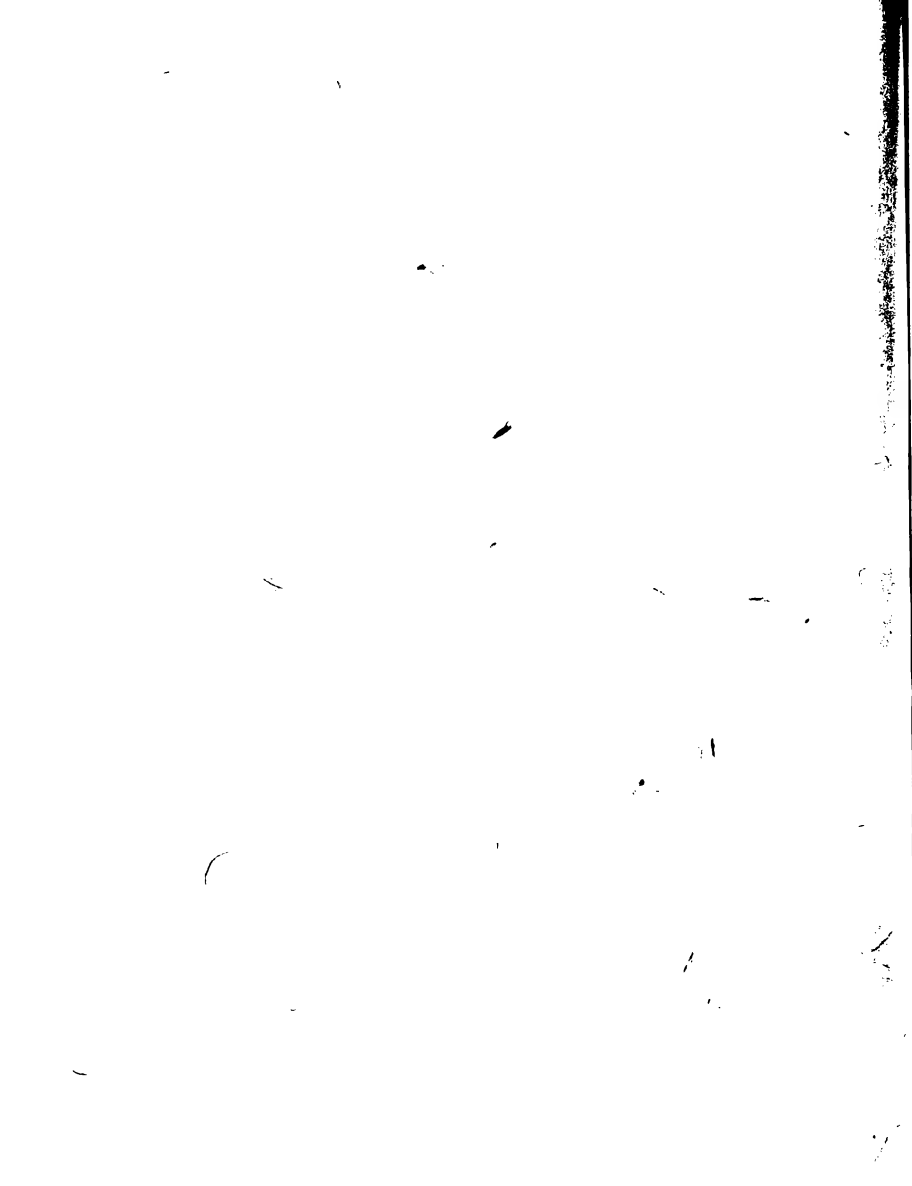
În fața lui se întindea un coridor lung : prin coridorul acesta venea un aer pe lîngă care cel din atelier

părea proaspăt și înviorător. De-o parte și de alta a coridorului se aflau bănci, ca în sala de așteptare a secției de care ținea procesul lui K. Instalarea birourilor părea făcută pretutindeni după prescripții minuțioase. În momentul acela, pe coridor nu se afla prea multă lume. Un bărbat ședea, sau mai degrabă părea că doarme pe una din bănci, cu obrazii îngropați în palmele lipite de bancă ; un altul stătea în picioare, la capătul coridorului, în penumbră. K. se hotărî din nou și trecu peste pat. Pictorul îl urmă, cu pînzele sub braț. Curînd, întîlniră un aprod. K. știa cum să-i recunoască după nasturele de aur pe care îl purtau printre nasturii obișnuiți ai costumului civil — și pictorul îi dădu aprodului dispoziție să ducă tablourile. K. mai mult se clătina decît mergea. Își ținea batista apăsată pe gură. Ajunseseră aproape de ieșire, cînd fetițele se năpustiră în calea lor ; coridorul din pod nu-l scutise pe K. de întîlnirea aceasta. Fetițele văzuseră probabil că fusese deschisă cealaltă ușă a atelierului și făcuseră un ocol ca să ajungă în partea aceasta.

— Nu mai pot să vă însoțesc ! strigă pictorul rîzînd sub asaltul fetițelor. La revedere ! Nu pierdeți prea mult timp pînă vă hotăriți.

K. nici nu se uită la el. Ajuns în stradă, luă prima trăsură întîlnită în cale. Abia aștepta să scape de aprodul al cărui nasture de aur îi făcea rău la ochi, deși nimeni în afară de el probabil că nu l-ar fi observat. Îndatoritor, aprodul voise să se urce și pe capră, lîngă vizitiu, dar K. îl goni imediat.

Amiaza trecuse de mult cînd trăsura se opri în fața băncii. K. ar fi lăsat bucuros tablourile unde se aflau, dar se temea ca nu cumva vreo ocazie să-l oblighe să-i arate pictorului că le mai are. De aceea ceru să-i fie aduse în birou și le încuie în sertarul cel mai de jos al mesei lui de lucru ca să le ascundă, măcar pentru cîteva zile, de privirea directorului-adjunct.

NEGUSTORUL BLOCK.

K. RENUNȚĂ LA SERVICIILE AVOCATULUI

Pînă la urmă K. se hotărî, totuși, să renunțe la serviciile avocatului. La drept vorbind nu se putea împiedica să se întrebe dacă făcea bine procedînd așa, dar convingerea că gestul acesta era necesar îi învinse ezităările. Efortul cerut de luarea hotărîrii îl consumă într-atîta, încît în ziua cînd trebui să meargă la avocat abia dacă putu să lucreze la birou și trecuse de ora zece cînd ajunse în sfîrșit în fața ușii maestrului Huld. Înainte de a suna, K. se mai întreba încă dacă n-ar fi fost mai bine să-l anunțe pe avocat că renunță la serviciile lui, fie prin telefon, fie trimițîndu-i o scrisoare. Se gîndea că discuția va fi cu siguranță penibilă. Chibzuind bine, preferă totuși spluția convorbirii personale; oricum avocatul n-ar fi răspuns decît prin tăcere sau prin cîteva cuvinte formale, iar K. n-ar fi putut să știe niciodată — cel puțin dacă Leni nu reușea să afle cîte ceva — cum a primit maestrul Huld vestea că renunță la serviciile lui și nici ce consecințe ar putea să aibă actul renunțării, după datele previziunii acestui expert; dacă însă îl avea pe avocat în față și-i comunica vestea pe neașteptate, ar fi

reuşit uşor să deducă, după faţa şi reacţiile lui, tot ce voia să ştie, chiar dacă maestrul Huld ar fi rămas zgîrcit la vorbă. Şi n-ar fi fost exclus atunci să-şi schimbe hotărîrea, dacă s-ar fi convins că, e mai bine aşa, şi să lase mai departe apărarea pe seama avocatului.

Ca de obicei, după ce sună prima dată nu se ivi nimeni. „Leni ar putea să se mişte ceva mai repede“, se gîndi K. Dar tot era bine că nu se amestecau ceilalţi locatari, cum făceau de obicei, căci se găsea totdeauna în asemenea ocazii vreun vecin care începea să protesteze, ca domnul în halat de la prima vizită. Apăsînd pentru a doua oară pe buton, K. se întoarse spre cealaltă uşă, dar de data aceasta şi ea rămase închisă. În cele din urmă, doi ochi se iviră la vizor ; nu erau însă ochii lui Leni. Cineva răsuci cheia în broască, rămînînd totuşi proptit în uşă, apoi se întoarse spre interior şi strigă : „El este“, dar nu deschise complet decît după aceea.

K. începuse să împingă uşa, căci auzise cheia răsucindu-se în broasca vecinului ; cînd uşa se deschise de tot, năvăli direct în vestibul şi mai avu timp s-o vadă pe Leni — căci ei i se adresase omul de la uşă — fugind în cămaşă prin coridorul aflat între camere. După ce-o urmări o clipă cu privirea, K. îl cercetă pe cel ce-l deschisese : un bărbat mărunţ, sfrijit, cu o barbă lungă şi care ţinea o luminare în mînă.

— Eşti angajat aici ? îl întrebă K.

— Nu, răspunse omul, nu sînt de-al casei ; avocatul nu mi-e decît apărător ; mă aflu aici pentru o afacere juridică.

— Fără haină ? întrebă K. arătînd cu mina îmbrăcămîntea sumară a celuiilalt.

— Vă cer scuze, spuse omul luminîndu-se cu lumina-rea, ca și cum pînă atunci n-ar fi observat cum era îmbrăcat.

— Leni e amanta dumitale ? întrebă K., scurt.

Își depărtase puțin picioarele și-și ținea pălăria la spate, cu mîinile cruciș. Paltonul lui îmblănit îl făcea să se simtă superior omului acestuia mărunț și uscat.

— Oh ! Dumnezeuule ! făcu omul ridicînd o mîină ca să-și aperc fața înspăimîntată. Nu ! Nu ! Ce vă închipuiți ?

— Pari un om cumsecade, spuse K., totuși, vino cu mine.

Îi făcu semn cu pălăria și-l lăsă să treacă înaintea lui.

— Cum te numești ? întrebă el din mers.

— Block, negustorul Block, răspunse omulețul întor-cîndu-se spre K. cu gînd să se prezinte. Dar K. nu-i dădu voie să se oprească.

— E numele dumitale adevărat ? întrebă el.

— Sigur, i se răspunse, de ce v-ați îndoii de asta ?

— Mă gîndeam că ai putea avea motive să-ți ascunzi adevărata identitate, răspunse K.

Se simțea atît de liber sufletește cum ești numai printre străini, cînd vorbești cu oameni fără importanță, păstrînd pentru tine ceea ce te privește și nevorbind decît cu seninătate despre interesele celorlalți, ceea ce îi ridică în ochii tăi, dar îți permite, în schimb, să-i lași să cadă cînd vrei.

La ușa camerei de lucru a maestrului Huld, K. se opri, deschise și-i strigă negustorului care continua să meargă mai departe, docil.

— Mai încet ! Fă lumină aici.

Gîndindu-se că Leni s-ar fi putut ascunde acolo, îl puse pe negustor să scotocească prin toate ungherele, dar camera era pustie. Cînd ajunse în fața portretului judecătorului, își opri însoțitorul apucîndu-l de bretele.

— Îl cunoști ? întrebă ridicînd degetul arătător.

La rîndul său, negustorul ridică lîmînarea, se uită o clipă în sus clipind din ochi și spuse :

— E un judecător.

— Un judecător de seamă ? îl întrebă K. și se așeză în așa fel încît să poată vedea ce impresie îi făcea portretul. Dar negustorul ridică ochii, admirativ.

— E un judecător de seamă, spuse el.

— Nu prea te pricepi, spuse K. E cel mai neînsemnat dintre toți judecătorii de instrucție inferiori.

— Acum îmi aduc aminte, spuse negustorul. Mi s-a mai spus asta.

— Sigur ! strigă K. Uitasem ! Cum să nu ți se spună !

— Dar de ce ? De ce ? întrebă negustorul în timp ce se apropia de ușă, împins de K.

Pe coridor, K. îl întrebă :

— Știi unde s-a ascuns Leni ?

— Ascuns ? se miră negustorul. Nu. Dar s-ar putea foarte bine să fie la bucătărie și să pregătească supa pentru avocat.

— De ce nu mi-ai spus astă imediat ? întrebă K.

— Voiam să vă conduc acolo, dar m-ați chemat înapoi, răspunse negustorul năucit parcă de niște porunci contradictorii.

— Te crezi tare șiret, nu-i așa ? Hai, condu-mă.

K. nu mai fusese pînă atunci în bucătărie, o încăpere surprinzător de mare și plină cu tot felul de ustensile : numai plita era de trei ori mai mare decît o plită obișnuită, dar restul amănuntelor nu se puteau desluși clar, căci încăperea era luminată doar de-o lămpiță prinsă la intrare. În fața plitei, Leni, în șorț alb ca totdeauna, spărgea ouă într-o cratiță pusă pe-o spirtieră.

— Bună seara, Josef, spuse ea aruncîndu-i o privire.

— Bună seara, spuse K. și arată cu degetul un scaun pe care negustorul se așează imediat.

Cît despre el, se apropie pe la spate de Leni, se plecă peste umărul ei și o întrebă :

— Cine e ăsta ?

Leni îi cuprinse cu o mînă pe după talie, în timp ce cu cealaltă mînă continua să bată ouăle, apoi îl făcu să vină în fața ei și-i spuse :

— Un om necăjit, un biet negustor, un oarecare Block. Uită-te la el !

Se întoarseră amîndoi ca să-l privească. Negustorul, așezat pe scaunul pe care i-l arătase K., suflase în lumina a cărei lumină nu mai era necesară, și-i strîngea fitilul între degete ca să oprească fumul.

— Erai în cămașă, îi spuse K. lui Leni, și-i întoarse capul cu mîna, spre plită.

Leni tăcu.

— E amantul tău ? întrebă el.

Leni, vru să apuce cratița, dar K. îi prinse amîndouă mîinile și-i spuse :

— Hai, răspunde.

Leni răspunse :

— Vino în birou, am să-ți explic totul.

— Nu, spuse K., vreau să-mi explici aici.

I se agăță de gît ca să-l sărute. Dar K. o respinse și-i spuse :

— Nu vreau să mă săruți acum.

— Josef, îi spuse Leni cu glas rugător dar privind-l drept în ochi, doar n-oi fi gelos pe domnul Block!

Apoi se întoarse spre negustor și adăugă :

— Hai, Rudi, ajută-mă, vezi bine că mă bănuiește, lasă lumina.

S-ar fi putut crede că Rudi nu dăduse nici o atenție cuvintelor spuse de Leni, dar, de fapt, le auzise foarte bine.

-- Nu văd de ce ați fi gelos, spuse el fără prea multă promptitudine.

— Nici eu nu văd, spuse K., și-l privi zîmbind.

Leni izbucni în rîs și, profitînd de neatenția lui K., îl luă de braț și-i șopti.

— Lasă-l acum, vezi bine ce fel de bărbat e. M-am ocupat puțin de el fiindcă e un client important al avocatului, alt motiv nu există. Și tu? Vrei să-i vorbești astăzi? E foarte bolnav, dar, dacă vrei, am să te anunț, totuși. Numai că noaptea asta va trebui să rămii cu mine. E atîta vreme de cînd n-ai mai venit să mă vezi! Pînă și avocatul a întrebato de tine. Nu-ți neglija pro-

cesul. Și eu am să-ți comunic câteva lucruri pe care le-am aflat. Dar mai întâi de toate scoate-ți paltonul.

Leni îl ajută să și-l scoată, îi luă pălăria, alergă să le atârne în vestibul, apoi se întoarse grăbită ca să vadă ce s-a întâmplat cu supa.

— Să te anunț sau să-i duc mai întâi supa ?

— Anunță-mă.

K. era înciudat ; prima lui intenție fusese să discute mai întâi amănunțit cu Leni despre ce-avea de gînd să facă ; prezența negustorului îl împiedicase și-i tăiasse cheful. Dar treburile lui i se păreau totuși prea importante pentru a-i permite acestui mic negustor să joace în ele un rol ce ar fi putut să fie decisiv. De aceea o chemă înapoi pe Leni, care ajunsese pe coridor.

— Du-i totuși mai întâi supa, ordonă el. Trebuie să capete forțe pentru întîlnirea care-l așteaptă, o să aibă nevoie de ele.

— Și dumneavoastră sînteți un client al avocatului ? întrebă încet, cu un ton de constatare, negustorul, din colțul unde se afla.

— Ce-ți pasă ? spuse K.

Iar Leni adăugă :

— Ce-ar fi să taci ? Îi duc supa, spuse ea întorcîndu-se spre K. ; și turnă supa într-o farfurie. N-o să te mai poți teme decît că o să-l vezi adormind prea curînd, căci după ce mănîncă adoarme imediat.

— Ce-am să-i spun eu o să-l țină treaz, declară K. vrînd s-o facă pe Leni să înțeleagă că avea de gînd să discute lucruri foarte importante cu avocatul.

K. ar fi vrut ca mai întâi Leni să-l întrebe despre ce era vorba și apoi el să-i ceară sfatul. Dar ea se mulțumea să-i execute orbește ordinele. Trecînd cu supa pe lângă el, Leni îl atinse intenționat și-i șopti :

— Cum o mînca, te și anunț, ca să ne întîlnim cît mai curînd posibil.

— Du-te, spuse K.

— Fii mai amabil, îi răspunse ea întorcîndu-se încă o dată, din prag.

K. o urmări cu privirea ; acum era ferm decis să renunțe la avocat ; poate că ar fi fost preferabil să nu discute despre asta cu Leni ; ea nu-i cunoștea destul de bine povestea și cu siguranță că l-ar fi sfătuit să nu renunțe la avocat ; iar dacă mai ezita și de data aceasta, K. ar fi rămas mai departe pradă neliniștii și îndoielilor și-apoi ar fi trebuit să ia din nou totul de la început, căci hotărîrea lui era definitivă. Cu cît avea s-o ducă mai repede la îndeplinire, cu atît avea să fie mai puțin păgubit ; în privința asta poate că negustorul i-ar fi putut da un sfat.

De aceea se întoarse spre Block ; cînd observă că se uită la el, negustorul vru să se ridice în picioare.

— Stai jos, îi spuse K. trăgînd un scaun lângă al lui. Ești de multă vreme clientul avocatului ?

— Da, spuse negustorul, sînt un client foarte vechi.

— De cîți ani te asistă ?

— Nu știu la ce anume vă referiți, spuse Block. În chestiunile legate de afaceri — am o importantă firmă de comerț cu grîne — mă sfătuiește încă de la înființarea firmei, adică de vreo douăzeci de ani, iar în privința

procesului — fără îndoială că despre el vreți să vă vorbesc — mă asistă de la început, adică de peste cinci ani. Da, de peste cinci ani, adăugă el scoțînd din buzunar un portofel vechi. Am notat aici totul ; dacă doriți, vă pot spune data exactă ; e imposibil să ții minte tot. Procesul meu probabil că durează încă de și mai mult timp ; a început curînd după moartea soției mele, întîmplată acum peste cinci ani și jumătate.

K. se apropie și mai tare de Block.

— Avocatul se ocupă deci și de chestiuni de drept curente ? întrebă el.

Combinarea aceasta a afacerilor comerciale și a celor juridice i se părea foarte liniștitoare.

— Firește, spuse negustorul.

Apoi îi șopti :

— Se spune chiar că e mai capabil în problemele comerciale decît în celelalte.

Dar, părînd că regretă ce-a spus, puse o mîină pe umărul lui K. și adăugă :

— Vă rog foarte mult să nu mă trădați.

K. îl bătuse peste coapsă ca să-l liniștească și-i spuse :

— Nu, nu sînt trădător.

— Știți, e foarte ranchiunos, spuse negustorul.

— Unui client atît de credincios ca dumneata, precis că n-o să-i facă nimic, spuse K.

— Ba da, spuse negustorul, cînd e înfuriat nu mai face deosebiri ; de altfel, nu s-ar putea spune că-i sînt credincios.

— Cum asta ? întrebă K.

— Să mă destăinuiesc ? întrebă la rîndul său negustorul, oarecum șovăitor.

— Cred că poți s-o faci, spuse K.

— Ei bine, spuse negustorul, am să vă destăinuiesc o parte din secretul meu, dar va trebui ca, la rîndul dumneavoastră, să vă destăinuiți mie, ca să rămînem solidari în fața avocatului.

— Cîtă prudență ! spuse K. Dar fic, am să-ți destăinuiesc un secret care o să te liniștească pe deplin. În ce constă deci necredința dumată ?

— Am, spuse negustorul șovăind și cu același ton cu care ar fi spus un lucru necinstit, am și alți avocați în afară de el.

— Dar asta nu e ceva prea grav, spuse K. ușor dezamăgit.

— Aici, nu, spuse negustorul care de cînd făcuse destăinuirea respira tot mai greu, dar după observația lui începuse să-și mai recapete încrederea. Numai că nu-i permis, și e și mai puțin permis cînd e vorba de avocați ilegali. Iar eu tocmai asta am făcut. Am cinci avocați de contrabandă.

— Cinci ! exclamă K. Numărul îi stîrnise mirarea. Cinci avocați în afară de maestrul Huld ?

Negustorul făcu „da“ din cap.

— Sînt în tratative cu al șaselea.

— Dar de ce atîția avocați ? întrebă K.

— Am nevoie de toți !

— Ai putea să-mi explici cum ?

— E ușor, spuse negustorul. Înainte de orice, evident, nu vreau să-mi pierd procesul. De aceea n-am voie să neglijez nimic din ce mi-ar putea folosi ; chiar dacă speranța e foarte slabă, n-am voie să nu-mi încerc șansa. Am pus deci în slujba procesului tot ce am. Mi-am retras toți banii din afaceri ; odinioară, birourile mele ocupau aproape un etaj întreg ; astăzi mă mulțumesc cu o odăiță mică și dosnică, în care lucrez cu un simplu ucenic. Decăderea aceasta nu mi-a pricinuit-o numai retragerea banilor ci, mai ales, scăderea puterii mele de muncă. Când vrei să faci ceva pentru procesul tău nu te mai poți ocupa de nimic.

— Lucrezi deci chiar dumneata pentru proces ? întrebă K. Tocmai despre asta mi-ar place să te aud vorbind.

— Despre asta nu v-aș putea spune mare lucru, răspunse negustorul. La început, am încercat, dar am renunțat repede. E o muncă istovitoare, din care nu te alegi aproape cu nimic ; curînd, mi-a devenit cu totul imposibil să muncesc și să întreprind demersuri în birourile tribunalului. Numai statul pe-o bancă și așteptatul acolo cere un efort uriaș ; dar dumneavoastră cunoașteți personal aerul greu din birouri.

— De unde știi că am fost acolo ? întrebă K.

— Mă aflu în sala de așteptare cînd ai trecut.

— Ce coincidență ciudată ! strigă K. extrem de impresionat și uitînd complet, din pricina asta, cît de ridicol i se părușe pînă atunci negustorul. Prin urmare, m-ai văzut. Erai în sala de așteptare în clipa cînd am trecut ? Da, într-adevăr, am fost o dată acolo.

— Coincidența nu-i chiar atât de ciudată, spuse negustorul. Eu mă aflu aproape zilnic acolo.

— Acum, spuse K. pesemne că va trebui să mă duc și eu mai des, dar probabil că voi fi primit cu mai puțin respect decât data trecută. Toți se ridicaseră în picioare. Mă luaseră probabil drept judecător.

— Nu, spuse negustorul, ne-am ridicat pentru aprod. Despre dumneavoastră știam bine că erați inculpat. Asemenea vești se răspîndesc ca fulgerul.

— Știați? spuse K. În cazul acesta atitudinea mea trebuie că vi s-a părut extrem de arogantă. Nu s-a discutat despre ea?

— Nu, spuse negustorul. Dimpotrivă. Dar astea sînt prostii.

— Ce prostii? întrebă K.

— De ce mă întrebați asemenea lucruri? spuse negustorul necăjit. S-ar părea că nu-i cunoașteți însă pe cei de-acolo și poate că-i înțelegeți greșit. Nu trebuie să uitați că în decursul procedurilor nesfîrșite se spun adesea multe lucruri pe care logica nu le mai poate controla; de multe ori ești prea obosit, sau unele subiecte nu te interesează, și-atunci, ca o compensație, ajungi la superstiții. Vorbesc despre ceilalți dar, în fond, nici eu nu sînt mai breaz. Una dintre superstițiile acestea constă în credința că poți citi deznodămîntul procesului pe fața acuzatului, și mai ales pe tăietura buzelor lui. Cei ce cred în astfel de preziceri au spus deci că, judecînd după buzele dumneavoastră, în curînd veți fi cu siguranță condamnat. Vă repet, e o superstiție ridicolă, pe care experiența o dezmente categoric în majoritatea cazurilor,

dar, cînd trăiești într-un astfel de mediu, e greu să scapi de asemenea idei. Nici nu vă închipuiți cîtă forță poate avea superstiția aceasta. Ați încercat acolo să vorbiți cu un om, nu-i așa ? Și el abia a putut să vă răspundă. Firește, poți avea multe motive să te tulburi, dar unul dintre ele, în cazul de față, era cu siguranță aspectul gurii dumneavoastră. Omul a povestit chiar, ceva mai târziu, că i se păruse că vede pe buzele dumneavoastră semnul propriei lui condamnări.

— Pe buzele mele ? întrebă K. scoțînd o oglinjoară din buzunar și privindu-se în ea. Nu văd nimic neobișnuit pe buzele mele. Dumneata vezi ?

— Nu, răspunse negustorul, nici eu nu văd absolut nimic.

— Ce oameni superstițioși ! exclamă K.

— Nu v-am spus și eu ? întrebă negustorul.

— Inculpații se văd atît de des între ei ? Discută și schimbă păreri ? Eu pînă acum m-am ținut complet deoparte.

— În general n-au relații prea strînse unii cu alții ; ar fi și imposibil, sînt prea mulți. Dealtfel, au și puține interese comune. Dacă se întîmplă cîteodată ca mai mulți să-și descopere vreun interes comun, fși dau curînd seama că s-au înșelat. Împotriva tribunalului nu se poate face nimic în comun. Fiecare caz e cercetat în parte ; nu există tribunal mai minuțios. Nu ajungi la nimic unindu-te cu alții. Izolat, mai izbutești uneori să obții în secret cîte ceva, dar ceilalți nu află decît după aceea, și nimeni nu știe cum s-a făcut. Solidaritatea nu există deci ; oamenii se întîlnesc din cînd în cînd în sălile de

așteptare, dar acolo se vorbește puțin. Ideile superstițioase există încă din vremurile de demult și se înmulțesc pur și simplu de la sine.

— I-am văzut pe domnii aceia făcând anticameră acolo, spuse K., și așteptarea lor mi s-a părut atât de inutilă !

— Așteptarea nu e inutilă, spuse negustorul. Inutil e doar să te amesteci personal în propriul tău proces. V-am spus că, în afară de maestrul Huld, mai am cinci avocați. S-ar putea crede — așa credeam și eu la început — că las cu totul în seama lor grija procesului. Asta ar fi însă complet greșit. Ar fi o greșeală și mai mare decât dacă aș avea unul singur. Dar dumneavoastră nu mă înțelegeți, nu-i așa ?

— Nu, spuse K. punându-și palma peste mina negustorului ca să-l calmeze, căci se înfierbântase prea tare. Dar te-aș ruga să vorbești ceva mai rar ; tot ce-mi spui e foarte important pentru mine și nu izbutesc să te urmăresc.

— Faceți bine că-mi amintiți, spuse negustorul, dumneavoastră sînteți un nou-născut, un novice, procesul dumneavoastră n-are decât șase luni, nu-i așa ?

— Da.

— Am auzit despre el ; ce proces tînăr ! Dar mie, care am frămîntat de mii și mii de ori lucrurile acestea, mi se par toate foarte firești.

— Ești fericit că procesul îți e atât de avansat ? spuse K. nevrînd să-l întrebe direct în ce stadiu se afla.

Dar primi un răspuns la fel de neprecis ca și întrebarea.

— Da, spuse negustorul plecîndu-și fruntea, sînt peste cinci ani de cînd îmi tot duc procesul și asta nu înseamnă puțin.

Apoi tăcu o clipă. K. pîndea întoarcerea lui Leni. Pe de-o parte nu i-ar fi plăcut s-o vadă venind prea de vreme, căci mai avea multe întrebări de pus și n-ar fi vrut să fie surprins în discuție confidențială cu negustorul; pe de altă parte însă îl enerva faptul că zăbovea atîta la avocat, deși el se afla acolo. Supa nu justifica o atare întîrziere.

— Îmi mai aduc exact aminte vremea, spuse negustorul — și K. deveni imediat atent — îmi mai aduc exact aminte vremea cînd procesul meu era de vîrstă procesului dumneavoastră. Pe atunci îl aveam ca avocat numai pe maestrul Huld, dar nu eram prea mulțumit de el.

„Am să aflu tot“, gîndi K. și clătină viori din cap ca și cum gestul acesta l-ar fi putut încuraja pe negustor să spună tot ce merita să fie știut.

— Procesul meu, continuă domnul Block, nu avansa deloc; mi se fixau interogatoriile, și nu lipseam niciodată de la ele, adunam acte, prezentam toate registrele firmei — ceea ce nu era deloc necesar, după cum am aflat mai tîrziu — veneam mereu la avocat, avocatul înaintase chiar mai multe întîmpinări către tribunal.

— Mai multe întîmpinări? întrebă K.

— Sigur, făcu negustorul.

— Asta mă interesează enorm, spuse K., în cazul meu încă mai lucrează la prima. N-a făcut nimic. Acum văd că mă neglijează în mod rușinos.

— S-ar putea să aibă motive bine întemeiate ca întâmpinarea să nu fie încă gata, spuse negustorul. Cît despre ale mele, am putut vedea mult mai tîrziu că nu serviseră absolut la nimic. Am putut citi eu însumi una, datorită unui funcționar binevoitor. Întîmpinarea era — trebuie să mărturisesc — plină de erudiție dar, în fond, nu conținea nimic ; multă latină, pe care dealtfel n-o înțeleg, apoi pagini și pagini cu apeluri către tribunal, apoi lingușiri către anumiți magistrați, fără nume precise, dar pe care inițiații îi puteau recunoaște ; pe urmă propriul elogiu al avocatului, un elogiu în care el se tăvălea în fața tribunalului cu umilința unui cîine, și în sfîrșit examinarea cîtorva vechi cazuri judiciare care, chipurile, semănau cu al meu. Cîstît vorbind, examinarea aceasta era făcută cu cea mai mare grijă, pe cît mi-am putut da eu seama. Observați că spunînd aceasta nu pretînd că judec munca avocatului ; dealtfel, întîmpinarea pe care am citit-o nu era decît una dintre cele multe, dar, și aici e punctul despre care vreau să vă vorbesc, oricum, n-am putut constata nici un fel de progres în ceea ce privește procesul meu.

— Și ce fel de progrese ați fi vrut să constatați ? întrebă K.

— Întrebarea dumneavoastră e foarte înțeleaptă, spuse negustorul zîmbind ; se poate observa foarte rar vreun progres în asemenea proceduri, dar pe-atunci eu încă nu știam asta. Sînt negustor, iar în epoca aceea eram și mai negustor decît acum ; aș fi dorit progrese palpabile, ar fi trebuit ca totul să se organizeze și să se îndrepte către un sfîrșit sau măcar să văd procesul pornit pe-o cale bună.

Dar nu aveau loc decît interogatorii care semănau aproape leit între ele ; ştiam dinainte răspunsurile, le cunoşteam pe de rost ca pe rugăciuni ; de cîteva ori pe săptămînă cîţiva funcţionari de-ai tribunalului mă căutau fie la magazin, fie acasă, fie nu mai ştiu unde, şi asta era, fireşte, supărător (în privinţa aceasta e mai bine astăzi, telefonul deranjează mai puţin) ; şi apoi zvonul despre procesul meu începuse să se răspîndească, negustorii, prietenii de-ai mei, ştiau, rudele aflaseră şi ele ; eram păgubit din toate părţile, dar nici un semn nu-mi arăta că în curînd au să aibă loc primele dezbateri. M-am dus deci să mă plîng avocatului. El mi-a dat, ce e drept, explicaţii îndelungi, dar a refuzat categoric să facă cel mai mic lucru în sensul dorit de mine, spunînd că nimeni nu poate influenţa asupra datei dezbaterilor şi că era absolut de neimaginat să le grăbeşti printr-un memoriu, aşa cum aş fi vrut eu, pentru că un asemenea lucru nu s-a mai pomenit şi n-ar putea decît să ne piardă, şi pe el şi pe mine. M-am gîndit că un altul poate ar vrea şi ar putea să facă ceea ce el nu voia sau nu putea. Am căutat deci alţi avocaţi. Dar e mai bine să vă spun din capul locului : nici unul dintre ei, niciodată, n-a cerut şi n-a obţinut fixarea unui termen pentru dezbateri ; lucrul acesta este, cu o rezervă despre care am să vă vorbesc mai tîrziu, realmente imposibil de obţinut ; în privinţa aceasta maestrul Huld nu mă înşelase, deci ; dar n-am avut nici de ce să regret faptul că mă adresasem şi altor avocaţi. Maestrul Huld probabil că v-a vorbit despre avocaţii de contrabandă şi vi i-a descris ca pe nişte oameni demni de dispreţ, ceea ce, dealtfel, este exact. Dar face, de cîte ori se compară cu ei, o mică eroare asupra căreia

aş vrea să vă atrag în treacăt atenţia. Ca să-i deosebească de aceştia pe avocaţi din cercul său, el îi numeşte totdeauna „avocaţii cei mari“ pe cei care îi sînt cunoscuţi. Termenul e însă fals ; fireşte, oricine poate să spună că e „mare“ dacă aşa are chef, dar în cazul de faţă uzajul judiciar e cel care decide. Iar uzajul acesta arată clar că există, în afara avocaţilor de contrabandă, avocaţi mari şi avocaţi mărunţi. Iar maestrul Huld şi colegii săi nu sînt decît avocaţi mărunţi ; marîi avocaţi, pe care nu-i cunosc decît din auzite şi pe care n-am izbutit niciodată să-i văd, sînt de-un rang incomparabil superior faţă de avocaţii mărunţi, cu mult mai presus decît sînt aceştia din urmă faţă de avocaţii de contrabandă pe care ei îi dispreţuiesc.

— Marii avocaţi ? întrebă K. Cine sînt ? Cum poţi ajunge la ei ?

— N-ai auzit încă niciodată vorbindu-se despre ei ? spuse negustorul. Aproape că nu există acuzat care, după ce-a auzit prima oară de existenţa lor, să nu viseze cîtăva vreme să fie apărut de ei. Nu vă lăsaţi ispitit de slăbiciunea aceasta. Cine sînt ? Habar n-am. Iar ca să ajungi la ei, este imposibil. Nu cunosc nici un caz în care să se poată afirma cu certitudine că a intervenit un mare avocat. Apără şi ei cîtiva clienţi, dar asta nu depinde de dorinţa inculpatului ; marii avocaţi nu apără decît pe cine vor ei ; iar ca să se ocupe de vreun proces, trebuie neapărat ca procesul acela să fi depăşit competenţa micilor tribunale. De fapt, e mai bine să nu te gîndeşti la ei ; altminteri — ştiu asta din experienţă personală — consultaţiile, eforturile şi ajutorul pe care le primeşti de la ceilalţi avocaţi încep să ţi se pară atît de timpite şi de inutile încît îţi vine să dai dracului

tot, să te culci și să nu mai știi nimic, ceea ce, firește, ar fi o tîmpenie și mai mare ; și-apoi nici n-ai putea să rămii multă vreme liniștit în pat.

— Dumneata, deci, n-ai visat niciodată avocați mari ? întrebă K.

— N-am visat multă vreme, spuse negustorul reîncepînd să zîmbească. Din păcate, nu izbutești să-i uiți de tot ; gîndul la ei te chinuie, mai ales noaptea. Pe atunci însă voiam să obțin rezultate imediate, iată de ce am început să caut avocați de contrabandă.

— Ce aproape sînteți unul de altul ! strigă Leni care se întorsese cu farfuria și stătea în pragul ușii.

Cei doi erau într-adevăr apropiați unul de altul ; la cea mai mică mișcare capetele li s-ar fi ciocnit ; negustorul, care nu era numai măruntel, ci și puțin ghebos, îl obliga pe K. să se aplece foarte mult ca să audă ce-i spune.

— Încă o clipă, strigă K. respingînd-o pe Leni și făcînd un gest de nerăbdare cu mîna pe care o mai ținea încă pe mîna negustorului.

— A vrut să-i povestesc despre procesul meu, îi spuse negustorul lui Leni.

— Povestește, povestește, spuse ea.

Leni îi vorbea negustorului pe un ton drăgăstos, dar și superior. Lucrul acesta nu-i plăcu lui K. După cum tocmai își dăduse seama, omul nu era de lepădat ; avea mai ales o experiență despre care știa foarte bine să vorbească. Pesemne că Leni îl judeca greșit. K. se uită plictisit cum Leni luă din mîna domnului Block lumînarea pe care acesta o ținuse strîns tot timpul, cum îi șterse degetele cu un ool

al șorțului și cum îngenunchie apoi lângă el ca să-i curețe cu unghia o picătură de ceară scursă pe pantaloni.

— Te pregăteai să-mi vorbești despre avocații de contrabandă, spuse K. și, fără să mai adauge altceva, dădu la o parte mîna lui Leni.

— Ce vrei ? întrebă Leni lovindu-l ușor cu palma ca să poată continua curățitul petei.

— Sigur, despre avocații de contrabandă, spuse negustorul și-și trecu mîna peste frunte ca și cum ar fi cugetat.

Vrînd să-l ajute, K. îi aminti :

— Voi ai să obții rezultate imediate, de-asta ai început să cauți avocați de contrabandă.

— Sigur, spuse negustorul, și tăcu.

„Poate că nu vrea să vorbească față de Leni“, se gîndi K. și, stăpînindu-și nerăbdarea de-a afla ce se întîmplase mai departe, nu mai stăruia.

— M-ai anunțat ? o întrebă el pe Leni.

— Firește, făcu ea. Te așteaptă. Acum lasă-l pe Block, o să-i vorbești mai tîrziu, el rămîne aici.

— Rămii aici ? îl întrebă K. pe negustor, căci voia să audă propriul lui răspuns.

Lui K. i se părea inadmisibil ca Leni să vorbească despre Block ca despre un absent ; astăzi simțea o pornire tainică și irezistibilă împotriva ei ; dar tot ea răspunse pentru negustor.

— Block doarme de multe ori aici.

— Doarme aici ? strigă K.

Crezuse că negustorul nu va rămîne acolo decît pînă va rezolva el cu avocatul, că vor pleca apoi împreună și vor

putea discuta pe îndelete, fără să-i tulbure nimeni, despre tot ce-l interesa.

— De, spuse Leni, nu oricine poate fi primit de avocat, la orice oră, ca tine, dragul meu Josef. Nu prea te miră faptul că te primește la unsprezece noaptea, deși e bolnav. Ți se pare cam prea firesc, totuși, ce fac prietenii tăi pentru tine. În sfârșit... Prietenii tăi, și mai ales eu, facem asta cu plăcere. Și ca răsplată, nu vreau și n-am nevoie de nimic altceva decât să știu că mă iubești.

„Că te iubesc ? se gândi K. în prima clipă ; și abia apoi își spuse : ah ! sigur, o iubesc.“ Dar neglijînd tot restul, spuse :

— Avocatul mă primește fiindcă sînt clientul lui. Dacă și pentru a fi primit ar fi nevoie de ajutor străin, atunci nu s-ar mai putea face un pas fără să cerșești și să mulțumești.

— Cît e de rău astăzi, nu-i așa ? îl întrebă Leni pe negustor.

„De data asta eu sînt cel absent“, se gândi K. și aproape că se înfurie pe Block cînd îl văzu preluînd impolitețea lui Leni și răspunzîndu-i :

— Avocatul îl primește și pentru alte motive. Cazul lui e mai interesant decât al meu. Și-apoi, procesul lui e abia la început, nu poate să fie gata pierdut ca al meu, și avocatului pesemne că-i mai face plăcere să se ocupe de el. Cu timpul, o să se schimbe...

— Și dă-i, și dă-i ! spuse Leni privindu-l pe negustor și rîzînd ironic. Ia te uită ce-i mai merge gura ! Știi, nu trebuie să crezi nimic din ce spune, adăugă ea întorcîndu-se spre K. Pe cît e de drăguț, pe atît de mult îi place

să trăncănească. Poate că ăsta e unul dintre motivele pentru care avocatul nu poate să-l sufere. În orice caz, maestrul nu-l primește decît dacă are chef. Mi-am dat toată silința să schimb situația, dar nu-i nimic de făcut. Dă-ți seama : se întîmplă să-l anunț pe Block și maestrul îl primește, dar abia după trei zile. Și dacă Block nu-i aici cînd i se spune să vină, totul e pierdut și trebuie luat din nou de la capăt. De-asta i-am permis să se culce aici, căci mi s-a întîmplat ca avocatul să mă sune noaptea ca să-l primească. Acum Block e gata chiar și noaptea. De fapt, se mai întîmplă ca avocatul să revoce primirea cînd observă că Block e aici.

K. se uită întrebător la Block. Dar acesta se mulțumește doar să dea din cap și să spună la fel de cîstit ca și pînă acum — probabil că umilința îl tulburase :

— Da, cu timpul devii foarte dependent de avocatul tău.

— Se plînge numai de formă, spuse Leni. Îi place grozav să se culce aici, mi-a mărturisit-o chiar el, adesea.

Spunînd acestea, Leni se duse spre o ușiță și o deschise.

— Vrei să vezi camera în care se culcă ? întrebă ea.

K. se duse să vadă și descoperi din prag o singură încăpere joasă și fără ferestre, pe care un pat îngust o umplea în întregime. Ca să te poți urca în pat trebuia să încaleci tăblia. În perete, ceva mai sus de căpătii, se vedea o firidă în care se aflau, aliniate cu mare grijă, o luminare, o călimară, un toc și un teanc de hîrtii, probabil actele procesului.

— Te culci în camera servitoarei ? întrebă K. întorcându-se spre negustor.

— Leni mi-a oferit-o, răspunse Block. E foarte avantajos.

K. îl privi lung. Poate că prima impresie pe care i-o făcuse negustorul fusese cea adevărată ; Block avea, desigur, experiență, căci procesul lui dura de foarte multă vreme ; dar își plătise scump experiența. Și, deodată, K. nu mai putu suporta să-l vadă.

— Culcă-l în pat ! îi strigă el lui Leni care părea că nu înțelege.

Cît despre el, avea să intre la avocat și să scape, renunțînd la serviciile lui, să scape nu numai de Huld, ci și de Leni și de negustor ; dar n-apucă să ajungă bine la ușă cînd Block îl chemă cu voce înceată :

— Domnule procurist !

K. se întoarse, cu un aer sever.

— V-ați uitat promisiunea, spuse Block întinzînd spre el o față rugătoare. Ar trebui să-mi spuneți și dumneavoastră un secret.

— Adevărat, spuse K. uitîndu-se la Leni care îl privea atentă. Ei bine, ascultă-mă ; dealtfel, aproape că nu mai e un secret. Mă duc chiar acum la avocat ca să renunț la serviciile lui.

— Se duce să renunțe la serviciile lui ! strigă negustorul ; apoi, ridicîndu-se dintr-un salt, începu să alerge prin bucătărie cu brațele ridicate spre cer.

Și repeta întruna :

— Renunță la serviciile avocatului !

Leni vru imediat să sară la K., dar negustorul îi tăie calea ; ea îl împinse cu un brînci și, cu pumnii încă strînși, se repezi după K. ; acesta însă avea un mare avans și intrase în camera avocatului cînd Leni îl ajunse din urmă. K. încercă să închidă ușa după el ; Leni vîri piciorul și-o ținu deschisă ; apoi, apucîndu-l pe K. de braț, încercă să-l tragă înapoi. Dăr el îi strînse cu atîta putere pumnul, încît se văzu silită să-i dea drumul și gemu de durere. Leni nu mai îndrăzni să intre și K. încuie ușa cu cheia.

— Te aștept de multă vreme, spuse avocatul, din fundul patului, lăsînd pe noptieră actul pe care tocmai îl citea la lumina luminării.

Apoi, punîndu-și ochelarii, îl privi sever pe K. În loc de scuze, acesta îi spuse :

— Am să plec curînd.

Cum însă cuvintele lui nu erau scuze, avocatul nu-i răspunse, ci se mulțumi să declare :

— Pe viitor, n-am să te mai primesc la o oră atît de tîrzie.

— Tocmai asta doresc și eu, spuse K.

Avocatul îl privi mirat.

— Ia loc, spuse el.

— Dacă vrei, spuse K. trăgînd lingă noptieră un scaun pe care se așeză.

— Mi se pare că ai încuiat ușa, spuse avocatul.

— Da, spuse K., din cauza lui Leni.

N-avea de gînd să cruțe pe nimeni. Dar avocatul îl întrebă :

— Iar a fost nelalocul ei ?

— Nelalocul ei ? întrebă K.

— Da, spuse avocatul rîzînd ; apoi îl apucă un aces de tuse, urmat de noi chicoteli. Ai observat, totuși, că nu e totdeauna la locul ei, nu-i așa ? întrebă el lovînd ușor cu degetele mîna pe care K., distrat, și-o sprijinise de nop-tieră și pe care, la gestul avocatului, și-o retrase repede. Nu dai mare importanță unor asemenea lucruri, continuă maestrul Huld, în timp ce K. tăcea ; cu atît mai bine ; altminteri, ar fi trebuit poate să-ți cer scuze. E o ciudățenie a lui Leni, pe care dealtfel i-am iertat-o de multă vreme și nu ți-aș fi vorbit despre ea dacă nu încuiai ușa. Ciudățenia aceasta — dumneata ești ultimul căruia ar trebui să i-o explic, dar pari atît de buimăcit încît am s-o fac, totuși —, ciudățenia aceasta constă în faptul că Leni îi găsește frumoși aproape pe toți acuzații, se agață de toți, că-i iubește pe toți și e iubită, la rîndul ei. Ca să mă distreze, îmi povestește și mie toate acestea, uneori, cînd îi dau voie... Eu nu sînt atît de mirat cînd le aflu pe cît pari dumneata în clipa de față. Dacă știi să vezi, găsești într-adevăr că toți acuzații sînt frumoși. Evident, e un fenomen curios, de natură întrucîtva fizică, dacă mă pot exprima așa. Firește, acuzația nu provoacă o schimbare clară și precisă a înfățișării acuzatului ; în asemenea cazuri nu se întîmplă ca în celelalte afaceri judiciare ; majoritatea clienților noștri își păstrează felul de trai obișnuit și, dacă au un avocat bun, care știe să se ocupe de ei cum trebuie, procesul nu prea-i deranjează. Cu toate acestea, cînd ai destulă experiență, recunoști un acuzat din o mie de oameni. După ce ? ai să mă întrebi ; răspunsul meu n-o să te satisfacă ; tocmai după faptul că acuzații sînt cei mai frumoși. Și poate că nu vina îi înfrumuse-

tează, fiindcă nu toți sînt vinovați — cel puțin așa trebuie să spun eu, în calitatea mea de avocat — și poate că nici condamnarea neprimită încă nu le pune aureolă, căci nu toți sînt destinați condamnării; cauza nu poate fi deci decît acțiunea intentată împotriva lor, ale cărei reflecte ei le poartă într-un anumit fel. La drept vorbind, printre cei frumoși există și unii deosebit de frumoși. Dar toți sînt frumoși, pînă și Block, viermele ăsta nefericit.

Cînd avocatul termină, K. își revenise complet în fire; ba chiar clătinase vizibil din cap la ultimele cuvinte ale maestrului Huld ca să-și confirme pentru sine părerea — pe care o avea de multă vreme — că avocatul căuta totdeauna, debitînd generalități fără nici o legătură cu procesul, să-i abată atenția de la adevărata problemă care consta în a ști ce făcuse practic maestrul Huld pentru el. Avocatul nu se putea să nu-și fi dat seama că de data aceasta K. îi opunea mai multă rezistență decît de obicei, căci tăcu un timp, ca să-l lase și pe el să vorbească, apoi, văzînd că nu scoate o vorbă, îl întrebă :

— Ai venit astăzi la mine cu un scop anumit ?

— Da, spuse K. punîndu-și mîna în fața luminării ca să-l privească mai bine pe avocat. Vreau să vă spun că de azi înainte vă scutesc de osteneala de-a mă apăra.

— Am înțeles bine ? întrebă avocatul ridicîndu-se pe jumătate, cu o mîină sprijinită în perne, ca să-și susțină greutatea corpului.

— Așa îmi închipui, spuse K. întins pe scaunul lui ca un vînător la pîndă.

— Sigur, e o propunere pe care am putea s-o discutăm, spuse avocatul după o clipă.

— Nu e numai o propunere, spuse K.

— S-ar putea, spuse avocatul. Totuși, să nu ne pripim.

Folosea cuvîntul „ne“ că și cum ar fi vrut să-l lipsească pe K. de liberul lui arbitru și să i se impună ca un sfătuitoar, dacă nu-i mai era avocat.

— Nimic nu e pripit, spuse K. ridicîndu-se încet și trecînd după scaun ; totul e chibzuit îndelung și poate prea îndelung. Hotărîrea mea e definitivă.

— Atunci permite-mi doar cîteva cuvinte, spuse avocatul, dînd la o parte pilota ca să se așeze pe marginea patului.

Picioarele lui goale, acoperite de fire de păr albe, tremurau. Maestrul îl rugă pe K. să-i dea o cuvertură de pe canapea. K. i-o dădu și-i spuse :

— Te expui inutil la o răceală.

— Am motive destul de serioase, spuse avocatul, acoperindu-și umerii cu pilota și punîndu-și cuvertura peste picioare. Unchiul dumitale îmi e prieten, iar dumneata, cu timpul, mi-ai devenit drag, mărturisesc cîstit și n-am de ce să mă rușinez.

Cuvintele duioase ale bătrînului îl plictiseau cumplit pe K., ele l-ar fi putut sili să se explice îndelung — ceea ce ar fi dorit să evite — ba îl mai și încurcau, după cum trebuia să-și mărturisească deschis, deși nu-i clinteau deloc hotărîrea.

— Îți mulțumesc pentru sentimentele dumitale prietenești și recunosc că nu ți-ai precupețit eforturile. Te-ai ocupat de procesul meu cît ai putut și în felul în care ți s-a părut cel mai avantajos pentru mine ; dar în ul-

tima vreme am căpătat convingerea că eforturile acestea nu sînt suficiente. Firește, n-am să încerc niciodată să-mi impun părerea unui om ca dumneata, care ești mult mai în vîrstă și ai mult mai multă experiență decît mine; dacă am încercat asta uneori, involuntar, te rog să mă scuzi, dar problema e, după cum ai spus-o și dumneata, mult prea importantă și socotesc necesar să se intervină pentru rezolvarea ei cu mult mai multă energie decît pînă în prezent.

— Te înțeleg, spuse avocatul, ești nerăbdător.

— Nu sînt deloc nerăbdător, spuse K. puțin atins și pierzînd într-o măsură controlul cuvintelor. Ai observat cred că la prima mea vizită, cînd am venit aici cu unchiul, puțin îmi păsa de proces; dacă nu mi se aducea aminte de el cu forța, ca să zic așa, îl uitam complet. Dar unchiul ținea să se ocupe dumneata de apărare și m-am supus ca să-i fac plăcere. M-aș fi așteptat după aceea ca procesul să mă preocupe mai puțin ca oricînd, căci, dacă-ți iei avocat, faci asta, totuși, ca să-ți mai ușurezi puțin povara obligațiilor. Dar s-a întîmplat tocmai invers. Niciodată procesul nu mi-a pricinuit atîtea griji cîte am avut din ziua cînd ai început dumneata să mă aperi. Cînd eram singur, nu mă ocupam de el și abia dacă-i simțeam povara; apoi, avînd avocat, au fost create toate condițiile ca să se întîmple, în sfîrșit, ceva și am așteptat din ce în ce mai nerăbdător intervenția dumitale, dar nu s-a petrecut niciodată nimic. Sigur, mi-ai dat cîteva informații despre tribunal pe care nimeni altul poate că n-ar fi fost în stare să mi le dea.

Dar numai atîta nu-mi e de ajuns cînd simt cum procesul rămîne în beznă tocmai cînd devine din ce în ce mai amenințător.

K. dăduse scaunul la o parte și stătea cu amîndouă miinile în buzunare, în fața avocatului.

— După un anumit timp de practică nu mai vezi producîndu-se nimic nou, spuse avocatul calm și încet. Cîți clienți n-au stat așa în fața mea, la aceeași fază a procesului, și nu mi-au adresat aceleași cuvinte !

— Asta nu înseamnă că n-aveau tot atîta dreptate cîtă am și eu, spuse K. Argumentele dumitale nu-mi combat afirmația.

— N-aveam intenția să-ți combat cuvintele, spuse avocatul, dar aș vrea să adaug că m-aș fi așteptat la mai multă judecată din partea dumitale, mai ales dacă ții seama că ți-am dat despre tribunal și despre rolul meu mai multe lămuriri decît celorlalți clienți. Și cu toate acestea trebuie să constat acum că n-ai suficientă încredere în mine ! Nu-mi ușurezi deloc sarcina.

Cum se mai umilea în fața lui K. ! Nu mai ținea deloc seama de onoarea profesiunii, atît de susceptibilă în privința demnității ! Și de ce făcea asta ? Ca avocat, părea că are mult de lucru ; în plus, era bogat, deci nu se putea să-i pese prea mult de pierderea unor bani și nici de pierderea unui client ; mai era și bolnăvicios și-ar fi trebuit să caute singur să scape de-o parte din muncă. Și totuși, ce strîns se ținea de K. ! De ce ? Oare din simpatie personală față de unchiul lui K., sau mai degrabă fiindcă socotea într-adevăr procesul lui K. drept o afacere senzațională datorită căreia putea spera să se evi-

dențieze, fie față de K., fie — și posibilitatea aceasta nu trebuia nici ea exclusă — față de prieteni și de tribunal ? Cu oricâtă brutalitate l-ar fi examinat K., atitudinea maestrului Huld nu-i spunea nimic. Aproape s-ar fi putut crede că avocatul își masca sentimentele dinadins, ca să aștepte efectul cuvintelor ; luind însă tăcerea lui K. drept mai favorabilă decît era în realitate, maestrul Huld continuă :

— Nu se poate să nu fi observat că deși am un cabinet atît de mare, nu folosesc secretari. Pe vremuri, era altfel ; a fost un timp cînd aveam angajați cît va tîneri juriști, dar astăzi lucrez singur. Asta se datorește în parte modificării clientelei mele — căci mă limitez din ce în ce mai mult la cazuri asemănătoare, cu al dumi-tale — și în parte experienței pe care am dobîndit-o în aceste probleme. Mi-am dat seama că nu pûteam încredința nimănui grija de-a se ocupa de lucrări fără riscul de-a păcătui împotriva clientelei mele sau a îndatoririlor pe care mi le asumam. Pentru a face însă totul eu însumi, așa cum hotărisem, eram silit să resping aproape toate solicitările oamenilor veniți să mă caute și să nu cedez decît celor pe care îi simțeam apropiați sufletește ; dar să lăsăm ; nu-i nevoie să cauți prea departe ca să găsești atîția indivizi în stare să se repeadă la cea mai mică fărîmătură. Și totuși, m-a îmbolnăvit munca prea intensă. Cu toate astea nu-mi regret hotărîrea ; poate că trebuia să refuz și mai multe procese decît am refuzat, dar, oricum, am avut bucuria să constat că nu greșisem deloc dăruindu-mă celor pe care le acceptasem ; eforturile mi-au fost încununate de succes. Am citit într-o zi o

frază foarte frumoasă, care caracterizează perfect deosebirea dintre un avocat de procese obișnuite și-un avocat de procese cum sînt cele de care mă ocup eu acum : primul își conduce clientul pe-un fir de ață, pînă la sentință ; dar al doilea îl ia pe umeri de la bun început și-l duce în spinare, fără să-l lase, pînă la sentință și dincolo de ea. Și chiar așa este. Dar poate că mă înșelam puțin spunînd că nu regret niciodată munca asta uriașă. Cînd ea nu e înțeleasă cum trebuie, ca în cazul dumitale, atunci da, aproape că încep să regret.

Cuvintele avocatului izbutiră mai mult să sporească nerăbdarea lui K., decît să-l convingă : după tonul mamestrului Huld putea să bănuiască ce l-ar fi așteptat dacă ceda ; aveau să reînceapă încurajările, să i se spună din nou că întîmpinarea progresează, că funcționarii tribunalului par mai binevoitori, dar că există de asemenea și mari dificultăți care se pun în cale... într-un cuvînt, avea să-i fie scos din nou la iveală, pentru a suta oară, tot ce știa pînă la saturație ; aveau să-i fie din nou legănate speranțele amăgitoare, avea să fie din nou chinuit de amenințări tainice și nesigure. Și pentru că trebuia să termine odată, K. spuse :

— Ce-ți propui să faci dacă vei continua să te ocupi de procesul meu ?

Avocatul se mulțumi chiar și cu întrebarea asta jignitoare și-i răspunse :

— Am să continui demersurile pe care le-am început pentru dumneata.

— Asta îmi și închipuiam, spuse K. Inutil să mai insistî.

— Am să mai fac o încercare, spuse avocatul, ca și cum el ar fi avut de suferit necazurile de care se plîngea K. Într-adevăr, cred că dacă ai ajuns nu numai la aprecierea greșită a asistenței mele juridice, ci chiar să te porți așa cum te porți în general față de proces, de vină e faptul că ai fost prea bine tratat, așa acuzat cum ești, sau mai degrabă că ai fost tratat cu neglijență, o neglijență aparentă, se înțelege. Un motiv a existat, evident, dar de multe ori e mai bine să fii în lanțuri decît liber. Dacă ți-aș arăta cum sînt tratați ceilalți acuzați, te-ai alege poate cu o învățătură. Ai să vezi ; îl chem acum pe Block, deschide ușa și așază-te aici, lingă noptieră.

— Cu plăcere, spuse K. și făcu ce îi ceruse avocatul.

Să învețe era dispus oricînd. Dar ca să nu lase nimic la voia întîmplării, îl mai întrebă pe maestrul Huld :

— Știi că renunț la serviciile dumitale ?

— Da, spuse avocatul, dar e o hotărîre asupra căreia poți să revii chiar astăzi.

Maestrul Huld se întinse iar pe pat, se acoperi cu pilota pînă la genunchi, se întoarse cu fața la perete, apoi sună.

Leni apăru imediat și aruncă o privire rapidă, încercînd să vadă ce se întîmplase ; faptul că-l văzu pe K. stînd liniștit la căpătîiul avocatului o făcu să creadă că totul era în ordine. K. o privea fix ; ea îi zîmbi.

— Caută-l pe Block, spuse avocatul.

Dar în loc să se ducă după Block, Leni se mulțumi să strige din prag :

— Block ! La avocat !

Apoi, profitînd probabil de faptul că avocatul stătea mereu cu fața la perete fără să-i pese de ce se întîmpla, se strecură după scaunul lui K. Din clipa aceea, îl enervă neconținut aplecîndu-se peste spătar sau mîngîindu-i părul și obraji, cu multă duioșie și, în orice caz, cu multă prudență.

Scos din sărite, K. încercă s-o împiedice și-i apucă mîna pe care pîna la urmă, după oarecare rezistență, ea i-o lăsă.

Block sosise imediat ce fusese chemat, dar rămăsese în prag și părea că se întrebă dacă să intre sau nu. Își ridica mereu sprîncenele și-și înclina capul de parcă ar fi pîndit ceva, așteptînd, fără îndoială, să fie repetat ordinul. K. ar fi vrut să-l încurajeze să se apropie, dar hotărîse s-o rupă definitiv nu numai cu avocatul, ci și cu toți cîți se aflau în casa lui; de aceea rămase neclintit. Leni tăcea și ea. Văzînd pîna la urmă că nu-l alungă nimeni, Block intră pe vîrfurile picioarelor, îngrijorat, crispîndu-și pumnii pe care îi ținea la spate. Ușa o lăsase deschisă ca să poată fugi la primul semn de pericol.

Pe K. nu-l văzu. N-avea ochi decît pentru pilota înaltă sub care nu putea, totuși, nici să-i zărească măcar pe avocatul chircit lîngă perete. Dar maestrul Huld făcu să i se audă glasul :

— Block e aici ? întrebă el.

Întrebarea aceasta îl izbi pe Block — care făcuse jumătate din drum — în plin piept, apoi în plin spate : negustorul se clătină și, oprindu-se cu spinarea încovoiată, spuse :

— La ordinele dumneavoastră.

— Ce dorești ? întrebă acovatul. Vii într-un moment cu totul nepotrivit.

— N-am fost chemat ? întrebă Block mai mult pentru sine decît pentru avocat. Și, ridicînd mîinile ca să se așere, se pregăti să fugă afară din cameră.

— Ai fost chemat, spuse avocatul, dar asta nu te împiedică să vii într-un moment cît se poate de nepotrivit.

Și, după o clipă de tăcere, adăugă.

— Vii totdeauna în momente nepotrivite.

De cînd începuse avocatul să vorbească, Block nu se mai uita spre pat ; holba ochii spre nu știu care colț al camerei și asculta ; din cînd în cînd însă arunca spre pat o privire furișă, de parcă făptura avocatului ar fi fost prea orbitoare ca s-o poată suporta. Dar nici de ascultat nu putea să asculte prea ușor, căci maestrul Huld vorbea cu fața la perete, încet și foarte repede.

— Vreți să plec ? întrebă Block.

— Dacă tot ești aici, poți să rămii, spuse avocatul.

S-ar fi putut crede că maestrul Huld, în loc să îndeplinească dorința clientului, l-ar fi amenințat cu bătaia, căci Block începu să tremure cu adevărat.

— Am fost ieri să-l văd pe-al treilea judecător, care îmi e prieten, spuse avocatul, și încet-încet, am adus vorba despre tine. Vrei să știi ce mi-a spus ?

— O, da, vă rog ! spuse Block !

Și cum avocatul nu se grăbea să-i spună, își repetă rugămintea aplecîndu-se înainte ca și cum ar fi vrut să ingenuncheze. Dar K. se răsti furios.

— Ce faci acolo ? strigă el.

Și cum Leni încercă să-l împiedice să strige, K. îi apucă și cealaltă mină, cu un gest deloc drăgăstos, iar Leni începu să geamă, căutînd să scape din strînsoare.

Dar cel care primi pedeapsa pentru strigătul lui K. fu Block, căci maestrul Huld îl întrebă :

— Cine e avocatul tău ?

— Dumneavoastră.

— Și în afară de mine ? întrebă avocatul.

— Nimeni, spuse Block.

— Atunci nu te mai supune nimănui în afară de mine.

Block păru cu totul de acord ; îi aruncă lui K. o privire înveninată și clătină din cap spre el. Dacă gestul i-ar fi fost tălmăcit în cuvinte, s-ar fi putut auzi o serie de injurii foarte grosolane. Și cu un asemenea om voise K. să discute prietenește despre propriul lui proces !

— N-am să te mai deranjez, îi spuse K., sprijinindu-se de spătarul scaunului. Cazi în genunchi, tirăște-te în patru labe, fă ce poțtești. Mie nu-mi mai pasă.

Dar Block avea simțul onoarei, cel puțin față de K. ; de aceea se repezi spre el agitîndu-și pumnii și ridicînd glasul, atîta cît îndrăznea în fața avocatului :

— Dumneata n-ai dreptul să-mi vorbești așa, asta nu ți-e permis ! De ce mă jignești ? Și, culmea, aici, în fața domnului avocat care ne tolerează și pe dumneata și pe mine, din milă ! Nu-mi ești cu nimic superior, căci și dumneata ești acuzat, și dumneata ai un proces. Iar dacă rămii totuși un domn, să știi că și eu sînt un domn, dacă nu chiar mai mare decît dumneata. Și vreau, cînd vorbește cineva cu mine, să mi se adreseze ca unui domn, mai ales dumneata. Dacă te consideri preferat, fiindcă

aici ți se dă voie să stai jos și să asculți liniștit pe cînd eu mă tîrăsc în patru labe (ca să folosesc expresia dumitale), îți amintesc vechiul dicton juridic : „Pentru un suspect mișcarea e mai bună decît repausul, căci cel care stă locului riscă totdeauna, fără să știe, să se afle pe un taler al balanței și să fie cîntărit cu greutatea păcatelor sale“.

K. nu spuse nimic ; rămase acolo, mirat, în fața tulburării clientului. De cite ori nu-și schimbase Block atitudinea numai de-o oră încoace ! Oare procesul său îl arunca așa, de colo-colo, și-l împiedica să vadă cine-i e prieten și cine-i e dușman ? Nu vedea că avocatul îl umilea intenționat, numai ca să se laude față de K., să-i arate cîtă putere are și, poate, să încerce astfel să-l subjuge și pe el ? Dar dacă Block nu e în stare să-și dea seama, sau dacă se teme atît de mult de maestrul Huld încît nici înțelegerea situației nu-i folosește la nimic, cum se face că rămîne, totuși, destul de viclean sau de curajos ca să-l înșele pe avocat, tăinuindu-i faptul că-și mai luase și alți apărători în afară de el ? Și cum de îndrăznea să-l atace pe K. deși știa foarte bine că acesta putea să trădeze în orice moment primejdioasa lui taină ? Dar Block îndrăzni și mai mult căci, îndreptîndu-se spre patul maestrului Huld, începu chiar să se plîngă de K. :

— Domnule avocat, spuse el, ați auzit cum îmi vorbește omul acesta ? Durata procesului său mai poate fi încă socotită cu orele și el ar vrea de pe acum să-mi dea sfaturi, mie care am un proces de cinci ani. Ba are chiar curajul să mă insulte. Nu știe nimic și mă insultă, pe mine care am studiat cu toată seriozitatea, pe cît mi-au

permis slabele mele puteri, buna-cuviință, datoria și tradițiile juridice.

— Să nu-ți pese de nimeni, spuse avocatul. Fă ce ți se pare just.

— Sigur, spuse Block ca pentru a se încuraja singur și îndrăznind să arunce o privire spre avocat, îngenuncha lângă patul lui.

— Sînt în genunchi, avocatul meu ! strigă el.

Dar avocatul tăcu. Block mîngîie prudent, cu o mînă, pilota. În tăcerea care domnea, Leni, smulgîndu-se din mîinile lui K., spuse cu glas tare :

— Mă dăore. Lasă-mă. Vreau să mă duc la Block.

Și, îndreptîndu-se spre Block, se așază pe marginea patului. Block, fericit de venirea ei, o rugă imediat prin gesturi extrem de agitate, să intervină pentru el pe lângă avocat. Vădit lucru, avea nevoie urgentă de comunicările maestrului Huld, dar poate că-i trebuiau numai ca să le pună pur și simplu la dispoziția celorlalți apărători. Leni probabil că știa cum trebuie luat avocatul ; arătă mîna maestrului Huld și-și țuguie buzele ca pentru sărut. Block sărută imediat mîna avocatului, ba chiar, la îndemnul lui Leni, repetă gestul acesta încă de două ori. Dar avocatul tăcea mereu. Atunci Leni se plecă peste el — în mișcarea aceasta i se văzură minunatele forme ale trupului — apoi, înclinată adînc peste fața maestrului Huld, îi mîngîie părul lung și alb. Gestul ei îl obligă pe bătrîn să-i răspundă :

— Mă tem să-i spun.

Iar ceilalți îl văzură mișcînd din cap, poate ca să simtă mai bine mîngîierea mîinii femeiești. Block ascultă

cu fruntea plecată, ca și cum ar fi făcut un lucru interzis.

— De ce te temi ? întrebă Leni.

K. avea impresia că asistă la un dialog pregătit dinainte, un dialog care pesemne că mai fusese repetat și se va mai repeta încă de multe ori, un dialog care nu putea să-și păstreze noutatea decât pentru Block.

— Cum s-a purtat astăzi ? întrebă avocatul, în loc să răspundă.

Înainte de-a vorbi, Leni se uită la Block și-l lăsă o clipă să-și întindă brațele spre ea și să-și frângă degetele într-un gest de rugă. În cele din urmă clătină, serioasă, din cap ; apoi se întoarse spre avocat și spuse :

— A fost cuminte și sirguincios.

Acolo se afla un negustor în vîrstă, un om cu barbă mare ; și omul acela se ruga de-o fată să-i dea notă bună la purtare ! Orice intenții ascunse ar fi avut, nimic nu putea să-l justifice față de cei care asistau la scena aceasta. K. nu putea pricepe cum de-i trecuse prin minte avocatului că l-ar putea ciștiga și pe el dîndu-i o asemenea reprezentafie. Dacă nu l-ar fi convins pînă atunci să se despartă de el, ar fi izbutit acum s-o facă. Scena la care asista aproape că-l înjosea pe spectător. Iată deci rezultatul metodei avocatului la care, din fericire, K. nu fusese expus prea multă vreme : datorită ei, clientul sfîrșea prin a uita de întreaga lume și a nu mai spera decât să se tirie pînă la capătul procesului prin labirintul acestor rușinos. Nu mai era un client, ci un cîine al avocatului. Iar dacă avocatul i-ar fi poruncit să se tîrască sub pat și

să latre de-acolo ca din fundul unui coteț, ar fi făcut-o cu plăcere.

K. asculta și cîntărea cuvintele, rămînînd totodată deasupra scenei, ca și cum ar fi avut sarcina să înregistreze exact tot ce se spunea acolo, ca să raporteze mai sus.

— Ce-a făcut toată ziua ? întrebă avocatul.

— L-am încuiat în camera servitoarei, unde stă de obicei, ca să nu mă deranjeze, răspunse Leni. Din cînd în cînd am putut să văd prin lucarnă ce făcea. A stat tot timpul în genunchi, pe pat ; pusese pe marginea ferestrei scrierile pe care i le-ai împrumutat și le citea de zor. Mi-a făcut o impresie bună căci fereastra dă numai spre curtea interioară, de aerisire, și prin ea aproape că nu pătrunde lumina. Dar cum el citea, totuși, mi-am dat seama cît e de ascultător.

— Asta mă bucură, spuse avocatul. Dar citea în mod inteligent ?

Pe cînd Leni și avocatul vorbeau, Block își mișca la năsfîrșit buzele ; fără îndoială că formula răspunsurile pe care ar fi dorit să le dea Leni.

— N-aș putea să răspund cu toată certitudinea, spuse Leni. În orice caz, am văzut că studia sirguincios. A citit toată ziua una și aceeași pagină, urmărind rîndurile cu degetul. De cîte ori îl priveam ofta de parcă lectura i-ar fi pricinuit mari greutate. Pesemne că scrierile pe care i le-ai împrumutat sînt greu de înțeles.

— Da, spuse avocatul, așa sînt ; și nici nu cred că înțelege mare lucru din ele. N-au alt rost decît să-i dea o idee despre dificultățile luptei pe care o duc în apărarea lui. Și pentru cine m-am aruncat eu în lupta aceasta

grea ? Pentru... e aproape ridicol să spun — pentru un oarecare Block. Trebuie să învețe să înțelcagă ce înseamnă asta. A studiat fără întrerupere ?

— Aproape fără întrerupere, răspunse Leni. O singură dată m-a rugat să-i dau apă de băut. I-am întins un pahar, prin lucarnă. Apoi, la opt, i-am dat drumul și l-am pus, să mănince.

Block îl privea pe K. dintr-o parte, de parcă s-ar fi povestit despre el că săvîrșise cine știe ce fapte glorioase, care nu puteau să nu-i impresioneze pe cei ce le ascultau. Părea acum plin de speranțe, își mai recăpătase încrederea în sine, se mișca din cînd în cînd, în genunchi. De aceea se observă și mai clar cum încremeni cînd maestrul Huld spuse :

— Tu îl lauzi, și tocmai din pricina asta îmi vine mai greu să vorbesc. Căci judecătorul nu s-a pronunțat favorabil nici despre el, nici despre procesul lui.

— Nu s-a pronunțat favorabil ? spuse Leni. Cum se poate ?

Block o privi atît de încordat, încît ai fi crezut că-i atribuia lui Leni puterea de-a mai întoarce încă în favoarea lui cuvintele pe care judecătorul le rostise totuși de multă vreme.

— Nu, spuse avocatul, nu s-a pronunțat favorabil. Ba chiar a părut neplăcut surprins cînd am început să-i vorbesc despre Block. „Nu-mi vorbiți despre Block“, mi-a spus el. „E clientul meu“, i-am răspuns. „Îl lăsați să abuzeze de dumneavoastră“, a mai spus el. „Nu cred, i-am răspuns eu. Block lucrează cu multă sîrguință pentru procesul său, se ocupă tot timpul de el ; aproape că locuiește

la mine, ca să fie mereu la curent. O asemenea sîrguință nu se găsește pe toate drumurile. Firește, ca persoană, e cam neplăcut ; are maniere urîte și, pe deasupra, mai e și murdar, dar din punct de vedere procesual e într-adevăr ireproșabil.“ Spunînd ireproșabil exageram, intenționat. Dar el mi-a răspuns : „Block e un șmecher și atîta tot. A acumulat multă experiență și știe cum să-și trăgă-neze procesul. Dar ignoranța îi e și mai mare decît viclenia. Ce-ar zice dacă ar afla că procesul lui n-a început încă și nici n-a sunat măcar clopoțelul de început ?“ Liniște, Block, adăugă maestrul Huld, căci Block începuse să se ridice pe genunchii lui nesiguri, fără îndoială ca să ceară o lămurire.

Era pentru prima oară cînd avocatul i se adresa direct, vorbindu-i mai pe îndelete. Maestrul Huld privea cu ochi obosiți jumătate în gol, jumătate spre Block, care se lăsă din nou să cadă în genunchi sub impresia privirii acesteia.

— Declarațiile judecătorului, continuă maestrul Huld, n-au nici o importanță pentru tine. Nu te mai speria de fiecare cuvînt. Dacă mai văd că faci așa, nu-ți mai spun niciodată nimic. Nu pot scăpa o frază fără să privești ca și cum ți s-ar rosti condamnarea definitivă. Ar trebui să roșești că te porți așa în fața clientului meu. Îi zdruncini încrederea pe care o are în mine. Ce ai vrea ? Nu ești încă viu ? Nu ești încă sub ocrotirea mea ? Stupidă spaimă ! Ai citit nu mai știu unde că sentința de condamnare vine în multe cazuri cu totul pe neprevăzute și poate fi rostită de indiferent ce-gură. Cu multe rezerve, evident, lucrul acesta e adevărat, dar la fel de adevărat, e că-mi e silă de spaima ta și văd în ea o regretabilă lipsă de în-

credere. În definitiv, ce ți-am spus? Am repetat cuvintele unui judecător. Știi bine că în jurul litigiilor se adună opiniile cele mai felurite. Judecătorul acesta, de pildă, consideră începutul procesului la un alt moment decît îl consider eu. Divergență de păreri, atîta tot. O veche tradiție cere ca la un anumit moment al procesului să sune clopoțelul. În ochii judecătorului, lucrurile abia atunci încep. N-o să-ți înșir toate argumentele care infirmă părerea aceasta, dealtfel nici n-ai înțelege mare lucru; mulțumește-te doar să afli că există numeroase argumente împotriva ei.

Încurcat, Block începu să scarpine blana atșernută în fața patului. Spaima pricinuită de spusele judecătorului îl făcea să-și uite din cînd în cînd sclavajul în care era ținut de maestrul Huld, și-atunci nu se mai gîndea decît la sine și răsucea pe toate părțile cuvintele judecătorului.

— Block, spuse Leni cu un ton de dojană, trăgîndu-l ușor în sus de gulerul hainei, acum lasă blana și ascultă-l pe avocat...

Acest capitol n-a fost terminat.

ÎN CATEDRALĂ

Lui K. i se încredință misiunea de a-i arăta câteva monumente artistice unui client italian foarte util băncii, venit pentru prima oară în oraș. Altădată, misiunea aceasta l-ar fi onorat fără doar și poate, dar acum, cînd își păstra numai cu mari eforturi prestigiul la bancă, o acceptă în silă. Fiecare oră petrecută în afara biroului îl umplea de griji chinuitoare; nu mai putea să-și folosească timpul de lucru dînd același randament ca mai înainte; unele ore nu izbutea să și le petreacă decît prefăcîndu-se că lucrează; dar neliniștea îi sporea și mai mult cînd nu se afla la bancă. Atunci i se părea că-l vede pe directorul-adjunct, care stătea veșnic la pîndă, intrînd să facă o scurtă vizită în biroul lui, așezîndu-se la masă, percheziționîndu-i hîrțile, primînd clienți cu care K. era de multă vreme în relații aproape amicale, ademenindu-i să renunțe la sfătuitoarea lor obișnuită și chiar descoperind în munca domnului procurist greșelile de care K. se simțea acum amenințat din toate părțile, fără să le mai poată evita. De aceea, de cîte ori i se cerea să viziteze vreun client sau chiar să facă vreo scurtă călătorie — lucru care,

întîmplător, se repeta destul de des în ultimul timp — K. bănuia totdeauna, oricît de onorabilă i-ar fi fost misiunea că nu urmăreau decît să-l îndepărteze pentru o vreme de la birou, fie ca să-i controleze munca, fie socotind că se puteau lipsi ușor de el. Dealtfel, nu i-ar fi fost greu să refuze majoritatea sarcinilor, dar nu îndrăznea căci, oricît de puțin justificate i-ar fi fost temerile, refuzul ar fi însemnat recunoașterea lor. De aceea accepta totdeauna cu prefăcută nepăsare ieșirile acestea. În preajma unei călătorii oboșitoare, de două zile, ascunsese chiar faptul că răcise destul de grav, ca să evite pericolul de-a fi înlocuit sub pretextul vremii ploioase, de toamnă. Iar la întoarcerea din călătorie, cînd nevralgiile căpătate pe drum îl înnebuneau, aflase că a fost numit să-l însoțească pe importantul client italian. De data aceasta ispita de-a refuza fusese mare, cu atît mai mult cu cît nu era vorba de o muncă strict profesională ; obligația mondenă pe care trebuia s-o îndeplinească avea, desigur, mare importanță, dar nu pentru el. K. știa bine că nu se putea menține decît prin succesele obținute în afaceri și că, dacă nu le obținea, nimeni n-ar fi luat în seamă eventuala încîntare pe care i-ar fi putut-o produce clientul venit din Italia ; K. ținea să nu iasă nici o zi măcar din domeniul lui de activitate, temîndu-se foarte tare că n-o să mai fie reprimit ; își dădea singur seama că teama aceasta era exagerată, dar ea îl apăsa, în ciuda lucidității lui. Și totuși, nu izbutea să găsească nici un pretext acceptabil. Cunoștințele lui de italiană, fără să fie prea mari, erau suficiente ; dar marea nenorocire consta mai ales în faptul că la bancă se știa despre cele cîteva cunoștințe pe care le avea în domeniul

istoriei artei, și cărora li se exagerase importanța ; cei de la bancă știau că fusese un timp membru în Comitetul de protecție al monumentelor artistice ale orașului — ce-i drept, numai din motive de afaceri. Aflindu-se că italianul era mare amator de artă, alegerea însoțitorului în persoana lui K. părea deci foarte firească.

În dimineața aceea, cînd K. sosi la birou supărat dinainte pentru ziua care îl aștepta, vremea era urîță și ploioasă. K. venise de la șapte ca să poată termina, totuși, măcar cîteva lucrări înainte de sosirea oaspetelui. Și se simțea foarte obosit, căci își petrecuse jumătate din noapte cu studiul unei gramatici italiene vechi, ca să-și mai reîmprospăteze cîteva noțiuni ; fereastra la care se obișnuise să stea cam prea des în ultima vreme îl ispitea mai mult decît biroul, dar K. rezistă ispitei și începu să lucreze. Din nefericire omul de serviciu intră chiar în clipa aceea ca să-l anunțe că domnul director îl trimisese să vadă dacă domnul procurist se afla acolo și că-l ruga, în caz că sosise, să fie amabil și să vină în salonul de primire, unde aștepta domnul din Italia.

— Vin imediat, spuse K.

Și, după ce-și virî în buzunar un mic dicționar, luă sub braț un album cu monumentele mai importante ale orașului, pregătit pentru străin, și se îndreptă spre biroul directorului, trecînd prin cel al directorului-adjunct. K. se felicita în gînd că venise devreme și că se putea puncta astfel imediat la dispoziția băncii, căci nimeni nu s-ar fi așteptat în mod serios să-l găsească acolo la ora aceea.

Firește, biroul directorului-adjunct era la fel de pustiu ca în timpul nopții ; omul de serviciu probabil intrase și

aici să-l caute pe șef, dar nu găsisese nici țiipenie de om

Cînd K. intră în salon, cei doi domni se ridicară de pe fotoliile moi și adînci în care stătuseră ; directorul zîmbi prietenos, vizibil încîntat de sosirea lui K. și făcu prezentările ; italianul strînse energic mîna lui K. și glumi pe socoteala cuiva care se trezește la primul cîntat al coșilor. K. nu înțelese exact la cine se referea aluzia aceasta ; italianul folosise un cuvînt neobișnuit, al cărui sens nu-l prinse decît după cîteva clipe. De aceea răspunse și el prin cîteva formule de politețe, pe care italianul le primi tot rîzînd, pe cînd își mîngîia nervos mustața cenușie-albastră. Mustața aceasta era, se vede, parfumată, te simțeai aproape ispitit s-o atingi cu mîna și s-o miroși. După ce se așezară toți trei și începură discuțiile preliminare, K. își dădu seama, spre marea lui neplăcere, că nu înțelegea decît frînturi din frazele italianului. Cînd oaspetele vorbea rar, înțelegea aproape tot ; dar asemenea momente nu existau prea des ; în majoritatea timpului cuvintele curgeau ca dintr-un izvor din gura italianului care clătina din cap, ca și cum ar fi fost încîntat că vorbește așa. Cînd vorbea cu viteză, oaspetele folosea totdeauna un dialect care nu mai avea pentru K. nimic italianesc, dar pe care directorul nu numai că-l înțelegea, dar îl și vorbea curent, ceea ce K. ar fi trebuit să prevadă, căci clientul era din sudul Italiei, unde directorul petrecuse cîțiva ani. K. își dădu apoi seama cît de greu o să-i fie să se înțeleagă cu străinul, căci și franțuzeasca acestuia era la fel de încîlcită ca și italiana ; și-apoi mustața și barba îi acopereau mișcările buzelor, care poate ar fi înlesnit înțelegerea cuvintelor rostite.

K. începu deci să prevadă o mulțime de neplăceri dar, pînă una-alta, renunță să mai încerce să înțeleagă — în prezența directorului căruia îi era atît de ușor, efortul ar fi fost cu totul inutil — și se mulțumi să privească în ciudat cît de liber în mișcări reușea să rămînă italianul, deși se afundase în fotoliu ; oaspetele își îndrepta mereu hăinuța scurtă și strîmtă, ba chiar, odată, ridicînd brațele și mișcîndu-și palmele în aer, încercă să reprezinte ceva pe care K. nu izbuti să-l priceapă, deși se aplecase înainte ca să privească mai atent. Pînă la urmă, răpus de oboseală, K. nu-i mai urmări decît pasiv jocul cuvintelor, observîndu-i distrat mișcările ochilor, și, spre marea lui spaimă, se surprinse tocmai în clipa cînd, fără voia lui, se pregătea să se ridice, să întoarcă spatele și să plece, într-atît era de neatent și de obosit. Dar italianul, uitîndu-se în sfîrșit la ceas, sări în picioare și, după ce-și luă rămas bun de la director, se apropie atît de mult de K., încît acesta trebui să-și împingă fotoliul înapoi ca să-și poată păstra libertatea mișcărilor. Ghicind din privirea lui K., fără îndoială, cît de stingherit se simțea acesta față de italian, directorul se amestecă atunci în discuție cu atîta finețe, încît ai fi zis că dă niște mici sfaturi, pe cînd în realitate îi explica pe scurt lui K. tot ce spunea clientul care îl întrerupea întruna.

K. află astfel că italianul mai avea cîteva treburi de rezolvat și că, din lipsă de timp, renunțase la intenția de-a vedea toate curiozitățile orașului ; de aceea prefera să se limiteze — dacă, firește, K. era de acord : ultimul cuvînt i-l lăsa lui — la vizitarea catedralei, dar făcută amănunțit. Spunea că e o mare fericire pentru el să poată

vizita catedrala în compania unui om atât de amabil și de erudit — complimentul i se adresa lui K., deși acesta făcea, din păcate, tot ce putea ca să nu-l audă pe italian și să prindă din zbor cuvintele directorului — și-l ruga, dacă n-avea nimic împotriva, să vină la catedrală peste vreo două ore, adică aproximativ pe la zece. La ora aceea spera să poată fi negreșit acolo.

K. răspunse în sensul dorit ; italianul strînse mina directorului, apoi pe-a lui K., apoi din nou pe-a directorului, și plecă însoțit de amîndoi ; din mers, întors numai pe jumătate spre ei, oaspetele continua să le vorbească ; la ușă, K. mai rămase o clipă cu directorul, care în ziua aceea părea foarte bolnav și se simți obligat să se scuze ; ba chiar îi spuse lui K. (stăteau prietenește unul lângă altul) că la început avusese intenția să-l însoțească el însuși pe italian, dar că — și nu dădu alt motiv mai precis — se hotărîse apoi să-l trimită mai degrabă pe K.

Dacă deocamdată K. nu l-a înțeles prea bine pe italian, să nu-și piardă cumpătul, curînd o să vină și asta, iar dacă n-o să înțeleagă tot, n-o să fie nici o nenorocire, căci italianul nu dă prea mare importanță faptului că e înțeles sau nu. Dealtfel, K. vorbea minunat italienește și-avea să se descurce cît se poate de bine. Acestea fiind zise, K. plecă. Timpul rămas liber și-l petrecu căutînd în dicționar și copiind într-un carnet cuvintele mai rare de care avea să aibă nevoie pentru explicațiile din catedrală. Treaba aceasta era extrem de plicticoasă ; oamenii de serviciu aduceau corespondența, funcționarii veneau să-i pună diverse întrebări și, văzîndu-l adîncit în muncă, se opreau în prag, dar nu se mișcau de-acolo pînă cînd nu erau as-

cultați ; iar directorul-ajunct, vrînd să nu piardă cumva prilejul de a-l deranja pe K., intră de nenumărate ori, îi luă de fiecare dată dicționarul din mînă și-l răsfoi, vizibil fără nici un motiv ; de cîte ori se deschidea ușa, în penumbra anticamerei se iveau clienții care se înclinau stîngaci — voiau să atragă atenția — fără să fie siguri că vor fi văzuți. Universul acesta mărunț, al cărui centru era K., se mișca în jurul lui, pe cînd el căuta cuvintele de care avea să aibă nevoie, le căuta în dicționar, le copia, încerca să le pronunțe corect și apoi să le învețe pe de rost. Dar memoria lui, altădată atît de bună, părea că-l părăsise ; și-l cuprindea din cînd în cînd o furie atît de cumplită împotriva italianului care-i dăduse o asemenea muncă, încît își îngropa dicționarul sub dosare cu hotărîrea fermă de-a nu se mai pregăti ; dar își dădea imediat seama că n-ar fi putut, totuși, să se plimbe pur și simplu prin fața operelor de artă din catedrală, alături de străin, fără să scoată o vorbă, și-atunci scotea cu și mai multă furie dicționarul.

Exact în clipa cînd se pregătea să plece — se făcuse nouă și jumătate — sună telefonul ; era Leni, care voia să-i spună bună dimineța și să-l întrebe cum se mai simte. K. îi mulțumi grăbit și adăugă că nu putea să-i vorbească mai mult fiindcă trebuia să se ducă la catedrală.

— La catedrală ?! se miră Leni.

— Sigur, la catedrală, spuse K.

— Și de ce la catedrală ? întreabă Leni.

K. încercă să-i explice în grabă, dar de-abia începuse cînd Leni spuse brusc :

— Te hărțuiesc !

Compătimirea aceasta, pe care n-o cerea și n-o așteptase, nu-i plăcu lui K. ; de aceea își luă rămas bun în două cuvinte ; dar pe cînd punea receptorul la loc spuse, jumătate pentru sine, jumătate pentru fata care nu mai putea să-l audă :

— Da, mă hărțuiesc !

Dar timpul trecuse și K., văzîndu-se amenințat să întîrzie, luă o mașină ; în ultima clipă, mai avu timp să-și aducă aminte de albumul pe care n-avusese ocazia să-l dăruiască de dimineață italianului și-l luă cu el. Tot drumul ținu albumul pe genunchi și bătu toba cu degetele, nervos, în copertă. Deși ploaia se mai domolise, vremea rămăsese rece, umedă și întunecoasă ; în catedrală abia dacă se vedea la un pas și, din pricina statului pe lespezile ca de gheață, răceala lui K. avea să se înrăutățească enorm.

Piața îngustă a catedralei era complet pustie ; K. își aminti că încă de copil observase că toate casele din jurul pieții aveau totdeauna perdelele trase. Pe-o vreme atît de întunecoasă ca astăzi, lucrul acesta era și mai de neînțeles. Catedrala părea goală, ca și piața ; nu-i trecuse prin minte nimănui să vină aici, la ora aceasta. K. străbătu grăbit cele două nave laterale și nu întîlni în cale decît o bătrînă infolită într-un șal călduros și îngenucheată în fața unei statui a Fecioarei. Zări de asemenea, de departe, un paracliser șchiop care dispăru printr-o ușă într-un perete. K. fusese punctual : cînd intrase el, bătea ora zece, dar italianul nu se afla încă acolo. K. se întoarse la intrarea principală, unde mai zăbovi cîteva clipe, ne-

știind ce să facă, apoi dădu ocol catedralei, prin ploaie, ca să vadă dacă nu cumva, din întâmplare, clientul băncii îl aștepta la o altă ușă. Dar nu-l văzu nicăieri. Să se fi înșelat directorul în privința orei ? Cine s-ar fi putut înțelege cu un asemenea om ? Oricum, K. trebuia pînă una alta să-l mai aștepte cel puțin o jumătate de oră. Cum era obosit, vru să stea jos și intră din nou în catedrală, unde găsi, pe-o treaptă, o zdreanță de covor pe care o împinse cu vîrfurile piciorului pînă lingă banca cea mai apropiată ; apoi se înfășură mai strîns în palton, își ridică gulerul și se așeză. Ca să se distreze, deschise albumul și începu să-l răsfoiască, dar renunță curînd, căci era atît de întuneric, încît nu putea să distingă nici măcar amănuntele navei celei mai apropiate.

Departe, pe altarul principal, strălucea un triumphi de luminări aprinse. K. n-ar fi putut spune dacă le mai văzuse pînă atunci. Poate că fuseseră aprinse chiar în clipa aceea. Paracliserii sînt tăcuți, datorită meseriei lor, și trec fără să-i observe. Întorcîndu-se din întâmplare, K. zări înapoia lui, la cîțiva pași, o luminare înaltă, aprinsă și ea, fixată pe-un stîlp. Oricît de frumos ar fi fost lucrul acesta, lumina rămînea insuficientă pentru sculpturile aflate aproape toate în umbra navelor, iar luminările nu făceau decît să sporească și mai mult întunericul. Italia-nul se purtase deci pe cît de nepoliticos pe-atît de cumințe lipsind de la întîlnire : n-ar fi putut să vadă nimic. Ar fi fost silit să se mulțumească doar cu explorarea cîtorva statui, centimetru cu centimetru, la lumina lanternei lui K.

Că să încerce dacă metoda aceasta putea să dea rezultate, K. se îndreptă spre o capelă laterală din apropiere, urcă apoi câteva trepte și, aplecându-se peste balustrada de marmură, lumină basorelieful altarului. Lumina tabernacolului se opunea luminii lanternei. Primul lucru pe care îl zări, sau îl ghici, fu un cavaler uriaș, îmbrăcat în armură și sculptat pe una din marginile basoreliefului.

Cavalerul se rezema de spada înfiptă în pământul gol — din care nu ieșea decît ici-colo, cîte un fir de iarbă — și părea că privește atent o scenă care trebuia să se petreacă sub ochii lui. Era de mirare să-l vezi stînd așa, neclintit, fără să se apropie. Poate că stătea de pază. Fiindcă nu mai văzuse de multă vreme un basorelief, K. zăbovi în fața cavalerului, privindu-l, deși era mereu nevoit să clipească din ochi, căci nu putea să suporte lumina verde a lanternei. Plimbînd fișia de raze pe restul altarului, descoperi o coborîre în mormînt de o concepție obișnuită și, altminteri, de factură recentă. După aceea își vîri lanterna în buzunar și se întoarse la locul său.

Probabil că n-avea nici un rost să-l mai aștepte pe italian, dar afară cu siguranță că ploua cu găleata și cum biserica i se părea acum mai puțin rece decît la început. K. se hotărî să rămînă acolo deocamdată. Lîngă el se înlăța amvonul cel mare. Pe acoperișul mic și rotund al amvonului fuseseră puse pieziș două cruci de aur, simple, ale căror vîrfuri se atingeau unul de altul. Învelișul exterior al balustradei și partea care o despărțea de coloană erau împodobite cu ghirlande verzi purtate de îngerași, aflați în atitudini fie de mișcare, fie de repaus.

K. se apropie de amvon și-l examinează din toate părțile. Sculptura pietrei era extrem de îngrijită, umbra adâncă dintre frunzele ghirlandelor părea încrustată în relief. K. viri mina într-un astfel de gol și pipăi prudent piatra ; pînă atunci nu observase existența acestui amvon. În clipa aceea zări din întîmplare, în dosul primului rînd de bănci, un paracliser îmbrăcat într-un soi de veșmînt negru, cu pliuri largi ; paracliserul stătea în picioare și privea o tabacheră cu tutun de prizat pe care o ținea în mîna stîngă.

„Ce-o fi vrînd omul ăsta ? se gîndi K. Ii par suspect ? Vrea cumva bacșiș ?“

Dar cînd paracliserul văzu că se uită la el, îi arătă spre un colț nedefinit, cu arătătorul care mai ținea încă, împreună cu degetul mare, o priză de tabac. Gestul lui era aproape de neînțeles ; K. mai așteaptă o clipă, dar paracliserul își continuă gestul și sublinie, clătînînd din cap, că-i arată ceva.

— Ce-o fi vrînd ? se întrebă K., încet.

Apoi, neîndrăznind să vorbească tare în catedrală, își scoase portofelul și traversă primul rînd de bănci, cu gînd să vină lîngă paracliser. Dar omul făcu semn că nu, cu mîna, ridică din umeri și plecă șchiopătînd. Mersul lui semăna leit cu șchiopătarea rapidă pe care K. o folosea în copilărie cînd încerca să imite mișcările unui călăreț în șa.

„Un bătrîn copilăros ! se gîndi K. Are minte exact cîtă-i trebuie ca să-și facă slujba aici. Cum se oprește cînd mă opresc și eu ! Și cum mă pîndește cînd pornesc!“

Și-l urmări zîmbînd de-a lungul unei întregi nave laterale, aproape pînă în dreptul altarului principal. Bătrînul îi arăta într-una ceva, dar K. refuza să se uite, gîndindu-se că gestul lui n-avea alt rost decît să-i abată urmărirea. Dar cum nu voia să-l sperie prea tare, îl lăsă în pace ; dacă italianul avea să mai vină, nu trebuia să-l găsească pe bătrîn speriat.

Trecînd din nou prin nava principală ca să ajungă la locul unde își lăsase albumul, K. observă, lîngă o coloană care aproape atingea băncile corului, un mic amvon suplimentar, foarte simplu, tăiat în piatră albă și fără sculpturi. Amvonul era atît de mic, încît de departe părea o nișă încă goală, destinată să primească statuia vreunui sfînt. Predicatorul n-ar fi avut loc să se depărteze nici măcar cu un pas de balustradă. În plus, bolta de piatră a amvonului începea foarte de jos și se înălța, fără nici o podoabă, dar urmînd o astfel de curbă încît un om de statură mijlocie n-ar fi putut să stea drept acolo, ci ar fi fost silit să rămînă tot timpul aplecat peste balustradă. Întregul amvon părea făcut dinadins pentru chinuirea predicatorului ; era de neînțeles la ce-ar fi putut sluji un asemenea amvon, cînd la cîțiva pași se mai aflau altele atît de mari și împodobite cu atîta artă.

De altfel, K. nici n-ar fi observat amvonul acesta dacă deasupra lui n-ar fi fost aprinsă o lămpită de felul celor care se aprind înainte de-a începe o predică. Avea să înceapă o predică ? În catedrala goală ? K. privi scara amvonului care urca în spirală în jurul coloanei și era atît de îngustă încît părea că nu fusese făcută ca să fie folosită de oameni, ci numai ca simplu motiv ornamental al

coloanei. Și totuși, pe ultimele trepte — K. zîmbi de mirare văzînd aceasta — se afla într-adevăr un preot, ținînd o mîna pe rampă, gata să se urce pe scară, cu privirea îndreptată spre K. Preotul clătină chiar, ușor, din cap, iar K. își făcu cruce și se înclină, așa cum ar fi trebuit să facă ceva mai înainte. Preotul își luă un mic avînt și începu să urce cu pași mărunți și repezi. Avea să înceapă, într-adevăr, o predică? Paracliserul de adineaori era mai puțin nerod decît făcea impresia? Avusese de gînd să-l aducă pe K. la predicator, ceea ce, firește, era explicabil într-o biserică pustie? Dar, pe de altă parte, acolo, în fața unei statui a Fecioarei, nu se afla oare și o bătrînă care ar fi trebuit de asemenea adusă? Iar dacă avea să înceapă o predică, de ce nu se auzeau preludiile de orgă? Dar orga tăcea și licărea slab, în înălțimea beznei care o adăpostea, sub boltă.

K. se întreba de n-ar fi mai bine să plece cît mai curînd; dacă nu făcea asta imediat, trebuia să rămînă acolo tot timpul predicii; ar fi fost obligat să rămînă și să piardă atîta timp! Stătuse destul și așa, putea de mult să considere că nu mai e dator să-l aștepte pe italian. Se uită la ceas: unsprezece. Dar se putea într-adevăr ține o predică acum? Putea K. singur să reprezinte întreaga turmă de credincioși? Și dacă el n-ar fi fost decît un străin, venit doar să viziteze biserica? În fond, nici nu era altceva. Faptul că avea să se țină o predică, acum, într-o zi de lucru, la ora unsprezece, pe cea mai îngrozitoare vreme, părea de neimaginat. Preotul — căci tînărul acela oacheș, cu fața rasă, nu putea fi decît preot —

cu siguranță că se urca numai ca să stingă lampa, aprinsă din greșeală.

Dar nu se întâmplă așa ; dimpotrivă, după ce examinează lampa și-i ridică fitilul, preotul se întoarce încet spre balustradă, se prinse cu amândouă minile de marginea ei, și rămase o clipă în poziția aceasta privind în preajmă fără să-și miște capul. K. se trăsese înapoi, stătea acum sprijinit în coate, în fața primei bănci. De-acolo zări, undeva, ca prin ceață, cum paracliserul se ghemuia pe vine, cu spinarea încovoiată, ca un om care și-a terminat munca. Și ce liniște domnea acum în catedrală ! Dar K. trebuia, totuși, s-o tulbure ; nu intenționa deloc să rămână ; dacă preotul avea obligația să vină și să predice la o anumită oră, indiferent de public, era liber s-o facă ; o să reușească el și fără ajutorul lui, căci prezența unui singur om nici vorbă că nu putea spori efectul predicii. K. începu deci să se miște, încet, străbătu nava în lungul băncilor, pipăind drumul cu vîrfurile picioarelor, ajunse la spațiul liber dintre bănci și coborî apoi nestingherit ; atîta doar că dalele de piatră răsunau la cel mai ușor pas și bolțile îi repetau zgomotul mersului, tot mai încet, după legile unei progresii neîntrerupte, cu variate ecouri.

Cînd, urmărit probabil de privirea preotului, traversă lungile șiruri de bănci goale, K. se simți aproape pierdut ; mărimea catedralei i se părea limita exactă a ceea ce omul poate să suporte. Iar cînd trecu prin fața fostului său loc, apucă din mers albumul, fără să se oprească o clipă.

Aproape că ieșise din zona băncilor și se apropiase de spațiul liber care le separă de ieșire, cînd auzi pentru

prima dată vocea preotului. Era o voce puternică și cultivată. Și cum mai răsună în catedrala gata s-o primească! Dar nu pe credincioși îi chema preotul, în privința aceasta nu exista nici o îndoială și nici o putință de scăpare ; glasul lui strigase : „Josef K.“

Cel chemat încremeni locului, cu ochii în pământ. Mai era încă liber, mai putea încă să înainteze și să scape prin una din cele trei uși de lemn, întunecoase, pe care le vedea la câțiva pași de el. Asta ar fi însemnat că nu înțelesese sau că, dacă înțelesese, puțin îi păsa de cuvintele preotului. Pe câtă vreme dacă se întorcea, totul era sfârșit, se lăsa prins, mărturisea că înțelesese limpede, că el era cel strigat și că era gata să se supună.

Dacă preotul ar fi repetat chemarea, K. nici vorbă că ar fi plecat, dar cum tăcerea dură cît dură și așteptarea lui, K. întoarse ușor capul, căci voia să vadă ce făcea preotul. Preotul rămăsese în amvon, la fel de calm ca și înainte, dar se vedea clar că observase gestul lui K.

„De-acum, ar fi o copilărie dacă nu m-aș întoarce“, se gîndi K. Și se întoarse pe jumătate, iar preotul îi făcu semn cu degetul să vină mai aproape. Cum totul era clar, K. se îndreptă cu pași mari spre amvon — mînat și de curiozitate, dar și de dorința de-a termina cît mai repede. Ajuns în dreptul primelor bănci, se opri ; distanța i se păru însă prea mare preotului, care cu vîrful degetului arătător, întinzînd brațul, îi indică un loc foarte apropiat de amvon. K. se supuse : la locul arătat se și văzu silit să-și dea capul mult pe spate, ca să-l poată vedea pe cel care îl chemase.

— Tu ești Josef K., spuse preotul, și ridică o mână pe balustradă, într-un gest de o semnificație nelămurită.

— Da, spuse K., gândindu-se cu cită seninătate își rostea odinioară numele.

De cităva vreme, dimpotrivă, asta însemna un adevărat chin pentru el; și acum toată lumea, chiar și cei cu care venea pentru prima oară în contact, îi cunoștea numele.

Cît de bine e să nu fii cunoscut decît după ce te-ai prezentat !

— Ești acuzat, îi spuse preotul extrem de încet.

— Da, spuse K., mi s-a anunțat lucrul acesta.

— Atunci tu ești cel pe care-l caut, spuse preotul. Eu sînt preotul închisorii.

— Așa ! spuse K.

— Eu te-am făcut să vii aici, spuse preotul, ca să-ți vorbesc.

— Nu știam, spuse K. Eu venisem ca să-i arăt catedrala unui italian.

— Lasă nimicurile, spuse preotul. Ce ții în mînă ? O carte de rugăciuni ?

— Nu, răspunse K., e un album cu monumentele de artă ale orașului.

— Aruncă-l, îi spuse preotul.

Și K. îl aruncă, dar cu atîta putere, încît albumul plesni și se rostogoli huruind peste dale.

— Știi că procesul tău merge prost ? întrebă preotul.

— Așa mi se pare și mie, spuse K. Mi-am dat multă ostenală, dar pînă acum a fost zadarnic. De fapt, întîmpinarea mea nu-i încă gata.

— Și cum crezi că o să se termine ? întrebă preotul.

— Înainte, mă gîndeam că procesul o să se termine bine, dar acum mă îndoiesc uneori, spuse K. Nu știu cum o să se termine. Știi tu, cumva ?

— Nu, spuse preotul, dar mi-e teamă că o să se termine rău. Ești socotit vinovat. Procesul tău n-o să iasă poate din resortul unui tribunal inferior. Deocamdată, cel puțin, vina ți se socotește dovedită.

— Dar nu sînt vinovat ! spuse K., e o eroare. De altfel, cum ar putea un om să fie vinovat ? Doar toți sîntem oameni aici, și unul ca și celălalt.

— Asta e adevărat, spuse preotul, dar de obicei așa vorbesc vinovații.

— Și tu ai păreri preconcepute împotriva mea ? întrebă K.

— Eu n-am păreri preconcepute împotriva ta, răspunse preotul.

— Îți mulțumesc, spuse K. Dar toți cei care se ocupă de proces au păreri preconcepute împotriva mea. Și le transmit și celor care n-au nici un amestec în toate acestea, iar situația mea devine din ce în ce mai grea.

— Înțelegi greșit faptele, spuse preotul. Sentința nu vine dintr-o dată, procedura ajunge la ea încetul cu încetul.

— Vezi deci unde am ajuns, spuse K. aplecîndu-și capul.

— Ce ai de gînd să faci acum pentru proces ? întrebă preotul.

— Vreau să mai caut ajutor, spuse K. ridicînd capul ca să vadă ce părere are preotul. Mai există unele posibilități pe care nu le-am exploatat încă.

— Tu cauți prea mult ajutorul altora, și mai ales pe cel al femeilor, îi răspunse preotul cu un aer de dezaprobare. Nu observi că ele nu-ți sînt un ajutor adevărat ?

— Uneori, și chiar adesea, aș putea să-ți dau dreptate, dar nu totdeauna, spuse K. Femeile au o mare forță. Dacă aș izbuti să hotărăsc cîteva femei pe care le cunosc să-și dea mîna și să lucreze pentru mine, aș scoate-o la capăt, pînă la urmă. Mai ales cu justiția asta în care nu găsești decît vînători de fuste. Arată-i o femeie, de departe, judecătorului de instrucție și el, ca să ajungă la timp lîngă ea, o să răstoarne masa tribunalului și pe acuzat.

Preotul își coborî capul spre balustradă ; abia acum, pentru prima dată, părea că simte apăsarea acoperișului amvonului. Ce vreme o mai fi fost afară ? Nu mai era zi posomorită, ci noapte adîncă. Nici una dintre culorile marilor vitralii nu mai izbutea să taie, cu vreo sclipire cît de ușoară, umbra zidurilor.

Și tocmai acum paracliserul începu să stingă luminările de la altarul principal, una cîte una.

— Ești supărat pe mine ? întrebă K. Poate nu știi ce justiție slujești.

Dar nu primi nici un răspuns.

— N-am vorbit decît despre experiențele mele, spuse K. De sus însă, tot nu primi nici un răspuns.

— N-am vrut să te jignesc, spuse K.

Atunci preotul îi strigă de sus :

— Nu vezi oare nici pînă la doi pași ?

Strigase minios, dar în același timp ca un om care, vîzîndu-l pe altul cum cade, țipă el însuși, fără să vrea și imprudent, fiindcă se simte înspăimîntat.

Și acum tăceau amîndoi. Sigur, preotul nu putea să-l vadă pe K. în beznă care domnea la poalele amvonului, dar K. îl vedea clar în lumina lămpiței. De ce nu cobora preotul din amvon ? Doar nu ținuse o predică, ci numai îi dăduse lui K. niște indicații care puteau să-i facă probabil mai mult rău decît bine dacă ținea seama întocmai de ele. Și totuși, buna intenție a preotului părea neîndoielnică.

Dacă ar fi coborît din amvon, K. s-ar fi putut înțelege cu el și n-ar fi fost deloc imposibil ca preotul să-i dea vreun sfat hotărîtor și acceptabil care să-i arate, de pildă, nu cum să influențeze procedura, ci cum să iasă din încercuirea procesului, cum să-l evite și să trăiască în afara lui. O asemenea posibilitate trebuia să existe, neapărat, și K. se gîndise de multe ori la ea în ultima vreme. Dar dacă abatele o cunoștea, i-ar fi arătat-o cînd l-ar fi rugat ? Nu aparținea și el tribunalului ? Nu-și lepădase și el firea lui blindă ca să-l defăimeze cu asprime pe K. atunci cînd acesta atacase justiția ?

— Nu vrei să cobori ? întrebă K. N-ai de ținut nici o predică. Vino la mine.

— Da, acum pot să vin, spuse preotul.

Se căia poate că ridicase glasul. Și, desprinzînd lampa din cîrlig, spuse :

— Eram obligat să vorbesc mai întâi de la distanță cu tine. Când nu fac așa, mă las prea ușor influențat și-mi uit slujba.

K. îl așteaptă la piciorul scării. Preotul îi întinse mâna, din mers, înainte chiar de-a ajunge jos.

— Ai puțin timp și pentru mine ? îl întreabă K.

— Oricât dorești, spuse preotul întinzându-i lămpița ca s-o țină el. Dar și de aproape, întreaga lui făptură mai păstra o anumită solemnitate.

— Ești foarte bun cu mine, spuse K.

Mergeau de colo-colo, unul lângă altul, prin beznele navei.

— Tu ești o excepție printre oamenii justiției. Am mai multă încredere în tine decât în oricare dintre ei, deși cunosc atîția. Cu tine, pot vorbi deschis.

— Nu te amăgi, spuse preotul.

— În ce privință m-aș putea amăgi ? întreabă K.

— Te amăgești în privința justiției, spuse preotul ; iar în privința aceasta Scripturile care preced Legea spun : un paznic al porții stă dinaintea Legii ; la paznicul acesta vine un om de la țară, să-i ceară îngăduința de-a pătrunde înăuntru. Dar paznicul îi spune că nu poate să-l lase să intre în clipa aceea. Omul chibzuiește și întreabă apoi dacă i se va îngădui să intre mai târziu. „S-ar putea” — spune paznicul — dar nu acum.“ Paznicul se dă la o parte din fața porții, deschisă ca totdeauna, iar omul se apleacă și privește înăuntru. Paznicul vede ce face, rîde și-i spune : „Dacă ții atîta, intră, cu toată opreliștea mea. Dar să nu uiți că eu sînt puternic. Și cu toate astea, nu sînt decât ultimul dintre paznici. La ușa fiecărei încăperi

ai să găsești paznici din ce în ce mai puternici ; începînd de la al treilea, nici eu nu mai sînt destul de tare ca să le pot îndura privirea." Omul nu se așteptase la asemenea stavile, se gîndise că Legea trebuie să fie îngăduită tuturor, întotdeauna, dar acum, cătînd mai bine la paznicul porții, la haina lui de blană, la nasul lui ascuțit, la barba lui neagră, rară și lungă, ca de tătar, se hotărăște să aștepte, totuși, pînă cînd i se va da voie să intre. Paznicul îi dă un scăunel și-i îngăduie să se așeze lîngă poartă. Omul rămîne acolo, ani îndelungați. Și face tot mai multe încercări ca să capete îngăduința de a intra, și-l obosește pe paznic cu rugămințile lui. Paznicul îl supune uneori la mici interogatorii, îl întreabă despre satul lui și despre multe altele, dar toate nu sînt decît întrebări indiferente, așa cum pun domnii cei mari, iar la sfîrșit îi spune mereu, invariabil, că nu-l poate lăsa să intre. Omul, care și-a luat din belșug tot felul de provizii pentru călătoria lui, folosește tot, oricît de prețios ar fi, ca să-l mituiască pe paznic. Și paznicul porții ia tot, dar spunîndu-i : „Iau numai ca să nu te poți tu gîndi că ai uitat de ceva". Și-n decursul anilor acelora îndelungați, omul nu încetează o clipă să-l observe pe paznic. Și-i uită pe ceilalți paznici, și i se pare că primul este singurul care-l împiedică să pătrundă în Lege. Și-n primii ani blestemă cu glas tare cruzimea soartei ; iar mai tîrziu, cînd îmbătrînește, mormăie doar. Și cade în mintea copilăriei ; iar fiindcă în lungul anilor l-a cercetat atît pe paznic încît îi cunoaște și puricii din blană, îi roagă pînă și pe purici să-l ajute ca să-l înduplece pe paznic. Pînă la urmă, vederea îi slăbește și el nu mai știe dacă se întunecă în preajmă cu adevărat sau dacă îl în-

șală ochii. Dar atunci deslușește în beznă licărirea unei lumini care răzbate prin porțile Legii. De-acum, nu mai are mult de trăit. Iar înainte de-a muri, toate i se îmbulzesc în creier ca să-l silească să pună o întrebare pe care n-a mai pus-o încă niciodată paznicului. Și, nemaiputînd să-și ridice trupul înțepenit, îi face semn paznicului să se apropie. Iar paznicul porții se vede silit să se aplece foarte tare spre el, căci acum statura lui și a omului sînt foarte deosebite. „Ce mai vrei să știi ? îl întreabă paznicul porții ; tare mai ești nesățios !“ „Dacă toți oamenii caută să cunoască Legea, spune omul, cum se face că de-atîta amar de vreme nimeni în afară de mine nu ți-a mai cerut să între ?“ Paznicul porții vede că omul e la capătul zilelor și vrînd ca vocea să mai ajungă pînă la timpanul mort, îi urlă în ureche : „Nimeni, în afară de tine, n-avea dreptul să între aici, căci poarta asta era făcută numai pentru tine ; acum plec, și o încui.“

— Deci, paznicul porții l-a înșelat pe om, spuse imediat K., pe care povestea îl interesase extrem de mult.

— Nu te grăbi să judeci, spuse preotul, și nici nu-ți însuși păreri străine, fără să cugeți asupra lor. Ți-am spus povestea după textul Scripturii. Acolo, nu se pomeneste nimic despre înșelare.

— Dar e clar, spuse K., și prima ta tălmăcire era cît se poate de exactă. Paznicul n-a vorbit decît atunci cînd nu-i mai putea ajuta omului.

— Paznicul porții nu fusese pînă atunci întrebat, spuse preotul ; gîndește-te că era doar un simplu paznic și că și-a făcut întreaga datorie.

— De ce crezi că și-a făcut întreaga datorie ? întrebă K. Nu și-a făcut-o deloc. O fi fost poate datoria lui să-i alunge pe străini, dar pe omul acesta, căruia îi era hărăzită poarta, trebuia să-l lase să intre.

— Tu nu respecti îndeajuns Scriptura și schimbi povestea, spuse preotul. În ceea ce privește intrarea, povestea conține două lămuriri importante ale paznicului porții, una la început, alta la sfârșit. Prima spune că nu-l putea lăsa pe om să intre în momentul acela, iar cealaltă : „Poarta asta era făcută numai pentru tine“. Dacă ar exista o contradicție între aceste două lămuriri poate că ai avea dreptate, paznicul l-ar fi înșelat pe om. Dar nu există nici o contradicție. Dimpotrivă, prima lămurire o anunță chiar pe cea de-a doua. S-ar putea spune aproape că paznicul porții își depășea datoria, îngăduindu-i omului să întrezărească posibilitatea de-a intra mai târziu. La vremea aceea, datoria lui era doar să nu-l lase pe om înăuntru și, de fapt, mulți comentatori ai Scripturii se miră că paznicul porții a putut lăsa să-i scape o asemenea aluzie, căci părea să iubească exactitatea și să-și facă datoria cu strășnicie. Paznicul veghează ani și ani fără să-și părăsească postul și nu încuie poarta decât la urmă de tot ; e conștient de importanța misiunii sale, căci spune : „Sînt puternic“, și-și respectă superiorii căci spune : „Eu nu sînt decât ultimul dintre paznici“. Nu e nici flecar fiindcă nu pune, în decursul anilor, decât „întrebări indiferente“ cum le definește textul Scripturii ; și nu se lasă mituit, fiindcă spune cînd primește daruri : „Iau numai ca să nu te poți tu gîndi că ai uitat de ceva“ ; paznicul porții nu se lasă nici înduioșat, nici enervat cînd e vorba de îndeplinirea datoriei, pentru

că despre om se spune : „Și-l obosește pe paznic cu rugămintile lui“ ; în sfârșit, și înfățișarea lui arată un caracter pedant, nasul lui mare și ascuțit, barba lungă, rară și neagră, ca de tătar. Poate exista oare paznic mai credincios ? Dar caracterul lui mai are și alte trăsături, extrem de favorabile pentru cel care cere să intre ; iar trăsăturile acestea arată în orice caz că paznicul porții și-a depășit datoria lăsînd să se întrevadă aluzia despre care îți vorbeam, cu privire la posibilitățile viitoare ale omului de a pătrunde în inima Legii. Nu s-ar putea tăgădui că paznicul porții e oarecum nerod și îngîmfat — ceea ce, într-o anumită măsură, e tot urmarea neroziei. Oricît de exacte i-ar fi spusese privind puterea lui și a celorlalți paznici, despre care el însuși afirmă că nu le-ar putea suporta privirea, oricît de exacte, zic, ar fi aceste cuvinte, tonul cu care le spune arată că felul lui de-a vedea e umbrit de nerozie și de îngîmfare. În legătură cu aceasta, comentatorii spun că „poți să înțelegi un lucru și totodată să te înșeli în privința lui“. În orice caz, te vezi nevoit să admiți că oricît de slab s-ar manifesta îngîmfarea și nerozia, ele reduc eficacitatea păzirii porții și sînt lipsuri în caracterul paznicului. La aceasta mai trebuie adăugat că paznicul porții pare binevoitor din fire, că nu rămîne totdeauna o persoană oficială. El glumește încă de la început, poftindu-l pe om să intre în ciuda opreliștii pe care o menține ; apoi, în loc să-l alunge, se spune că-i dă chiar un scăunel și că-l lasă să se așeze lingă poartă. Răbdarea cu care îngăduie ani de zile stăruințele omului îl arată milos din fire, ca și micile interogatorii pe care le începe, darurile pe care le acceptă și generozitatea cu care îi permite omului să blesteme în

fața lui cruzimea destinului pe care îl reprezintă acolo tocmai el, paznicul. Nu orice paznic ar fi procedat așa. Iar la urmă, nu se apleacă el adînc spre om numai la un semn al acestuia, ca să-i dea posibilitatea să pună ultima întrebare ? În cuvintele lui nu există decît o ușoară urmă de enervare, atunci cînd spune : „Tare mai ești nesățios !“ dar și cuvintele acestea paznicul porții le rostește atunci cînd știe că totul s-a sfîrșit ; unii merg mai departe și spun că aceste cuvinte „Tare mai ești nesățios !“ exprimă un fel de admirație amicală, din care n-ar lipsi, firește, o anumită bunăvoință îngăduitoare. În orice caz, figura paznicului porții se conturează cu totul altfel decît crezi tu.

— Tu cunoști povestea mai bine decît mine și de mai multă vreme, spuse K.

Tăcură amîndoi o vreme, apoi K. întrebă :

— Crezi deci că omul n-a fost înșelat ?

— Nu mă înțelege greșit, răspunse preotul. Eu mă mulțumesc doar să-ți expun diversele păreri care există în privința aceasta. Nu da prea multă importanță comentariilor. Scriptura e invariabilă și comentariile nu sînt, adeseori, decît expresia deznădejdiei comentatorilor. În cazul pe care-l discutăm, există chiar comentatori care susțin că paznicul porții ar fi fost oel înșelat.

— Comentatorii aceștia merg cam prea departe, spuse K. Și cum argumentează ei ?

— Afirmația lor, spuse preotul, se bazează pe nerozia paznicului. Se spune că el nu cunoaște interiorul Legii, ci numai drumul pe care trebuie să-l facă la nesfîrșit, în fața porții. Comentatorii socotesc drept puerilă părerea lui des-

pre interior și consideră că paznicul însuși se teme de lucrurile cu care vrea să-l înspăimînte pe om ; ba spun că se teme chiar mai mult decît omul, căci acesta nu cere decît să intre, chiar după ce i s-a vorbit despre cumplitii paznici ai porților dinlăuntru, pe cînd paznicul porții de afară nu vrea să intre, sau cel puțin nu ni se vorbește despre o asemenea dorință. Alții spun, ce-i drept, că el probabil a intrat, din moment ce-a fost primit în slujbă și că nîmirea lui nu putea să se facă decît în interior. Dar li se poate răspunde, pe bună dreptate, că putea la fel de bine să fie numit din interior fără ca el să fi intrat vreodată și că, oricum, n-ar fi avut posibilitatea să meargă prea departe, fiindcă nu era în stare să suporte privirea celui de-al treilea paznic. De altfel, nu se spune nicăieri că în decursul numeroșilor ani cit a așteptat omul, paznicul porții ar fi povestit vreodată ceva despre interiorul Legii, cu excepția cuvintelor despre paznicii dinlăuntru. Firește, s-ar putea să nu fi avut voie să vorbească, dar nici despre interdicția aceasta nu ni se pomeniște nimic. Se poate deci conchide că el nu cunoaște nici înfățișarea, nici semnificația interiorului și că se înșală în privința lor. Dar se înșală și în privința omului de la țară, căci îi este inferior, fără să știe. Că el îl tratează ca pe un inferior, se vede clar din numeroase pasaje pe care ți le mai amintești. Dar că în realitate îi este inferior, se vede la fel de clar din părerea pe care o exprim aici. Mai întîi, omul liber e superior celui constrîns. Iar omul care a venit, e într-adevăr liber, poate să se ducă unde îi place ; numai poarta Legii îi este oprită, dar și aceasta numai de-o singură persoană, de paznic. Dacă se așază pe

scăunel, lângă poartă, și rămîne acolo toată viața lui, face asta voluntar ; povestea nu pomeneste nicăieri că ar fi fost constrîns. Pe cîtă vreme paznicul porții, dimpotrivă, e legat de postul său prin slujba pe care o are ; el n-are dreptul să se îndepărteze în exterior și, după cît se pare, nici să pătrundă în interior, chiar dacă ar vrea. Iar pe deasupra dacă, ce e drept, e în slujba Legii, n-o slujește decît în legătură cu poarta de afară ; deci, efectiv numai pentru omul căruia îi e destinată poarta. Iată încă un motiv ca să vedem în el un subaltern. Și e de presupus că ani întregi a făcut o muncă deșartă — o viață de om cum se zice — căci e spus că vine un om, prin urmare un bărbat în toată firea, ceea ce presupune că paznicul porții a trebuit să aștepte multă vreme pînă să-și îndeplinească slujba sau, mai precis, atît cît i-a plăcut omului care a venit cînd a vrut. Și pînă și sfîrșitul slujbei lui depinde de omul venit, căci ea nu încetează decît la sfîrșitul vieții omului ; iată deci că îi rămîne subordonat pînă la sfîrșit. Iar textul accentuează clipă de clipă că paznicul porții pare să ignore complet toate acestea. Comentatorii nu văd nimic de mirare în asta, căci paznicul porții, după părerea lor, se înșală încă și mai grav asupra unui alt punct, adică asupra propriei sale slujbe. Într-adevăr, nu spune el oare, la sfîrșit : „Acum plec și încui“ ? Dar la început se spune că poarta Legii era deschisă ca totdeauna ; și-atunci, dacă e deschisă „totdeauna“, adică independent de durata vieții omului căruia îi era hărăzită, nici paznicul însuși n-o poate închide. În privința aceasta părerile se împart. Unii spun că paznicul, cînd declară că va închide poarta, nu vrea să

dea decît un răspuns, alții că vrea să-și sublinieze îndatorirea serviciului, alții, în sfîrșit, că vrea să-i stîrnească omului o ultimă remușcare, un ultim regret. Dar un mare număr de comentatori sînt de acord că el nu va putea să închidă poarta. Ei cred chiar că, la sfîrșit, cel puțin, paznicul porții îi rămîne inferior omului și în ceea ce privește cunoașterea, căci omul vede strălucirea care răzbate prin porțile Legii, pe cînd paznicul rămîne mereu cu spatele spre poartă, în calitatea lui de paznic, și nu mărturisește prin nici un cuvînt că ar fi observat vreo schimbare.

— Toate acestea sînt bine justificate, spuse K. după ce urmărise unele pasaje din explicațiile preotului, repetîndu-le cu jumătate glas. Toate acestea sînt bine justificate acum cred și eu că paznicul e cel înșelat. Dar ele nu înlătură prima mea părere, care chiar coincide parțial cu cea dobîndită acum. Într-adevăr, puțin importă dacă paznicul porții vede clar sau nu. Eu spuneam că omul e înșelat. Dacă paznicul vede clar, atunci ar putea exista anumite îndoieli ; dar dacă paznicul e înșelat, atunci înșelarea lui se răsfrînge inevitabil și asupra omului. Atunci paznicul încetează de-a mai fi un înșelător, dar pare atît de nerod, încît ar trebui alungat imediat din slujbă. Gîndește-te că dacă eroarea în care se află nu-i dăunează lui cu nimic, în schimb ea e de-o mie de ori mai periculoasă pentru om.

— Ou asta te lovești de părerea contrarie, spuse preotul. Unii susțin că povestea nu-i dă nimănui dreptul să-l judece pe paznic. Oricum ne-ar părea, el rămîne tot un slujitor al Legii, aparține deci Legii și e scos de sub ju-

decata omenească. Și în cazul acesta trebuie, de asemenea, să nu-l mai socotești inferior omului. Căci numai faptul că e legat prin slujba sa de-o poartă a Legii — fie ea una singură — îl așază incomparabil mai sus decît omul care trăiește în lume, oricît de liber ar fi el. Omul abia vine la Lege, pe cită vreme paznicul se află mai de mult acolo. El e pus în slujbă de Lege ; a te îndoi de demnitatea paznicului înseamnă a te îndoi de Lege.

— Eu nu sînt de acord cu părerea aceasta, spuse K. și clătină din cap. Căci, dacă o accepți, trebuie să iei drept adevăr tot ce spune paznicul. Și mi-ai arătat tu însuși, pe larg, motivele pentru care un asemenea lucru nu e posibil.

— Nu, spuse preotul, nu trebuie să iei drept adevăr tot ce spune paznicul, e de ajuns să socotești că e necesar.

— Jalnică părere, spuse K. ; ea face din minciună o lege a lumii.

K. încheie astfel discuția, dar fără să-și spună și ultima părere. Era prea obosit ca să poată adînci toate consecințele poveștii, și-apoi ea îi împingea mintea pe căi neobișnuite, îl îndemna spre lucruri fantastice, mai potrivite pentru discuțiile tribunalului decît pentru el. Povestea inițială se deformase, devenise de nerecunoscut, și el nu dorea decît s-o uite ; preotul îl suportă cu mult tact și-i acceptă încheierea fără să spună un cuvînt, deși nu se potrivea deloc cu propria lui părere.

Continuă cîteva clipe să se plimbe amîndoi, tăcuți. K. se ținea pas cu pas de preot, căci bezna îl împiedica să recunoască drumul. Lămpița pe care o avea în mînă se stinsese de mult. O clipă K. văzu licărind, chiar în fața

lui, statuia de argint a unui sfânt care pieri imediat în întuneric. Ca să nu depindă cu totul de preot, K. îl întreabă :

— Am ajuns cumva lângă intrarea principală ?

— Nu, spuse preotul, sîntem foarte departe de ea. Vrei să pleci de pe acum ?

Deși în clipa aceea se gîdea cu totul la altceva, K. răspunse imediat :

— Sigur, trebuie să plec. Sînt procuristul unei bănci și sînt așteptat acolo ; am venit doar ca să-i arăt catedrala unuia dintre clienții noștri străini.

— Bine, du-te atunci, spuse preotul și-i întinse mîna.

— Dar nu mă pot descurca singur în bezna aceasta, spuse K.

— Caută să ajungi la peretele din stînga, spuse preotul, și mergi de-a lungul lui, fără să-l părăsești ; ai să găsești o ieșire.

Abia se depărtase preotul cu cîțiva pași, cînd K. îl strigă cu glas tare :

— Mai așteaptă, te rog !

— Aștept, spuse preotul.

— Nu mai dorești nimic de la mine ? întreabă K.

— Nu, spuse preotul.

— Adineauri erai atît de binevoitor, spuse K. Îmi explicai tot, și acum mă lași, de parcă nici nu ți-ar păsa de mine.

— Dar tu mi-ai spus că trebuie să pleci, răspunse preotul.

— Sigur, spuse K., dar înțelege.

— Mai întâi înțelege tu însuși cine sint eu, spuse preotul.

— Ești preotul închisorii, spuse K. apropiindu-se de el.

Acum nu mai avea nevoie să se întoarcă la bancă atît de repede pe cît spusese ; putea foarte bine să mai rămînă.

— Aparțin, deci, justiției, spuse preotul. Ce-aș mai putea să vreau de la tine ? Justiția nu vrea nimic de la tine. Ea te primește cînd vii și te lasă cînd pleci.

SFÎRȘITUL

În ajunul zilei în care K. împlinea treizeci și unu de ani — era cam pe la nouă seara, ora liniștii pe străzi — doi domni se prezentară la locuința lui. În redingotă, palizi și grași, cei doi domni purtau țilindre înalte care păreau ținute pe țeștele lor. Fiecare dintre ei voia să-l lase pe celălalt să treacă primul; domniile schimbă la intrarea apartamentului câteva politeți mărunte, reluându-le și amplificându-le în fața ușii de la odaia lui K.

Deși vizita nu-i fusese anunțată, K., îmbrăcat și el în negru, stătea pe-un scaun, lângă ușă, cu atitudinea unui domn care așteaptă pe cineva, și-și punea în momentul acela o pereche de mănuși noi ale căror degete se mulau exact pe degetele lui. El se ridică imediat, îi privi curios pe cei doi domni și spuse :

— Așadar, dumneavoastră mi-ați fost trimiși.

Cei doi domni aproară dînd ușor din cap și arătînd unul spre altul cu țilindrul pe care îl ținea fiecare dintre ei în mînă. K. își mărturisi că nu vizita aceasta o aștepta, se duse la fereastră și mai privi o dată strada mohorită.

Pe partea cealaltă, aproape toate ferestrele erau întunecate ca și a lui ; multe dintre ele aveau perdelele trase. La o fereastră luminată de la etaj se jucau câțiva copilași ; strinși laolaltă după un grilaj și incapabili încă să-și părăsească locurile, copilașii își întindeau unul spre altul minulele.

„Mi-au trimis niște actori bătrâni și de mîna a doua, își spuse K. întorcîndu-se spre cei doi domni ca să se mai convingă o dată. Încearcă să sfîrșească ieftin cu mine.“

Apoi, brusc, îi întrebă :

— La ce teatru jucați ?

— Teatru ? întrebă unul dintre domni cerîndu-i sfat cu privire la celuilalt.

Celălalt se purta ca un mut care luptă împotriva organismului său rebel.

„Nu sînt pregătiți să fie întrebați“, își spuse K.

Și se duse să-și ia pălăria.

Încă de pe scară cei doi domni vrură să-i apuce brațele, dar el spuse :

— Pe stradă, pe stradă, nu sînt bolnav.

Imediat ce ajunseră în stradă, cei doi îl înhățară în modul cel mai ciudat. K. nu se mai plimbases așa niciodată, cu nimeni. Cei doi își lipiseră umerii pe după ai lui, și, în loc să-i dea brațul, încolăciseră brațele lui K. în toată lungimea lor, menținîndu-le cu palmele în jos printr-o strînsoare metodică, irezistibilă, rod al unui antrenament îndelung. K. mergea țeapăn între ei ; toți trei formau acum un astfel de bloc încît ar fi fost imposibil să-l strivești pe unul fără să-i zdrobești și pe ceilalți doi.

Realizau împreună o coeziune care, în general, nu poate fi obținută decît cu materia moartă.

• De cîteva ori, cînd treceau pe sub vreun felinar, K. încercă, oricît de greu îi venea cu oamenii aceștia care îl strîngeau între ei, să-și vadă însoțitorii mai bine decît putuse la lumina slabă a camerei lui. „Poate că sînt tenori“, se gîndi el văzîndu-le gușile duble. Curătenia de pe fețele lor îi făcea greață. Se mai vedeau încă urmele mîinii săpunate care li se plimbase pe la colțurile pleoapelor, care le frecase buzele de sus și le rîciise cutele din bărbie.

Văzînd acestea, K. se opri ; cei doi făcură și ei la fel ; se aflau acum la marginea unei pieți pustii, împodobită cu spații de iarbă și de flori.

— De ce v-au trimis tocmai pe dumneavoastră ? întrebă K. mai mult strigînd decît vorbind.

Cei doi domni pesemne că nu știau ce să răspundă și rămaseră în așteptare, lăsînd să le atîrne brațul liber, cum fac infirmierii cînd bolnavul pe care-l plimbă vrea să se odihnească.

— N-am să merg mai departe, spuse K., vrînd să-i încerce.

De data aceasta, cei doi domni n-aveau nevoie să răspundă ; era de ajuns să nu-și slăbească strînsoarea și să caute să-l miște pe K. din loc ridicîndu-l ; dar K. rezistă. „N-o să mai am nevoie de multă putere ; am s-o folosesc acum, pe toată“, își spuse el. Și se gîndi la muștele care încearcă să-și smulgă piciorușele cînd vor să scape de pe hîrtia lipicioasă. „Dumnealor au să aibă de furcă cu mine“, își spuse el.

În clipa aceea, domnișoara Bürstner se ivi brusc, urcînd treptele unei ulicioare joase care dădea în piață. Poate că la urma urmei n-o fi fost chiar ea, dar asemănarea era, fără îndoială, foarte mare.. De altfel, lui K. puțin îi păsa dacă era într-adevăr domnișoara Bürstner; acum, el nu se mai gîndea decît la inutilitatea rezistenței. Nimic nu mai putea fi eroic, nici dacă rezista, nici dacă le făcea greutăți celor doi domni și nici dacă, apărîndu-se, mai încerca să se bucure de-o ultimă licărire de viață. Porni deci din nou, și bucuria pe care o pricinui astfel celor doi domni se reflectă și pe fața lui. Cei doi domni îl lăsau acum să aleagă el direcția și K. îi duse pe drumul urmat de domnișoara Bürstner, nu ca s-o ajungă din urmă și nici fiindcă ar fi vrut s-o vadă cît mai mult timp cu putință, ci pur și simplu ca să nu uite avertismentul pe care ea îl reprezenta pentru el.

„Singurul lucru pe care îl mai pot face acum, își spunea K. — și sincronismul pașilor lui și al celor doi domni îi confirma gîndurile — singurul lucru pe care îl mai pot face acum este să-mi păstrez pînă la capăt claritatea minții. Totdeauna am vrut în lumea asta să duc la liman douăzeci de lucruri deodată și, ca o culme, pentru un scop care nu era totdeauna lăudabil. Era o greșeală : să dovedesc oare acum că n-am învățat nimic nici dintr-un an de proces ? Să plec oare ca un imbecil care n-a fost niciodată în stare să înțeleagă nimic ? Să las să se spună despre mine că la începutul procesului voiam să-l sfîrșesc și că la sfîrșit nu voiam decît să-l reîncep ? Nu vreau să se spună asta. Sint fericit că mi s-au dat astfel domnii aceștia pe jumătate muți, incapabili să înțeleagă ceva, și

că a fost lăsată pe seama mea grija de a-mi spune mie insumi ceea ce trebuie.”

Între timp, tinăra după care mergeau trecuse pe-o străduță laterală, dar K., putînd acum să se lipsească de ea, se lăsă cu totul în voia însoțitorilor săi. Complet de acord toți trei de-acum înainte, trecură împreună peste un pod scaldat în lumina lunii; cei doi domni se supuneau docili, celor mai neînsemnate mișcări ale lui K.; la un moment dat, cînd K. se întoarse spre parapet, ei îi urmară indicațiile și făcură front cu fața spre rîu. Apa care lucea și tremura în lumina lunii se desfăcea în jurul unui mic ostrov pe care se înghesuia verdeața arborilor și a tufelor. Pe sub arbori se întindeau, nevăzute acum, alei de pietriș, mărginite de bănci comode, pe care K. se odih-nise și se desfătase adesea în timpul verii.

— Nu voiam să mă opresc, le spuse el celor doi însoțitori, oarecum rușinat de docilitatea lor.

În spatele lui K., unul dintre ei păru să-i facă celui-lalt un semn de reproș în legătură cu popasul care ar fi putut să fie greșit înțeles, apoi își continuară drumul.

După un timp, ajunseră pe niște străzi în pantă unde, ici-colo, se zărea cîte un polițist stînd locului sau făcîndu-și patrularea obișnuită; polițiștii erau cînd departe, cînd foarte aproape. Unul dintre ei avea o mustată stufoasă și-și ținea mîna pe mînerul săbiei; se apropie intenționat de grupul celor trei, care i se păruse suspect. Însoțitorii lui K. se opriră, polițistul părea gata să deschidă gura, dar K. îi duse înainte, cu forța, pe cei doi domni. Și se întoarse de mai multe ori, prudent, ca să vadă dacă nu erau urmăriți; imediat ce trecu însă pe după un colț

care îi ascundea de polițiști, începu să alerge cît îl țineau picioarele, iar cei doi fură obligați să facă același lucru, gîfîind din greu.

Așa ieșiră repede din oraș căci, în partea aceea, la capătul străzilor cîmpia începea brusc. O carieră de piatră, mică, pustie și părăsită, se deschidea în apropierea unei case cu aspect încă foarte urban. Acolo cei doi domni se opriră, fie pentru că locul acela fusese de la bun început ținta lor, fie pentru că se simțeau prea istoviți ca să poată alerga mai departe. Și-i dădură drumul lui K. El așteptă fără să spună un cuvînt, iar cei doi domni își scoaseră țilindrele și-și șterseră cu batista sudoarea de pe frunte, cercetînd în același timp cariera. Lumina lunii scălda totul cu liniștea aceea firească, nedăruiată nici unei alte lumini.

După ce făcură între ei cîteva schimburi de politeți ca să hotărască cine să aibă precădere la îndeplinirea misiunii — cei doi domni păreau să fi primit o misiune comună — unul dintre ei se apropie de K. și-i scoase haina, vesta și cămașa. Pe K. îl trecură, fără să vrea, fiorii ; domnul îi dădu o ușoară palmă de încurajare, pe spate, apoi îi împături cu grijă haina, vesta și cămașa, ca pe niște lucruri de care avea să mai fie nevoie, chiar dacă nu foarte curînd ; apoi, ca să nu-l expună pe K. nemișcat aerului rece al nopții, îl luă sub braț și începu să umble de colo-colo, cu el, pe cînd celălalt domn căuta prin carieră un loc potrivit. Cînd locul fu găsit, cel care căutase îi făcu semn colegului său care îl aduse pe K. acolo. Locul se afla chiar la marginea carierei ; la picioarele lor se mai vedea încă o piatră de curînd smulsă. Cei doi domni

îl așezară jos pe K., îl proptiră de piatră și-i puseră capul deasupra. În ciuda silinței pe care și-o dădeau amîndoi și a bunăvoinței lui K. poziția lui rămînea totuși extrem de forțată și de neverosimilă. De aceea unul dintre domni îl rugă pe celălalt să-i lase pe seama lui, pentru o clipă, grija de a-l așeza pe K., dar lucrurile tot nu meraseră mai bine. Pînă la urmă îl lăsară într-o poziție care nu era cu nimic mai bună decît cele obținute mai înainte. Unul dintre domni își descheie apoi redingota și scoase dintr-o teacă prinsă de centura pe care o purta în jurul vestei un cuțit de măcelar, lung și subțire, cu două tășuri, îl ținu cîteva clipe în sus și-i cercetă lama la lumină. Urmară aceleași groaznice schimbări de politeți ca și mai înainte ; unul dintre ei, întinzînd mîna pe deasupra lui K., îi dădu celuiilalt cuțitul, iar celălalt i-l înapoie în același fel. K. știa foarte bine că datoria lui ar fi fost să ia el însuși cuțitul, cînd îi trecea pe deasupra, și să și-l înfigă în trup. Dar nu făcu asta ci, dimpotrivă, își întoarse gîtul încă liber și privi în jurul lui. Dacă nu putea să-și susțină rolul pînă la capăt, dacă nu putea să scutească autoritățile de toată munca, răspunderea pentru această ultimă vină o purta cel care îi refuzase restul forțelor necesare ca s-o facă. Privirea îi căzu pe ultimul etaj al casei de lîngă carieră. Acolo, sus, cele două jumătăți ale unei ferestre se deschiseră pe neașteptate, ca o lumină care țîșnește în întuneric ; un om — atît de subțire și de șters la distanța și la înălțimea aceea — se plecă brusc în afară, aruncîndu-și brațele înainte. Cine putea să fie ? Un prieten ? Un suflet bun ? Un om care participa la nenorocirea lui ? Cineva care voia să-l ajute ? Era unul singur ? Erau toți ?

Mai exista acolo un ajutor ? Existau obiecții care nu fuseseră încă ridicate ? Firește că da. Logica, chiar și cea mai de neclintit, nu rezistă în fața unui om care vrea să trăiască. Unde era judecătorul pe care nu-l văzuse niciodată ? Unde era tribunalul suprem la care nu ajunsese niciodată ? K. își ridică miinile și-și rășchiră degetele.

Dar unul dintre cei doi îl apucă tocmai atunci de gît, pe cînd celălalt îi înfipse cuțitul adine în inimă și i-l răsuca acolo de două ori. Cu ochii care i se stingeau, K. îi mai văzu pe cei doi domni, aplecați peste fața lui, cum priveau deznodămîntul, obraz lîngă obraz.

— Ca un cîine ! spuse el, și era ca și cum rușinea ar fi trebuit să-i supraviețuiască.

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	.XXIX

CAPITOLUL INTII

Arestarea. Convorbiri cu doamna Grubach. Apoi domnișoara Būrstner	1
--	---

CAPITOLUL DOI

Primul interogatoriu	39
--------------------------------	----

CAPITOLUL TREI

În sala goală. Studentul. Birourile tribunalului	61
--	----

CAPITOLUL PATRU

Prietena domnișoarei Būrstner	93
---	----

CAPITOLUL CINCI

Bătăușul	105
--------------------	-----

CAPITOLUL ȘASE

Unchiul. Leni.	115
------------------------	-----

CAPITOLUL ȘAPTE

Avocatul, industriașul și pictorul	143
--	-----

CAPITOLUL OPT

Negustorul Block. K. renunță la serviciile avo- catului	209
--	-----

CAPITOLUL NOUA

În catedrală	251
------------------------	-----

CAPITOLUL ZECE

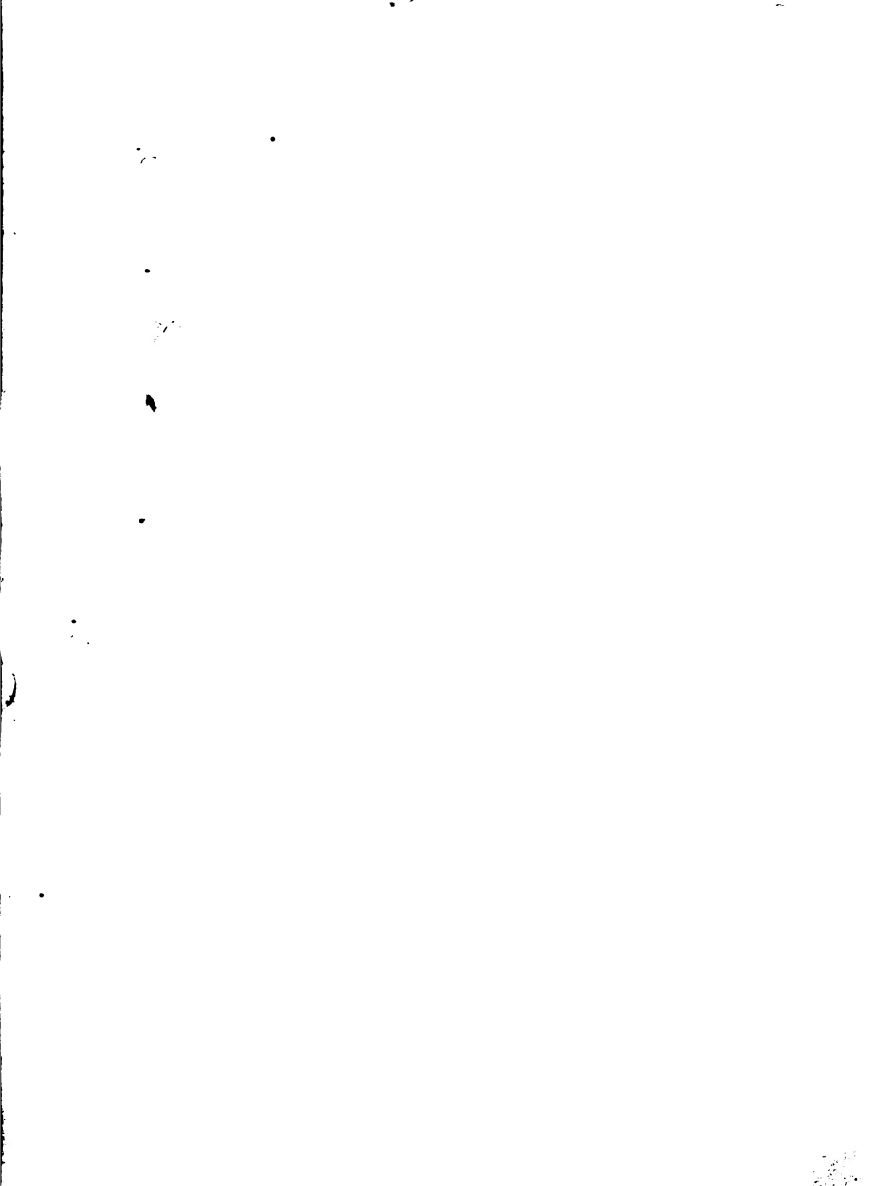
Sfîrșitul	283
---------------------	-----

Lector : BIANCA ZAMFIRESCU
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 17.VIII.1977. Tîraj 106 090 ex. bro-
şate Colă ed. 13,78. Colă tipar 10,25.

Comanda nr. 70 171
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”,
Bucureşti — Piaţa Scînteii nr. 1,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

